

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME

DOKTORA TEZİ

ECEM AYDIN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. İBRAHİM TAŞ

BİLECİK, 2024
10332808

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME

DOKTORA TEZİ

ECEM AYDIN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. İBRAHİM TAŞ

BİLECİK, 2024

10332808

BEYAN

“SÜHEYL Ü NEVBAHÂR’DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME” adlı doktora tezi hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	
		x	
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:	/.....	

Ecem AYDIN

Tarih

.....

İmza

.....

ÖN SÖZ

Bu doktora tezinde *Süheyl ü Nevbahâr*'daki birleştirme yoluyla oluşan söz varlığı incelenmiştir. Tezin temel amacı, ekleme dışında birleştirmenin de Türkçenin söz varlığını zenginleştirmede önemli bir söz yapımı aracı olduğunu ortaya koymaktır. Dilin yapısı hakkında daha fazla bilgi edinmemizi sağlamak, tarihî metinlerin anlaşılmasına katkı sunmak, eserin döneminin kültürel ve sosyal yapısı hakkında bilgiler vermektten dolayı da çalışma önem kazanmaktadır. Okuyucular tez çalışmasıyla eserde hangi tür birleştirme yapıları kullanıldığına, birleştirme hakkındaki görüşlerin zaman içindeki gelişimine, söz varlığının Türkçenin farklı dönemlerindeki benzer yapılarını bulabilecektir. Söz varlığının yapı ve anlam yönünden anlaşılır olması için sınıflandırma yönteminden, birleştirmenin etkinliğini göstermek için kullanım sıklığından yararlanılmıştır. Doktora tezinin dil alanında yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlamasını dilerim.

Doktora öğrenimi sürecinde her hususta ve aşamada desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. İbrahim TAŞ'a, savunma esnasında değerli görüş ve önerileriyle tezin mevcut hâlini almasını sağlayan jüri üyeleri Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN, Doç. Dr. Zemire GULCALI, Doç. Dr. Tarık SEMİZ ve Dr. Öğr. Üyesi Metin SAMANCI hocalarıma; ayrıca kardeşim Gizem'e destek ve katkıları için teşekkürlerimi sunarım.

Ecem AYDIN

2024

ÖZET

SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME

Tezin giriş bölümünde (1. bölüm) çalışmanın konusu, amacı, yöntemi, kapsam ve sınırlılıkları belirlenmiş; çalışmanın asıl malzemesini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi (13-15. yy.) metinlerinden Süheyl ü Nevbahâr ve dili hakkında bilgi verilmiştir. Giriş bölümü konunun temel kavramlarından olan söz yapımı ve söz yapımı türleri hakkında genel bilgiler ile konuya ilişkin literatür ile sınırlandırılmıştır. İkinci bölümde çalışmanın teorik kısmına ayrılan söz yapımı türlerinden olan birleştirme yöntemi ayrıntılı olarak ele alınmış; bu konudaki görüşler analitik olarak irdelenmiştir. Son olarak bu bölümde değerlendirilen bilgilerin ışığında asıl bölüm için geliştirilen tasnif ortaya konmuştur. Tezin asıl ve üçüncü bölümünü oluşturan “Süheyl ü Nevbahâr'da Söz Yapımı: Birleştirme” başlığı altında eserdeki tüm beyitler tetkik edilmiş; söz varlığı üyesi olarak birleştirme yöntemiyle türemiş sözcükler belirlenen tasnif doğrultusunda tasvir edilmiş ve örneklendirilmiştir. Ayrıca listelenen birleşik sözcükler eski-yeni Türk dil ve lehçelerindeki benzer örneklerle de karşılaştırılmıştır. Son olarak çalışma esnasında yararlandığımız kaynaklar ve eserin kullanılmasında kolaylık sağlamak amacıyla hazırladığımız dizin ile çalışma sona ermiştir. Dizin özellikle çalışmada işlenen söz varlığı üyelerini toplu olarak görmek açısından da faydalı olmuştur. Bu çalışmada genel olarak Türkçede en işlek türetim aracı olan ekleme dışında birleştirme adı verilen türetim aracının da işlek olarak kullanıldığını göstermek amaçlanmış ve bunun için belirlenen tasnif Süheyl ü Nevbahâr üzerinde uygulanmıştır. Buna göre eserde bu yolla türemiş 1649 söz varlığı üyesi tespit edilmiştir ki bu rakam belirlenen amacın gerçekleştiği anlamına gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Süheyl ü Nevbahâr, Söz Yapımı, Birleştirme, Söz Varlığı.

ABSTRACT

WORD FORMATION IN SÜHEYL Ü NEVBAHÂR: COMPOUNDING

In the introduction chapter (Chapter 1), the subject, aim, method, scope, and limitations of the study are outlined, and information is provided about *Süheyl ü Nevbahâr* and its language, which is one of the texts from Old Anatolian Turkish (13th-15th centuries) that forms the main material of the study. The introduction is limited to general information about word formation, a fundamental concept of the topic, and the types of word formation, as well as a review of the relevant literature. In the second chapter, compounding, one of the types of word formation, is discussed in detail as part of the theoretical framework of the study, and the opinions on this topic are analyzed analytically. Finally, based on the information evaluated in this section, the classification developed for the main part of the study is presented. The third chapter, which constitutes the main body of the thesis and is titled “Word Formation in Süheyl ü Nevbahâr: Compounding” examines all the couplets in the work; words formed through compounding, as members of the lexicon, are described and exemplified based on the established classification. Additionally, the compounded words listed are compared with similar examples in older and newer Turkic languages and dialects. Finally, the study concludes with the sources used and an index prepared to facilitate the use of the work. The index is particularly useful in providing a comprehensive view of the lexicon covered in the study. This study primarily aims to demonstrate that, besides suffixation, which is the most productive word-formation tool in Turkish, compounding is also actively used as a word-formation tool. The classification developed for this purpose is applied to *Süheyl ü Nevbahâr*. Accordingly, 1649 lexicon members formed through this method were identified in the work, which indicates the fulfillment of the study’s objective.

Keywords: Süheyl ü Nevbahâr, Word Formation, Compounding, Vocabulary.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ.....	vii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Konu.....	1
1.2. Amaç.....	1
1.3. Yöntem.....	1
1.4. Kapsam.....	2
1.5. Sınırlılıklar.....	2
1.6. Eser Hakkında.....	3
1.6.1. Eserin Yazarı.....	3
1.6.2. Eserin Konusu.....	3
1.6.3. Eserin Dili ve Üslubu.....	4
1.6.4. Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar.....	5
1.7. Temel Kavramlar.....	7
1.7.1. Söz Yapımı.....	7
1.7.2. Söz Yapımı Türleri.....	8
1.8. Literatür.....	11
2. SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME.....	15
2.1. Birleştirme Hakkındaki Görüşler.....	15
2.2. Tasnif.....	22
3. SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME.....	27
3.1. Sıralama Birleşikleri.....	27
3.1.1. Bağlaçsız İsimli Sıralama Birleşikleri.....	27
3.1.2. Bağlaçlı İsimli Sıralama Birleşikleri.....	35
3.1.3. Bağlaçsız Fiilli Sıralama Birleşikleri.....	45
3.1.4. Bağlaçlı Fiilli Sıralama Birleşikleri.....	48

3.2. Bağımlı Birleşikler	49
3.2.1. Birleşik İsimler	49
3.2.2. Birleşik Sıfatlar	61
3.2.3. Birleşik Zarflar	66
3.2.4. Birleşik Fiiller	70
KAYNAKÇA	243
DİZİN	249

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2. 1. Kelime Grupları ve Birleştirme Örnekleri	16

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

AD	: Anadolu diyalektleri
Alt.	: Altay Türkçesi
Ar.	: Arapça
ay.	: aynı anlam
Az.	: Azeri Türkçesi
bel.	: belirtme eki
bk.	: bakınız
Bşk.	: Başkurt Türkçesi
çev.	: çevirmen
dey.	: deyim
DKK	: Dede Korkut Kitabı
DLT	: Dîvânu Lugâti't-Turk
Drs.	: DKK Dresden yazması
Ed.	: editör
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
esk.	: eski döneme ait biçim
ET	: Eski Türkçe
EUES	: Eski Uygurcanın El Sözlüğü
EUyg.	: Eski Uygur Türkçesi
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
Gag.	: Gagavuz Türkçesi
haz.	: hazırlayan
Hks.	: Hakas Türkçesi
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
KB	: Kutadgu Bilig
Kmk.	: Kumuk Türkçesi
Krç.-Malk.	: Karaçay-Malkar Türkçesi
Krg.	: Kırgız Türkçesi
krş.	: karşılaştırınız
Kzk.	: Kazak Türkçesi

Nog.	: Nogayca
Osm.	: Osmanlı Türkçesi
Özb.	: Özbek Türkçesi
s.	: sayfa
SN	: Süheyl ü Nevbahâr
Tat.	: Tatar Türkçesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
Tkm.	: Türkmen Türkçesi
TTü.	: Türkiye Türkçesi
Tuv.	: Tuva Türkçesi
Uyg.	: Uygur Türkçesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yy.	: yüzyıl
[=]	: beytin Türkiye Türkçesindeki anlamını gösterir
<	: bu biçimden geldiğini gösterir
>	: bu biçime dönüştüğünü gösterir
-	: 1. fiil kök veya gövdesini gösterir; 2. fiile gelen eki gösterir
+	: 1. isme gelen eki gösterir; 2. birleşmeleri gösterir
()	: birleşimin geçtiği beyit numaralarını gösterir
~	: ses çeşitlenmesini gösterir
//	: fonemi gösterir
*	: varsayıma dayanan biçimi gösterir

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

<i>hemze</i>	’
<i>elif</i>	a/ā/e/yerine göre öteki ünlüler
<i>be</i>	b
<i>pe</i>	p
<i>te</i>	t
<i>se</i>	ṣ
<i>cīm</i>	c/ç
<i>çīm</i>	ç
<i>hā</i>	h
<i>hı</i>	ḥ
<i>dāl</i>	d
<i>zel</i>	ẓ
<i>re</i>	r
<i>ze</i>	z
<i>sīm</i>	s
<i>şın</i>	ş
<i>şād</i>	ş̣
<i>dād</i>	ž
<i>tı</i>	ṭ
<i>zı</i>	ẓ
<i>‘ayın</i>	‘
<i>ğayın</i>	ğ
<i>fe</i>	f
<i>kāf</i>	ḳ
<i>kef</i>	k/g ŋ
<i>lām</i>	l
<i>mīm</i>	m
<i>nūn</i>	n
<i>vāv</i>	v/yerine göre o/ō/ö/õ/u/ū/ü/ũ
<i>he</i>	h/ a/e/i
<i>ye</i>	y/yerine göre ı/i/î/è

1. GİRİŞ

1.1. Konu

Çalışma, birleştirme yoluyla oluşan söz varlığının zenginliğini tarihî metinlerden Süheyl ü Nevbahâr'a ait örneklerle ortaya koymaktadır. Buna göre söz varlığı sınıflandırılmış ve beyit örneklerinin Türkiye Türkçesine aktarımıyla bağlam gösterilmiştir. Farklı döneme ait söz varlığı örnekleri de çalışmanın dipnot kısmına karşılaştırmalı şekilde dâhil edilmiştir.

1.2. Amaç

Dilin belli dönemlerdeki anlam dünyasını ortaya koyan en somut söz varlığı çalışmaları sözlüklerdir. Tarihî metin çalışmalarında söz varlığı çalışmaları genellikle sözcük odaklı olduğu için Türkçenin ekleme dışında kalan sözcük türetme işlevi çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Tarihî metinler bu yönüyle değerlendirildiklerinde Orhon yazıtlarından itibaren Türkçenin sözcükleri birleştirerek de yeni sözcükler oluşturduğu görülmektedir. Örneğin; *eçü apa* 'ata ve dede, ecdat', *ev barım* 'mal mülk', *kün kul* 'cariye ve erkek köle', *yavız yavlak* 'kötü, berbat, sefil ve perişan', *ögir- sevin-* 'sevinmek, mutlu olmak', *tér- kuvrat-* 'derlemek, toplamak', *yay- bas-* 'baskın yapmak, bozguna uğratmak, ele geçirmek', *kışı oğlu* 'insanoğlu', *kün batsık* 'batı', *bogzı tok* 'karnı tok', *idisiz bol-* 'sahipsiz olmak', *bay kıl-* 'zengin etmek', *balbal kış-* 'balbal dikmek', *şad olor-* 'şad olmak', *iş bér-* 'hizmet etmek', *taş tokıt-* 'yazıt diktirmek', *yér suv tut-* 'toprak edinmek, yerleşmek', *uça bar-* 'ölmek, vefat etmek'¹ vd. Çalışmanın amacı bu bakımdan birleştirme yolunun söz yapımında işlek olduğunu bağlamalı örneklerle dayandırmaktır.

1.3. Yöntem

Çalışmanın hareket noktasını, Cem DİLÇİN'in Dehri Dilçin nüshası ile Mordtmann nüshasını incelediği tenkitli metni oluşturmaktadır. Bu yayındaki birleşik sözcükler, tarama yoluyla tespit edilip dil bilimsel kategoriler oluşturularak tasnif edilmiştir. Çalışmada TAŞ'ın *Orhon Türkçesi Grameri*'nden geliştirdiği tasnif denemesi işlevsel olması sebebiyle tercih edilmiştir. Sözü edilen tasniflerden bazı örnekler şu şekildedir:

TEKİN, birleştirme konusunda Orhon Türkçesinden *yir-sub*, *kara köl*, *kara kum*, *antag*, *neteg*, *neçök*, *kul bol-*, *yok bol-*, *bay kıl-*, *uruş kıl-*, *uça bar-*, *adrılı bar-*, *alı bir-*, *tuta bir-*, *yitürü id-*, *süre elt-*, *yatu kal-*, *yüre kel-*, *udu yorı-* örnekleri verir ve *eb bark*, *kün kul*, *yabız yavlak*, *öl- yit-*, *tir- kubrat-*, *biti- bedzet-* gibi ikilemeleri söz dizimi bahsinde ele alır.²

¹ Gülfidan Çiçekli (2019). *Orhon Türkçesinde Söz Yapımı: Birleştirme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik, s. 8-53.

² Talat Tekin (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, s. 97-195.

TAŞ ise Kutadgu Bilig’den *adaş koldaş, silküm sepük, ay- té-, eş hem tuş, yétür- hem içür-, isig söz, apa oğlanı, elgi uzun, mundağ, bir az, baş esen bol-, haber bër-, çıka tur-, alsa bol-, sinayu teg-, arıp kal-, ölüp tüş-, baķ kör-* örneklerini verir.³

Çalışmada tespit edilen her birleşğin yer aldığı beyit numaraları sıralanmak suretiyle birleşiklerin anlamları belirlenmiş ve birleşikler bir örnek beyitle Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ayrıca birleşik sözcükle ilgili açıklama varsa veya Türkçenin farklı bir dönemindeki örneğine rastlanmıyorsa bu durum dipnotlarla belirtilmiştir. Böylece alfabetik sırayla madde başları oluşturulup çalışma kullanım açısından sözlük nizamına getirilmiştir.

Birleşik sözcüklerin anlamı belirlenirken semantik tahlilden yararlanılmıştır. Semantik tahlile göre gözlemlenebilir ve genellenebilir sonuçlar elde etmek için anlık ve bireye ait üretilen “ifade” ile dilin teknik yönü olan “cümle”yi ayırt etmek gerekir. Düşüncenin taşıyıcıları olan sözcükler yazıyla ifadeyi oluşturduğunda anlam cümleler ile vücut bulmaktadır.⁴ Bu noktada semantik tahlil dilin yapısını dışlamamaktadır. Semantiğin gramer bilgisi taşıyan yazılı bir metne ve metne ait sözcüklerin aralarındaki etkileşime dayandığı düşünüldüğünde semantik tahlilin görevinin, dilin teknik bilgisini gözeterek ve sözcükler arasındaki etkileşimi irdeleyerek sözcükleri tanımlamak ve belirlemek olduğu söylenebilir.

1.4. Kapsam

Araştırma alanı metin yönünden Süheyl ü Nevbahâr adlı eserdir. Çalışmada Cem DİLÇİN’in nüshalar arası karşılaştırma yaptığı yayın esas alınmış ve yazı çeviriminde Mordtmann nüshası eşgüdümlü olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın kuramsal malzemesi ise dilde birleştirme yoluyla oluşan birleşik sözcüklerdir. Daha açık bir ifadeyle birden fazla sözcüğün her birinin anlam alanlarını yitirerek veya kısmen koruyarak yeni bir anlam alanında çekimlenmeye hazır ve görevli bir yapıda buldukları tabanlar anlaşılmalıdır. Bu tabanlar birleşik isim, birleşik sıfat, birleşik zarf, birleşik fiil, ikilemeler olabilmektedir. Çalışmaya tek başına anlam ifade etmeyen ancak söz dizimiyle ilgili edat, kalıp sözler, yinelemeler ve cümle gibi unsurlar dâhil edilmemiştir.

1.5. Sınırlılıklar

Çalışmada duygu ve doğa seslerini karşılayan ünlemler, aslen isim kökenli oldukları için ayrı bir kategori içinde değerlendirilmemiştir. Tek başına bir kavramı karşılamayıp söz dizimi yoluyla isimler arasında ilgi kuran edatlar çalışmanın dışında tutulmuştur.

³ İbrahim Taş (2016). Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı: “Birleştirme” ve Bir Tasnif Denemesi, Gülden Sağol Yüksekaya (Ed.), *Yûsuf Has Hâcib ve Ölümsüz Eseri Kutadgu Bilig*, Türk Uygarlığı Araştırma Merkezi Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, s. 183-193.

⁴ Frank Robert Palmer (2020). *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*. Ayrıntı Basımevi, s. 21-26.

nūṣ ā nūṣ, dem be dem vd. Farsça kurallarla oluşan birleşikler ile söz dizimi yoluyla oluşan *başa baş, göze göz, kalp kalbe, delim türlü, yer yerin, yerlü yerince* vd. söz öbekleri hariç tutularak Türkçe söz varlığı unsurlarına yer verilmiştir. Bununla birlikte Türkçe metinlerde oldukça yaygın kullanılan Farsça ve Arapça birleşik sözcükler de bulunmaktadır.

Birleşiklerin tarihî dönemlerde ve günümüz Türkçesindeki benzer örnekleri dipnotlarda listelenmiştir. Bu sebeple başlıca tarihî metinler ve TDK'nin sözlüklerinden yararlanılmıştır. Bu kaynakların sözcüklerin anlamını karşılamadığı ender durumlarda Kubbealtı Lugatı'na başvurulmuştur.

1.6. Eser Hakkında

1.6.1. Eserin Yazarı

Mesûd bin Ahmed'in 14. yy. Anadolu sahasında Türkçe mesneviler kaleme aldığı bilinmektedir. Onun hayatı hakkında eldeki bilgiler sınırlıdır. DİLÇİN, Süheyl ü Nevbahâr adlı incelemesinde araştırmacıların yazarın hayatı hakkındaki yorumlarını değerlendirmiş ve ortak görüşleri ortaya koymuştur.⁵ Bununla birlikte yazarın eserindeki kendi beyanından; babasının adının Ahmed olduğu (SN: 160), eserin ilk bin beytinin yeğeni İzzeddîn tarafından kaleme alındığı (SN: 299-351), babası ve dedesinin saygın kimseler olduğu (SN: 5684), eser tamamlandığında yazarın yaşlılık döneminde olduğu (SN: 5643) ve eserin tamamlanma tarihinin 1350 olduğu (SN: 370) bilinmektedir.

Arapça ve Farsçadan Türkçeye tercümeleyen yazar 1345'te *Tercemetü'l-le'âlî ve Tezkiretü'l-Me'âlî*, 1354'te *Ferhangnâme-i Sadî Tercümesi*'ni ve 14. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülen biri mensur biri manzum *Kelîle ve Dimne*⁶ kaleme almıştır.

1.6.2. Eserin Konusu

Eser, Yemen padişahının oğlu Süheyl ile Çin fağfûrunun kızı Nevbahâr'ın macera dolu olaylarla ayrılıp kavuşmalarını içeren aşk hikâyesini konu edinir. Bu bakımdan 14. yy. beşerî aşkı konu alan mesnevilere öncülük etmektedir. Eserin öğütlerle örülü dünyasında birçok atasözü, deyim, kalıp söz bulunmakla birlikte kültürün dile yansıyan devlet yönetimi, sosyal hayat, eğlence anlayışı, ahlak ve görgü anlayışı ile aile kültürüne ait bilgiler de çeşitli biçimde işlenmiştir.

⁵ Cem Dilçin (1991). *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 11-21.

⁶ Semih Tezcan (1995). Mes'ûd ve xiv. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 78.

1.6.3. Eserin Dili ve Üslubu

14. yy. Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme alınan dinî-ahlaki konulu mesnevilerin yanında beşerî aşk konulu mesnevilerin yer etmeye başladığı bilinmektedir. Ayrıca bu dönem Türkçe söyleyişe önem atfedilen bir dönemdir. Seçtiğimiz eser de bu yönüyle dönemin öne çıkan eserlerindendir.

Eserin Eski Anadolu Türkçesine ait başlıca ses ve biçim özellikleri şunlardır:

1. Eserde kapalı *e* barındıran sözcükler: *bél, bésle-, bés, béter, béz, dé-, dër-, él, elçi, élt-, ériş-, érte, éşik, éşit-, ét-, év-, éy, géce, geç-, gëñ, gërçek, gërü, gëzle-, këy, néce, néçe, néte, séni, séz-, vër-, yè-, yég, yégrek, yél, yélken, yèn-, yèñi, yèr, yèt-, yétmiş* vd.

2. Damak *η*'sinin bazı sözcüklerde devam ettiği görülür: *aña, aña-, baña, beñzer, deniz, gönül, inen, kalın, karanu, oñat, öñ, saña, soñra, tañ, Tañrı* vd.

3. Sözcükte ve eklerdeki yuvarlaklaşma örnekleri: *aşl+uñ faşl+uñ, ayır-uk, bak-up, bilgi+lü, bil-ünüz, biş-ür-, biz+üm, degül, düş-medük, eyü, gërü, hâl+ümüz, iç-dük, için, ince+cük, incü, kız-gun, kolay+suz, kulavuz, ne+dür, niçün, senden+üz, tavar+um, urın-dum, vër-ür, yañu* vd.

4. *k ~ ħ* nöbetleşmesi örnekleri: *açuk ~ açuħ, ağlamak ~ ağlamah, aracuk ~ aracuħ, ayak ~ ayaħ, azık ~ azıħ, bak- ~ baħ-, bırak- ~ biraħ-, buçuk ~ buçuħ, buyruk ~ buyruħ, çok ~ çoħ, korku ~ korħu, yok ~ yoħ* vd.

5. Söz başında *t ~ d* nöbetleşmesi örnekleri: *dart- ~ tart-, doğra- ~ toğra-, dur- ~ tur-, dut- ~ tut-, duz ~ tuz* vd.

6. İkinci hecede /g/ foneminin düştüğü örnekler: *bilü < ET bilig, eyü < ET edgü, kamu < ET kamuğ ~ kamağ, kapu < ET kapıg, kulak < ET kulğak, néte < ET nêteg, tapu < ET tapıg* vd.

7. İlerleyici benzeşme örnekleri: *birezçük, hastarak, havadağı, şehün* vd.

8. Türkiye Türkçesinde sadece -*Xp* biçiminde olan zarf-fiil ekinin eserde -*Up*, -*UbAn* biçimindeki örnekleri şunlardır: *aluban, arhalaşuban, baħuban, eşidüben, görmeyüben, inanmayuban, korħuban, oynayuban, üşenmeyüben* vd. ve *iç-üp, bul-mayup, çık-up, dé-yüp, gir-üp, iste-yüp, okı-yup, turut-up, uy-up, yè-yüp* vd.

9. Zamir kökenli 1. teklik kişi için -*vAn*, -*vAnIn*, -*Am* ekleri kullanılır: *bileven, bilümezven, dërvan, dövşüreven, dururvan, elikdüreven, eylerem, kılımazvan, olavan, olmuşvanın, ölevenin, söylerem* vd.

10. Gelecek zaman eki -*IsAr* işlek olarak kullanılmıştır: *anisar, eyleyiser, olisar, şıkısar, urısar, yéyiser* vd.

11. Ünsüz uyumu bulunmadığından bazı ekler ötümlü biçimdedir: *ayruk+durur*, *baş-durığör-*, *bulut+dur*, *çağırmağ+dan*, *gök+den*, *‘aşğ+dan*, *kop-dı*, *sevinmek+den*, *git-dügin*, *yok+dur* vd.

Eserde olaylar merak unsuru kullanılarak macera havası etrafında ele alınır. Dilsel yönden fiil yapılarının çok ve çeşitli olması bunu örneklemektedir. Eserde doğal, akıcı ve yalın bir anlatım tercih edilmiştir. Farsça bir hikâyenin şiirin tüm kısıtlayıcı durumlarına rağmen doğrudan tercüme edilmeyip Türkçenin ifade imkânlarıyla ele alınması yazarın edebî zevk, tecrübe ve eğitimi hakkında bazı fikirler vermektedir. Örneğin şair, Arapça ve Farsça karşısında Türkçedeki çok anlamlılık, soyut ve somut kavramların birbirinin yerine kullanımı, mecazlı söyleyiş, deyim ve atasözlerinde organ adlarından yararlanma gibi imkânları kullanır. Anlaşılabilirliği ön planda tutan şair bazen de konu bütünlüğünü birkaç beyitte sağlamıştır. Eserde vezin, kafîye ve redif unsurları dışında tekrarlar da ahenk unsuru olarak çokça kullanılır. Öyle ki kelime uyumu gözetilen birçok beytin farklı bölümlerde tekrar unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca eserde birleşik sözcüklerin farklı tamlama yapıları şeklinde de kullanılması sık karşılaşılan bir başka durumdur.

1.6.4. Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Eserin bugüne ulaşmış iki manzum yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan en eski ve tam olanı 1925’te Johannes Heinrich Mordtmann tarafından bulunmuş olması sebebiyle “M Nüshası” olarak adlandırılır ve Berlin Devlet Kitaplığı’nda (Königlichen Bibliothek zu Berlin) muhafaza edilmektedir. Harekeli nesih yazı ile 189 yapraktan oluşan nüsha 5568 beyitten oluşmaktadır:

Johannes Heinrich Mordtmann (1925). *Suheil und Nevbehâr, Romantisches Gedicht des Mes‘ûd b. Aḥmed (8.Jhdt. d. H.)*. Orient-Buchhandlung Heinz Lafaire.

Eserle ilgili ikinci çalışma fonetik ve morfoloji açısından hazırlanmış ve Almanca yayınlanmıştır:

Tahsin Banguoğlu (1938). *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahâr*. Druck der August Pries: Leipzig.

Eserle ilgili üçüncü yayın eserin ikinci nüshası ile ilgilidir. Nüsha, Dehri DİLÇİN’in amcazadesi Ahmet Talat Onay tarafından 1926’da Çankırı’da bulunmuş, Dehri DİLÇİN ve sonrasında Cem DİLÇİN’e ulaşmıştır. Bugün “D Nüshası” olarak bilinen yazma Cem DİLÇİN’in özel kitaplığında muhafaza edilmektedir. Bu nüshanın tıpkıbası tam bir yayını yapılmamıştır. Yazmanın harekesiz ve talik yazı ile yazıldığı, bazı sayfaların koptuğu, son sayfa da kopanlar arasında olduğundan istinsah tarihinin belirsizliği, 5278 beytin varlığı ve

toplam 16 minyatür içerdiği belirtilmiştir.⁷ Nüshalar arası karşılaştırma yapılarak daha çok edebî ve şiir sanatı açısından incelenmiştir:

Cem Dilçin (1991). *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Dördüncü çalışma DİLÇİN'in yayını üzerine metin tamiri amacıyla hazırlanmış bir yayındır:

Semih Tezcan (1994). *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*. Simurg Yayınları.

Klasik edebiyat çalışmalarına yönelik hazırlanan incelemelerdir:

Dursunzâde Bekayî (2003). *Mensur Süheyl ü Nevbahar (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (haz.) Selami Ece, Aktif Yayınevi.

Ali Cin (2012). *Mesud bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l-Bedâyi') İnceleme-Metin-Dizin*. Eğitim Yayınevi.

Bir diğer çalışma eserin söz varlığına ilişkin etimolojik ve güncel değerlendirmelere yer verilen bir incelemedir:

İbrahim Taş (2009). *Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskicil Ögeler*. Palet Yayınları.

Son çalışmalardan biri ise eserin şahıs zamirleri odağında dil biliminin bağdaşıklık ve tutarlılık ilkeleri açısından incelenmesini içermektedir:

Melike Somuncu (2021). *Süheyl ü Nevbahar'ın Metin Dilbilimsel Yapısı*. Kriter Yayınları.

Eserle ilgili yapılan doktora tezleri kronolojik sırayla şu şekildedir:

Zeliha Gaddar (2012). *Süheyl ü Nevbahâr'ın Dilbilgisel Özellikleri ve Dizini*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Hami Akman (2023). *Süheyl ü Nev-bahâr'ın Sentaksı (Söz Dizimi)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Eserle ilgili yapılan yüksek lisans tezleri kronolojik sırayla şu şekildedir:

Nesibe Kardak (1994). *Süheyl ü Nevbahâr'da Fiiller*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Kamil Cankul (1999). *Roman tekniği açısından Süheyl'ü Nev-Bahar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Neslin Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahâr'daki İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

⁷ Cem Dilçin (1991). *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 44.

Fatih Ocağ (2006). *Süheyl ü Nevbahâr'daki Kelime Grupları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Yılmaz Akdemir (2011). *Süheyl ü Nevbahâr'ın Gramatikal Dizini*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Özkan Cığa (2013). *Süheyl ü Nev-Bahâr (Metin-Aktarma, Art zamanlı anlam değişmeleri, Dizin)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Nilay Altunay (2017). *Süheyl ü Nevbahâr'ın Söz Varlığı Üzerine Tematik Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Burcu Yeke (2022). *Süheyl ü Nev-bahâr'ın Sıklık Sözlüğü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Hüseyin Çağrı Bakar (2022). *Süheyl ü Nevbahar'ın Yönelim Metaforları ve Metonimi Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Merve Girgin (2022). *Süheyl ü Nev-bahâr'daki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Havva Mert (2023). *Süheyl ü Nev-bahâr'da Vücut Bölümleri, Uzuvlar ile İlgili İsimlerin Eşdizimlikleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.

Yukarıda listelenen çalışmalar dışında hazırlanmakta olan çalışmalar da bulunmaktadır. Konuyla ilgili çalışma eğilimini göstermesi açısından başlıca yayınlar tercih edilmiştir.

1.7. Temel Kavramlar

1.7.1. Söz Yapımı

Dilin canlı bir varlık olduğu hep söylenegelmiş bir ifadedir. Bu ifadeyi “İnsan etkileşimi olmazsa dil gelişemez, durağanlaşır hatta yok olma tehlikesine düşer.” şeklinde anlamak mümkündür. Dolayısıyla dilin devamlılığı, zenginliği ve anlatım gücü, onun doğal yapısı ile işlenmesi arasındaki yakın ilişkide aranmalıdır. Bunun bazı somut göstergelerini DİZDAROĞLU sözcük sayısının çok olması, her sözcüğün ayrı bir nesne ve kavramı karşılması, dilin yeni sözcükler türetmeye elverişli olması şeklinde belirtir.⁸

⁸ Hikmet Dizdaroglu (1962). *Türkçede Sözcük Yapma Yolları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 6.

Söz yapımı, yeni bir kavrama karşılık gelen sözcük veya sözcük birlikleri elde etme işidir. Çalışmalarda *kelime yapımı* (T. Banguoğlu, Z. Korkmaz), *kelime yapma* (M. Ergin, B. Atalay), *kelime teşekkülü* (F. Ganiyev), *sözcük yapma/üretme* (S. Eker), *sözcük yapımı* (S. Özel) gibi benzer adlandırmalar da kullanılmıştır. Türk lehçelerinde ise *söz yaratıcılığı* (Az.), *söz yasalış* (Tkm.), *laf kuruluşu* (Gag.), *soz yasalışı* (Özb.), *qoşumçiliq söz yasaş usuli* (Uyg.), *süz yasalışı ~ süz yasalı ~ süz yasaw* (Tat.), *hüzyahalış* (Bşk.), *söz yaratıw ~ söznü yaratılıwu* (Kmk.), *söz kuraw* (Krç.-Malk.), *söz yasaw ~ söz tüzüw* (Nog.), *sözdiñ jasaluwı ~ sözjasam* (Kzk.), *söz casoo* (Krg.), *sös büderi* (Alt.), *sös püdîrîzî* (Hks.), *sösço'gaadılğazı* (Tuv.)⁹ gibi adlandırmalar karşımıza çıkar. Sözcük yapımı'nın daha kısa biçimini oluşturan *söz yapımı*, günümüzdeki yaygın kullanımından dolayı çalışmada tercih edilmiştir.

Adlandırmaların gerektiği biçimde kullanılmaması bazen literatürde kavram karışıklıkları yaratabilmektedir. Bunlardan biri *sözcük dağarcığını geliştirme* ile *söz yapımı* arasındadır. *Sözcük dağarcığını geliştirme*, doğal süreç içinde dildeki mevcut sözcüklerin anlam, şekil ve dizim bakımından değişimleri ile zenginleşmesidir. Bu sebeple yeni bir sözcük kazanımı olup olmaması kavramlar arası ayırt edici temel noktadır. Bir diğer karışıklık sebebi *türetmenin* hem *söz yapımı* hem de *ekleme* kavramlarının yerine kullanılması olmuştur.

1.7.2. Söz Yapımı Türleri

Zamana bağlı olarak dilin sözcük ihtiyaçları, içinde bulunan toplumun sosyokültürel etkisiyle değişim göstermektedir. Değişim kimi zaman yeni sözcük edinmek, kimi zaman sözcük yitimi ve kimi zaman da var olan sözcüklerin anlamının zenginleşmesi yönündedir. Bu durum söz yapımı türlerinin niceliğini etkilemiştir. Nitekim bugün bilim, teknik ve sanattaki gelişmelerde en çok hız kazanan ve söz sahibi olan toplumlar, söz yapımı türlerini dil vasıtasıyla etkisi altında en çok bırakan toplumlardır.

Türkçenin başlıca en eski söz yapımı türleri *ekleme* ve *birleştirme*'dir. Bunun dışında *karma*, *kırpma*, *ses değiştirme* ve *geri türetme* ikincil söz yapımı türlerindedir.

1.7.2.1. Ekleme

Ad veya fiil tabanlarına bazı eklerin getirilmesiyle yeni sözcükler elde etmeye *ekleme* denir. Bu ekler isimden fiil yapım eki, isimden isim yapım eki, fiilden fiil yapım eki ve fiilden isim yapım eki olarak çeşitlilik gösterir. ET'den beri işlek olan +çI, +llk, +sIz, +lA-, -(U)k, -tUr- ekleri için metinden *kapu+cı* 'bekçi', *oğ+cı* 'okçu', *başmak+cı* 'ayakkabıcı'; *karaju+lıg* 'karanlık', *oğul+luğ* 'oğulluk', *şınık+lıg* 'tevazu', *ayru+lıg* 'ayrılık'; *edeb+süz* 'edepsiz', *kolay+suz* 'zor', *aru+suz* 'kirli', *korhu+suz* 'korkusuz'; *boy+la-* 'boy ölçüşmek', *çaba+la-*

⁹ Emine Gürsoy Naskali (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 80.

'gayret etmek', *ögüt+le-* 'nasihat etmek'; *buy(u)r-uk* 'emir', *şın-uk* 'mağlup'; *tokun-dur-* 'isabet ettirmek', *tolaş-dur-* 'dolaştırmak', *tol-dur-* 'doldurmak' vd. örnekler verilebilir. Diğer taraftan işlekliliği daha az olan *+k*, *+dI-*, *-mAn*, *-mUr*, *-k-* ekleri için *ilk* (< **il* 'ön'+*k*) 'ilkin', *uyı-* (< *u+di-*) 'uyumak', *tu-man* 'duman', *yağ-mur* 'yağmur', *taşık-* (< *tez-ik-*) 'kaçmak' vd. örnekleri verilebilir.

1.7.2.2. Birleştirme

En az iki sözcüğün anlamlarını koruyarak veya değiştirerek yeni bir kavram alanını karşılmasına *birleştirme*, ortaya çıkan yeni sözcüklere ise *birleşik* veya *birleşik sözcük* adı verilir. Birleştirme Türkçenin en eski dönemlerinden beri var olan asli söz yapımı türüdür. Birleşikler hem biçim bilgisi hem de anlam bilgisini ilgilendiren dil unsurlarıdır. Birleşiklerin bitişik veya ayrı yazımı ile ilgili kesin bir ölçüt bulunmamaktadır.

ET'den günümüz Türkçesine biçimini ve anlamını oldukça muhafaza eden birleşiklere eserden bazı örnekler: *el gün* 'memleket, halk', *gece gündüz* 'gece gündüz, her zaman', *iç taş* 'iç ve dış', *eniş yokuş* 'dere tepe, iniş ve yokuş', *saç şakal* 'saç ve sakal', *yér gök* 'yer gök, her yer', *yol iz* 'yol ve yer', *dök- saç-* 'dağıtmak', *gel- git-* 'gelmek ve gitmek', *gül- oyna-* 'gülmek ve oynamak, eğlenmek', *yé- iç-* 'yemek ve içmek', *otur- tur-* '1. ikamet etmek; 2. arkadaşlık etmek', *yédür- içür-* 'yedirmek ve içirmek' vd.

1.7.2.3. Karma

Birden fazla sözcüğün bazı parçaları alınarak yeni bir sözcük oluşturulmasına *karma* denir. Sözcüklerin hangi parçalarının karmaya katılacağı belli bir kurala bağlı olmamakla birlikte genel olarak ilk hecelerin karmaya katıldığı görülmektedir. Ortaya çıkan yeni sözcük karmaya katılan her sözcüğün anlamını bünyesinde taşır. Diğer söz yapımı süreçleri karma oluşumunda görülebilir.

Örnekler: *olağanüstü hâl* > *ohal*, *sunî tahta* > *sunta*, *metro* + *otobüs* > *metrobüs*, İng. *modulator* + *demodulator* > *modem*, *kol* + *ordu* + *generali* > *korgeneral*¹⁰, *Eskişehir Tramvay İşletmesi* > *Estram*, *Eskişehir kart* > *eskart*, *wireless* + *fidelity** > *wifi* vd.

1.7.2.4. Kırpma

Kırpma, çok heceli bir sözcüğün dilde tasarruf amacıyla bir parçasını kaybederek tüm anlamı yüklenmesidir. Başka bir ifadeyle sözcükte sadece biçimce bir kayıp gerçekleşir, anlam korunur. Yeni bir kavram ihtiyacından doğmadığı için ikincil söz yapımı türleri olarak ele alınabilir. Konuşma dilinde daha fazla görülmekte ve dilin kullanım alanını ilgilendirmektedir.

¹⁰ İsa Sarı (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözcükselleşme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 52-54.

Örnekler: *otopark* > *park*, *bütünleme* > *büt*, *kahvehane* > *kahve*, *diskotek* > *disko*, *fotoğraf* > *foto*¹¹, *milimetre* > *milim*, *santimetre* > *santim*¹², *kilogram* > *kilo*¹³, *Mehmet Ali* > *Memoli*, *Mehmet* > *Memo*, *akümülatör* > *akü*, *internet* > *net*, *bismillâhirrahmânirrahîm* > *bismillâh* vd.

1.7.2.5. Ses Değiştirme

Bazı sözcüklerin tek bir kökten gelmelerine rağmen zamanla ses ve anlamlarında görülen farklılaşma sonucu iki veya daha fazla sözcüğe dönüşmelerine denir. Ortaya çıkan sözcükler literatürde *doublet*, *ikili alıntılar*, *ikili kelimeler* gibi adlarla ele alınır. Konuya ilk dikkat çeken 1995'te Hasan EREN olmuştur. EREN, Türkçeye farklı yollardan giren *pide* (Rumcadan) ve *pizza* (İtalyancadan) sözcüklerini örnek verir. Latince *picta* 'yassı hamur ekmeği' bu sözcüklerin ortak kökenidir ve *pitta* > *pizza* biçiminde dönüşüm geçirmiştir.¹⁴

Ses değiştirme, alıntı sözcüklerin ses olaylarıyla yeni varyantlar oluşturmasından farklı olarak ancak art zamanlı bir etimolojik inceleme sonucu tespit edilen kök ortaklığı ile ilgili ve sözcüklerin farklı zaman veya yolla geçişini ifade etmektedir.

Örnekler: *sapta-* 'bir şeyi belirgin kılmak', *tespit* 'belirleme' (< Ar. *subūt* 'kalıcı olma, ispat olunma, kesinleşme')¹⁵; *adam* 'insan, adam', *adem* 'insanoğlu' (< Ar. '*adem* 'yokluk'); *aptal* 'ahmak', *abdal* 'gezgin derviş' (< Ar. *abdāl* 'bedeller')¹⁶; *baston* 'baston, asa', *baton* 'orkestra idare çubuğu ve sporda kullanılan değnek' (< 19. yy. İt. *bastone* 'sopa, değnek', 20. yy. Fr. *bâton* 'ay.' < Lat. **bastare* 'taşımak')¹⁷

1.7.2.6. Geri Türetme

Dildeki bir sözcüğün sözlüksel bir boşluğu tamamlaması için biçiminden bir parçasını yitirerek yeni bir kavram alanı oluşturması *geri türetme* olarak adlandırılır. Türetmede yapım eklerinin eklenme yönündeki işlevi öne çıkarken geri türetmede ters yönde, var olmayan bir kök veya taban oluşumu söz konusudur. Kırpma'dan farklı olarak sözcük yeni bir anlam kazanır. SARI, sözcüğün yeni bir anlam kazanmasını sözcüğün türündeki değişim ile ilişkilendirir.¹⁸ Ancak sözcük türü değişmeyen örneklere rastlamak mümkündür. Geri türetme

¹¹ Agt, s. 47-49.

¹² Sertan Alibekiroğlu (2019). *Türkçede Sözcük Yapımı*. Grafiker Yayınları, s. 136.

¹³ Süer Eker (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları, s. 367.

¹⁴ Hasan Eren (1995). Türkçede Douplet Örnekleri. *Türk Dili*, 523, 735-736.

¹⁵ Türk Dil Kurumu (1935). *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*. Devlet Basımevi, s.245.

¹⁶ Mehmet Hazar (2015). Türkçede Fono-Semantik ve Morfo-Fonolojik Yolla sözcük Türetme, *1. Uluslar arası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu*, 28-30 Mayıs, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, s. 1658.

¹⁷ Hatice Şirin (2020). Türkçede İkili (Doublet) Alıntılar. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(40), 18.

¹⁸ İsa Sarı (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözcükselleşme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara s. 61.

sürecinde halk etimolojisi adı verilen yanlış bir kök-ek anlayışı ile örneksemenin etkisi görülmektedir. Dil kullanıcılarının genel kabulü, sözcüğün söz varlığına katılmasında belirleyicidir. Bununla birlikte BOZ'a göre süreçte örneksemeye duyulan gereklilik diğer söz yapımı türlerinden ayıran bir özelliktir.¹⁹

Örnekler: *çaba* 'gayret, efor' (< *çaba+la-* < *çap-ala-* 'devamlı suda çırpınmak, yüzmek'), **manya-* 'istenmeyen davranışlarda bulunmak' (< *manya-k* 'ay.' < Fr. *maniaque* 'maniye yakalanmış hasta')²⁰, **abar-* 'kabarmak, abartılmak' (< *abar-t-* 'büyütmek, mübalağa etmek'), *abır* 'utanma, hicap' (< Far. *ābrū* < *āb-ı rū* 'yüzsuyu, haysiyet')²¹, *delikan* (< *delikan+lı*)²²

1.8. Literatür

ATALAY, sözcük elde etmenin üç yolunu çekme, birleştirme, ekleme olarak ifade eder. Bir sözcüğün anlamını kaybederek bir başka sözcük sınıfına geçmesi anlamına gelen göçürme kavramını da eserine daha sonradan ilave etmiş olacak ki kendisi de bu kısmın yukarıda belirtilenler içinde değerlendirilebileceğine dair not düşmüştür.²³

ERGİN'e göre dil, yeni bir nesne ve harekete ihtiyaç duyduğunda üç durum söz konusudur. Birincisi yabancı bir dilden kelime alabilir, ikincisi sözcük gruplarıyla karşılamaya çalışır veya üçüncüsü yeni gövdeler meydana getirir. Birinci yol dil dışı etkileri kapsadığı için konumuz dışındadır. Diğer yollar ise dil içi durumları ifade eder. Dil içi durumlarla ilgili çıkarım şöyledir:

“Diğer iki yol, yani yeni yeni gövdeler ve kelime gurupları teşkili dilin zenginlik kaynaklarıdır. Bu iki kaynaktan kelime gurupları mefhumları birden fazla kelime ile, gövdeler ise mefhumları tek tek kelimelerle karşılayan unsurlardır. Demek ki bir dilin tabii kelime yapma yolu gövdeler teşkilidir.”²⁴

BANGUOĞLU'na göre üretim, birleşim yolları ile yabancı dilden gelmiş sözcükler dilin söz varlığını oluşturmaktadır. Söz yapımı işleyişini; dil yapısına uygun pratik ihtiyaçlarla icat eden halk ile ilim, din ve sanat hayatının gereğince yapan bilginler belirlemiştir.²⁵

¹⁹ Erdoğan Boz (2016). Türkiye Türkçesinde Olası Sözlüksel Boşluklar İçin Bir Telafi Yöntemi: Geri Oluşum. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1695.

²⁰ İsa Sarı (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözcükselleşme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 62.

²¹ Andreas Tietze (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (TETTL)*. Simurg Yayınları, c. 1, s. 77.

²² Yasemin Çürük (2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 26.

²³ Besim Atalay (1946). *Türkçe'de Kelime Yapma Yolları*. İbrahim Horoz Basımevi, s. 71.

²⁴ Muharrem Ergin (1977). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım-Yayımlar-Tanıtım, s. 148-149.

²⁵ Tahsin Banguoğlu (2015). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 155.

GENCAN ise “Türetme” başlığı altında sadece yapım eklerini ele almıştır. Ayrıca sözcük çeşitleri arasında birleşik sözcükleri birleşik adlar ve birleşik sıfatlar olarak incelemiş, birleşik fiiller konusunu fiiller bahsi geçerken değerlendirmiştir. Buna ek zarflar bahsi içinde yer yer birleşik zarf örneklerini açıklamıştır. Çalışmada söz yapımı yollarının tamamı, bir arada değil yapısal sınıflandırma düzeniyle yer yer sezdirilmek suretiyle ele alınmıştır.²⁶

ÖZEL, Türkiye Türkçesinin söz yapımında en işlek yolların türetme ve birleştirme olduğu görüşündedir. Bu doğrultuda birleşik eylemler, birleşik adlar, terimler, deyimler ve atasözlerini anlam kalıplaşmaları temeline dayandırmış ve sözcük birleştirmeleri olarak değerlendirmiştir.²⁷

BİLGİN, DLT’ye ait söz yapımını türetme ve birleştirme olarak iki bölümde incelemiştir. Her iki bölümde söz varlığı anlamlarıyla listelenerek ele alınmıştır.²⁸

TEKİN, konuyu “Biçim Bilgisi ve İlgili Sözdizimi” başlığı altında ele almış, söz yapımının iki yolunu ekleme ve birleştirme olmak üzere Orhon Yazıtları üzerinde göstermiştir.²⁹

EKER, Türkçenin söz yapımını türetme, birleştirme ve Batı dillerinin etkisiyle zamana bağlı olarak ödünçleme ile gerçekleştirdiğine dikkat çekmektedir. Bunlar dışında karma, kısaltma, derleme, tarama vd. söz yapımı kabul ettiği türleri tanıtmıştır.³⁰

Türkiye Türkçesini şekil bilgisi açısından ele alan KORKMAZ, sözcükleri yapılarına göre sınıflandırırken türetme ve birleştirme yollarına değinir. Bununla birlikte birleştirmeyi Türkçenin yeni söz yapım yollarından biri olarak değerlendirmiştir. Çalışmada birleşik kelimeler ile kelime gruplarını ayırt etmek için birleşigi oluşturan sözlerin yeni bir sözlük anlamı kazanmasına dikkat çekilir.³¹

Son on yıldaki lisansüstü araştırmaların Türkçenin farklı dönemlerindeki eserlere yöneldiği ve türetme kapsamında incelendiği görülmektedir. Bu araştırmalar kronolojik olarak şunlardır:

Ersin Teres (2009). *Çağataycada Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

²⁶ Tahir Nejat Gencan (1966). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 128-290.

²⁷ Sevgi Özel (1977). *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 20.

²⁸ İpek Bilgin (1989). *Dīvānu Luğāti’t-Türk’te Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 175.

²⁹ Talat Tekin (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, s. 80-100.

³⁰ Süer Eker (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları, s. 362-363.

³¹ Zeynep Korkmaz (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 190-204.

İsmet Kılıç (2014). *Saha (Yakut) Türkçesinde Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Buket Baran (2015). *Tuva Türkçesinde Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ferdi Güzel (2015). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

Embiye Güneş (2016). *Türkiye Türkçesinde Söz Yapımı ve İşlevsel Ek Tasnifi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Mustafa Samet Kumanlı (2016). *Lügat-i Türkî, Arabî, Farisî Adlı Eser Üzerinde Sözlükçülük, Söz Varlığı ve Söz Yapımı Araştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Serdar Karaoğlu (2016). *Eski Anadolu Türkçesinde (14. yy.) Türetim Ekleri ve Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Burhan Sevim (2018). *Uygur Kağanlığı Dönemi Yazıtlarında Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Vildan Çakmak (2018). *Çuvaşçada Eylem Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ersin Kartlaşmış (2019). *Hakas Türkçesinde Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Menşure Aşçı (2019). *Harezmi Türkçesinde Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İbrahim Kemal Yıldırım (2021). *Harezmi Türkçesi Kur'ân Tercümesi (Meşhed Nüshası 293 no.) Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

İbrahim Kekevi (2022). *Türk Runik Harfli Metinlerde Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

İsmail Özlü (2022). *Babürnâmede Söz Yapımı: İsimler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Merve Erarslan (2022). *Babürnâmede Söz Yapımı: Fiiller*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Mustafa Ay (2022). *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Bapların Söz Yapımı Bakımından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

Literatürdeki görüşler neticesinde söz yapımıyla ilgili öne çıkan bazı sorunlar şöyledir:

1. Söz yapımının dil bilgisi kitaplarında yapı, söz dizimi ve anlam bakımından hangisine göre işleneceği belirsizlik ve düzensizlik oluşturmaktadır.
2. Söz yapımı için genelde türetme kavramı kullanılmış ve bundan da yalnızca ekler yoluyla türetme örneklendirilmiştir.
3. Söz yapımı konusuna bir dönem TDK öncülüğünde dikkat çekilmişse de genelde konuya ilgi yeterince gelişmemiş, yapılan çalışmalar ise güncelleştirilmemiştir.
4. Söz yapımı türlerinden birleştirme örnekleri türetme örneklerinin gerisinde kalmıştır.

2. SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME

2.1. Birleştirme Hakkındaki Görüşler

Türkçe, eklemeli bir dil olması sebebiyle yeni kelime ihtiyacını ilk olarak yapım ekleri yoluyla sağlar. Aynı dil sisteminin analitik yönü dilin daha gelişmiş kullanımı için kelimeleri bir araya getiren *birleştirmeyi* oluşturur. Birleştirme olgusunun Türkçenin tarihsel dönemlerinin tümünde gözlenmesi, dilin doğal ve işlevsel söz yapım türlerinden biri olarak kabul görmesi ve söz varlığına katkısıyla zengin bir ifade gücü sunması, bu olguyu incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Türkçede, elde edilebilen bilgilere göre birleştirmeye özgü çalışmalar 20. yy.da TDK öncülüğünde yaygınlaşmıştır. Günümüze kadar birleştirmenin ne olduğu, hangi dil alanları tarafından ele alınacağı, yazımı, oluşumları, dil bilgisi kitaplarındaki yeri gibi konular tartışılmaya devam etmektedir.

Konu hakkındaki temel çalışmalardan biri Mehmet Ali AĞAKAY'ın çalışmasıdır. İlk bölümde türetme ve birleştirme örnekleri bir arada listelenerek kelime yapma yollarına açıklık getirilmek istenmiştir. Birleştirme örnekleriyle isim+isim: *babaanne*, isim+sıfat: *kankırmızı*, sıfat+isim: *alyanak*, isim+fiil: *sinekkaydı*, fiil+isim: *çalçene*, fiil+fiil: *gelgit*, isim takımı+II: *adam akıllı* yapıları tespit edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü Türkçe felsefe terimlerine ayrılmıştır.³²

Yayımlandığı dönemde kullanımı yaygın olan örneklerle birleştirme kurallarına ulaşmayı hedefleyen bir çalışma Besim ATALAY'a aittir. Çalışmada kelimeler arasındaki kaynaşma durumuna dikkat çekilir: *hanımeli*, *Keçiören*, *şimdi (uş+imdi)*. Birleştirmeyi oluşturan kelime sayısının çoğunlukla iki olduğu ancak daha fazla da olabileceği belirtilir. Bu duruma verilen günümüz dil anlayışıyla kabul edilemeyecek *Uşak Halıcılar birliği*, *yedi dağ çiçeği*, *Topkapı Hayır Severler Cemiyeti* vb. örnekler sonraki çalışmalarda dikkatleri kelime ve kelime öbekleri ayırımının ne olduğuna sevk etmiştir. Bununla birlikte birleştirmenin belirli bir tasnifi olmaksızın 41 tür yapısı tespit edilerek bunlardan en üretken yapılar isim+isim ile isim+fiil birleştirmeleri gösterilmiştir.³³

Muharrem ERGİN, “birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören dil birliği”ne kelime grubu adını verir. Tek bir nesne veya hareketi karşılayan bu birliğin dizimsel yönünü değerlendirerek sırasıyla bir *yardımcı* ve bir *asıl* (baş) unsura ait yapısı olduğuna ve bunlar arasındaki üç

³² Mehmet Ali Ağakay (1943). *Türkçe Felsefe Terimlerinin Dil Bakımından Açıklanması Dolayısıyla Bazı Kelime Yapı Yolları*. Cumhuriyet Basımevi, s. 33-36.

³³ Besim Atalay (1946). *Türkçe'de Kelime Yapma Yolları*. İbrahim Horoz Basımevi, s. 71-92.

duruma işaret eder: belirtme, tamamlama ve tabi olma. *Ayakkabı, bugün, kahverengi, boşboğaz* vd. birleştirme örneklerine kelime grupları altında rastlanmaktadır. ERGİN, çalışmasında 18 kelime grubu yapısı tespit etmiştir.³⁴ Aynı yapıyı paylaşan birleştirme örnekleri *Tablo 1*'de karşılaştırılmıştır. Birleşik kelimelerin “tek bir kelime hâlinde birleşmesiyle ortaya çıkan unsur” olarak ifade edilmesi daha sonra bazı araştırmacıları yazımın birleştirmede bir ölçüt olma durumunu incelemeye yönelttiği söylenebilir.

Tablo 2.1. Kelime Grupları ve Birleştirme Örnekleri

Kelime Grubunun Adı		Kelime Grubu	Birleştirme
1.	Tekrarlar	<i>kara kara, koşa koşa, aşağı yukarı, deli dolu, yemyeşil</i> vd.	<i>aşağı yukarı, deli dolu</i> (tamamlama ilgisi)
2.	Bağlama Grubu	<i>Leylâ ile Mecnun, ateş ve toprak, geldi ve gitti, ancak ve ancak, sen veya ben</i> vd.	<i>gel- ve git-</i> (tamamlama ilgisi sağlanabilir)
3.	Sıfat Tamlaması	<i>güzel yazı, üç kişi, büyük bir iş</i> vd.	-
4.	İyelik Grubu ve İsim Tamlaması	<i>Çocuğun kalemi, ağaç gölgesi, koyunun eti, koyun eti, çalışmaların insanı en çok yoranı</i> vd.	<i>koyun eti</i> (tabi olma ilgisi)
5.	Aitlik Grubu	<i>tarihten önceki, yaşlı adamınki</i> vd.	-
6.	Birleşik İsim Grubu	<i>Orhan Veli, pazartesi, cingöz, Karadeniz</i> vd.	<i>pazartesi</i> (tabi olma ilgisi), <i>cingöz</i> (tamamlama ilgisi)
7.	Birleşik Fiil Grubu	<i>kabul et-, gitmiş bulun-, pişman ol-, gürültü yap-, aliver-, gelebil-, gezip dur-</i> vd.	<i>kabul et-, gitmiş bulun-, pişman ol-, gürültü yap-, aliver-, gelebil-, gezip dur-</i> (tabi olma ilgisi)
8.	Ünvan Grubu	<i>Ahmet Bey, Hasan Efendi</i> vd.	-
9.	Ünlem Grubu	<i>ey arkadaş, be adam</i> vd.	-
10.	Sayı Grubu	<i>iki yüz, yetmiş beş</i> vd.	-
11.	Edat Grubu	<i>senin gibi, çok eski zamandan beri</i> vd.	-
12.	İsnat Grubu	<i>göz kapalı, gözü açık, bağıri yanık, şekeri az, eli açık, karniyarık</i> vd.	<i>gözü açık, bağıri yanık, eli açık, karniyarık</i> (tabi olma ilgisi)
13.	İlgi, Yönelme, Bulunma, Ayrılma Grupları	<i>senin ev, dile kolay, cana yakın, ateş pahasına bir öğle yemeği, anadan doğma, gözden uzak, gençlerden üçü</i> vd.	<i>dile kolay, cana yakın, anadan doğma</i> (tabi olma ilgisi)
14.	Fiil Grubu	<i>yemek yemek, ışıktan kaçış, çarşıdaki pirince giderken evdeki bulgurdan olmak</i> vd.	<i>çarşıdaki pirince giderken evdeki bulgurdan olmak</i> (tabi olma ilgisi)
15.	Sıfat-fiil Grubu	<i>denize giren, modası geçmiş, canı çıkası</i> vd.	<i>canı çıkası</i> (tabi olma ilgisi)
16.	Zarf-fiil Grubu	<i>Çocuk hüüngür hüüngür ağlayarak, sağa sola koşa koşa</i> vd.	-
17.	Kısaltma Grupları	<i>günden güne, baş üstüne, günaydın</i> vd.	-
18.	Belirtme Grubu	<i>her şeyi borçlu, yapıları tenkit</i> vd.	-

³⁴

Muharrem Ergin (1977). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım-Yayımlar-Tanıtım, s. 374-382.

Tablodaki birleştirme örnekleri genellikle tamamlama ve tabi olma ilgisi kurmuştur. Kelime gruplarında ise yardımcı unsur belirtme ilgisi kuran çekime girebilmektedir. Sıralanma yönünden kelime gruplarıyla benzer özellik taşıyan birleştirmelerin ayırt edici özelliği biçim ve anlam kalıplaşmasına uğramalarıdır. *kara kara* ile *aşağı yukarı* arasındaki fark bu kalıplaşmayı örneklemektedir. Örneklere ait diğer bir durum tekrar grubu olarak ele alınmalarıdır. Bazı örneklerin kelimelerin tekrar yazımıyla oluşmaması adlandırma sorununu ortaya çıkarmıştır. Benzer örnekler günümüzde ikileme olarak değerlendirilir. Çalışmamızda bu örnekler, kelimelerin sıralanma yoluyla birleştirmeye eşit katılımları ve ikiden fazla olabilmeleri açısından sıralama birleşikleri olarak ele alınmıştır.

ERGİN; *koyunun eti* örneğini yardımcı unsuru ekli (ilgi hâlinde) olması sebebiyle belirtmelik bir işlevde geçici, *koyun eti* örneğini ise yardımcı unsuru eksiz olması sebebiyle umumi bir işlevde daimî olan kelime grubu kabul eder.³⁵ Ancak birleştirmeye üretken hizmeti bulunan bu yapıların sözlüksel bir boşluğu doldurmalarından ötürü *koyun eti* örneğinde olduğu gibi birleşik kabul edilebileceğini düşünmekteyiz. Bunun yanısıra birleşigi oluşturan kelimelerin anlamlarını görece koruyabileceklerini de düşünebiliriz.

BANGUOĞLU'na göre birleşik kelimeler, farklı anlam taşıyan iki veya daha fazla kelimenin tek kelime gibi bir kavramı karşılayacak şekilde kaynaşmasından elde edilir. Yapılarını söz dizimi gereği birleşim kalıpları adını verdiği kelime gruplarından almasına ve kaynaşma sonrası bitişik yazılmalarına şu örneği verir: *kara tavuk* (kara bir tavuk), *karatavuk* (bir kuş). Yazar, benzer örneklerde kelime vurgusu ile öbek vurgusu farklılığından yararlanarak birleşiklerin ayırt edilebileceğini de belirtir.³⁶ Birleşiklerin sözlük birim olma sürecindeki farklılıklara dayanarak vurgu ve yazımın kapsayıcı olmaksızın bir dereceye kadar elverişli olduğu söylenebilir.

DİZDAROĞLU'nun birleştirme için üzerinde durduğu nokta birleşigi oluşturan kelimelerden birinin veya ikisinin sözlük anlamını kaybedip kaynaşmalarıdır. Kaynaşmanın tam olduğu durumda kelimelerin bitişik yazılması gerektiğini, bunun haricindeki birleşikler için yazım kılavuzuna başvurulabileceğini ifade eder. *sütanne*, *semizotu*, *büyükbaba*, *kuşkonmaz*, *kaptıkaçtı*, *cancığer*, *birçok* vd. örneklerle birleşiklerin her türden kelimenin birleşebileceğini ve birleşigin tamlama asıllı söz öbeği olabileceğini yalın bir sınıflandırmayla sunar.³⁷

³⁵ Muharrem Ergin (1977). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım-Yayım-Tanıtım, s. 382-385.

³⁶ Tahsin Banguoğlu (2015). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 294-295.

³⁷ Hikmet Dizdaroğlu (1962). *Türkçede Sözcük Yapma Yolları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 22-24.

GENCAN'a göre kelimelerin yan yana gelmesi birleştime için yeterli değildir. Birleşği oluşturan koşul kelimeler arasına başka hiçbir unsurun giremeyecek kadar kaynaşmasıdır.³⁸ Bu kaynaşma sonunda yeni bir anlam kazanımı olması beklenir. Eğer birleşik kelimelerin anlamlarını olduğu gibi korumuşsa kaynaşmanın tam olarak gerçekleşmediği çıkarımı yapılır. Yazar, terim değeri taşıma durumunu da kaynaşmaya eşdeğer bir koşul olarak ele almaktadır ancak çalışmamızda terim olgusu farklı çalışmalara konu olabileceği düşüncesiyle ayrıntılı değerlendirilmemiş, bunun yanısıra birleştirme yoluyla terim üretilbileceği gerçekliği kabul edilmiştir.

TDK'nin dil bilgisi kol çalışması olarak 1977'de hazırlattığı başka bir özel çalışma "Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Bileştirme"dir. Sevgi ÖZEL, çalışmada birleşik kelimeyi kısaca iki kelimenin kaynaşarak yeni bir kavramı karşılayan tek bir kelime oluşturması olarak tanımlar. Kelimeler arasında gerçekleşen kaynaşma derecesi ses olayları ve vurgu yerinin kaymasına neden olabilmektedir. Araştırmacının tespitlerine göre birleşiklerin oluşumunda *akbaba*, *balıksırtı*, *yalıçapkını* vd. örneklerinde olduğu gibi tamlama yapıları rol oynamaktadır. Bu tarz birleşikler ad soylu kelimelerin görevlerini de gerçekleştirmektedir.³⁹ İkilemelerin genellikle yineleme biçiminden oluştuğunu benimseyen yazar *boy bos*, *delik deşik*, *el gün* vd. örnekleri öbek olarak kabul etmektedir.

TEKİN ise "Orhon Türkçesi Grameri" eserinde hem birleştirmenin en eski örneklerine yer vermiş hem de birleştirmeyi biçim bilgisi ve söz dizimi süreçleriyle birlikte değerlendiren bir düzende sınıflandırmıştır. Buna göre sıralama birleşikleri ve bağımlı birleşikler olmak üzere iki genel grup bulunmaktadır.⁴⁰ Yazarın kullandığı bu modelde sıralama birleşikleri, aynı tür ve görevdeki kelimeler olan ikileme öbeklerini yalnızca iki kelimeyle sınırlandırmayarak daha işlevsel düzende ele alınabilmesine olanak tanımıştır.

EKER birleştirmeyi kalıplaşmayla ilişkilendirerek ele alır ve "iki sözcüğün genellikle tamlamayla bir araya gelerek yeni bir kavramı karşılaması" şeklinde tanımlar.⁴¹ Araştırmacı, yabancı dillerle Türkçenin oluşturduğu birleşikleri incelemenin yanı sıra birleştirmenin 21. yy.daki kullanımına dair eğilimini de örneklemektedir. Ayrıca çalışmada birleşikler için vurgu ve yazım farkının ayırt edici özellikler olarak kullanılabilmesine dikkat çekilmiştir.

KARACAOĞLU, tez çalışmasında birleşik kelimelerin oluşumlarını anlam ve şekil yönüyle değerlendirmiştir. Buna göre anlam yönü kelimelerin anlamlarını kaybedip

³⁸ Tahir Nejat Gencan (1966). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 161.

³⁹ Sevgi Özel (1977). *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 49-51.

⁴⁰ Talat Tekin (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, s. 97.

⁴¹ Süer Eker (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları, s. 365.

kaybetmemesi esasına dayandırılırken şekil yönü kelime türü, kelime grubu gibi yapılara dayandırılmıştır. Çalışmadaki örnekler; *günün adamı* (belirtili isim tamlaması), *can pazarı* (belirtisiz isim tamlaması), *nur yüzlü* (sıfat tamlaması), *ortak et-* (birleşik fiil), akşama doğru (edat grubu), *ve benzerleri* (bağlaç grubu), *bazı bazı/açık seçik/acı tatlı/şaka maka* (ikileme), *kardelen* (isim+fiilimsi), *dedikodu* (fiil+fiil), *alaşağı* (fiil+isim), *albastı* (isim+çekimli fiil), *abıhayat* (yabancı tamlama), *Hacıbektaş* (ünvan grubu), *kalbi temiz* (isnat grubu), *çayhane* vd. (bazı kelime yapılarıyla oluşanlar) biçimde sınıflandırılmıştır.⁴² Ne var ki birleşik kelimelerin kelime grubundan oluşabileceği kabul edilse de bunlar arasındaki ayırım belirsizliğini korumaktadır. Buna ek çalışmada birleşik kelimelerin nasıl yazılacağı sorunu, yayınlanan kılavuzların karşılaştırılmasından hareketle Türkçenin doğal sistemi ortaya konmaksızın süregelen normatif anlayışın bir sonucu olmasına dayandırılmıştır.

SARI; çalışmasını sözcük, söz varlığı ve ilgili süreçleri yenilikçi bir bakış açısı olan “Sözlükselleşme” kavramıyla ele almıştır. Buna bağlı olarak incelenen örnekler Türkçenin çağdaş söz varlığından seçilmiştir. Birleştirme’nin karmaşık yapılar ortaya çıkarabilen en az iki ve daha fazla sözcükten oluşabilen yönü ile birleşiklerin kavram alanı ile sürdürdüğü ilişkinin vurgulandığı görülür.⁴³ *Kahvaltı*, *gözaltı* ‘nezaret’, *gözü açık* gibi verilen çeşitli örneklerde anlam ilgisinin somuttan soyuta değişebilmesi başka bir deyişle kavram alanından uzaklaşabilmesi, birleştirmenin bir dereceye kadar sözlükselleşme sürecinin ortağı olduğunu düşündürmektedir. Bu düşünce doğrultusunda terim oluşumu ve deyimleşme olguları da ele alınabilir. Çalışmamızda metin bağlamının dayandığı kısıt sebebiyle sözü edilen olgular birleştirme kapsamında değerlendirilmiştir.

ÇÜRÜK, çalışmasını iki temel problem üzerinden oluşturmuştur; bunlardan ilki birleştirmenin hangi alanın (biçim bilimi, söz dizimi, sözlük bilimi, anlam bilimi) konusu olmasıyla, ikincisi nasıl tanımlanacağıyla ilgilidir. Araştırmacı, isimlerle sınırlandırarak incelediği örneklerde az veya çok tüm alanların birleşime karıştığı ve bundan dolayı evrensel bir ölçütten söz edilemeyeceği kanısına ulaşmıştır. Durumu özetleyen şu çeşitli örnekler verilebilir: *nasıl* (bitişme), *bahset-* (ses düşmesi), *hisset-* (ses türemesi) gibi **ses bilgisi**; *vatansever* (cümleden kelimeye geçiş), *kaptıkaçtı* (tür değişimi), *masa örtüsü* (ad+ad+sI biçiminde öbek yapının kayboluşu), çamaşır makinesi (< çamaşır + makine anlamlarının kaynaşması), *beyaz yakalı*, *eloğlu* (ad aktarması yoluyla) gibi **biçim bilgisi**, **söz dizimi** ve

⁴² Mehmet Önder Karacaoğlu (2010). *Birleşik Kelimelerin Yazımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s. 11-20.

⁴³ İsa Sarı (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözcükselleşme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 74,75.

anlam bilgisi olaylarının gerçekleştiği görülmektedir.⁴⁴ Hem arkaik hem çağdaş örneklerin varlığı birleştirmenin art ve eş zamanlı incelenebilir, sürece dayanan yönünü öne çıkardığı söylenebilir. Tanımlama zorluğunu da beraberinde getiren bu iç içelik, birleştirmeye kelimedenden büyük cümleden küçük, sözlükselleşme yoluyla⁴⁵ söz varlığında karşılık bulan birimlerden oluşma özelliği kazandırmıştır. Birimler sözlükselleşme genelinde sözlükbirim, birleştirme özelinde sözcükbirimlerdir.

Araştırmacı önceki çalışmalardan bu yana süregelen birleşik kelimeler ile kelime gruplarının ayırt edilmesi konusundaki tespitlerini şu temellere dayandırmaktadır: Anlam yönünden birleşik kelimeler tek bir kavramı ifade ederken (*buzdolabı*) öbekler kendi anlamlarını kaybetmeyen unsurlarıyla anlamı güçlendirir veya anlama belirli bir yön vermektedir (*pencerenin camı*). Ses bilgisi yönünden birleşik kelimeler genellikle ilk hecede ve kelimelerdeki gibi tek vurgu taşırken öbeklerde parçalanabilir olmalarından dolayı vurgu değişken ve çifttir. Birleşik kelimeler kaynaşma durumuna göre bitişik yazılabilirken öbeklerde bu durum görülmemektedir. *Ad+ad+(s)I* yapısındaki öbekler “alt tür” oluşturma işleviyle birleşik kelimeye dönüşme eğilimi göstermektedir.⁴⁶

SÖNMEZ, yalın bir şekilde “Birden fazla kelimenin belli kurallar çerçevesinde bir araya gelmesiyle oluşan yeni kelimeler” biçiminde tanımladığı birleşik kelimeleri ses olayları bakımından değerlendirdikten sonra kuruluşlarına göre sınıflandırmıştır. Buna göre isim+isim birleşikleri ekli biçimde *günün birinde, zümrüt yeşili* vd. tamlamalardan oluşurken eksiz biçimler *Nasrettin Hoca, Osmangazi* vd. ünvan gruplarından oluşmaktadır. *Acı söz, açık fikirli* vd. örnekler sıfat tamlaması; *affet-, akort et-* vd. isim+fiil; *dedikodu, okuryazar, kapkaç* vd. fiil+fiil; *cana yakın, ayakta tedavi, baştan sona, eli sıkı* vd. kısaltma grupları; *satın alma, içebakış, satın almacı, bilgisayar* vd. isim+fiilimsi; *ağız ağıza, arka arka, avuç avuç* vd. örnekler sıfat+sıfat veya zarf+zarf olarak ikilemeler yapısında değerlendirilmiştir.⁴⁷ Böylesi örnek bakımından zengin çalışmaları; kelime türü ve görevi, kelime gruplarının yalnızca biçimce değerlendirilmesi ya da anlam yönünün eksik kalması, gramerdeki tartışmalı yapıların bulunması gibi durumlar tasnifte belirsizlik ve düzensizlik yaratan başlıca sebepler

⁴⁴ Yasemin Çürük (2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 47-66.

⁴⁵ Yaygın şekilde kelimelerin 1. *Anlık oluşum*, 2. *Kurumsallaşma (Toplumsal bilinirlik)*, 3. *Sözlükselleşme* aşamalarından sonra söz varlığında yer alabileceği kabul edilmektedir (Akşehirli, Çürük, Sarı vd.).

⁴⁶ Yasemin Çürük (2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 80-81.

⁴⁷ Atilla Sönmez (2018). *Türkçe Sözlük'teki Birleşik Kelimeler Üzerine İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, s. 6, 15, 116-119, 192, 201, 203-207, 210, 217.

olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra çalışmanın özü birleşik kelime oluşumunda kelime gruplarının yadsınamayacağı yönünde olmuştur.

KARTLAŞMIŞ, Hakas Türkçesindeki fiilleri incelediği çalışmasında birleştirmenin sözcük yapımının doğal süreci olarak kaynaşmayla gerçekleşmesi gerekliliğine dikkat çeker. Benzer yönde sözlükselleşme olgusunun da söz varlığına hizmet ettiğini belirtir.⁴⁸ Birleştirmenin baskın biçimbilim süreçleri olduğu düşünülürse zamanla ortaya çıkan karmaşık yapıları açıklamada yetersiz kalması anlaşılır bir durum sergileyecektir. Metinlerdeki söz varlığını çok yönlü gözlemleyebilmek adına sözlükselleşmeden gereğince yararlanmanın uygun olacağı sonucu çıkarılabilir.

⁴⁸ Ersin Kartlaşmış (2019). *Hakas Türkçesinde Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 29.

2.2. Tasnif

Çalışmamız birleştirme yoluyla elde edilen söz varlığının daha kolay anlaşılması ve kullanılması amacıyla literatürdeki bu ihtiyaca işaret eden işleyiş ve düzensizlik sorunları dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Tasnifteki birleşik kelimelerin nitelikleri en eski gramer çalışmalarına kadar uzanan ve gramerciler tarafından kabul görmüş *isim* (nesnelere) ve *fiil* (hareketler) temeline dayanmaktadır. Bu iki temel arasında dil bilgisel bakımdan *sıralanma* ve *bağımlılık* ilişkisi gözlemlenir. Sıralanma ilişkisi isim ve fiillerin bağlaçlı/bağlaçsız birbirini takip etmesini ifade eden durumdur. Buna göre bir bağlaç yardımı olmaksızın birleşen isimler *Bağlaçsız İsimli Sıralama Birleşikleri*'dir. Bu birleşikler ERDAL'ın nitelediği gibi ET'nin eksiz tek morfolojik işlemi olup dil bilgisinde ikileme olarak bilinegelmiştir.⁴⁹ Bunların bir kısmı biçim bilgisi süreçleri etrafında çekimlenerek şekillenen örneklerdir (*düni günü, dünin günün, şoñ ucı, yigit yegli* vd.). Birleşiklerdeki bu durum ek kalıplaşması gibi durumlarla açıklanabileceği gibi (bk. *düni günü* 565, 712 vd.; *dünin günün* 513, 3777 vd.; *şoñ ucı* 137, 543 vd.) kimi beyitlerde ise (bk. *şoñ uç* 3706 M, 5170, 5556 vd.) vezin tasarrufu içindir. +II ekli sıralama birleşiminin (bk. *yigit yegli* 4293) bir kelime niteliği kazanmasında biçim bilgisel bir engel bulunmamaktadır fakat tek örnek olması bu tür birleşikler hakkında genellemeyi elverişsiz kılmaktadır. Bunun yanısıra birleşiklerin her iki üyesinde görülen ekler şunlardır: iyelik eklerinden +(U)m, +(U)m+I (bel.), +(U)m+dAn, +Uñ, +I, +I+(n), +UmUz+I (bel.); hâl eklerinden +(y)I, +(y)A, +dA, +nUñ.

Bağlaç yardımıyla birleşen isimler ise *Bağlaçlı İsimli Sıralama Birleşikleri* olarak adlandırılmıştır. SN'de bu tür söz varlığında kullanım miktarı çoktan aza doğru *vU/U, ile, ya, hem* bağlaçları yer almıştır. Aynı anlama sahip birkaç birleşikte (*nāmūs ile 'ār, 'ār u nāmūs* vd.) bağlacın çeşitlendiği görülür. Ayrıca *ya* bağlacı (*yaz ya kış, ulu ya kiçi*) gibi zıt anlam ilgisi kuran kelimelerde ender bir kullanım sergilemektedir. Sıralama birleşiklerini oluşturan her üyenin çekime girdiği ve aynı görevli ek aldığı yaygın bir durum olarak bilinir. Birleşiklerde +(y)I, +(y)A, +dA, +dAn hâl ekleri; +(U)m, +Uñ, +Uñ+I (bel.), +(s)I+(n), +UmUz, +IArI iyelik ekleri kullanımı bunu örneklemektedir. SALAN, bazı eserlerde şairlerin kullanım tercihleriyle ilgili yazımların araştırmacıları dönemin dil özelliği olarak yanlış

⁴⁹ Marcel Erdal (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, (1). Wiesbaden Harrassowitz, s. 59.

yorumlamalarına sevk ettiğini ifade eder.⁵⁰ SN'den bir birleşik üzerinden durum şöyle örneklenebilir:

2954. *kalın mēşeler bāğ u bahçe{ler}*⁵¹ bigi
yemişler döşenmiş ağaçlar dibi

Ekin yalnızca birleşik ismin sonuna geldiği diğer durumlar eserde genellikle dize sonlarında olup ek çeşitliliği hâl kategorisinde $+(y)IIA$, $+(I)n$, $+(y)I$, $+dAn$; iyelik eklerinde $+(U)m$, $+(U)m+A$, $+(U)\eta$, $+(s)I$, $+(s)I+nI$ (bel.), $+lArI$ ve bildirmede $+dUr$ şeklindedir. Miktarı azımsanmayacak bu tarz birleşiklerin kalıplaşmaya veya şair kullanımına dayandırmak için aynı döneme ait farklı eserlerden ve aynı müellife ait eserlerden örneklerle karşılaştırılmasının daha güvenilir bir tutum olacağını düşünmekteyiz.

Bağlaç yardımı olmadan sıralanma yoluyla birleşen fiiller *Bağlaçsız Fiilli Sıralama Birleşikleri*'ni oluşturmaktadır. Çalışmada bu tarz birleşiklerin nicelik olarak isimlerle karşılaştırıldığında fiil türünün birleşme sürecinde daha seçici olduğu görülecektir. Bu seçiciliğin kelimeler arasında anlam bilgisine ait yakınlık, zıtlık vb. ilgiler ile söz dizimi süreçlerinin sonucunda gerçekleştiği söylenebilir. Bu tür birleşiklerin her iki üyesinde görülen fiil çekim ekleri geçmiş zaman $-dI$; geniş zaman $-(U)r/-(A)r$; istek kipinde Teklik 1. Kişi $-(y)Am/-(y)AyIm$, Çokluk 1. Kişi $-(y)AlUm/-(y)AvUz$, Teklik 3. Kişi $-(y)A$, Çokluk 3. Kişi $-(y)AlAr$; emir kipinde Teklik 2. Kişi \emptyset - gII , Çokluk 2. Kişi $-(U)\eta Uz$, Teklik 3. Kişi $-sUn$ şeklindedir. Ayrıca birleşiklerde zarf-fiil ekleri $-(y)U/-(y)A$, $-(y)IncA$, $-(y)Up$; sıfat-fiil eki $-(y)An$ ve isim-fiil eki $-mA$ kullanıldığı görülür. Eser mesnevi biçiminde kaleme alınmasıyla hikâye anlatıcılığı yönünü üstlenmektedir. Geniş zaman ekinin bazen şimdiki zaman ve geçmiş zaman fonksiyonunda, istek kipinin geçmiş zaman, gelecek zaman ve gereklilik fonksiyonunda kullanılması; bu yöne hizmet eden üsluba canlılık katan biçim bilgisi süreçlerinin üretimini ifade etmektedir. Aynı şekilde istek ve emir kipinde kişi eklerinin çeşitliliği samimiyet, saygı ve nezaket derecelerine göre üsluba sürükleyici özellik katmaktadır.

Sıralanma yoluyla çoğunlukla vU/U ve *hem* bağlacı ile birleşen fiillere ise *Bağlaçlı Fiilli Sıralama Birleşikleri* adı verilmiştir. Fiil çekiminde geniş zaman $-(U)r$; geçmiş zaman Teklik 2. Kişi $-dU\eta$, Çokluk 1. Kişi $-dUk$, Çokluk 3. Kişi $-dIIAr$ ve Teklik 3. Kişi $-mIş$ olmak üzere iki tür kullanım görülür. Emir kipi Teklik 2. Kişi \emptyset ; istek kipi Teklik 1. Kişi $-(y)Am$,

⁵⁰ Erkan Salan (2016). Eski Anadolu Türkçesinde Aruz Vezni ve Uyağın Ek kullanımına Etkisi. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig)*, 77, 311.

⁵¹ Birleşik sonundaki {+ler} ekinin (M) nüshasında “faülün/faülün/faülün/faül” vezni için ihtiyaç olmamasına rağmen kullanılması ahenk unsuru oluşturma amacıyla ifade edilebilir.

Teklik 3. Kişi $-(y)A$ şeklindedir. Zarf-fiil ekleri olarak $-(y)IncA$ ‘-ıncaya kadar’ ile $-(y)U$ biçimi kullanılmıştır.

Birleşik kelimelerin ikinci büyük bölümü bağımlılık ilişkisine dayanan *Bağımlı Birleşikler*’den oluşur. Bağımlılık ilişkisi; birleşik kelimelerin yapısını oluşturan anlam ve görev bakımından yöneten baş üye ile nitelemek ya da tamamlamak işleviyle baş üyeye bağlanan yardımcı üye arasındaki durumu ifade eder. Bununla birlikte birleşikler baş üyenin yönetici, kurucu özelliğine göre adlandırılırlar. Buna göre Bağımlı Birleşikler’in şu türleri bulunmaktadır: Birleşik İsimler, Birleşik Sıfatlar, Birleşik Zarflar ve Birleşik Fiiller.

Birleşik İsimlerin önemli bir bölümünü tamlamalar oluşturmaktadır. Tamlamadan oluşan birleşiklerin çoğunluğu Türkçe olup bir kısmı harf-i tarif ve bir kısmı da harf-i izafe yardımıyla Farsça ya da Arapça kurala göre oluşturulmuştur. Türkçenin bugünkü yazım biçimleriyle karşılaştırıldığında birleşiklerin bir kısmında biçim ve anlam kalıplaşmasının daha önce tamamlandığı (*bugün, sivrisişek* vd.) bir kısmında ise sürecin devam ettiği (*tolu ay, ol ara* vd.) çıkarımı yapılabilir. Birleşik isimlerin baş üyesi isim türünde hâl kategorisinde \emptyset , $+(y)A$, $+(y)I/nI$, $+dA$, $+dAn$, $+(y)ile$, $+nU\eta$; iyelik eklerinde Teklik 1. Kişi $+(y)Um$, Çokluk 1. Kişi $+mUz$, Çokluk 2. Kişi $+U\eta Uz$, Teklik 3. Kişi $+(y)I$, Çokluk 3. Kişi $+lArI+n$ ve diğer çekimlerde $-sIn$, $+dUr$ ekleriyle çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca Teklik 3. Kişi $+I$ iyelik eki birleştirmede geriye yönelik bağlayıcılık etkisiyle birleşik isim oluşumuna en çok yardım eden ek olarak öne çıkmaktadır. Baş üyenin $-IcI$ türetme ekiyle ‘hareketi yapan, yerine getiren’ anlamını karşılayan birleşik isimler oluşturduğu da görülür. BİRAY’ın Batı Türkçesi yazı dillerinde ekin işlevliğini çok sayıda kelimeyle örneklediği bilinmektedir.⁵² Yardımcı üyesi sıfat türünde olan birleşiklerde niteleme işlevinde (*acı-tatlu, eyü-yavuz*) gibi karşıtlıklar ve belirtme işlevinde (*bu, ol*) işaretleyicilerden yararlanılmıştır. Birleşik isimlerin, temel anlamları dışında kullanılmaya olan yatkınlıkları sebebiyle deyim oluşumuna da hizmet eden işlek yapılar olmasına yol açtığı söylenebilir.

Buna ek birleşik isimlerin çoktan aza doğru cins isim, terim ve özel isim olarak çeşitlendiği görülür. Günümüz Türkçesinde varlığını sürdüren *tolu ay, yeni ay, ılı su, kız kardaş* gibi cins isimler yanında yerini zamanla Ar. ve Far.’ya bırakan *ğara yer* (> Ar. mezar), *demür ton* (> Far. zırh), *ölüm eri* (> Ar. fedai) gibi örnekler yabancı dillerin etki alanına karşılık bilinçli bir tercihin göstergesi durumundadır.

Dil bilgisi kurallarının ihtiyaca göre değişim gösterdiği bilinmektedir. Günümüzde *ora* (esk. Gülistan Tercümesi, 1429) ve *yolcu* (esk. Lehçe-yi Osmanî, 1876) tek bir kelimeyle

⁵² Himmet Biray (1999). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s.146-151.

karşımıza çıkarken eserde *ol ara* ve *yol eri* şeklinde birleşik olduğu görülür. Bu da dilin yeni biçim birimler üretmeden önce uzun bir süre kelime ihtiyacını birleştirmeye karşıladığını belirtir. Terim örnekleri olarak değerlendirilebilecek hayvan bilimi *qara qarğa*, *sivrisiñek*, *kız kuşu*; din alanı *kıyāmet günü*, *ehl-i beyit* ve askerlik alanı *çeri başı*, *sübaşı* ~ *şubaşu* (esk. Behçetü'l-Hadâik, 1303) olmak üzere çeşitlilik gösteren kelimelerin terim çalışmalarına ve terim oluşumuna kaynaklık edebileceği söylenebilir. Diğer yandan özel isimlerin genellikle din alanına ait olduğu görülür: *can alıcı* 'Azrail', *aşhāb-ı kehf* 'Yedi Uyurlar', *māl-ı Kārūn* 'Karun Zenginliği'.

Birleşik Sıfatlar isim+sıfat, sıfat+sıfat, edat+sıfat, sıfat+isim ve sıfat+edat yapılarıyla birleştirmeye katılmıştır. Bunların büyük bölümü Teklik 3. Kişi iyelik ekli isim ile sıfat birleşmelerinden oluşmakta ve cümlenin öznesi olarak kullanılabilir. Yalnızca bir örnekte (*sözi tatlu* > *tatlu sözi*) dizilimsel değişim görülür; anlam değişimi görülmeyen bu kullanımın dize sonu kafiyeye amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Birleşik sıfatların çekim kategorisinde +U η , +nI (bel.), +(y)ile, +dUr, (y)IdI ekleri ile baş üyenin sıfat olduğu bazı alt türlerde türetim kategorisinde +IU, +sUz, -An ekleri kullanılmıştır. Edat türüyle oluşan birleşik sıfatlarda, edatların bağımlı ve görevli kelimeler olmasına dayandırılarak kalıplaşmanın diğerlerine göre daha önce tamamlandığı söylenebilir.

Birleşik Zarfların sıfat+zarf, edat+zarf, zamir+sontakı, soru sözcüğü+isim, zarf+edat, sıfat+edat biçiminde alt türleri bulunmaktadır. Tamlama yapısındaki bazı örnekler (*bugün*, *buğur*) tek kelimeye dönüşecek biçimde kalıplaşmıştır. Türetim görevinde +cUk eki 'küçültme' anlamı vermiştir. Hâl kategorisinde +A, +dA, +dAn; iyelik +sI ek kalıplaşmasıyla birleşik zarf örneklerinde işlek bir kullanıma sahiptir. Aslen çekim görevinde olan +cA eki '... olarak' anlamı veren zarflar türetme görevi üstlenmiştir. Bu eklerden başka +(y)iken 'durum belirtme', +dUr 'yüklemleştirme' işlevinde kullanılmıştır. SN'de ağız özelliğine işaret eden (*şindi* ~ *uş indi* krş. *şimdi*, *ancah* ~ *ancağ* krş. *ancak*) birleşik zarf örnekleri de bulunmaktadır.

Birleştirmenin isim+fiil veya fiil+fiil yapısında en üretken kelime türünü *Birleşik Fiiller* oluşturmaktadır. Bunlar isim ve *édil-*, *ét-*, *étdür-*, *eyle-*, *kıl-*, *kılın-*, *ol-* yardımcı fiillerinden biriyle; isim ve yarı yardımcı fiillerden biriyle; asıl fiil ve *bil-*, *dur-*, *gel-*, *gör-*, *kal-*, *tut-*, *vér-* tasvir fiillerinden biriyle bazen de zarf-fiil eki alan asıl fiil ve yarı tasvir fiillerinden biriyle birleşerek yeni anlam kazanmıştır. Birçok deyim de tasnifte birleşik fiil yapısında bulunmaktadır.

SN’de tespit edilen birleşik kelimeler yapılarına göre şu tasnifi ortaya çıkarmıştır:

1. Sıralama Birleşikleri
 - 1.1. Bağlaçsız İsimli Sıralama Birleşikleri
 - 1.2. Bağlaçlı İsimli Sıralama Birleşikleri
 - 1.3. Bağlaçsız Fiilli Sıralama Birleşikleri
 - 1.4. Bağlaçlı Fiilli Sıralama Birleşikleri
2. Bağımlı Birleşikler
 - 2.1. Birleşik İsimler
 - 2.2. Birleşik Sıfatlar
 - 2.3. Birleşik Zarflar
 - 2.4. Birleşik Fiiller

3. SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME

3.1. Sıralama Birleşikleri

3.1.1. Bağlaçsız İsimli Sıralama Birleşikleri

alah bulah⁵³ altüst, karmakarışık (2582)

2582. *ne kozı ki aç kurt nece kulaḥ
turudup éde koyı alah bulah*

[= Ne çok kuzu ki aç kurt nasıl kulaklarını dikmiş; koyunu altüst etsin.]

ayın bayın şaşkın, şaşırılmış (1899, 2968, 3957, 4824)

1899. *nête olmaya kimse ayın bayın
ki bula karanjuda bengü şuyın*

[= Karanlıkta abıhayatı bulacak kişi nasıl şaşkın olmasın?]

az üküş⁵⁴ az çok, az ya da çok (3299)

3299. *velîkin ger olaydı bir hoşça kuş
anuy ile eglenedüm az üküş*

[= Fakat güzel bir kuş olsaydı; onunla az ya da çok vakit geçirirdim.]

bâğ bahçe⁵⁵ bağ bahçe, bağ veya bahçe (4917)

4917. *ne mâlum var idi ne bal u yağum
ne milk ü tavarum ne bahçem bâğum*

[= Ne malım ne afiyetim, ne mal mülk ne bağ bahçem vardı.]

dün gün⁵⁶ gece gündüz, gece ve gündüz (7, 183, 1057, 2311, 2870, 3049)

⁵³ krş. TTü. *allak bullak* 'ay.' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 101b]

⁵⁴ DİLÇİN, kelimeyi *öküş* okumuştur [Cem Dilçin (1991). *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 247] Kelimenin *üküş* biçiminde okunmasıyla ilgili bk. [Sir Gerard Clauson (1972). *EDPT*. Oxford University Press, s. 118a. Talat Tekin (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, s. 133-134. İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 77]

⁵⁵ krş. EUyg. *bağ borluk* 'üzüm bağı, bağ bahçe, bahçeler ve bağ' [Sir Gerard Clauson (1972). *EDPT*. Oxford University Press, s. 310b. Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 294. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit'te İkillemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 31. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 136b] ET (KB) *bâğ çêçeklik* 'bağ, bahçe, bağ ve bahçe' [İbrahim Taş (2016). Kutadgu Bilig'de İkillemeler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 60(2), 47] EAT *bağ bahçe, bağçe bağ* 'ay.' [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme'de Geçen İkillemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 133] TTü. *bağ bahçe* 'bahçe, bostan vb. taşınmaz mal' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 225a]

⁵⁶ krş. ET *tün kün* 'gece gündüz, gün ve gece' [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 348. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit'te İkillemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 238. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkillemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 863-864. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 772b] EAT *dün gün* 'ay.' [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahâr'da İkillemeler*.

7. *oğur dün gün aña tesbîh mevc*
deñiz üzre oynayıcak fevc fevc
[= Dalgalar, deniz üstünde bölük bölük hareket edince gece gündüz O'nu zikreder.]

düni günü⁵⁷ gece gündüz, gece ve gündüz (565, 712, 760, 895, 4233)

565. *ne güler idi vü ne oynar idi*
düni günü aşk ile göyner idi
[= Ne güler ne oynardı; gece gündüz aşk ile yanardı.]

dünün günin⁵⁸ gece güdüz, gece ve gündüz (513, 3777, 4188, 4594)

513. *ki yëyüp içeydüm dünin günin*
ëşideyidüm bu kopuzun ünin
[= Gece gündüz yiyip içeydim; bu kopuzun sesini işitseydim.]

ël gün⁵⁹ memleket, halk (952, 1368, 3106, 3864, 4317, 5253)

952. *velë bilümezven ki kimdür bunu*
ne yerden idüğini ëli günü
[= Fakat bunun kim olduğunu, hangi yerden ve halktan olduğunu bilemem.]

ël şar⁶⁰ ülke, memleket, yurt (1061, 4753)

1061. *kulun aşhd ëdüpdür ki kanda vara*
şalā eyleye kamu ële şara
[= Kulunuz, nereye giderse bütün ülkeleri davet edeceğine söz vermiştir.]

ëniş yoğuş⁶¹ dere tepe, iniş ve yokuş (4023, 4927)

4023. *cuhudun elinden çün uçdı kuşu*
işen çok yügürdi ëniş yoğuşu

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 124] TTü. *gece gündüz* 'her zaman, aralıksız' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 911b]

⁵⁷ krş. EUyg. *tüni küni* 'gece gündüz' [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilimler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 307]

⁵⁸ krş. EUyg. *tünün künin ~ tünün küünün* 'gece gündüz' [J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 772b] EAT *dünün günin* 'gece gündüz' [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar'da İkilimler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 124]

⁵⁹ krş. ET (KB) *il kün, el kün* 'halk, el gün, millet, memleket' [Zuhal Ölmez (1997). Kutadgu Bilig'de İkilimler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, 38. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilimler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 197] TTü. *il gün* 'herkes' [TDK (1993). *Derleme Sözlüğü*, c. 7, s. 2522a]

⁶⁰ krş. ET (KB) *il kend, el kent* 'memleket, yurt, vatan, ülke, şehir' [Zuhal Ölmez (1997). Kutadgu Bilig'de İkilimler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, 38. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilimler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 197]

⁶¹ krş. EUyg. *ëniş yokuş* 'iniş ve yokuş, iniş ve çıkış' [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilimler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 835. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 259a] EAT *ëniş yokuş* 'iniş çıkış' [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar'da İkilimler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 135. TTü. *iniş çıkış* 'engebe' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1194a]

[= Yahudi pek çok dere tepe aştı çünkü (onun) kuşu elinden uçmuştu.]

enü yañu⁶² şaşırmış, şaşkın, hayrete düşmüş (1639, 2174, 2689, 4463)

1639. *üninden sarāy içi taldı yañu*

*kim eşitdise oldı **enü yañu***

[= Sesinden sarayın içi yankılandı; işiten şaşırıldı.]

er ‘avrat (1389, 3252)

1. erkek ve kadın

1389. *er ‘avrat ne kim şāruñ içinde var*

ķamu geldiler eyle kim Nevbahār

[= Şehirde ne kadar erkek ve kadın varsa hepsi geldiler. Öyle ki Nevbahār...]

2. eş, hayat arkadaşı

3252. *biri birisinden kaçır yad gibi*

*olmaz bular hēç **er ‘avrat** gibi*

[= Birbirinden yabancı gibi kaçarlar; bunlar hiç eş gibi olamaz.]

erte geçe⁶³ sabah akşam, sabah ve akşam (4337, 4359, 5643)

4337. *yigit ķışisin ü degülsin ķoca*

*yōri yügür eglenme **erte geçe***

[= Gençsin, yaşlı değilsin; yürü git, sabah akşam oyalanma.]

eyü yavuz⁶⁴ iyi ve kötü, hayır ve şer (56, 5003, 5417)

56. *ki her nesnede **eyüyi yavuzı***

bile ķünkü ‘aķl ola ķılavuzı

[= Kişi, her şeyde iyiyi kötüyü bilsin; çünkü kılavuzu akıldır.]

geçe gündüz⁶⁵ gece gündüz, her zaman (611, 2852, 3256, 4882, 4887, 5641)

611. *sarāyda buyurdı baña bir oda*

***geçe gündüz** oluram ol arada*

⁶² krş. EAT *enü yañu* ‘şaşırmış, şaşkın’ [Cem Dilçin (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 95b]

⁶³ krş. ET *erte keçe* ‘sabah ve akşam’ (Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 836). TTü. *sabah akşam* ‘sürekli, her vakit’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1994b]

⁶⁴ krş. EUyg. *edgü yavuz ~ edgü yavuz* ‘iyi kötü, iyi ve kötü bakış açısı’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 302. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 832. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 98b] EAT *eyü yavuz* ‘ay.’ [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İnkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 126. Haki Tabcu (2014). *Garipname ile Dede Korkut Hikayeleri’nin İnkilemeler Açısından Mukayesesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman, s. 433. Hasan Özer & Yağmur Demirtaş (2018). Yunus Emre Divanında Geçen İnkilemeler Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 165]

⁶⁵ krş. EUyg. *keçe küntüz* ‘gece ve gündüz’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 362a] ET *keçe küntüz* ‘gece gündüz, her zaman, devamlı’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 843]

[= Sarayda bana bir oda verdi; gece gündüz orada bulunurum.]

ḥarāmī oĝru⁶⁶ harami veya hırsız (4548)

4548. *mu‘ayyen buyurmuşdı ol şehriyār
siyāset ḥarāmīye oĝruya dār*

[= O hükümdar, hırsızlara darağacı kararlaştırmıştır.]

ḥāş ‘ām seçkin kimseler ve halk, herkes (5043)

5043. *dédiler bilünüz ki ḫamumuz
ulu kiçi vü ḥāşumuz ‘āmumuz*

[= “Haberiniz olsun! Hepimiz, herkes...” dediler.]

ḥayr şer hayır şer, iyi ve kötü (2019, 2139, 2255)

2019. *meger ḫavmün aḫduḫ élün ü şaruḫ
hem olayıdı anda ḥayruḫ şerrün*

[= Meğer kavmini, ülkeni hatırladın hem iyiliğin kötülüğün orada olurdu.]

heves şevḫ⁶⁷ istek, heves (1987)

1987. *ilāhī olıcaḫ vērür ‘aşḫ zevḫ
kalan ayruĝı hep hevesdür şevḫ*

[= Aşk, ilahî olunca zevk verir; diğeri hep hevestir.]

ıssı şovuh⁶⁸ (mec.) acı tatlı (5417)

5417. *eyü yavuz ıssı şovuh şınadı
bilür nècesi çıkarasın adı*

[= İyiyi kötüyü acı tatlı tecrübe etti; nasıl ünleneceğini bilir.]

iç taş⁶⁹ iç ve dış, her yer (1300, 3903, 3937, 4262)

⁶⁶ krş. ET *oĝrı karakçı* ‘hırsız, kanunsuz’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 330. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 503a] *oĝrı igid* ‘hırsız, eşkıya, haydut, soyguncu, yalancı, kandıran’ [S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İnkilemeler (Kumul Nüşhası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 232. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 503a] EAT *ḥarāmī uĝrı* ‘hırsız’ [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar’da İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 49]

⁶⁷ krş. EAT *heves [ü] şevḫ* ‘istek, şiddetli arzu’ [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar’da İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 132]

⁶⁸ krş. EUyg. *isig tumlug* ‘hararet ve soğukluk’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 311b] *soĝık isig* ‘soğuk sıcak’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 254. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 856]

⁶⁹ krş. ET *iç taş* ‘iç dış, iç ve dış’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 307. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İnkilemeler (Kumul Nüşhası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 228. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 838-839. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 292b]

1300. *Süheyl ile hoş olmuş idi başı
dahı taldı ‘aşk ile içi taşu*

[= Süheyl ile hoş vakit geçirmişti; üstelik içi dışı aşk ile doldu.]

ih cin⁷⁰ (mec.) sessiz, bomboş (1728)

1728. *cihān ih cin oldu kesilmişdi söz
ayağ başduğı yeri görmezdi göz*

[= Dünya sessiz duruma geldi, söz kesilmişti; göz, bastığı yeri görmezdi.]

iş pēşe⁷¹ iş, amel, uğraş (325)

325. *söz eşiden endēşe eyler olur
aḡa lāyık iş pēşe eyler olur*

[= Söz dinleyen endişelenir; ona uygun amel eder.]

kaş karak⁷² kaş ve göz (2852, 4267)

2852. *gece gündüz işi idi ağlamak
açılmazdı çatmış idi kaş karak*

[= İş gece gündüz ağlamaktı; kaşlarını çatmış, gülmezdi.]

ķavm ķable⁷³ akraba ve yakınlar, hısım akraba (795)

795. *ķavm ķable⁷⁴ kullukcular el ü şār
tamāmet sarāyına şāhuḡ üşer*

[= Bütün hısım akraba, hizmetçiler, halk; tamamı şahın sarayına toplanır.]

ķul ķaravaş⁷⁵ kadın ve erkek köle (4413)

⁷⁰ krş. Osm. *ins u cin* ‘insanlar ve cinler’ ve AD *in cin ~ is cis* ‘ay.’ [Andreas Tietze (2002). *TETTL*. Simurg Yayınları, c. 2, s. 401b]

⁷¹ krş. EUyg. *iş küdüg* ‘iş, davranış’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 313a] ET (DLT) *iş küdük* ‘iş güç’ [Bilal Aktan (2010). *Divānu Lügati’t-Türk’ün Söz Varlığında Yer Alan İkilimler*. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 8]

⁷² krş. ET *kaş köz* ‘kaş, göz’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilimler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 141. Zuhul Ölmez (1998). *Kutadgu Bilig’de İkilimler* (2), M. Ölmez & J. P. Laut (Ed.), *Bahşı Ögdisi: 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*, Simurg Yayınları, İstanbul, s. 236. Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilimler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 314. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilimler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 666-667] EAT *kaş karak* ‘kaş göz’ [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar’da İkilimler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 138] *kaş göz* ‘ay.’ [Haki Tabcu (2014). *Garipname ile Dede Korkut Hikayeleri’nin İkilimler Açısından Mukayesesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman, s. 44]

⁷³ krş. DKK (Drs. 24a⁵⁻⁶) *ķavum ķabla* ‘kavim, kabile’ [Semih Tezcan (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. Yapı Kredi Yayınları, s. 411]

⁷⁴ Yazmada: *ķavm ü ķabīle*.

⁷⁵ krş. EUyg. *ķul kūḡ* ‘köle ve cariye’ [S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İkilimler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 27. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 421a] ET (KB) *ķul kūḡ* ‘ay.’ [İbrahim Taş (2016). *Kutadgu Bilig’de İkilimler*. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 60(2), 61] *ķul esīr* ‘köle, kul, esir’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilimler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 297]

4413. *at u katır u kul karavaş u māl*
senüñ bil gerek var gerek bunda kal

[= At, katır, köle ve mal senin bil; gerek git gerek burada kal.]

mülk māl mal mülk, mal ve mülk (305)

305. *ne var yoğısa mülkümüz mālumuz*
şükür hoş geçer kamudan hālümüz

[= Ne var malımız mülkümüz yoksa? Şükürler olsun, herkesten iyi vakit geçiriyoruz!]

nāmūs ‘ār⁷⁶ utanma, ar, hayâ, iffet (1135)

1135. *şunuñ bigi yakdı anı ‘aşk odı*
ki bir yaña nāmūsı ‘arı kodı

[= Aşk ateşi onu öyle yaktı ki hayâ ve utanmayı bir kenara bıraktı.]

öz bağır⁷⁷ yürek, iç (4046)

4046. *meger bir özi bağırı göyner ola*
ki anuñ için tarta biraz belā

[= Oysa yüreği yanan bir (kimse) olsun ki onun için biraz sıkıntı çeksin.]

saç şaķal⁷⁸ saç ve sakal (100, 1202, 4512); krş. **şaķal saç**.

100. *ve ger yörür isen bu ‘işyān yolın*
yöri şonra saçuñ şaķaluñ yolın

[= Eğer bu isyan yolunu yürürsen; git, sonra üzüntüden dövün!]

sağ esen⁷⁹ sağ esen, sağ salim, sağ ve sağlıklı (2180, 2669, 4222, 4554, 5151)

2180. *pes anla ki şeytān atına binen*
kişi sağ esen hēç enemez inan

[= Bundan sonra anla ki şeytanın atına binen kimse hiçbir zaman sağ salim inemez,

bil!]

⁷⁶ krş. EAT *ār nāmūs* ‘utanma’ [Haki Tabcu (2014). *Garipname ile Dede Korkut Hikayeleri’nin İkillemeler Açısından Mukayesesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman, s. 453. Hasan Özer & Yağmur Demirtaş (2018). Yunus Emre Divanında Geçen İkillemeler Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 167] TTü. *ar namus tertemiz ‘utanması olmayan’* [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 139a]

⁷⁷ krş. EUyg. *öz bağır* ‘ruh’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 546b] *yürek bağır* ‘yürek, kalp, bağır’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 375. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkillemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 818]

⁷⁸ krş. EUyg. *saç sakal* ‘saç sakal’ [S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İkillemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 234. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkillemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 728. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 571a]

⁷⁹ krş. EUyg. *su esen* ‘sağ salim, sağ, canlı, sağlam, canlı ve sağlıklı’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 337. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 625b] *tirig esen* ‘ay.’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 343. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 721a]

şakal saç saç sakal, saç ve sakal (4887); krş. **şaç şakal**.

4887. *gece gündüz işleridür ağlamak*

şakal saç yolma yumak yumak

[= İşleri gece gündüz ağlamak ve yumak yumak saç sakal yolmasıdır.]

şatu bazar⁸⁰ alışveriş, pazarlık (3870, 4009)

3870. *cuhud ile şatu bazar êtdügin*

cuhud andan ogurlayın gıtdügin

[= Yahudi ile alışveriş yaptığını, Yahudi'nin ondan gizlice kaçtığını...]

şoñ uci⁸¹ sonuç, sonunda (137, 216, 543, 1242, 1463, 1976, 2045, 2068, 2110, 2144, 2229, 2351, 2481, 2683, 3003, 3013, 3040, 3151, 3382, 3505, 3550, 3638, 3706, 3753, 3775, 3875, 3943, 4236, 4290, 4453, 4555, 4657, 4671, 4786, 4840, 4930, 4946, 4959, 4990, 5001, 5060, 5097, 5139, 5170, 5192, 5537, 5556, 5674)

137. **şoñ uci** kadem başdı 'arş üstine

ne 'izzet ki kıldı Çalap dostına

[= Allah, dostuna ne çok büyüklük gösterdi; sonunda (O) göğe yükseldi.]

şeh mat⁸² şah mat (2156)

2156. *bu nañ 'üzre ger oyna yat ola*

sürem atı şöyle ki şeh mat ola

[= Bu örtü üzerinde (satranç) oynansa usul olur; atı öyle yürüteyim ki ölsün.]

taş taş⁸³ dağ taş, dağ ve taş (2482, 4402)

2482. **tağa taşa** ıssızlığa tutdı yol

şanasın hılabandorus idi ol

[= Dağa taşa, tenhaya yola çıktı; sanırsın o gulyabaniydi.]

tuz etmek ~ duz etmek tuz ekmek, nimet, iyilik, ihsan (262, 2812, 2998, 4216, 4661, 5257); krş. **tuz etmek hakkı**.

262. *yeyicek kimesneyle tuz etmegi*

anı sahlamağda bile netmegi

[= (Kişi) tuz ekmeği bir kimseyle yiyince; yaptığıyla (Allah) onu korumaktadır.]

⁸⁰ krş. *şatu bazar* [İbrahim Taş (2019). *Şeyyād Hamza Yūsuf ve Zelīhā: Gramer-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük-Dizin-Tıpkıbası*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 168]

⁸¹ "şonuç+ı değil şonı uci anlaşılmalı. krş. *uzun yaşuñ uci ölüm āhiri ayrılık* (D. 303₁₁). Ayrıca bk. *āhir şonı* (V.91₆). Eksiz kullanıldığı da vardır: *āhir ākıbet* (V. 96₅). Bir de bk. YUNUS EMRE: *Dīvān*: 10 (14₈), 33 (49₄)" [Mustafa S. Kaçalın (2023). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 648]

⁸² krş. TTü. *şah mat* 'yenme' Satrançta "Şah öldü." söyleyişinin kısaltılmış şeklidir. [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2197a]

⁸³ krş. EUyg. *tag kaya* 'dağ ve taş' [Mehmet Ölmez & Gönül Aris. Eski Uygurca Ölüler Kitabı'ndaki İkiemeler Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETERN*, 67, 53] *tag arıg* 'dağlar ve ormanlar' [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 659b]

ulu kiçi⁸⁴ büyük ve küçük, herkes (432, 723, 839, 1098, 1268, 1271, 1385, 1391, 1963, 3627, 3647, 4637, 4779, 4896, 4950, 4999, 5043, 5105, 5554, 5570)

432. **ulu kiçi** begler kamu geldiler
yëyüp içüp oynayuban güldiler

[= Beyler, büyük ve küçük herkes geldiler; yiyip içip oynayarak eğlendiler.]

ün dın⁸⁵ ses soluk, ses (4019)

4019. **bakup şürete sürer idi günin**
ëşitmezdi hëç kimse **ünün dının**

[= Gününü resme bakarak geçirirdi; hiç kimse (onun) sesini soluğunu duymazdı.]

yad biliş⁸⁶ tanıdık tanımadık, dost düşman (181)

181. **yada bilişe** eylemeyen kılınç
olur bilişe yad yada gülünç

[= Dosta düşmana çok tevazu göstermeyen dosta düşman, düşmana da gülünç olur.]

yarı buçuğ⁸⁷ yarı, yarım (1834)

1834. **çü kurt aç ola ağıl ağzı açuğ**
diri kurtula kozı **yarı buçuğ**

[= Kurt aç olduğunda ağıl ağzı açıksa kuzu yarı canlı kurtulur.]

yër gök⁸⁸ yer gök, her yer (53, 2049, 5490)

53. **dilerdi ki birligini bildüre**
yëri gögi ‘ilmiyle taldura

[= (Allah), birliğini bildirsin; ilmiyle yeri göğü doldursun istedi.]

⁸⁴ krş. EUyg. *ulug kiçig* ‘büyük ve küçük’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 352. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İnkilemeler (Kumul Nüşhası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 238. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 867-868. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 794a]

⁸⁵ krş. EUyg. *ün isig* ‘ses soluk’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 329. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 787] *ün sav* ‘ses, söz’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 355. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İnkilemeler (Kumul Nüşhası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 239. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 824b]

⁸⁶ krş. EUyg. *yad öz ~ yat öz* ‘öz yabancı, yabancı ve öz’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 338. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 872] EAT *yād biliş* ‘yabancı ve tanıdık’ [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar’da İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 161]

⁸⁷ krş. TTü. *yarı buçuğ* ‘(mec.) üstünkörü, baştan savma’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2538a]

⁸⁸ krş. EUyg. *yër teğri* ‘yer ve gök’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 889a] ET *yër kök* ‘yer ve gök’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 874]

yigit yègli genç ve yağmacı olan herkes (4293)

4293. *yigit yègli uydı baña çevredin
urındum harāmīvü oğrı⁸⁹ adın*

[= Genç ve yağmacı olan herkes çevreden bana bağlandılar; eşkıya adını aldım.]

yol iz⁹⁰ yol bel, yol ve yer (2362)

2362. *kişi yolda izde ijen şak gerek
nêçeme acı gelse söz haq gerek*

[= Kişi, yolda çok uyanık olmalı; ne kadar üzüntü verse de doğru söz gerek.]

yol yorı yol yordam, duruma uygun davranış (2629)

2629. *birez aņlaram yol bilürem yorı
ben ardından yetem aņul yörü*

[= Yol yordam, (bundan) biraz anlarım; (sen) yavaş yürü ben arkadan yetişeyim.]

3.1.2. Bağlaçlı İsimli Sıralama Birleşikleri

‘adl ü dād adalet, doğruluk, hakkaniyet (438, 5030, 5376)

438. *çü tahta çıkup vèrdi ol ‘adl ü dād
halāyık anı görüben oldı şād*

[= O, tahta çıktığında adalet dağıttı; insanlar onu görünce memnun oldu.]

āh ile vāy ah ile vah, ah vah, iç çekme (619)

619. *uyahdı gèrü şanki genç ay idi
taņa dek işüm āh ile vāy idi*

[= Güneş tekrar battı, (o) hilal gibiydi; gün doğana kadar işim ah vah idi.]

aḥ u kara ak veya kara, (mec.) rahat veya sıkıntılı (3974)

3974. *güyèrdi ki bir dünin aḥ u kara
ne dürlü oyun perdeden çıkara*

[= Bir gece ak veya kara; perdeden ne çeşit oyun çıkaracağını beklerdi.]

āh u zārī ahüzar, inleyip ağlama (711)

711. *Süheyl ağlayu āh u zārī kıla
beş altı gün içinde döndi kıla*

[= Süheyl inleyip ağlar; beş altı günde kıla döndü.]

‘aql u hūş akıl veya şuur (1647)

1647. *sèni görelî gitdi benüm ‘aqlum u hūşum
her kim ki perīyüzünü göre ola bīhūş*

[= Peri yüzünü gören kimse aklını kaybeder; seni gördüğümden beri aklım gitti.]

⁸⁹ DİLÇİN, kelimeyi *uğru* biçiminde okumuştur [Cem Dilçin (1991). *Mes‘ūd bin Ahmed Süheyl ü Nevbahār İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 531] Kelimenin *oğrı* ~ *oğru* biçiminde okunmasıyla ilgili bk. [Talat Tekin (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, s. 250. İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār’da Eskicil Öğeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 88]

⁹⁰ krş. ET *yol iz* ‘yol ve iz’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 548]

‘**akl u rāy** akıl veya düşünce, kavrayış (1234)

1234. *cevābında eydür kanı ‘akl u rāy
ki devşüreven n’èdeyim vāy vāy*

[= Cevabında: “Elde edeceğim akıl nerede? Ne yapayım? Vah Vah!” dedi.]

‘**ār u nāmūs** ar, utanma, hayâ (1904)

1904. *bırağup yère ‘ārı vü nāmūsı
dürişüp belā çekdüğüm kamusı*

[= Ar ve hayâyı ayaklar altına alıp çabalayıp zorluk yaşadığım hepsi...]

aşl u faşl⁹¹ hakikat, gerçek (5681)

5681. *şoralar olur ise aşluş nedür
ataş u dedeş aşl u faşluş nedür*

[= “Aslın nedir, baban, deden kimdir, gerçeğin nedir?” diye sorarlarsa...]

aşağ u yüce alçak ve yüksek, dere tepe (822)

822. *cihānı geze cümle ucdan uca
tamāmet ne kim var aşağ u yüce*

[= Bütün cihanı baştan ayağa, dere tepe ne varsa tamamıyla gezsın.]

‘**ayş ü zevk** zevküsefa, eğlenme (3479, 5286)

3479. *oturup gèrü étdiler ‘ayş ü zevk
biri biri boynına kolları tavk*

[= Kolları birbirinin boynuna sarmaş dolaş tekrar oturup eğlendiler.]

az u çoğ az veya çok (1985, 4766)

1985. *cihān mālı olur ise az u çoğ
anuş ‘aşkı öninde bir çöpçe yoğ*

[= Dünya malı az veya çok olsa bunun aşkının yanında çöp kadar değeri yoktur.]

‘**azîz ü zelîl** yüce ve değersiz (30)

30. *iri vü uşağ u ‘azîz ü zelîl
anuş şun ‘ına her biridür delîl*

[= Yüce ve değersiz, büyük ve küçük her şey; onun yaratmasına ayrı ayrı delildir.]

‘**azm ü meyl** karar vererek bir yere yönelme, meyletme, kararlılık gösterme (4744)

4744. *birer at aluban nakāş u Süheyl
gemiye girüp étdiler ‘azm ü meyl*

[= Nakkaş ve Süheyl birer at alıp gemiye binip yönlendiler.]

bāğ u bahçe⁹² bağ bahçe, bağ veya bahçe (2954, 5589)

⁹¹ krş. EUyg. *asıl töz* ‘kaynak ve asıl’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 73a] ET *asıl tüp* ‘esas, kök, temel’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilimler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 92] TTü. *aslı faşlı* ‘aslı astarı, gerçek şekli, içyüzü’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 168b]

⁹² krş. EAT *bāğ u bahçe* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkilimler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 128]

2954. *kalın meşeler bāğ u bahçe bigi*
yemişler döşenmiş ağaçlar dibi

[= Sık meşeler, bağ bahçe gibi; yemişler ağaçların dibine yayılmış.]

bal u yağ afiyet, sağlık ve sıhhat, rahat ve huzur (4917)

4917. *ne mālum var idi ne bal u yağum*
ne milk ü tavarum ne bahçem bāğum

[= Ne malım ne afiyetim, ne mal mülk ne bağ bahçem vardı.]

bay u yoğsul⁹³ zengin ve fakir, herkes (381, 856); krş. **yoğsul u bay**.

381. *delim pādişāhlar aña kul idi*
du ‘ācısı her bay u yoğsul idi

[= Pek çok padişah ona kul idi; zengin fakir, herkes duacısıydı.]

biliş ü yad tanıdık tanımadık herkes, dost düşman (5232, 5626); krş. **yad u biliş**.

5232. *bayık bil ki diñlenmeye dünyede*
yarayımayam bilişe vü yada

[= Şüphesiz dünyada rahata kavuşulmayacağını anla; hiç kimseye layık olamam.]

bilü ile ‘aql akıl veya zihin (625)

625. *ne vahtın ögüme düşe ol nigār*
bilüm ile ‘aqlum olur tār u mār

[= O resim (gibi güzel), ne vakit aklıma gelse aklım darmadağın olur.]

cān u gönül⁹⁴ can ve gönül, içtenlik (3606)

3606. *ne kim kayd idi kamusı şavdılar*
bunı cān u gönül ile sevdiler

[= Her ne endişesi varsa defettiler; onu candan sevdiler.]

cevāhir hem altun mücevher ve altın, kıymetli eşya (2342)

2342. *cevāhir hem altun bile götürem*
degül kim oşañ olup u oturam

[= Kıymetli eşyalarımı yanımda götüreyim; dalgın hâlde oturmayayım.]

çep ü rāst yanlış ve doğru (315)

315. *ki her bir ‘amel baķıcaķ çep ü rāst*
çü nefse muhālif düşe ola rāst

[= Her bir yapılamaya doğru ve yanlış (biçiminde) bakınca nefse ters gelmesi doğrudur.]

devlet ü baht saadet veya talih (391, 420, 526)

391. *oğul çün ağa atası tahtına*
zevāl ermeye devlet ü bahtına

⁹³ krş. EAT *bay u yoğsul* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkillemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 126]

⁹⁴ krş. EAT *cān u gönül* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkillemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 135] TTü. *canıgönülden* ‘içtenlikle, çok isteyerek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 441b]

[= Oğul, babasının tahtına çıktığında saadet ve ikbal yok olmaz.]

dīn ü imān din ve iman, din veya iman (3554)

3554. *ḥaḳḳat bil indi ki ol cānını*
kız ol yola vèrdi dīn ü imānını

[= Şimdi gerçeği anla ki kız; canı, dini ve imanıyla yola baş koydu.]

dirēgā vü āh ah vah!, eyvah! (2547, 5426, 5501)

2547. *içi kopdı dèdi dirēgā vü āh*
gelen Çin çerisi durur pādişāh

[= Heyecana kapıldı ve “Eyvah, gelen Çin şahının askeridir!” dedi.]

dün ü gün gece gündüz, her zaman, daima (289, 437, 556, 675, 778, 940, 981, 1131, 1340, 1813, 1909, 1950, 2039, 2430, 2833, 2899, 3020, 3241, 3417, 3522, 3527, 3537, 3814, 3827, 3848, 4745, 5329)

289. *cihānda daḥı ‘ömr dèdikleri*
dün ü gün delim guşşa yèdikleri

[= Dünyada da ömür dedikleri; gece ve gündüz kaygı çekmektir.]

el ü boy aşiret veya boy (3514)

3514. *ki ol varduḡınca bula el ü boy*
ṭavar u kişi göre vü şehir ü kūy

[= O, yol aldığı sürece aşiret veya boy bulur; hayvanlar, insanlar, şehirler ve köyler görür.]

el ü gün halk, memleket (2831, 2833, 3131, 4409, 4969)

2831. *yaraḥsuzunuḡ eksügin kamu ben*
düzem el ü gündür degüldür yaban

[= Hazırlıksız kişinin tüm eksliğini; yabancı değil halktandır diye ben hazırlayayım.]

el ü uya⁹⁵ yer ve yuva, barınılan yer, ülke veya yer (4302)

4302. *eger kal‘a olsa egirdür idük*
el ü uya olsa segirdür idük

[= Kale olursa kuşatırdık; ülke veya yer olursa akın ederdik.]

el ü şār ülke veya şehir (654, 795, 927, 990, 1004, 2019, 4756, 5132, 5247)

654. *vèreyim saḡa el ü şār ile genc*
çü sen bizüm için yèdüḡ bunca renc

[= Sana şehir ile hazine vereyim çünkü sen bizim için bu kadar sıkıntı çektin.]

el ü şehir ülke veya şehir (3622)

⁹⁵ Birleşigi *el* ‘hısım’, *uya* ‘akraba’ anlamları sebebiyle ‘hısım akraba’ şeklinde yorumlamak mümkünse de beytin öncesindeki mekân vurgusu ve de ilk dizedeki *kal‘a* ‘savunulan yer’ ile *uya* ‘yuva, in, saklanma yeri’ [Sir Gerard Clauson (1972). *EDPT*. Oxford University Press, s. 267a] kelimesinin tenasüp oluşturarak ‘yer ve yuva, barınılan yer’ şeklinde yorumlanabileceği düşünülmüş ve tercih edilmiştir.

3622. *ki bir bellü kişi bize ola şāh
muṭī⁶ olalar **ēl ü şeh** ü sipāh*

[= Bize, bilinen bir kişi padişah olmalı ki ülke ve ordu (ona) bağlansın.]

er ü avrat erkek ve kadın (1139)

1139. *delürdür hem **eri vü avradı** ‘aşk
‘aceb fikr ü sevdā durur adı ‘aşk*

[= Aşk, kadın ve erkeği delirtir; adı aşk (olan şey) garip düşünce ve kara sevdadır.]

fikr ü şağınç fikir, düşünce (4730)

4730. *benüm **fikr ü şağincum** ayruḵ durur
velē ‘aşk başuma buyruḵ durur*

[= Benim düşüncem başkadır ama aşkın emrindeyim.]

gece vü gündüz gece ve gündüz, devamlı (4051)

4051. *cihānı gezem **gece vü gündüzün**
eger kısmet olursa görem yüzün*

[= Dünyayı gece ve gündüz gezeyim; eğer kısmet olursa (onun) yüzünü görürüm.]

genc ü māl eşya ve mal, zenginlik (392, 539, 3665, 4605, 4987); krş. **māl ü genc**.

392. *atamdan başa kaldı bu **genc ü māl**
ben olmasadum düşmeneydi helāl*

[= Babamdan bana kaldı bu zenginlik; ben olmasaydım, düşmana gidecekti.]

güç ü başınç zulüm, baskı, zorluk (5110, 5366)

5110. *ra ‘iyyetleri eyle dutmuşdı dinç
ki anılmaz olmuşdı **güç ü başınç***

[= Halkını öyle refah tutmuştu ki zulüm anılmaz olmuştu.]

ḥarāmī vü oğrı harami veya hırsız, eşkıya, çeteci (4293, 4909)

4293. *yigit yēgli uydı başa çevredin
urındum **ḥarāmī vü oğrı** adın*

[= Yiğit ve yağmacı olan herkes çevreden bana bağlandılar; eşkıya adını aldım.]

ḥarīf ü konuḵ dost veya konuk, misafir (4006)

4006. *ki gevher şataram u ḥarc eylerem
dururvan **ḥarīf ü konuḵ** toylaram*

[= Mücevher satarım ve harcarım; misafir ağırlar dururum.]

ḥāş u ‘ām⁹⁶ büyük ve küçük, herkes (334, 376, 828, 857, 3728)

334. *okıyup eşidicegez **ḥāş u ‘ām**
delim dürlü ma ‘nī bulaydı tamām*

[= Herkes okuyup işitince birçok anlam (karmaşası) son bulurdu.]

hezl ü cid şaka ve ciddiyet, (mec.) takılma (285)

⁹⁶

krş. EAT *ḥāş u ‘ām* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 127]

285. *benüm ‘ādetüm eyledür kim becid*
bulıcağ kişi söylerem hezl ü cid
[= Benim huyum böyledir; kayda değer bir kişi bulunca takılırım.]

hırş u āz hırş, aç gözlülük, tamah (295)

295. *kanā‘at kıilup loğma ger olsa az*
helāk etmeye kişiye hırş u āz
[= Kanaat edip lokması azalınca; açgözlülük insanı perişan etmez.]

ıkbāl u baht talih veya baht, şans (426, 3599, 5316)

426. *bezene anuğ ile bu tāc bu taht*
düzile dağı arta ıkbāl u baht
[= Onunla bu taç ve taht süslensin; sıralansın da şansın bol olsun.]

iri vü uşaq büyük ve küçük, her şey (30); krş. **uşaq ü iri**.

30. *iri vü uşaq u ‘azē ü zelīl*
anuğ şun‘ına her biridür delīl
[= Yüce ve değersiz, büyük ve küçük her şey; onun yaratmasına ayrı ayrı delildir.]

‘işret ü zevk⁹⁷ içki sefası, içkili eğlence (382, 3444)

382. *anuğ haznesi var idi kırğ genc*
işi ‘işret ü zevk u ayş ü güvenç
[= Onun kırk hazinesi vardı; işi içki sefası, zevk ve sevinçtir.]

ķāl u ķīl kıylükal, dedikodu (5563)

5563. *dēdi hem müsellim oluğ dört yıl*
sizüñ ile hēç olmaya ķāl u ķīl
[= “Dört yıl verginizi verin ve de hakkınızda hiç dedikodu olmasın.” dedi.]

ķaravaş u ķul kadın ve erkek köle (3935); krş. **ķul u ķaravaş**.

3935. *bir oda edindi lağıf ü uşul*
şatun aldı birkaç ķaravaş u ķul
[= Hoş ve güzel bir oda tuttu; birkaç köle satın aldı.]

ķazā vü ķader Allah’ın takdiri olan olay, hadise, kaza (2258)

2258. *çevüklük dağı işdedür ol ķadar*
ki olmaya yolda ķazā vü ķader
[= Çeviklik de Allah’ın takdirindedir; (Allah) yolda kaza vermesin!]

kiçi vü ulu büyük ve küçük, herkes (434); krş. **ulu vü kiçi**.

434. *dēdi bilüñüz ey kiçi vü ulu*
çü kamuñuz uşlusız u bilgilü
[= “Ey, küçük ve büyük herkes! Anlayınız, hepiniz akıllı ve bilgilisiniz.” dedi.]

ķoyun u ķurt koyun ve kurt, pek çok canlı (4534)

⁹⁷ krş. EAT *zevk ü ‘işret* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkillemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 127]

4534. *yaz u kış yabānlarda koyun u kurt*
tutarlar idi bir aracuħda yurt

[= Koyun ve kurt, pek çok canlı yaz kış kırlarda birlikte yaşarlardı.]

kul u karavaş kadın ve erkek köle (1116, 3146, 5078); krş. **karavaş u kul**.

1116. *bağışladı tazīler ü la'l ayak*
kul u karavaş her biri sīmsāk

[= Arap atları, kırmızı taş, kadeh, her biri gerçek gümüş para (değerinde) köle bağışladı.]

kurd u kuş kurt ve kuş, bütün yabancı canlılar (3628)

3628. *anuy korħusından kamu kurd u kuş*
ki dērler ‘Arabca tuyūr u vühūř

[= Onun korkusundan kurt ve kuş, Arapça’da “kuşlar ve yabancılar” denir.]

māl u genc mal ve eşya, zenginlik (1697, 3733, 4314); krş. **genc ü māl**.

1697. *mübārek vücuduğ delim gördi renc*
tağıtduğ u bağışladığ māl u genc

[= Mübarek vücudun çok sıkıntı çekti; eşya ve hazine bağışladınız.]

māl u tavar mal ve mülk, mal mülk (293, 2147, 2700, 2706, 3298); krş. **tavar u māl**.

293. *Çalap Tanrı’dan ol ki tevfiķi var*
dürişmez ki dēvřüre māl u tavar

[= O, Cenabihak’tan rızası vardır ki mal mülk biriktirmeye çalışmaz.]

mekr ü al⁹⁸ hile, düzen, aldatma (2703)

2703. *şunuğ bigi eyleyeven mekr ü al*
ki aldayam u sen kamu mālı al

[= Öyle bir hile yapayım ki kandırayım, bütün malı sen al.]

mekr ü telbīs hile, düzen, oyun (271)

271. *benüm mezhebümde ol iblīsdir*
ki yindek işi mekr ü telbīsdir

[= Benim mezhebimde o hilekârdır; işi daima hiledir.]

milk ü tavar mal ve mülk, mal mülk (4917)

4917. *ne mālum var idi ne bal u yağum*
ne milk ü tavarum ne bağçem bāđum

[= Ne malım ne afiyetim, ne mal mülk ne bağ bağçem vardı.]

mülk ü māl⁹⁹ mal ve mülk, zenginlik (470, 690)

470. *ki kabzumdadur kamusı mülk ü māl*
bunu bilmemek yavlaķ ola muħāl

⁹⁸ krş. EAT *mekr ü al* [Hatice şahin (1997). Ferah-nāme’de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 128]

⁹⁹ krş. EAT *māl u mülk* [Hatice şahin (1997). Ferah-nāme’de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 127]

[= Mal ve mülkün hepsi elimdedir; bunu bilmemek gayet imkânsız olur.]

nām u neng ün ve şöhret, nam, ad (5680)

5680. *ki ben bir yana kıoıışam nām u neng
müsülmān ola baıa nisbet Fireng*

[= Ben namı bir yana bırakmışım; Frenk (kimse) bana kıyasla doğru olsun!]

nāmūs ile ‘ār utanma, ar, hayâ, iffet (2158)

2158. *hemān laıza değşürdi tonlarını
yere depdi nāmūs ile ‘ārını*

[= Hemen o an kılık değiştirdi; utanmayı hiçe saydı.]

şaç u şakal saç ve sakal, saç sakal (4058)

4058. *at izin gözedüp yelerdi becid
şaçın u çakalın yolardı becid*

[= At izini dikkatle gözetip hızlanırdı; gerçekten saçını sakalını yolardı.]

tağ u bēl geçit, yol bel (3024, 3752)

3024. *çü Tanrı oıarup oıat düşe yēl
varur ēllere aşmadın tağ u bēl*

[= Allah rast getirip rüzgâr olursa; (gemi) yol bel aşmadan ũlkelere ulaşır.]

tağ u taş dağ ve taş, her yer (1607, 2781, 2814, 2853, 4693, 4927); krş. **taş u tağ**.

1607. *řabāı olıcak çünki kıaldurdu baş
güneř nūr ile toıdı hep taę u tař*

[= Sabah olup da güneş yükselince her yer ışıkla doldu.]

tağ u yaban dağ ve ova, her yer (2719, 4380)

2719. *arayalum olduıca tağ u yaban
Süheyl’üıi sen Nevbahār’ımı ben*

[= Sen Süheyl’ini, ben Nevbahār’ımı; olabildiğince her yerde arayalım.]

tār u mār tarumar, dağınık, karışık (625, 1179)

625. *ne vaıtın öğüme düşe ol nigār
bilüm ile ‘aklum olur tār u mār*

[= O resim (gibi güzel), ne vakit aklıma gelse aklım darmadağın olur.]

taş u tağ dağ ve taş, her yer (380, 1038); krş. **tağ u taş**.

380. *nēçe pādıřāı kim kıamu taş u tağ
anuıı ‘adliyile idi řār u bāę*

[= (O), ne zaman ki padişah (oldu); bütün dağ ve taş onun adaletiyle şehir ve bahçe oldu.]

şavar u māl mal ve mülk, mal mülk (2716); krş. **māl u şavar**.

2716. *bayık bil ki bu deınlü şavar u māl
şaıa kıanda varurşaıı ola vebāl*

[= Açııkçası bu kadar mal ve mülk; nereye gidersen sana sorumluluk yükler.]

tuḡūr u vuḡūṣ kuşlar ve yabaniler (3628)

3628. *anuḡ korḡusından kamu ḡurd u ḡuṣ
ki dērler ‘Arabca tuḡūr u vuḡūṣ*

[= Onun korkusundan kurt ve kuş, Arapçada “kuşlar ve yabaniler” denir.]

ulu vü kiçi büyük ve küçük, herkes (397, 4531); krş. **kiçi vü ulu**.

397. *uluyı vü kiçiyi ḡıldı ḡanī
daḡı dēdi kim siz dileḡüz anı*

[= Büyük ve küçük herkesi zengin etti ve “Siz (benim için) dua edin.” dedi.]

ulu ya kiçi büyük veya küçük, herkes (1107)

1107. *ne ṣāha kim uḡrar ise toylaya
ulu yā¹⁰⁰ kiçiyē eyü söyleye*

[= Hangi şaha rastlarsa doyurur; herkese güzel konuşur.]

uṣ u ‘aḡl akıl, us, kavrayış (52, 5242)

52. *ne ṣanursın ol bilmeye mi seni
ki n’eylersin uṣṣuḡ u ‘aḡluḡ ḡanı*

[= O, seni bilmez mi zannedersin; aklın nerede, ne yaparsın?]

uṣlu vü ‘aḡil akıllı ve kavrayışlı, akli başında kimse (2662)

2662. *sen uṣlu vü ‘aḡilsin ü andan ehl
iṣi müṣkil eyleme ḡün ola sehl*

[= Sen akli başında kimsesin ve ondan ehilsin; işi zorlaştırma, kolay olsun.]

uṣaḡ ü iri büyük ve küçük, herkes (531, 862); krş. **iri vü uṣaḡ**.

531. *ḡamu ḡavm ḡulluḡcı her birisi
ḡelürlerdi uṣaḡı vü irisi*

[= Bütün halk, köleler, büyük ve küçük her biri gelirlerdi.]

yad u biliṣ¹⁰¹ tanıdık ve tanımadık, herkes (2633); krş. **bilis ü yad**.

2633. *meger yaḡılup ētmiş ola bir iṣi
ki anı beḡenmeye yad u biliṣ*

[= Meḡer yanılıp bir iş etmiş olacak ki tanıdık tanımadık herkes onu beḡenmesin.]

yāl ü bāl boy pos, endam, vücut (4464)

4464. *dēdiler meḡer Rüstem-i Zāl durur
ziḡī er ki bu ne yāl ü bāl durur*

[= “Meḡer Rüstem-i Zāl (gibidir); ne hoş yiḡittir, bu ne boy postur.” dediler.]

yaraḡ u yat hazırlık, araç ve gereç (4434)

4434. *düzetdi ḡamu yaraḡın u yatın
ṡonatmış idi hey dēyince atın*

¹⁰⁰ Yazmada: ya vü.

¹⁰¹ krş. EAT *yād u biliṣ* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 128]

[= Bütün hazırlığı yaptı; hey deyince atını donatmıştı.]

yaz u güz¹⁰² yaz ve kış, yaz kış (5342)

5342. *bu olan hikâyetleri yaz u düz
kitâb eyle kim okına yaz u güz*

[= Bu hikâyeleri resimle, kitaplaştır, yaz kış okunsun.]

yaz u kış yaz ve kış, yaz kış, her zaman (4534)

4534. *yaz u kış yabânlarda koyun u kurt
tutarlar idi bir aracuğda yurt*

[= Koyun ve kurt, pek çok canlı yaz kış kırlarda birlikte yaşarlardı.]

yazı vü dere ova ve dere, her yer (2814)

2814. *yazı vü dere koma ya tağ u taş
ara çevre şâllah olasin tutaş*

[= Ova ve dere, dağ ve taş hiçbir yer bırakma; inşallah oralarda karşılaşsın!]

yazın u kışın yazın ve kışın, daima (1299, 5416)

1299. *hakikat bu kez bildi anuñ işin
anı istediğin yazın u kışın*

[= (Nevbahâr), (Süheyl'in) işinin daima onu aramak olduğu gerçeğini bu kez anladı.]

yaz ya kış yaz veya kış, hiçbir zaman (5378)

5378. *hem eylük ile Tanrı'ya yakışuñ
yemen çuşşasını yazuñ ya kışuñ*

[= İyilik ile Allah'a yaklaşın hem (de) hiçbir zaman kaygısını çekmeyin.]

yemek vü içmek yemek ve içmek (4707)

4707. *şeh-i hâverâna dëgil kim nêçe
yemekde vü içmekde 'ömri geçe*

[= Doğu ve Batının şahına: "Ömür yemek ve içmekte nasıl geçsin?" de.]

yoğsul u bay zengin ve fakir, herkes (109, 1108, 1385, 3648, 4999); krş. **bay u**

yoğsul.

109. *ëşitdi biliür kamu yoğsul u bay
iki pâre bir demde olduğın ay*

[= Ayın bir anda iki parça olduğunu herkes işitti; zengin ve fakir herkes haber almıştır.]

zârî vü nâle ağlama ve inleme, haykırış, feryat (2917)

2917. *ërürdi göge zârî vü nâleyi
paraladı findük ile lâleyi*

[= Feryadı göğe çıkardı; hücre ile prangasını parçaladı.]

zîr ü bem enstrüman telinin ince ve kalın sesi (1432)

¹⁰² krş. EAT *yaz u güz* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme'de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 127]

1432. *düzüp kopuzun kılını zîr ü bem*
hemân dem dedi işbu kaç beyti hem

[= Kopuzun telini ince ve kalın akort edip hemen işbu kaç beyti söyledi.]

zîr ü zeber altüst, karışık (517, 1367)

517. *yine çün hakınca nazar eyledi*
işin küllî zîr ü zeber eyledi

[= (Resme) iyice baktı; yine işini tamamen altüst etti.]

3.1.3. Bağlaçsız Fiilli Sıralama Birleşikleri

ağırla- toyla- ağırlamak, misafiri yedirip içirmek (5157)

5157. *bir ay durdı anda ayş eyledi*
Süheyl anı ağırladı toyladı

[= Bir ay orada kaldı, yiyip içti; Süheyl onu ağırladı.]

dök- saç- ortalığa dökmek, dağıtmak (396)

396. *hazînelerin açmağa başladı*
mālî dökmege saçmağa başladı

[= Hazinelerini açmaya, malını dağıtmaya başladı.]

düz- koş-¹⁰³ (2148, 3713)

1. hazırlık yapmak

2148. *melikzâde geldi gèrû nakkâşa*
gerek göndüre anı düze koş

[= Şehzade yine nakkaşa geldi; onu hazırlaması, göndermesi gerekir.]

2. resmetmek, süslemek

3713. *benüm şüretümi ki görmişsin uş*
anuy tuşına kapuda düz koş

[= İşte, benim yüzümü gördün; (yüzümü) onun karşısına oraya resmet.]

gel- git-¹⁰⁴ gelmek ve gitmek (89, 3709)

89. *yaratdı seni kulluğın etmege*
degül gâfilin gelmege gitmege

[= (Allah) seni kulluk etmen için yarattı; Hak'tan habersiz gelmeye ve gitmeye değil.]

gül- oyna-¹⁰⁵ gülüp oynamak (1258, 1633, 2323, 5282)

¹⁰³ krş. EUyg. *it- tüz-* 'düzenlemek' [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 130]

¹⁰⁴ krş. EUyg. *kel- ket-* 'gelip gitmek' [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 146] *kel- bar-* 'gelmek ve gitmek' [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 314. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 841-842. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 354a] EAT *gel- git-* [Hatice Şahin (1997). *Ferah-nâme'de Geçen İkilemeler Üzerine*. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 132]

1258. *bugün Çîn elindesin uşda hele
gül oyna vü zevk eyle bizüm ile*

[= Bugün Çin ülkesindesin işte; haydi gül oyna ve bizimle eğlen!]

iç- yê-¹⁰⁶ yemek ve içmek, yiyip içmek (829); krş. **yê- iç-**.

829. *ki bir iki gün içeler yêyeler
şehün hil ‘atını kamu giyeler*

[= Bir iki gün yiyip içsinler; hepsi şahın kaftanını giysin.]

ķavzan- dūriş- anlamaya çalışmak, çabalamak (141)

141. *kişi fikri aña nête erişür
ne var ‘aql eger ķavzanur dūrişür*

[= İnsan düşüncesi onu nasıl kavrasın; aklın kavramaya çalışmasına şaşılır mı?]

ķocın- yacan-¹⁰⁷ çekinmek, korkmak, korkup kaçmak (27)

27. *ķocınur yacanur cānidur ‘azîz
ķamusına her nête kim siz ü biz*

[= Siz, biz ve herkese her nasılsa; canı azizdir, korkup kaçır.]

ķorh- üşen-¹⁰⁸ korkmak, çekinmek (2561)

2561. *gücüm yêdügince bêlüm ķuşanam
beni şanmañuz ķorham üşenem*

[= Gücüm yettiğince silahlanayım; beni korkuyorum sanmayınız.]

oķı- çağır-¹⁰⁹ çağırarak, seslenmek (1120)

1120. *bir atlu yazı yêrde anı görür
oķır çağırur bir arada tırur*

[= Bir atlı, ovada beklerken onu görüp çağırır.]

otur- tır-¹¹⁰ (726, 766, 1418, 4950)

¹⁰⁵ krş. EUyg. *kül- oyna-* ‘gülmek ve oynamak’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 184. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İnkilemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 231] EAT *gül- oyna-* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İnkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 132]

¹⁰⁶ krş. ET (KB) *iç- yê-* ‘yemek, içmek’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 653]

¹⁰⁷ krş. EAT *ķocın- yacan-* ‘sakinmek ve kaçmak’ [İ. Taş & E. Aydın (2021). Süheyl ü Nev-bahār’da *ķocın- yacan-* Birleşği Üzerine. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(2), 1359-1360]

¹⁰⁸ krş. EUyg. *kork- ūrk-* ‘korkmak’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 394a]

¹⁰⁹ krş. EUyg. *oķı- ūnte- ~ oķı- ūnde-* ‘çağırarak seslenmek, davet etmek’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 201. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 332]

¹¹⁰ krş. EUyg. *otur- tır-* ‘oturmak, ikamet etmek’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 506b] *er- tır-* ‘durmak, kalmak’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun,

1. kalmak, ikamet etmek

726. *yola girüben zahmet ol görmedi
garîblikda oturmadı tırmadı*

[= O, yola çıkıp zahmet çekmedi; gurbette kalmadı.]

2. oturup kalkmak, arkadaşlık etmek

766. *kimün ile oturasın tırasın
yad elde nece dürlü iş göresin*

[= Kiminle arkadaşlık edersin? Gurbette birçok çeşit iş yapacaksın!]

sevin- güven-¹¹¹ sevinmek, kıvanmak (5569)

5569. *sözi dükedüp durdılar gitdiler
sevinü güvenü şükür êtdiler*

[= Konuşmayı bitirip kalktılar gittiler; sevine kıvana şükrettiler.]

sêz- aňla- anlamak, kavramak (2275)

2275. *Süheyl anı çü sêzdi aňladı
katı katı tâli 'ine inledi*

[= Süheyl, bunu anladı; bundan dolayı bahtına acı acı inledi.]

torilda- todilda-¹¹² homurdanmak (2297)

2297. *ayağı biraşdı hem êtdi eyü
göñüldi torıldayu todıldayu*

[= Kadehi bıraktı ve iyi yaptı; homurdanarak yöneldi.]

tur- düş- kalkıp düşmek (1993)

1993. *uşağ ot turur düşer günde kaç
turımaz çü bir düşe kaba ağaç*

[= Küçük ot günde kaç (kez) kalkıp düşer; büyük ağaç bir düşerse kalkamaz.]

yê- iç-¹¹³ yemek ve içmek (437, 551, 826, 1002, 1057, 1209, 1673, 2833, 3081, 4321, 4407, 4613, 4842, 5301); krş. **iç- yê-**.

s. 100. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 629]

¹¹¹ krş. EUyg. *küven- sevin-* ‘gururlu ve mutlu olmak’ [J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 447a] ET (KB) *küwen- sewin-* ‘övünmek, sevinmek’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 699]

¹¹² krş. EAT *torıldayu todıldayu* ‘mırıldanıp söylenerek’ [Emine Atmaca (2011). *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s. 395a).

¹¹³ krş. EUyg. *yi- iç- ~ yê- iç-* ‘yemek ve içmek’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 362. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit'te İnkilemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 240. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 798. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 882b]

437. *güher incü altun saçu saçdılar*
yêdi dün ü gün yêdiler içdiler

[= Mücevher, inci, altın ve saçı bağışladılar; yedi gece yedi gündüz yiyip içtiler.]

yöri- yügür-¹¹⁴ yürüyüp gitmek, yol almak (4337)

4337. *yigit kişisin ü degülsin kıoca*
yöri yügür eglenme êrte gêce

[= Gençsin, yaşlı değilsin; yürü git, sabah akşam oyalanma.]

3.1.4. Bağlaçlı Fiilli Sıralama Birleşikleri

dêr- ü irk- biriktirmek veya yığmak (306)

306. *ne gönülde var çirk ü ne dilde şirk*
ne ol fikri kim dünyelik dêr ü irk

[= Ne gönülde kir ne dilde şirk ne de düşüncesi dünyalık biriktirmektir.]

dök- ü saç- ortalığa dökmek ve dağıtmak (2801)

2801. *dökince vü saçınca çok mālını*
bana azacuk kendü ahvālını

[= Çok olan malını ortalığa dökünceye kadar; bana azıcık kendi durumunu...]

düz- ü қоş- düzenlemek, hazırlamak, düzene koymak (4743); krş. **қоş- u düz-**.

4743. *düzem ü қоşam saña vëribiyem*
ne yêrdesen ol yaña vëribiyem

[= Sana hazırlayayım; hangi yerdeysen o tarafa göndereyim.]

gümürden- ü söylen- homurdanmak ve söylenmek (2299)

2299. *kimesne aña yanmadın hêç yanu*
yöridi gümürdenü ü söylenü

[= Kimse ona hiç şikâyetle bulunmadan; homurdanarak ve söylenerek çıktı.]

қоş- u düz- düzenlemek, düzene koymak (4037); krş. **düz- ü қоş-**.

4037. *varam ‘âlemi key тоқınam gezem*
elikdürem anı қоşam u düzem

[= Gideyim, dünyayı iyice dolaşayım; ele geçireyim, düzene koyayım.]

yê- ü iç- yemek ve içmek, yemek içmek (1427, 5311, 5313)

1427. *bugün dahı sen şabrı elüne al*
otur yê ü iç oyna kopuzı çal

[= Sen bugün de sabret; otur, ye iç, oyna, kopuz çal.]

yên- ü için- yenmek ve içilmek, yenmek içilmek (1544)

¹¹⁴ krş. EUyg. *yori- bar-* ‘yürümek, varmak, dolaşmak’ [Mehmet Ölmez & Simge Sevim (2019). Kşanti Kılguluk Nom Bitig’e Özgü İkillemeler. *Türkiyat Mecmuası*, 29(2), 521. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkillemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 816. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 914a] *yügürüp bar-* ‘yola koyulmak’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 923b]

1544. *ıuru geldi vü girdi bāğ içine*
ki nuql u süci yène ü içine

[= Ayağa kalktı ve bahçeye girdi; (burada) meze ve şarap yenilir içilir.]

yorul- u ar- yorulmak, bitkin duruma gelmek (3543)

3543. *ki ıssıdan inen bunalmış idi*
yorulmuş u armış u kalmış idi

[= Sıcaktan çok bunalmıştı; yorulmuş kalmıştı.]

3.2. Bağlı Birleşikler

3.2.1. Birleşik İsimler

3.2.1.1. Niteleyicisi bir sıfat ya da sıfat görevinde bir sözcük, baş üyesi bir isim olan birleşik isimler şunlardır:

acı söz (mec.) kötü, incitici söz (237)

237. *acı söz bilişleri key yad éder*
ne kim eylük étdünse yele gider

[= Kötü söz dostları çok uzak tutar; her ne iyilik yaptınsa boşa gider.]

acı şu (tuzlu, kireçli, mineralli vb.) sert su (3281)

3281. *acı şu dokınıcağaz dökile*
gülāb şuyıla ısladuban gile

[= Sert su dokununca (saç) dökülür; gülsuyuyla kile ıslatıp (yapmalı).]

baş eren¹¹⁵ yiğitlerin önderi (5215)

5215. *çerilerde ol idi iş başaran*
aya uymış idi kamu baş eren

[= Askerlerde işin üstesinden gelen oydu; tüm önderler ona tabi olmuştu.]

bedr ay¹¹⁶ dolunay (405, 564)

405. *bir oğlan ki beşzer yüzi bedr aya*
iki kaşı dahtı kurulmuş yaya

[= Bir oğlan ki yüzü dolunaya; iki kaşı da çekilmiş yaya benzer.]

bengü şu efsanelere göre içen kimseye ölümsüzlük sağladığına inanılan bir su, bengi su, dirim suyu, abıhayat (1899, 2114)

1899. *nête olmaya kimse ayın bayın*
ki bula karanjuda bengü şuyın

[= Karanlıkta abıhayatı bulacak kişi nasıl şaşkın olmasın?]

¹¹⁵ krş. EAT *eren yégi* ‘erlerin üstünü’, *yég erenler* ‘kahramanlar’, *hāş erenler* ‘üstün erenler’, *alp erenler* ‘kahraman erler’, *gey erenler* ‘ay.’, *üründü erenler* ‘seçkin erler’ [Semih Tezcan (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. Yapı Kredi Yayınları, s. 150-153]

¹¹⁶ krş. ET *tolun, tolun ay* ‘dolunay, ayın on dördü’ [Sir Gerard Clauson (1972). *EDPT*. Oxford University Press, s. 501a. Abdullah Kök (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur’an Tercümesi Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 610] TTü. *dolunay* ‘ayın on dördü, bedir’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 702a]

bu ara¹¹⁷ bura, bu yer (1128, 3327, 4997)

1128. *ëşitmiş durur beñzer adımı ol
ki geldi **bu araya** döğdi yol*

[= O, adımlı işitmişe benzer ki yol tepip buraya geldi.]

bugün bugün (258, 335, 435: 2, 469, 524, 664, 750: 2, 774, 819, 858: 2, 968, 1016, 1047, 1070: 2, 1088, 1094, 1109, 1158, 1188, 1207, 1210, 1212, 1222, 1232, 1244, 1258, 1349, 1382, 1427, 1611, 1614, 1676, 1678, 1798, 2013, 2107, 2476, 2655, 2726, 2729, 2989, 2997, 3170, 3177, 3220, 3635, 3639, 3859, 3965, 4039, 4237, 4288, 4443, 4609, 4695, 4721, 4756, 4848, 4974, 5057, 5164, 5313, 5374, 5551)

258. ***bugün** n'eyler ise yarın göre ol
cezāsını giricegez gūra ol*

[= (Kişi) bugün ne yaparsa yarın cezasını mezara girdiğinde alır.]

demür ton zırh (2528)

2528. ***demür tona** garķ oldu on biñ çeri
doķınurdu on biñe her bir eri*

[= On bin asker zırha büründü; her bir askeri on binlercesine karşı koyardı.]

evvel kadem (mec.) ilk adım, başlangıç (1908)

1908. *ërişdüñ benüm ile **evvel kadem**
ölince seni ben nête unıdam*

[= İlk adımlı benimle attın; ben seni ölünceye (kadar) nasıl unutayım?]

eyü ad ün, nam, şöhret (294, 811, 857, 864, 1011, 1021, 2573, 5579)

294. *ķazanur **eyü ad** koyuban gider
gêrü ķomağa mālı êrküp n'êder*

[= (İnsan) tanınır, (namını) bırakıp gider; malı biriktirip geride bırakmamak için ne yapabilir?]

eyü dil (mec.) tatlı dil, gönül alıcı söz (5396)

5396. *ķişi gelse bir nesneyi dileyü
varından vêrünñ yā vêrünñ **dil eyü***

[= Bir kişi (size) bir şey isteyerek gelse; elinizdekinden verin ya da gönül alıcı konuşun.]

genç ay¹¹⁸ yeni ay, hilal (619)

619. *uyahdı gêrü şanki **genç ay** idi
taña dek işüm āh ile vāy idi*

[= Güneş tekrar battı, (o) hilal gibiydi; gün doğana kadar işim ah vah idi.]

haram etmek haram lokma (270)

¹¹⁷ krş. TTü. *bura* 'bu yer' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 414a]

¹¹⁸ krş. EAT *genç ay* 'hilal' [Cem Dilçin (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 103b] TTü. *yeni ay* 'hilal' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2572a]

270. *helâl istegil loğma toğrulık ét*
harām etmek ile bitürmegil ét
[= Helal lokma gözet, doğru hareket et; haram lokma ile et tüketme!]

ılı söz (mec.) tatlı dil (232)

232. *ılı söz ile ilan inden çıkar*
ulu söz ile kişi dinden çıkar
[= Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır; büyük söz kişiyi dinden çıkarır.]

ılı su ~ ılı su ılıca, kaplıca, hamam (472, 520, 522, 3284, 4593)

472. *meger bir gün ılı¹¹⁹ suya varıcağ*
tonunu ol arada çıkarıcağ
[= Meğer bir gün ılıcaya gidince, (babası) kıyafetlerini orada çıkardığımda...]

kara baht¹²⁰ (mec.) kara baht, kara yazı, talihsizlik (2853, 3529)

2853. *kara bahtına çok karanur idi*
giderdi tağ u taş yörenür idi
[= Kara bahtına çok lanet ederd; gider, dağ taş dolaşırdı.]

kara baş (mec.) akılsız, cahil (3668)

3668. *ve gernî kızıl dil neçe kara baş*
kurutdı gözlerden akitdı yaş
[= Meğer boşboğazlık pek çok cahili yedi bitirdi, ağlattı.]

kara qarğa karakarga, kuzgun (1726)

1726. *kara qarğa nête ki kozı deyin*
yumurda oğurladı keklikleyn
[= Karakarga nasıl ki kuzu kadardır; keklik gibi yumurta çaldı.]

kara kayğu (mec.) gamlı düşünce (2251, 4252)

2251. *kara kayğu gönlini başdıydı*
şınıhlu olup katı busdıydı
[= Gamlı düşünce gönlünü kaplamıştı; kalbi kırılıp iyice sinmişti.]

kara yêr (mec.) mezar (5432)

5432. *kara yêre koyasın babanı*
berü gel öpeyim şu kara beni
[= Babanı mezara koyacaksın; gel bu yana şu kara beninden öpeyim.]

katı söz sert ve kırıcı söz (3099)

3099. *buğur ya ‘nî anuñ qaravaşdurur*
katı sözüni katlanup eşidür
[= Şimdi de (Nevbahâr) onun kölesiymiş (gibi davranıyor); (Nevbahâr) onun kırıcı sözlerini katlanarak dinler.]

¹¹⁹ Yazmada: *ulu*.

¹²⁰ krş. TTü. *kara baht* ‘(mec.) kara yazı’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1314a]

kız kardeş¹²¹ kız kardeş (3853, 4965)

3853. *gece olduğu lahza kız kardaşı
denizden çıka geldi bile eşi*

[= Gece olduğunda kız kardeşi; eşi ile denizden çıkageldi.]

kızıl dil boşboğazlık, gevezelik (3668)

3668. *ve gernî kızıl dil neçe kara baş
kurutdı gözlerden akıtdı yaş*

[= Meğer boşboğazlık pek çok cahili yedi bitirdi, ağlattı.]

ķuru gövde vücut, beden (20)

20. *yöridür yazı vü kış sovuğın sürüp
yöridür ķuru gövdeye cān verüp*

[= Yaz ve kış soğuşunu tanzim eder; bedene can verip (onu) yürütür.]

ol aracuķ oracık (1871, 2339, 2343, 2594, 3829, 4667)

1871. *gerü korķa korķa vü çoğa çoğa
ķarañuda vardı ol aracuğa*

[= Tekrar karanlıkta korka korka ve çömele çömele bulunduğu yere gitti.]

ören yer harabelik, yıkıntı yer (1049)

1049. *velé güneşün nūrı çün ‘ām olur
ören yerleri hem münevver kılar*

[= Fakat güneşin aydınlığı genel olduğundan harabelikleri de aydınlatır.]

sivrisinek sivrisinek (79)

79. *anuy emriyle Şu sivrisinek
kim anda ne kuvvet var ne enek*

[= Şu sivrisinekte ne çene kemiğı ne de kuvvet vardır; Allah’ın emriyle...]

tatlı dil (mec.) tatlı dil, tatlı söz (105, 528, 3904)

105. *yüzi gökcek ü tatlı dili faşîh
Yūsuf’dan dahı görk içinde melîh*

[= (O), güzeller güzeli Yusuf’tan daha güzel yüzlü ve tatlı dili anlaşılırdır.]

tatlı söz (mec.) tatlı söz, tatlı dil (639, 653)

639. *çü nakķāş anı gördi göynüp özi
açup ağızını dökdi tatlı sözi*¹²²

[= Nakkaş onu görünce içi yanarak ağızını açıp tatlı söz söyledi.]

toğrı yol ~ toğru yol (mec.) doğru yol, Hak yolu (57, 116, 2810, 5611)

57. *vara toğrı yol egriye Őapmaya
duta haķķı vü bāñıla tapmaya*

¹²¹ krş. TTü. kız kardeş ‘ay.’ [TDK (2019). Türkçe Sözlük, s. 1437b]

¹²² Yazmada: sözini.

[= (Kişi), kötü yola sapmamalı, doğru yola girmelidir; Allah'ı kabul etmeli ve asılsız olana tapmamalıdır.]

tolu ay dolunay (108)

108. *işāret edicek **tolu aya** ol
ki ben her nekim dērisem anda ol*

[= (Hz. Peygamber), dolunaya işaret edince; diyeceğim ne varsa orada olur.]

turfeye yel (mec.) gençlik rüzgârı (3807)

3807. *cuhudun başında idi **turfeye yel**
dahı yel vērürdi kız eylerdi fitl*

[= Gençlik rüzgârı Yahudi'nin başındaydı ve kız (o) rüzgârı kışkırtıyordu.]

ulu söz (mec.) büyük söz, kesin konuşma (232)

232. *ılı söz ile ilan inden çıkar
ulu söz ile kişi dinden çıkar*

[= Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır; büyük söz kişiyi dinden çıkarır.]

yavuz dil katı söz (3673)

3673. *yürek eyle ürker **yavuz dilden**
ki key ağrıyan göz yavuz mīlden*

[= Yürek, çok ağrıyan gözün kızgın milden ürktüğü gibi katı sözden ürker.]

yavuz göz¹²³ (mec.) kem göz (3603, 4494)

3603. *ki güneş üşendürdi örter yüzün
ya gizler **yavuz gözden** ol kend'özün*

[= Güneş rahatsız etti, (bu yüzden) yüzünü örter ya da o kendisini kem gözden sakınır.]

yavuz yol kötü, yanlış, uygunsuz iş (2621)

2621. *degül sehl inen müşkil iş işledün
key êtdün mi **yavuz yola** başladun*

[= Kolay değil, çok kötü bir iş yaptın; kötülüğe başladın, doğru yaptın mı?]

yèni ay hilal (1379)

1379. *ünüm eşidüben tama ağmadı
gèrü **yèni ay** bigi uyağmadı*

[= Sesimi işitip dama çıkmadı; tekrar hilal gibi görünmedi.]

3.2.1.2. Niteleyicisi yalın durumda bir isim, baş üyesi iyelik eksiz bir isimden oluşan birleşik isimler şunlardır:

dün buçuğ¹²⁴ gece yarısı (4681); krş. **dün buçuğı**.

¹²³ krş. TTü. *kem göz* 'kötü göz' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1384b]

¹²⁴ krş. EAT *dün buçuğı* 'gece yarısı' [Cem Dilçin (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 87a]

4681. *dedi dñn buçuq çün gönüldüm idi*
cānumdan götürmiş idüm ümidi

[= “Gece yarısı istikamet almıştım; canımdan ümidi uzaklaştırmıştım.” dedi.]

3.2.1.3. Niteleyicisi yalın durumda bir isim, baş üyesi *-lcl* ekli fail isminden oluşan birleşik isimler şunlardır:

cān alıcı¹²⁵ Azrail (4475)

4475. *oḥ atıcı görđi kılıç şalıcı*
kaçururđi cānını cān alıcı

[= Okçular kılıç sallayanlarla karşılaştı; Azrail (buradan) kendi canını kurtarırdı.]

el uzadıcı yardımsever (4047)

4047. *ve gernī kamudur el uzadıcı*
ta ʿām olıcaḳ loḳma gözedici

[= Meğer hepsi yardımsever; yemek olunca lokma bekleyicidir.]

gönül kapucı¹²⁶ gönül alıcı (1465)

1465. *gönül kapucı eyle oynar oyun*
ki baş koşduḡuñ bilse tartar boyun

[= Gönül alıcı öyle aldatır ki üstüne düştüğünü bilse nazlanır.]

3.2.1.4. Niteleyicisi yalın durumda bir isim ya da isim görevinde bir sıralama birleşigi, baş üyesi 3. kişi iyelik ekli bir isimden oluşan birleşik isimler şunlardır:

ādem oḡlanı insanoḡlu (1478, 2981, 3866, 5024)

1478. *perī bigi görinüp tīzcegez gerü döndi*
nişānını nēte ben ādem oḡlanına şoram

[= Peri gibi görünüp hemencecik geri döndü; ben izini insanoḡluna nasıl sorayım?]

ādem oḡlı insanoḡlu (85, 214, 2356, 2995, 5002)

85. *ādem oḡlısın Taḡrı ’yı birlegil*
degülsin taş andan yaña bir egil

[= İnsanoḡlusun Allah’ın birliğine tanıklık et! Taş (gibi katı) deḡilsin Allah’a yakın ol!]

aḡız yarı aḡız suyu, tükürük (106, 1482)

106. *güneş alnına vü kaşına hilāl*
ḳul oldı vü aḡzı yarına zülāl

[= Alnına güneş, kaşına hilal ve aḡız suyuna su hizmetkâr olmuştur.]

ata sözi baba nasihati (3002, 3009)

3002. *oḡul kim götürmeye ata sözin*
gerek çoḡ belā götüre geñsüzün

¹²⁵ krş. TTü. *can alıcı* ‘Azrail’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 440a]

¹²⁶ krş. TTü. *gönül avcısı* ‘çapkın’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 965b]

[= Evlat, baba nasihatine katlanmazsa; istemese de (başına gelecek) sıkıntılara katlanması gerekecektir.]

ayaḥ bağı¹²⁷ (mec.) engel (2087, 4441)

2087. *çü biz başduḡ işbu ile ayaḡı
sizüñ lutfuñuz oldı ayaḡ bağı*

[= Biz buraya ayak bastığımızdan beri; kereminiz (işimize) engel oldu.]

baş ağrısı (mec.) sıkıntı (2083, 5640)

2083. *ki ḡadden geçüpdür sözüñ toḡrusı
bizüm zaḡmetümüzdür baş ağrısı*

[= Sözün doğrusu (bu) fazla olmuştur; sıkıntımız zahmet vermemizdir.]

baş ḡorḡusu¹²⁸ can korkusu (3773)

3773. *ol iş aḡa baş ḡorḡusu étدی
ki şuyı vü etmegi unudı*

[= Bu durum ona can korkusu verdi; suyu ve ekmeḡi (düşünmeyi) unuttu.]

cān gözi (mec.) gönül gözü, kalp gözü (4254); krş. **göñül gözi**.

4254. *sen ol şuyıla tozı başdurıḡör
ki cān gözi ol tozdan olmaya kör*

[= Sen o suyla tozu gidermeye çalış ki o tozdan gönül gözü kapanmasın.]

çeri başı komutan (2146)

2146. *cevābında eydür eger ol kişi
gidemezse kim ola çeri başı*

[= “Eğer o gidemezse (askerlere) kim komutan olacak?” diye cevap verdi.]

çert āleti çerçi eşyası (4082)

4082. *toḡancı kuşın sipāḡatın
bilür nēte kim çerçi çert āletin*

[= Doḡancı kuşunu, sipahi atını, çerçi (kendi) eşyasını tanır.]

dirlik yatı geçim yolu (179)

179. *şol ādem ki gözede dirlik yatın
gerek oḡşaya yad obanuḡ itin*

[= İnsan geçim yolunu hesaba katar; yabancı aşiretin köpeḡini gerekirse okşar.]

dün buçuḡı gece yarısı (2376, 2904, 2942, 3481); krş. **dün buçuḡ**.

2376. *şu resm ile dün buçuḡın geldi ol
kişi isteyüp çevre çalardı yol*

[= Bir kimse arayıp yolu etrafı araştırırdı; o bu şekilde gece yarısı geldi.]

dün dulpı gece vakti (2865, 3563)

¹²⁷ krş. TTü. *ayak bağı* ‘bir yere gidilmesine veya bir işin yapılmasına engel olan şey) [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 197b]

¹²⁸ krş. TTü. *can korkusu* ‘ölüm korkusu’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 442a]

2865. *şu dñn dulpu kayğudan u korğudan
ne hazz aladı gözleri uyğudan*

[= Bu gece vakti kayğıdan ve korkudan; (onun) gözleri uykudan nasıl keyif alabilirdi?]

dñn içi gece vakti (1704, 2160, 2608, 2714)

1704. *dñn içi kığırursın uş yalunuz
kimesne olımaz bana kulavuz*

[= (Beni) gece vakti yalnız davet edersin; kimse bana yol gösteremez.]

fesād ehli ara bozucu kimse (2624)

2624. *bayık hñle edici bulmaz felāh
fesād ehli işinde olmaz şalāh*

[= Şüphesiz hile yapanlar kurtulmazlar; ara bozucuların işinde iyileşme olmaz.]

gök yüzi gökyüzü (3379)

3379. *güneş kim toğar gök yüzine ağar
eşitdik idi kim bıyardan toğar*

[= Güneşin doğup gökyüzüne yükseldiğini işitmiştik; (bu kez) pınardan doğacak.]

gönül ehli gönül eri, ehilidil (4)

4. *gönül ehline aşkın eyler nedim
Yemen'de boyadur Süheyl'e edim*

[= (Allah), gönül erine aşkı arkadaş yapar; Süheyl'i Yemen'de ilgisine mazhar eder.]

gönül gözi (mec.) gönül gözü, kalp gözü (70, 1223); krş. **cān gözi**.

70. *gönül göziyle görüp anlağıl
iki nesnede kudretin tañlağıl*

[= Gönül gözüyle görüp anla; iki şeyde (O'nun) gücüne hayret et!]

göz kararı (mec.) korkusuzluk, pervasızlık (2249)

2249. *ve ger söylemeye nedür çāresi
belādur kişiyeye bu göz kararı*

[= Eğer söylemese çaresi nedir? İnsana bu pervasızlık beladır.]

göz yaşı gözyaşı (802)

802. *bunu dēr dökerdi göz yaşını
atası dñvāra döger başını*

[= (O) bunu söyler gözyaşı döker; babası acıyla başını duvara vururdu.]

gül suyu gül suyu (3605)

3605. *muraşsa legenceyile gül suyu uş
getirdiler ol elini yudı hoş*

[= Mücevher kaplı leğen ile gül suyu getirdiler; sonra o, elini güzelce yıkadı.]

Hak yolu doğru yol (188)

188. *dutucu olur Hak yolına giren
içini imāret taşını vñrān*

[= Doğru yola giren tutucu olur; içini bayındır, dışını harap (eder).]

hikâyet yolu hikâye tarzı, anlatım (5618)

5618. *hikâyet yolun dâstân sūyına
tutup gitdüm ü ma 'nîñüñ boyına*

[= Anlatımı, destanlaştırıp anlam ölçüsünce gittim.]

kıyâmet günü kıyamet günü (796, 2592, 5434, 5693)

796. *göge érürdiler fiğāndan üni
şanasın ki kopdı kıyâmet günü*

[= İnlmekten sesleri göge ulaşırdı; kıyamet koptu sanırsın.]

kız kuşu kız kuşu (4544)

4544. *kolayını anlasadı işinüñ
elinden gelür idi kız kuşınun*

[= Yaptığının doğrusunu bilseydi; (bu) kız kuşunun elinden gelirdi.]

kuş südi kuş sütü (2114)

2114. *şamu dürlü ni 'metler andayıdı
meger bengü suyıyla kuş südi*

[= Bütün çeşitli yiyecekler oradaydı; yalnız bengü su ile kuş sütü (yok).]

neng eri şöhret sahibi (3213)

3213. *düzüp yelkeni vü dürüp lengeri
göñüldi n 'édiser gör ol neng eri*

[= Yelkeni hazırladı ve demir alıp yön tuttu; o, şöhret sahibi ne yapacak izle.]

ölüm eri fedai (939, 2164, 2601, 2746)

939. *şehün eli toptolu durur çeri
ki anuñ her birisidür ölüm eri*

[= Şahın ülkesi asker doludur; onların her biri fedaidir.]

öz göynüğü¹²⁹ (mec.) yürek acısı (2924)

2924. *hemîñ hâşıl öz göynügidür ü renc
ki müflis kişi bula düşünde genc*

[= O an olan yürek acısı ve sızıldır; iflas eden kişi hazineyi düşünde görür.]

seher vakti¹³⁰ seher vakti (2598)

2598. *seher vakti dünüñ karanusına
batar nür oñı bir bañ key sına*

[= Bak! Seher vakti, gecenin karanlığına ışık oku (gibi) batar, (onu) iyice zayıflatır.]

seher yeli¹³¹ seher yeli (2881)

¹²⁹ krş. TTü. *iç acısı* 'yürek acısı' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1143b]

¹³⁰ krş. TTü. *seher vakti* 'seher' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2057b]

¹³¹ krş. TTü. *seher yeli* 'seher vakti esen yel' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2057b]

2881. *çeker terkeşinden seher yeli bigi*
uluñı kayın u tavşancıl yünı

[= Kayın saplı, kartal tüylü (okunu) yayından seher yeli gibi çeker.]

sübaşı ~ şubaşu ordu komutanı (2551, 2722, 2740, 2758, 4685, 5557)

2551. *ara yerde var idi bir sübaşı*
iñen alp u yavlağ bahādur kişi

[= Orada çok kahraman ve pek yiğit bir komutan vardı.]

tağ başı dağın zirvesi (2545)

2545. *çü güneş ‘alem dikdi tağ başına*
nakāş ağmamışdı belüñ kaşına

[= Güneş dağın zirvesine bayrağını diktiğinde; nakkaş geçidin tepesine ulaşmamıştı.]

tañ yeri tan yeri (2408, 2611, 3459)

2408. *çü başladı ağarmağa tañ yeri*
bağar kız görür ol kolayşuz eri

[= Tan yeri aydınlanmaya başladığında; kız bakar (ve) o istenmeyen kişiyi görür.]

tuz etmek haqqı birinin ekmek yedirip iyilik ettiği kimse üzerindeki manevi hakkı (273, 2759); krş. **tuz etmek ~ duz etmek**.

273. *iyilüp yerüñden yele uçmağıl*
tuz etmek haqqın yabāna şaçmağıl

[= Bozulup konumun boşa gitmesin; tuz ekmek hakkını önemsiz görme!]

yāban otı yabancı ot (2709)

2709. *görü vardı şāhdan nakāşa vezîr*
ki yāban otından şıkısar bezîr

[= Vezir, şahtan (ayrılıp) nakkaşa yine ulaştı; yabancı ottan bezir (yağı) sıkacak.]

yêr altı yer altı (1956, 2751)

1956. *yêr altını baltayıla oyalum*
gece kazalum gündüzün koyalum

[= Yer altını baltayla delelim; gece kazalım, gündüzleyin bırakalım.]

yêr yüzi yeryüzü (64, 850, 3140, 3596, 5101)

64. *tutar yêr yüzün dürlü dürlü çiçek*
dökilür gerü mevsümi geçicek

[= Yeryüzü çeşit çeşit çiçek kaplar; mevsimi geçince tekrar dökülür.]

yol eri yolcu (2983, 4284)

2983. *bezirgān hem olmaya yā yol eri*
bayıq ādem îdür degüldür perî

[= Tüccar veya yolcu olmasın; muhakkak peri değil, insandır.]

yüz kararı¹³² (mec.) utanılacak bir durum veya şey (2692, 2770)

2692. *bir anlayugör nolısar çāresi*

ki az iş degül bize yüz kararı

[= Önce anla, çaresi ne olacak? (Bu) utanılacak durum bize çok ağır!]

yüz suyu (1140, 1969, 1998, 2660, 5648, 5668)

1. şeref, onur, itibar, saygınlık

1140. *döker yüz suyun yele vērür udı*

adı toprağa bırağur ‘aşk odı

[= (Kişi) saygınlığını yitirir, utanmayı feda eder; aşk ateşi saygınlığı ayaklar altına alır.]

2. güzellik, letafet, kibarlık

1969. *kodı bir yana nāzı vü yüz suyun*

*kuşandı vü çaldı beline soyn*¹³³

[= Nazı ve onuru bir yana bıraktı; kuşandı ve beline sıyırdı, sardı.]

3.2.1.5. *ne* soru sözcüğünün çekimli *er-* yardımcı fiiliyle kalıplaşarak oluşturduğu birleşik isimler:

nesene (< *ne erse ne*) nesne, şey (1007, 1997, 4147); krş. **nesne**.

1007. *eli açuk u mālı vü kavmi çoğ*

cihānda neseneye hem tañı yoğ

[= (Onun) malı ve halkı çoktur, cömerttir; dünya malına merakı yoktur.]

nesne nesne, şey (33, 38, 45, 56, 58, 70, 73, 161, 169, 201, 207: 2, 318, 345, 461, 554, 555, 577, 656, 729, 1136, 1195, 1433, 1434, 1436, 1786, 1933, 1992, 2124, 2357, 2358, 2619, 2965, 3000, 3298, 3523, 3912, 4141, 4145, 4228, 4273, 4280, 4326, 4348, 4580, 4589: 2, 4603, 4606, 4875, 5080, 5099, 5138, 5396, 5397, 5544, 5584, 5664); krş. **nesene**.

33. *bu kamusını nece yaratdı gör*

ki her nesneyi yerlü yerinde kor

[= Hepsini nasıl yarattığını gör; her şeyi yerli yerine koyar.]

3.2.1.6. Farsça tamlama şeklinde olan birleşik isimler şunlardır:

āb-ı hayāt¹³⁴ ebedî hayat suyu, bengi su (3326, 3946, 4450)

3326. *anuy lutfını göricek oldı māt*

ki bınar idi ol āb-ı hayāt

[= Onun hoşluğunu görünce yenildi; abıhayat (karşısında) o, pınardı.]

āb-ı hayvān hayat suyu, ölümsüzlük veren su, abıhayat (1224, 2127)

1224. *benüm katumda ol ādem degül hayvāndur*

kim anı koya vü isteye āb-ı hayvānı

¹³² krş. TTü. *yüz kararı* ‘utanılacak durum veya şey, yüz kiri’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2634b]

¹³³ Yazmada: *süyin*.

¹³⁴ krş. TTü. *abıhayat* ‘bengi su, dirim suyu’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 4b]

[= Her kim onu bırakır ve hayat suyunu arar; benim huzurumda o insan değil yaratıktır.]

aşhâb-ı kehf Yedi Uyurlar (5510)

5510. *yarıldı kaya zehresi korhudan
belinledi aşhâb-ı kehf uyhudan*

[= Korkudan kaya kütlesi yarıldı; ashâb-ı kehf uykudan sıçradı.]

çarh-ı felek¹³⁵ (mec.) talih, kader (2673, 5138)

2673. *ki çarh-ı felek¹³⁶ perdeden n'êdeyin
dahı dürlü çıkarmış ola oyun*

[= Ne yapayım? Kader, perdeden (bana) yine çeşitli oyunlar oynamış olsun.]

devr-i felek kader, talih (356)

356. *baña oldu vâcib tamâm eylemek
eger mâni^ç olmazsa devr-i felek¹³⁷*

[= Eğer kader engel olmazsa; (eseri) tamamlamak bana şart oldu.]

ehl-i beyit¹³⁸ ehlibeyit (170)

170. *aña vü anuñ âl ü etbâ^çına
dahı ehl-i beytine eşyâ^çına*

[= Ona, akrabaları ve ona katılanlara, ehlibeyte ve onlara dair her şeye (dua ederim).]

mâl-ı Kârûn Kârûn Hazinesi, zenginlik (3183)

3183. *eger mâl-ı Kârûn olursa anuñ
vezîri çü Hârûn olursa anuñ*

[= Eğer onun zenginliği olursa; veziri Hârûn olsa...]

pâdişâh-ı cihân cihan padişahı (722, 1020)

722. *vezîr eydür ey pâdişâh-ı cihân
tapuñda benüm bir sözüm var hemân*

[= Vezir: “Ey cihan padişahı, şimdi huzurunda benim bir sözüm var!” der.]

3.2.1.7. Arapça tamlama şeklinde olan birleşik isimler şunlardır:

hâtimü'l-enbiyâ peygamberlerin sonuncusu, Hazreti Muhammed (128, 5694)

128. *dédi kim eyâ hâtimü'l-enbiyâ
kamu şehsüvârlar tapuñda yaya*

[= “Ey peygamberlerin sonuncusu! Bütün usta biniciler huzurunda yayadır.” dedi.]

kelîmu'llâh Allah'ın konuştuğu kişi anlamında Hazreti Mûsâ için kullanılan tabir

(121)

¹³⁵ krş. TTü. *çarkifelek* ‘talih, kader’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 497b]

¹³⁶ Yazmada: *çarh felek*.

¹³⁷ Yazmada: *devr felek*.

¹³⁸ krş. TTü. *ehlibeyit* ‘ehlibeyit’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 764b]

121. *ki Mūsā kelîmu'llāh üküş zamān
dürişdi vü eşitdi kim len terān*

[= Mūsâ kelîmullah çok defa çabaladı ve “Sen beni göremezsın.” (cevabını) işitti.]

3.2.2. Birleşik Sıfatlar

3.2.2.1. Niteleyicisi 3. kişi iyelik ekli bir isim, baş üyesi sıfat ya da sıfat görevinde bir kelime olan birleşik sıfatlar şunlardır:

bağrı baş yüreği yaralı (1406, 4184)

1406. *bunu dëyüp ağıladı ol bağrı baş
oda yandı bîçāre miskîn nakāş*

[= O yüreği yaralı bunu deyip ağladı; zavallı, çaresiz nakkaş ateşe düştü.]

bağrı taş taş yürekli, merhametsiz (5223)

5223. *Süheyl'e anı yazmış ey bağrı taş
nëçe hasretünğden dökem kanlu yaş*

[= Süheyl'e şunu yazmış: “Ey merhametsiz! Hasretinden ne kadar kanlı yaş dökeyim?”]

beyni boş (mec.) sarhoş (2500)

2500. *süciden tolu mi 'de¹³⁹ vü beyni boş
içürdiler alumda¹⁴⁰ dārū-yı nüş*

[= Midesi şarap dolu ve sarhoştur; (ona) alımınca şarap içirdiler.]

dili yavuz¹⁴¹ kötü dilli, gönül kırıcı sözler söyleyen (5400)

5400. *kişi esrük olsa ya dili yavuz
söz açup anuñ ile düşişmeñüz*

[= Kişi sarhoş veya kötü dilli ise söz açıp onun ile oturmayınız.]

dimāğı kuru sersem, kafası karışık, şaşkın (3384)

3384. *çağıрмаğdan oldı dimāğı kuru
topuğına şu indi turu turu*

[= Bağırmaktan sersem oldu; dikile dikile çok yoruldu.]

eli açuğ¹⁴² cömert (152, 1007, 5399)

152. *özi alp u eli açuğ 'ilmi çok
ne kim var yavuzlık biri anda yok*

[= Kahraman, cömert ve bilgilidir; ne kadar kötülük varsa biri (bile) onda yoktur.]

eli bağı¹⁴³ (mec.) saygılı, hürmetli, itaatkâr (5049)

¹³⁹ Yazmada: *ma 'de*.

¹⁴⁰ DİLÇİN, yazmada *أَلْمُدَّة* biçiminde yazılan kelimeye bir okuma teklifi getirmemiştir. *alm (II)* ‘2. hacim, genişlik’ [TDK (1993). *Derleme Sözlüğü*, c. 1, s. 217b]

¹⁴¹ krş. TTü. *dili bozuk* ‘küfürlü sözler söyleyen kimse’, *dili zifir* ‘gönül kırıcı sözler söyleyen kimse’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 667a]

¹⁴² krş. TTü. *eli açik* ‘cömert’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 787b]

¹⁴³ krş. TTü. *el pençe* ‘el pençe divan, aşırı saygı göstererek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 774b]

5049. *biz aña olavuz eli bağlu kul*
bu söz kim dedük size yanlış degül
[= Biz ona saygılı kul oluruz; size dediğimiz bu yalan değildir.]

eli řulu¹⁴⁴ becerikli, iş eri, mahir (3657)

3657. *baña bir řunuñ bigi nađķāř bul*
kim ola eli şulu nađķı uşul
[= Bana şöyle bir nakkaş bul ki becerikli ve düzgün olsun.]

evi ĥarāb¹⁴⁵ (mec.) gönlü yaralı (3381)

3381. *gērü vērmedi aña kimse cevāb*
henüz anlamadı ol evi ĥarāb
[= Ona kimse tekrar cevap vermedi; o gönlü yaralı, henüz anlamadı.]

evi ören¹⁴⁶ (mec.) gönlü yaralı (3165)

3165. *aña bu dedügi degüldür oran*
bahā urımadı bu evi ören
[= Bu söylediği ona hesaplı değildir; bu gönlü yaralı, değer biçemedi.]

fikri uzah¹⁴⁷ uzak görüşlü (1130)

1130. *düzetmiş durur ol bizümçün tuzah*
ki uşlu kişidür ü fikri uzah
[= O, akıllı ve uzak görüşlü kimsedir; bizim için tuzak kurmuştur.]

göñ[ü]li arı¹⁴⁸ kalbi temiz, dürüst (3984)

3984. *oķadı hemān cevher ĩye kişi*
*gözi toĥ u göñüli arı*¹⁴⁹ kişi
[= Hemen gözü tok ve kalbi temiz bir sarraf davet etti.]

göñli ařak¹⁵⁰ alçak gönüllü, tevazulu (1281)

1281. *ulular işidür ġarīb oĥřamak*
yüce pādiřāĥ göñli olur aşak
[= Kimsesizleri teselli etmek yüce kimselerin işidir; yüce padişah alçak gönüllü olur.]

göñli yavuz¹⁵¹ sıkıntılı, dertli (1375, 2105)

1375. *çü tañ atdı ġün tođmaġa tutdı yüz*
Süheyl'e nađķāř geldi göñli yavuz
[= Tan attığında güneş doğmaya başladı; nakkaş Süheyl'e sıkıntılı geldi.]

¹⁴⁴ krş. TTü. *eli uz* 'usta, becerikli', *eli yatın* 'elle yapılı işlerde becerikli' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 789a]

¹⁴⁵ krş. TTü. *yüreği yaralı* 'gönlü yaralı, yüreği dağlı, tutkun, açık', *yüreği delik* 'dertli' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

¹⁴⁶ krş. TTü. *gönlü yaralı* 'aşıkta karşılık görmeyen' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

¹⁴⁷ krş. TTü. *uzak görüşlü* 'ileride olabilecekleri düşünen ve sezen' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2433b]

¹⁴⁸ krş. TTü. *kalbi temiz* 'günahtan uzak durmaya çalışan' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1274a]

¹⁴⁹ Yazmada: *göñli arı*.

¹⁵⁰ krş. TTü. *alçak gönüllü* 'engin gönüllü, mütevazı, tevazulu' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 86a]

¹⁵¹ krş. TTü. *gönlü dar* 'içi sıkıntılı olan' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

gözi toh¹⁵² tokgözlü (3984)

3984. *o kıdı hemān cevher ĩye kışı*

gözi toh u göñüli arı kışı

[= Hemen gözü tok ve kalbi temiz bir sarraf davet etti.]

içi boş (mec.) Hak yoluna girmeyen, ilimsiz, içi boş (189)

189. **içi boş** olan er taşını bezer

gelincük bigi halk içinde gezer

[= Hak yoluna girmeyen yiğit dışını donatır; insan içinde gelincik gibi dolaşır.]

işi yel faydasız, boş (2137)

2137. **işi yel** ü yanlışı yola geldidi

diline gelen lācerem yeldidi

[= Faydasız ve yanlışı yola girdi; gönlüne gelen şüphesiz kuruntuydu.]

kanı ıssı sıcakkanlı (4574)

4574. *nēte sevmeyeydi kanı ıssıdı*

hünermend ü ehl ü edeb ıssıdı

[= (Onu) nasıl sevmezdi; (o) sıcakkanlı, becerikli ve edep sahibiydi!]

sözi mevzün ölçülü konuşan, söz ehli (2664)

2664. *kışı kim ola anda ‘akl u temĭz*

olur sözi mevzün u kadri ‘azĭz

[= Akıl ve iyi huy sahibi kimsenin sözü ölçülü ve değeri yüce olur.]

sözi tatlu¹⁵³ tatlı sözlü (859)

859. *yüzi hūb u cömerd tatlu sözi*

yüzine bakanuñ kamaşur gözi

[= Güzel yüzlü, cömert, tatlı dillidir; yüzüne bakanın gözü kamaşır.]

sözi uşul¹⁵⁴ düzgün ve doğru konuşan, söz ehli (2060)

2060. *dēdi tañla sen bir kışı iste bul*

ki kendüsi aşıl sözi uşul

[= “Sabah olunca sen gerçek ve söz ehli bir kışı ara bul!” dedi.]

yüregi dāğ¹⁵⁵ yüreği yaralı (2486)

2486. *giderdi ne yazı bilürdi ne tağ*

içi tolu ‘aşk idi yüregi dāğ

[= Ne ova ne dağ bilirdi, giderdi; yüreği yaralı ve içi aşk dolu idi.]

yüzi gökcek güzel yüzlü (105, 4515)

¹⁵² krş. TTü. *gözü tok* ‘paraya, mala düşkünlük göstermeyen, gözü gönü tok’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 988b]

¹⁵³ krş. TTü. *tatlı sözlü* ‘güzel, gönül alıcı konuşan kimse, tatlı dilli’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2285b]

¹⁵⁴ krş. EAT *söz eri* ‘iyi söz söyleyen kimse’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3553] TTü. *söz ustası* ‘söz söylemesini bilen’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2157b]

¹⁵⁵ krş. TTü. *yüregi dağlı* ‘yüreği yaralı’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2625b]

105. **yüzi gökcek** ü tatlu dili faşîh
Yūsuf'dan dahı görk içinde melîh

[= (O), güzeller güzeli Yusuf'tan daha güzel yüzlü ve tatlı dili anlaşılırdır.]

yüzi şulu (mec.) saygın, onurlu, haysiyetli (5048)

5048. *ki yigit durur ü hūb aşlı ulu*
hünermend ü hoşhulk yüzi şulu

[= (O), genç, güzel, asaletli, hünerli, iyi huylu ve saygındır.]

3.2.2.2. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi *-IU* ya da *-sUz* ekli bir sıfattan oluşan birleşik sıfatlar şunlardır:

ağır başlu¹⁵⁶ ağırbaşlı, davranışları ölçülü, olgun, ciddi (1411, 2122)

1411. **ağır başlu** ol yeynicek olma sen
ki ağır baş olur hemîşe esen

[= Sen ağır başlı ol, hoppa olma; ağır başlı, her zaman selamette olur.]

iki yüzlü (mec.) özü sözü bir olmayan, iki yüzlü (5444)

5444. **iki yüzlü** âdem gelicek şaşa
ki yakışa heç vërme ruşsat aña

[= İki yüzlü insan sana gelince yaklaşır; ona hiç müsaade etme.]

3.2.2.3. Niteleyicisi bir edat, baş üyesi bir sıfattan oluşan birleşik sıfatlar şunlardır:

işbu işbu, bu (25, 169, 263, 286, 421, 465, 644, 657, 942, 1212, 1214, 1243, 1310, 1365, 1381, 1404, 1432, 1693, 1695, 1700, 1702, 1703, 1749, 1758, 1851, 1913, 1916, 1955, 1959, 1961, 2087, 2152, 2170, 2172, 2233, 2242, 2290, 2291, 2604, 2609, 2617, 2667, 2668, 2776, 2816, 2994, 3091, 3105, 3152, 3198, 3368, 3486, 3494, 3797, 3857, 3920, 4083, 4091, 4126, 4192, 4327, 4336, 4401, 4406, 4564, 4713, 4735, 4934, 4957, 5027, 5032, 5185, 5306, 5421, 5560, 5688); krş. **uşbu**.

25. *görürsin hilâf işbu ma 'nîde yok*
ki yengeç tutar hışt atar kirpi ok

[= Görüyorsun ki bu manada yanlış yok; yengeç mızrak tutar, kirpi ok atar.]

şoloḥ ~ **şoloḥ** şu, o (124, 480, 522, 649, 1448, 1473, 1482, 1723, 1838, 2203, 2247, 2532, 2654, 3163, 4351, 4928)

124. **şoloḥ** dem revān bindi sürdi hemîñ
rikâbındadı Cebre 'îl-i emîñ

[= O an süratle (ata) bindi ve hemen yürüttü; güvenilir Cebrail (onun) huzurundaydı.]

uşbu işbu, bu (3300, 4932, 5254); krş. **işbu**.

3300. *kiçiden berü uşbu durur işüm*
ki gögercin ile hoş olur başum

¹⁵⁶ krş. TTü. *ağırbaşlı* 'ölçülü, olgun, vakur, ciddi kimse' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 41a]

[= Küçüklükten beri işim budur; güvercin ile hoş vakit geçiririm.]

3.2.2.4. Niteleyicisi hâl ekli bir isim, baş üyesi bir sıfattan oluşan birleşik sıfatlar şunlardır:

bahāda ‘**azīz**¹⁵⁷ çok değerli (3461)

3461. *iki gevheri kim yigidile kız
öñinde yaturdı bahāda ‘azġ*

[= Delikanlı ile kız çok değerli iki mücevheri (onun) önüne bıraktı.]

3.2.2.5. Niteleyicisi yalın durumda bir isim, baş üyesi -An ekli bir sıfat-fiilden oluşan birleşik sıfatlar şunlardır:

yēl kıovan¹⁵⁸ faydasız, havai, hafifmeşrep (2632, 4115)

2632. *Süheyl iñen oğlan durur nevcüvān
olup yigit oğlan olur yēl kıovan*

[= Süheyl, boş işler peşinde koşan çok genç bir çocuktur.]

3.2.2.6. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi de bir sıfat olan birleşik sıfatlar şunlardır:

birince (< *bir nece*) pek çok (2845)

2845. *birince göñüldi Yemen’ din yaña
birincesi kıalup dediler aña*

[= Pek çok (kişi) Yemen’e doğru yöneldi; birçoğu kalıp ona söyledi.]

birkaç birkaç (26, 1004, 1314, 1490, 1522, 1787, 2165, 2374, 2849, 2966, 3455, 3489, 3618, 3871, 3935, 4519, 4576, 4722, 5374)

26. *şu ‘akreb ki hem zaħm birkaç urur
bayık kıorhuban cānını kaçurur*

[= Şu akrep birkaç yara açar hem de şüphesiz korkup canını kurtarır.]

her bir her bir (172, 206, 264, 276, 315, 321, 985, 1724, 1939, 2528, 3273, 3400, 4189, 4240, 4607, 4722, 5008, 5120, 5160, 5256, 5369, 5440)

172. *eger diler olursa her bir kışi
ki işleye Tañrı’ya yarar işi*

[= Dilediği olan her bir kimse; Allah için yararlı iş yapsın.]

hēç bir hiçbir (330, 4891, 5020)

330. *ēşitdi kim öğüdi vērdüm aña
kıatumdan ırılmadı hēç bir yaña*

[= Ona öğüt verdim, dinledi; yanımdan hiçbir yere ayrılmadı.]

3.2.2.7. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi bir edat olan birleşik sıfatlar şunlardır:

böyle (< *bu ile*) bunun gibi, şunun gibi (928, 1743, 2743, 2907)

¹⁵⁷ krş. TTü. *yükte hafif pahada ağır* ‘taşınması kolay değerli (eşya)’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2621b]

¹⁵⁸ krş. EAT *yelkovan* ‘lüzumsuz işler peşinde koşan, havai, faydasız, boş gezen’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4503-4504]

928. *nêçün böyle gâfilsin ü bihaber
ne tedbîr elünden gelür ne hüner*

[= Neden şunun gibi aymaz ve bilgisizsin; elinden ne hazırlık ne hüner gelir.]

şöyle (< *şu ile*) şuna benzer (2066, 4371)

2066. *atam urısar şöyle tedbîr ü rây
ki yoğ gitmegil bunda durğıl bir ay*

[= Babam şuna benzer önlem ve düşünce bildirecek: “Yok gitme, burada bir ay kal.”]

3.2.3. Birleşik Zarflar

3.2.3.1. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi bir zarftan oluşan birleşik zarflar şunlardır:

birez (< *bir az ~ birezcük ~ birezden*) biraz (350, 557, 634, 965, 994, 1012, 1237, 1424, 1442, 1488, 1490, 1837, 1855, 1914, 1923, 1928, 2042, 2096, 2334, 2381, 2436, 2456, 2571, 2629, 2849, 2895, 3205, 3246, 3321, 3376, 3437, 3443, 3490, 3521, 3535, 3553, 3562, 3601, 3902, 4020, 4046, 4197, 4218, 4313, 4400, 4621, 4692, 5148, 5374, 5609, 5611, 5623)

350. *birez sehîrek tutmağa başladı
velê ol budah tutdı kim aşladı*

[= Biraz biraz yapmaya başladı; ama o budak karıştı, (aşı) tuttu.]

3.2.3.2. Niteleyicisi bir edat, baş üyesi bir zarftan oluşan birleşik zarflar şunlardır:

şindi (< *uş imdi*) şimdi (3268); krş. **uş indi**.

3268. *çakal sözine aldanup şindi uş
şığır bigi gâfillik olmaya hoş*

[= İşte şimdi çakalın sözüne kanıp sığır gibi dalgınlık iyi olmaz.]

uş indi (< *uş imdi*) şimdi, artık, bundan böyle (2018, 2713, 2997, 3025, 3893, 4088, 5610); krş. **şindi**.

2018. *uş indi ki oldum sana karavaş
oşanduñ hem eyle gerek ey şabâş*

[= Şimdi sana cariyeye oldum; gevşedin ve öyle gerekir, aferin!]

3.2.3.3. Niteleyicisi bir zamir, baş üyesi bir sontakı olan birleşik zarflar şunlardır:

nête (< *ne teg ~ nêtesi ~ nêtelik*)¹⁵⁹ nasıl, niçin (8, 22, 27, 35, 49, 50, 63, 69, 101, 123, 141, 142, 155, 208, 261: 2, 297, 308, 329, 332, 366, 390, 442, 446, 468, 558, 577, 585, 588, 630, 691: 2, 731, 760, 770, 873, 1018, 1033, 1086, 1189, 1256, 1376: 2, 1472, 1475, 1478, 1511, 1530, 1536, 1568, 1572, 1599, 1694, 1706, 1726, 1741, 1747, 1752, 1816, 1819, 1829, 1847, 1864, 1877, 1881, 1884, 1899, 1908, 1918, 1930, 1941, 1942, 1972, 1976, 1994, 2048, 2058, 2106: 2, 2130, 2144, 2150, 2164, 2182, 2186, 2187, 2192, 2205, 2207, 2212: 2, 2230, 2286, 2325, 2329, 2352, 2356, 2380, 2386, 2413, 2420, 2427, 2432, 2465, 2493, 2508, 2516,

¹⁵⁹ krş. TTü. *nite* ‘nasıl, niçin’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1775a]

2542, 2573, 2593, 2596, 2606, 2610, 2619, 2657, 2666, 2680, 2691, 2699, 2725, 2736, 2767, 2790, 2802, 2810, 2819, 2823, 2832, 2839, 2844, 2851, 2903, 2945, 2978, 2981, 2994, 3009, 3084, 3140, 3207, 3209, 3230, 3254, 3261, 3263, 3317, 3356, 3358, 3392, 3403, 3412, 3442, 3483, 3486, 3500, 3523, 3587, 3611, 3687, 3719, 3721, 3731, 3759, 3774, 3784, 3789, 3792, 3810, 3836, 3837, 3844, 3848, 3857, 3867, 3871, 3873, 3875, 3879, 3998, 4076, 4082, 4090, 4112, 4115, 4117, 4139, 4143, 4145, 4157, 4187, 4213, 4233, 4235, 4241, 4267, 4269, 4272, 4279, 4281, 4292, 4312, 4326, 4340, 4346, 4350, 4410, 4414, 4437, 4441, 4452, 4465, 4471, 4472, 4483, 4491, 4497, 4517, 4574, 4558, 4595, 4655, 4666, 4679, 4682, 4698, 4711, 4735, 4845, 4856, 4885, 4934, 4948, 4964, 4980, 4987, 4996, 5060, 5071, 5072, 5085, 5107, 5121, 5197, 5256, 5259, 5266, 5307, 5331, 5336, 5372, 5428, 5453, 5460, 5497, 5586, 5592, 5596, 5605, 5606, 5658, 5659)

8. *dëyilmez nêteligine hadd ü cins
bilür her ne kim eyleye cinn ü ins*

[= (O'nun) nasıllığının sınırı ve türü söylenemez; cinler ve insanlar her ne yaparsa bilir.]

niçün (< *ne üçün*) niçin (180, 640, 707, 928, 937, 977, 1277, 1393, 1862, 1910, 2008, 2565, 2575, 2786, 3263, 3781, 3879, 3944, 4087, 4220, 4403, 4578, 5224, 5519, 5669)

180. *biliş âdemi hoş nişe incide
niçün darta kılıç düрте cıda*

[= Dost, insanı doğrudan nasıl incitir; neden kılıç çeker, süngü dokundurur?]

3.2.3.4. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi bir isimden oluşan birleşik zarflar şunlardır:

bir dem bir an (288, 297, 331, 510, 2416, 2417, 2868, 2913, 5386); krş. **buçuk dem**.

288. *ki bir dem neçe dürlü olursa kayd
ola kim edem gönli kuşını şayd*

[= Bir an ne kadar çeşit endişe olursa olsun ki gönül kuşunu avlayayım.]

bir lahza¹⁶⁰ bir an, kısa bir süre (2678, 2899)

2678. *ki bir lahza işinde tutmaz karar
geh eyelük gâhi yavuzluğ karar*

[= (O), bazen iyilik bazen kötülük ölçüsünce; işinde bir an sebat etmez.]

bir nefes¹⁶¹ bir an, kısa bir süre (290, 2310, 5471)

290. *budur kim kişiniğ ola dest res
dostlar ile otura bir nefes*

[= Kişi (için) kazanmak; dostlarla bir süre oturmasıdır.]

buçuk dem bir an, birazcık (5650); krş. **bir dem**.

¹⁶⁰ krş. TTü. *bir lahza* 'kısa bir süre' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 358a]

¹⁶¹ krş. TTü. *bir nefes* 'bir an, kısa bir süre' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 360a]

5650. *katumda buçuğ dem bulunmaz gider
ırağdan turur dër göreyim n'èder*

[= Yanımda birazcık durmaz gider; “Uzaktan bakayım, ne yapar?” der.]

bugün bugün (258, 335, 435, 435, 469, 524, 664, 750: 2, 774, 819, 858: 2, 968, 1016, 1047, 1070: 2, 1088, 1094, 1109, 1158, 1188, 1207, 1210, 1212, 1222, 1232, 1244, 1258, 1349, 1382, 1427, 1611, 1614, 1676, 1678, 1798, 2013, 2107, 2476, 2655, 2726, 2729, 2989, 2997, 3170, 3177, 3220, 3635, 3639, 3859, 3965, 4039, 4237, 4288, 4443, 4609, 4695, 4721, 4756, 4848, 4974, 5057, 5164, 5313, 5374, 5551)

258. *bugün n'eyler ise yarın göre ol
cezāsını giricegez gūra ol*

[= (Kişi) bugün ne yaparsa yarın cezasını mezara girdiğinde alır.]

buğur¹⁶² (< bu uğur) bu defa, şimdi (692, 2509, 2644, 3099, 4740)

692. *buğur dağı bir ārzū kıluram
ki derdüme dermān anı bilürem*

[= Şimdi de bir şey istiyorum ki onun derdime çare olduğunu bilirim.]

her dem¹⁶³ her zaman (1001, 1821, 2990, 3371, 4095, 5160, 5478)

1001. *gelen ol yigittür ki her dem haber
vèrürdi ki 'ālem içre meger*

[= Gelen o yiğit her zaman meğer insanlara (olup biteni) haber verirdi.]

3.2.3.5. Niteleyicisi bir sıfat ya da sıfat görevinde bir sözcük, baş üyesi hâl ekli bir isimden oluşan birleşik zarflar şunlardır:

bir aracuğda birlikte, toplu olarak (4534)

4534. *yaz u kış yabānlarda koyun u kurt
tutarlar idi bir aracuğda yurt*

[= Koyun ve kurt, pek çok canlı yaz kış kırlarda birlikte yaşarlardı.]

bir arada bir arada, birlikte (66, 337, 1190, 1828, 1927, 1950, 2041, 2417, 3193, 4467, 4536, 5337, 5401)

66. *bir arada kızıl gül ile diken
bitüren gerü anı yère dōken*

[= Kırmızı gül ile dikenini birlikte çıkararak, yine onu döken...]

bir demde¹⁶⁴ bir anda, çabucak, hemen (109, 1781, 2333)

109. *ēşitdi biliür kamu yoğsul u bay
iki pāre bir demde olduğın ay*

¹⁶² krş. EAT *buğur* ‘bu zaman, bu sırada’ (Faruk Kadri Timurtaş (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. Kapı Yayınları, s. 283).

¹⁶³ krş. TTü. *her dem* ‘her zaman’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1085a]

¹⁶⁴ krş. TTü. *bir anda* ‘çabucak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 352a]

[= Ayın bir anda iki parça olduğunu herkes işitti; zengin ve fakir herkes haber almıştır.]

bir kez bir kere, bir kez (631, 1462, 1502, 1780, 2201, 2213, 2754, 3589, 3607: 2, 4496, 4951, 5252, 5422, 5509)

631. *çü nakkâş açar şâh öñinde sözün
aña anladur gördüğün **bir kez***

[= Nakkaş, şah huzurunda konuşmaya başladığında; gördüğünü bir kere ona anlatır.]

bu aracuğda¹⁶⁵ burada, çok yakın bir yerde (898)

898. *ki biz **bu aracuğda** konmağ gerek
ki hem maşlahat bu durur yègrek*

[= Biz burada konaklamalıyız hem daha iyi olan budur.]

bu arada burada (292, 1065, 1308, 2313, 3238, 3468, 3721, 3865, 3953, 4001, 5590)

292. ***bu arada** her kim ki ‘aklı ola
ne mālā güvene ne cāna kıala*

[= Akıllı olan herkes burada; ne mala güvensin ne de cana değer versin.]

bu aradan buradan (765, 954, 4344, 5252)

765. *eger sen **bu aradan** uş gidesin
ne bilem ğarībliğda kim nidesin*

[= Eğer sen buradan şimdi gidersen; gurbette ne yaparsın, nasıl bileyim?]

ol arada orada (132, 472, 485, 611, 671, 836, 900, 1073, 1148, 1175, 1315, 1321, 1330, 1340, 1665, 1921, 1979, 2435, 2498, 2453, 2660, 3067, 3422: 2, 3492, 3558: 2, 3562, 3583, 3788, 3831, 3928, 4176, 4368, 4528, 4620)

132. *gönüldi **ol arada** kodı anı
neler gördüğün dèmege dil kanı*

[= Onu orada bıraktı, yöneldi; hani dil, neler gördüğünü söyleyebilirsin?]

ol aradan oradan (916, 2388, 4956)

916. ***ol aradan** atun başın şaldılar
segirdim ile kapuya geldiler*

[= Oradan atın yularını serbest bıraktılar; seğirterek kapıya geldiler.]

ol araya oraya (454, 608, 897, 2394, 4360, 4859, 5694)

454. *anıhtarı alup geldi **ol araya**
ki hücreleri kamusun araya*

[= (O), anahtarı alıp oraya geldi; odalara hepsine bakar.]

yoh yère¹⁶⁶ (mec.) boşuna (561)

¹⁶⁵ krş. TTü. *buracıkta* ‘çok yakın bir yerde’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 414a].

¹⁶⁶ krş. EAT *olmaz yere* ‘boşa, yok yere’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 2976]

561. *kişi neçe renc eyledi yoĥ yère*
hünermisse yazayıdı çoĥ yère

[= O, boşuna ne kadar çok sıkıntı verdi; becerikliyse (resmi) birçok yere çizseydi.]

3.2.3.6. Niteleyicisi bir soru sözcüğü, baş üyesi bir isimden oluşan birleşik zarflar şunlardır:

noĥtin¹⁶⁷ (< *ne oĥt+ın*) ne vakit, ne zaman (1865)

1865. *èverdi gèrü gece noĥtin ola*
ki yèrüñ yüzi karanlıĥ tola

[= (O), yine ne zaman gece olacak, yeryüzüne karanlık çökecek (diye) sabırsızlanırdı.]

3.2.3.7. Niteleyicisi bir zarf, baş üyesi bir edattan oluşan birleşik zarflar şunlardır:

ancaĥ ~ ancaĥ (< *anĥa ok*) olsa olsa, en çok, yalnızca (199, 1110, 1543, 1666, 2280, 3960, 4049, 4309, 4932, 5013)

199. *kişi bulunur kim bir işde ola*
aĥa beñzer ancaĥ ferişte ola

[= Kişi var ki bir iş yapmada en çok melek gibi olur.]

3.2.3.8. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi bir edattan oluşan birleşik zarflar şunlardır:

böyle (< *bu ile ~ böyleyiken*) böyle, bu şekilde (144, 176, 558, 937, 1020, 1168, 1853, 1863, 2031, 2199, 2312, 2404, 2602, 2646, 2677, 4086, 4232, 5154, 5224, 5369, 5624)

144. *ger ol olmayadı bu gök ü bu yèr*
yaradılmayadı Çalap böyle dèr

[= Allah, “Eğer o olmasaydı, bu gök yer yaratılmazdı.” şeklinde bildirir.]

şöyle (< *şu ile*) şöyle, şu şekilde (318, 357, 1529, 1822, 1880, 1887, 1957, 1983, 2370, 2426, 2756, 2932, 3418, 3639, 4339, 4547, 4680, 4855)

318. *gözet şöyle her nesneniñ aşlını*
ki nerd oynayan gözedür ĥāşlını

[= Şöyle her şeyin aslını um ki tavla oynayan neticeyi bekler.]

3.2.4. Birleşik Fiiller

3.2.4.1. İsim ya da isim soylu sözcük + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller:

3.2.4.1.1. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *édil-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

farĥ édil- görülmek, seçilmek (1446)

1446. *şu yüz kim gülefden édilmezdi farĥ*
lülüfer bigi oldı şu içre ĥarĥ

[= Bu yüz güllerden fark edilmezdi; (şimdi) su içine nilüfer gibi battı.]

¹⁶⁷ krş. EAT *noĥtin* → *noĥt* ‘ne zaman, ne vakit’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2896]

3.2.4.1.2. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ét-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

acı ét- (mec.) kötü bir duruma getirmek, bozmak (3614)

3614. *elümden elümi başumdan tācı
koyup tatlu dirliğüm étdüm aci*

[= Ülkemi elimden, tacı başımdan bırakıp güzel hayatımı bozdum.]

‘adl ét- doğruluğa ve adalete uygun davranmak, dürüst olmak (2268)

2268. *belāyı şavasın meger fazl édüp
degül fi ‘lüme baħuban ‘adl édüp*

[= Belayı, yaptıklarına bakıp değil; ancak iyilik ederek ve dürüst olarak atlatırsın.]

‘afv ét- affetmek, bağışlamak (5134)

5134. *bizüm suçumuz ‘afv étmiş isen
edebsüzliğümüz unutmuş isen*

[= Suçumuzu bağışladıysan; edepsizliğimizi unuttuysan...]

āğāz ét- başlamak (4986)

4986. *pes āğāz édüp kışsa nakşın dedü
kim anuñçün guşsa nece yedi*

[= Sonra başlayıp olayın durumunu anlattı; onun için çok üzüldü.]

āh ét- ah etmek, acı ile içini çekmek (519, 587, 2006, 2012, 4809, 5083, 5652)

519. *gidüp uşşı āh étüdi düşdi yere
kimesneye yol yoħ kim anda gire*

[= Kendini kaybedip acı ile içini çekti ve yere düştü; kimseye izin yok ki oraya girsin.]

‘ahd ét- yemin etmek, söz vermek (984, 1061, 4654)

984. *çü okur anı Tanrı’ya ‘ahd éder
Sikender gibi gezmege ceħd éder*

[= Onu okudukça Allah’a söz verir; İskender gibi gezmeğe çabalar.]

al ét-¹⁶⁸ hile yapmak, aldatmak (3166)

3166. *dédüğini vēr tīzcegez kıızı al
çevük kişidür olmasun éde al*

[= İsteddiğini ver hemencecik kıızı al; (o), çevik kimsedir hile yapacak olmasın.]

alaha bulaha ét-¹⁶⁹ allak bullak etmek, karmakarışık bir duruma getirmek (2582)

2582. *ne kozı ki aç kurt nece kulaha
turudup éde koyını alaha bulaha*

[= Ne çok kuzu ki aç kurt nasıl kulaklarını dikmiş; koyunu altüst etsin.]

‘amel ét- gereğince hareket etmek, yapmak (5553)

¹⁶⁸ krş. EAT *al etmek (al eylemek)* ‘hile etmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 99-100] TTü. *hile yapmak* ‘aldatmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1101a]

¹⁶⁹ krş. TTü. *allak bullak etmek* ‘karmakarışık bir duruma getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 101b]

5553. *atasınınuñ öğütlerin tutdı ol
ol eşitdügin şon ‘amel êtdi ol*

[= O, babasının öğütlerini tuttu; işittiğini sonra gereğince yaptı.]

‘**arz êt-** arz etmek, saygı ile bildirmek (4942)

4942. *cuhud eşidüp yere urdı yüzün
hemân lahza ‘arz êtdi kamu sözün*

[= Yahudi işitip (saygıyla) yere eğildi; hemen bütün söyleyeceklerini arz etti.]

arzū êt- arzu etmek, istemek (729)

729. *gelicek bu kez otura gitmeye
şu yoñ nesneyi arzū êtmeye*

[= Bu kez gelince otursun, gitmesin; şu olmayacak şeyi istemesin.]

ayruluğ êt- ayrılmak, birinden uzak düşmek (708)

708. *çü ben diriven ayruluğ êtmegil
beni sen sine koyasın gitmegil*

[= Ben sağ oldukça ayrıлма; sen beni mezara koyarsın, gitme!]

ayş êt- yaşamak, hayat sürmek, gününü gün etmek (3936)

3936. *geñince oturup êderdi ayş
tena ‘um gözedüp güder idi ayş*

[= Rahatça oturup hayat sürerdi; bolluk umarak zevk peşinden giderdi.]

ayş ü zevk êt- zevküsefa yapmak, yiyip içmek, eğlenmek (3479, 5286)

3479. *oturup gèrü êtdiler ayş ü zevk
biri biri boynına kolları tavk*

[= Kolları birbirinin boynuna sarmaş dolaş tekrar oturup eğlendiler.]

āzād êt-¹⁷⁰ serbest bırakmak, özgürlüğünü vermek (1290)

1290. *kul āzād êdem açları toyuram
ton eyleyeler yoñsula buyuram*

[= Köle azat edeyim, açları doyurayım; emredeyim, yoksullara elbise yapsınlar.]

‘**azm êt-** azmetmek, bir işi yapmaya kesin karar vermek (2119, 4438, 4744)

2119. *oturdılar içküye kuruldı bezm
turup gitmege êtmedi kimse ‘azm*

[= Eğlence meclisi kuruldu, içkiye oturdular; kalkıp gitmeyi kimse düşünmedi.]

bağş êt- bir konu üzerinde söz söylemek, bahsetmek (409)

409. *şunun bigi öğrendi ol dānişi
ki bağş êdemezdi anuñla kişi*

[= O, ilmi öyle öğrenirdi ki üzerine kimse söz söyleyemezdi.]

başhun êt-¹⁷¹ baskın yapmak (2608)

¹⁷⁰ krş. TTü. *azat etmek* ‘köle ve cariyelerin özgürlüğünü geri vermek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 214b]

¹⁷¹ krş. *baskın yapmak* ‘düşmana ansızın saldırmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 261a]

2608. *kişi kim yağısından alu kalur
dün içinde başhun edici olur*

[= Kişi düşmanından geri kaldığında; gece yarısında baskın yapan olur.]

baş yünül ét- ölçüsüzlük etmek (311)

311. *eger sevmeye edesin baş yünül
sen aña ol ayruğa bağlar gönül*

[= Eğer sevmeye ölçüsüzlük edersen; sen ona, o başkasına âşık olur.]

belā ét- sıkıntı vermek (3483, 4087)

3483. *bilürem ki hem bu zamāne saña
belā étmiş ola nête kim baña*

[= Bu dönem, biliyorum ki bana olduğu gibi sana da sıkıntı verir.]

berāberlik ét- aynı seviyede olmak (487)

487. *bezenmiş yeşil kızıl u ağıla
berāberlik¹⁷² éderdi uçmağıla*

[= (O), yeşil, kızıl ve beyazıyla cennet ile aynı seviyedeydi.]

bēgāne ét- yabancı bir duruma getirmek (4970)

4970. *elümden beni étdi bēgāne ‘aşk
elümden tutup atdı yabāna ‘aşk*

[= Aşk, beni ülkeme yabancı yaptı; elimden tutup uzaklara attı.]

bilüsüz ét- cahillik etmek, kusur işlemek (5200)

5200. *du ‘ādan beni bi ‘llāh unutmañuz
bilüsüz étdüm ise siz étmeñüz*

[= Allah için duadan (yana) beni unutmayın; kusur işledimse siz (bağışlayın)!]

birlik ét-¹⁷³ birleşmek, uyuşmak, aynı görüşte olmak (4310)

4310. *ki gönlüm düzedür ü birlik éder
ya fırsat gözedür dirlik éder*

[= Gönlümü onarır ve uyuşur ya da fırsat kollar, geçinir.]

busaḥsılığ ét- gevşeklik etmek (4079)

4079. *ne hoş aḥsuzın bir güher buldum
busaḥsılığ étdüm yavu kıldum*

[= Ne güzel ansızın bir cevher buldum; gevşeklik ettim (onu) kaybettim.]

cehd ét- tehdetmek, çalışıp çabalamak (984, 1164, 4654)

984. *çü okur anı Tanrı ‘ya ‘ahd éder
Sikender gibi gezmege cehd éder*

[= Onu okudukça Allah’a söz verir; İskender gibi gezmeğe çabalar.]

¹⁷² DİLÇİN *ber-ā-berlik* şeklinde okumuştur, çalışmada TAŞ’ın okuma teklifleri *ber-ā-berlik* ve *barabarlık* dikkate alınmıştır [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār’da Eskiçil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 29]

¹⁷³ krş. EAT *birlik etmek (birlik eylemek)* ‘birleşmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 604]

çoş ét- çoşmak, çoğalıp hızlanmak (5509)

5509. *çeri bir kezin eyle étdi hurūş
ki mevc ura kara deniz éde çoş*

[= Asker beraberce öyle gürlledi ki deniz çoşar, dalgalar karaya vururdu.]

çāre ét- bir sonuca varmak, çözmek (1925, 1949, 2269, 3824, 5550)

1925. *kişi tuymadın çāre étmek gerek
turup tĕzcek odaña gitmek gerek*

[= Kimse duymadan çözmek gerek; kalkıp hemencecik yerine gitmelisin.]

çevüklük ét- (mec.) kurnazlık etmek (2414, 3269)

2414. *gerek şindi bir çevüklük pes édem
ki kırtulur isem yüz uram gidem*

[= Şimdi bir kurnazlık yapmam gerek; sonra kurtulursam yön tutar, giderim.]

dāsītān ét- destan olarak anlatmak (599)

599. *bu fikr ile her birisi gitdiler
Yemen 'de bunu dāsītān étdiler*

[= Bu düşünce ile her biri gitti; Yemen 'de bunu destan olarak anlattılar.]

da' vī ét- mesele etmek, dert etmek (84)

84. *eyā da 'vī éden ki vardur bilüm
gözüm görür uşda söyler dilüm*

[= Ey, derdi olan! Haberim vardır; gözüm görür, işte dilim söyler.]

didim didim ét- didik didik etmek, parçalara ayırmak (5)

5. *yēle emr eyler ise kim éde yim
tağı yün bigi éde didim didim*

[= (O), rüzgāra buyurursa işaret eder; dağı yün gibi parçalara ayırır.]

dimāği ter ét- kendinden geçmek, bayılmak (3491)

3491. *ki çengün āvāzı dimāğumu ter
édüpdı perīler ulusu meger*

[= Çengin sesi (beni) kendimden geçirmişti; meğer perilerin en büyüğü...]

dirēğ ét- yazık etmek (5424)

5424. *senün buyruğun neyise biz anı
tutavuz dirēğ étmeyevüz cānı*

[= Senin emrin neyse biz onu yaparız; gönlü yazık etmeyiz.]

dirlik ét-¹⁷⁴ geçinmek, yaşamak (4310)

4310. *ki gönlüm düzedür ü birlik éder
ya fırsat gözedür dirlik éder*

[= Gönlümü onarır ve uyuşur ya da fırsat kollar, geçinir.]

¹⁷⁴

krş. EAT *dirlik etmek (dirlik edinmek, dirlik eylemek)* 'geçinmek, yaşamak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1179-1180]

du‘ā ét- dua etmek (852, 1723, 1964, 5567)

852. *çü dördünci gün tırdılar gitmege
gelürler Süheyl’e du‘ā étmege*

[= Dördüncü gün gitmeye kalktılar; Süheyl’e dua etmeye geldiler.]

eblehlik ét- akılsızlık etmek, düşüncesiz ve yersiz davranmak (3144)

3144. *cuhuda dahı döndi eyle dër
ki eblehlik étme vü ögi dër*

[= Yahudi’ye de döndü ve şöyle dedi: “Akılsızlık etme ve aklını topla!”]

endēşe ét- endişe etmek, kaygılanmak (1000, 2388)

1000. *biz endēşe étdügümüz yogımuş
egerçi göziken çeri çoğımış*

[= Görünen askerler çoktu; gerçi biz kaygılanmıyorduk.]

eşer ét- iz bırakmak, tesir etmek (680, 738, 767, 776, 4624)

680. *ne hem sevdiğünden bilür ol haber
ki ‘aşk ana dahı édeydi eşer*

[= Hem o, (senin) sevdiğini nasıl bilir ki aşk ona da tesir etmiş olsun.]

eylük ét- iyilik etmek, yararlı işler yapmak (227, 237, 3506, 4697, 4769, 5143, 5171, 5377, 5381, 5441, 5549)

227. *besī ‘ālem içinde eylügümüş
hemîn eylük éden kişi eyler iş*

[= Dünyada yetecek olan iyilikmiş; her zaman iyilik eden kişi iş yapar.]

fāriğ ét- rahatlatmak, kurtarmak, görevini boşa çıkarmak (2721)

2721. *dédi ana nakāş kim sen bunu
eyü dedüñ fāriğ étdüñ beni*

[= Nakkaş, ona: “Bunu iyi dedin, beni rahatlattın.” dedi.]

farğ ét- (201: 2)

1. görmek, seçmek

201. *bunuñ bigi her nesneyi farğ éden
bilen tā ayağa degin farğ éden*

[= Bunun gibi her şeyi gören; bilen sonuna kadar anlayandır.]

2. anlamak, sezmek

201. *bunuñ bigi her nesneyi farğ éden
bilen tā ayağa degin farğ éden*

[= Bunun gibi her şeyi gören; bilen sonuna kadar anlayandır.]

fāş ét- bir sırrı açığa çıkarmak (352)

352. *getürdi ana dek ki düzdi nakāş
Süheyl’e sarāy édiser sırrı fāş*

[= Nakkaş’ın Süheyl’e sarayın sırrını açıklayacağı yere kadar nakletti, yazdı.]

fażl ét- iyilik ve kerem etmek (2268)

2268. *belāyı şavasın meger fazl êdüp*
degül fi 'lūme baḥuban 'adl êdüp
[= Belayı, yaptıklarına bakıp değil; ancak iyilik ederek ve dürüst olarak atlatırsın.]

fehm êt-¹⁷⁵ anlamak, idrak etmek (5335)

5335. *ki ma 'nī fehm êde sözi bile*
terāzūlayup lafz düzibile
[= Sözü mana ile birlikte anlar; ölçerek söz nazmedebilir.]

ferāmüş êt- unutmak (1174)

1174. *Süheyl-i Yemen 'aşkına noş êder*
geçen sözi cümle ferāmüş êder
[= Yemenli Süheyl aşkına içer; (içkiden) vazgeçtiği sözünü tamamen unutmuştur.]

ferş êt- sermek, kaplamak (138)

138. *ayağı tozunı sürme êdindi 'arş*
yüzün na 'lini altına êtdi ferş
[= Ayağının tozunu arş (kendine) sürme edindi; ayağının altına yeryüzünü serdi.]

fiğān êt- bağırarak ağlamak, inlemek (645, 772, 2225, 2645, 3755, 4124, 4677, 4866, 5429)

645. *fiğān êtdi feryād u āh eyledi*
başın götürüp ağlayu söyledi
[= İnledi, "İmdat" dedi ve acı ile içini çekti; başını kaldırıp ağlayarak konuştu.]

fıkr êt- düşünmek, akıl etmek (395, 471, 2432, 2810, 2907, 3698, 5248)

395. *bunu fıkr êdüp dāyimā ağladı*
ümîdini bir Tanrı 'ya bağladı
[= Bunu düşünüp sürekli ağladı; ümidini sadece Allah'a bağladı.]

firāset êt- sezme, anlamak, çabuk kavramak (4551)

4551. *kişide çü 'akl ile devlet ola*
firāset êdüp işleri çoḥ bile
[= Kişide akıl ve talih oldukça; sezip birçok işi anlar.]

ğark êt-¹⁷⁶ batırmak, boğmak (1195)

1195. *'aceb nesnedür bu gözün bıḫarı*
ki bir tamlası ğark êder biḫ eri
[= Bu göz pınarı tuhaf şeydir ki bir damlası bin kişiyi boğar.]

ğavğā êt- gürültü etmek, gürültü koparmak (3481)

3481. *üküş ğavğā êtdiler ü aldılar*
çü dün buçuğı olıcaḫ diḫdiler
[= Çok gürültü ettiler ve yayıldılar; gece yarısı olunca sustular.]

¹⁷⁵ krş. TTü. *fehmetmek* 'anlamak, kavramak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 857b]

¹⁷⁶ krş. TTü. *gark etmek* 'batırmak, boğmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 904b]

gile ét- şikâyet etmek, yanıp yakılmak (4162, 4584)

4162. *işün varduğınca ilerü gele
şunuñ bigi kim **étmeyesin gile***

[= İşin gittikçe ilerlesin; (sen) böyle şikâyet etmeyesin!]

girde pîç ét- karmaşık duruma getirmek, anlaşılmasını zorlaştırmak (2050)

2050. *ögümden buyıdı geçen dahı hêç
inanğıl **étmegil girde pîç***

[= Aklımdan geçen buydu, bundan başka değil; (bana) inan, (durumu) zorlaştırma!]

ğuluv ét- hücum etmek (640)

640. *dédi kim nêçün yatasın kaygulu
ki şayruluk **ède tenünjde ğuluv***

[= “Neden kaygılı yatarsın?” dedi; hastalık vücudunda yayılır.]

güç ét-¹⁷⁷ (3143: 2, 3565, 4290, 5139, 5170)

1. güçlük çıkarmak

3143. *yigitsin güce görme **güç étmegil**
yavuzdur bunuñ bigi güç étmegil*

[= Gençsin zora getirme, güçlük çıkarma; böyle kötüdür, güçlük çıkarma!]

2. zulmetmek, eziyet etmek

3565. *atına dedi ey belā tartıcı
saña nişe yoğ yerde **étüm güci***

[= Atına: “Ey, zahmet çekici! Sana nasıl yok yere eziyet ettim?” dedi.]

günāh ét- kusur etmek, yanlışlık yapmak (2809)

2809. *yaya élteler çünki **étdüñ günāh**
bizi pîller ayağına şala şāh*

[= (Sen) kusur ettiğin için yaya götürürler; padişah bizi fillerin ayakları (altına) bırakır.]

güstāhlh ét-¹⁷⁸ saygısızlık yapmak, küstahlık etmek (976)

976. *dédi gerçi **güstāhlh éderem**
gerek bileven çün tizcek giderem*

[= “Gerçi saygısızlık yapıyorum; bilmem gerek (sonra) hemencecik giderim.]

hamle ét-¹⁷⁹ düşmana karşı saldırmak, hücum etmek (2368)

2368. *aña **hamle éden** ger olaydı yüz
ne çāre ki hergiz çevüreydi yüz*

[= Ona saldıran eğer yüz (kişi) olsaydı; çaresi yok, kesinlikle geri dönerdi.]

harāb ét-¹⁸⁰ harap etmek, yıkmak (3561)

¹⁷⁷ krş. EAT *güç etmek* (*güç eylemek, güç kılmak*) ‘güçlük çıkarmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1845-1847]

¹⁷⁸ krş. TTü. *küstahlık etmek* ‘küstahça davranışlarda bulunmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1564a]

¹⁷⁹ krş. TTü. *hamle etmek* ‘saldırmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1039a]

3561. *çü aḥ sayvānın gündüz **ét**di ḥarāb*
gece ‘āleme tıtdı ḳara nıḳāb

[= Gündüz, beyaz gölgeliği yıktıkça; gece, dünyaya siyah örtü oldu.]

ḥarāmīlūk ét- haydutluk, hırsızlık yapmak (4566)

4566. *er olmayam erlik olur toḡrulıḳ*
***ḥarāmīlūk étmiş** isem ve oḡrulıḳ*

[= Haydutluk ve hırsızlık yapmışsam; yiğit olmayayım, yiğitlik doğrudur.]

ḥarc ét- masraf etmek, harcamak (3916, 5065)

3916. *ṣat u **ḥarc ét**¹⁸¹ ü kend’özünı tonat*
getürür olur ise Taḡrı oḡat

[= Allah izin verirse; (bunları) sat ve harca, kendini donat!]

helāk ét-¹⁸² perişan etmek, bitkin duruma getirmek (295, 3778)

295. *ḳanā ‘at ḳılıp loḳma ger olsa az*
***helāk étmeye** ḳişıyi ḥırş u āz*

[= Kanaat edip lokması azalınca; açgözlülük insanı perişan etmez.]

ḥelāl ét- helal etmek, bağışlamak (539, 800, 2056, 2859)

539. *bil ey cānumuḡ cānı kim genc ü māl*
*daḡı taḡtımı saḡa **ét**düm ḥelāl*

[= Ey canımın canı, zenginliği ve tahtımı sana helal ettiğimi bil!]

heves ét- heves etmek, arzulamak (719, 4612)

719. *sebep bu iş uḡraduḡı yine ol*
*kim **ét**di heves gitmege Çin’e ol*

[= Sebebi yine karşılaştığı bu durumdur ki o Çin’e gitmeye heves etti.]

ho ét- hey! demek (2754)

2754. *ḳamu bir kezın ḳatı **ho ét**diler*
ṡuranı ḳırıp ḳaçana yetdiler

[= Hepsi beraberce şiddetle “Hey!” dedi; duranı öldürüp kaçana yetiştiler.]

ḥulḳ ét- iyi ve yumuşak başlı davranmak, iyi olmak (178, 3228)

178. *ḳişı iledür ḡalıḳa ḡulḳdan*
*ḡalḳ düşmeye ḡalḳıla **ḡulḳ éden***

[= İnsan yaratıcıya iyi huydan erişir; yaratanla iyi olan insanlar çaresiz kalmaz.]

ḡuroş ét- coşmak, gürlmek (1073, 5509)

1073. *ol arada key içdiler nūşanūş*
*rebāb u ney ü çeng ü **é**derdi ḡuroş*

[= Orada çok içtiler, içtikçe içerek rebap, ney ve çeng coşardı.]

ḡürmet ét-¹⁸³ saygı göstermek, saymak (3999)

¹⁸⁰ krş. TTü. *harap etmek* ‘harap duruma getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1045b]

¹⁸¹ Yazmada: *éd*.

¹⁸² krş. TTü. *helak etmek* ‘bitkin duruma getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1079b]

3999. *selāmını aldı çü vèrdi selām*
*ağırladı vü **hürmet ètdi** tamām*

[= (O) selam verdiğinde selamını aldı; (onu) ağırladı ve (ona) tam olarak saygı gösterdi.]

ih̄tilāṭ èt- karşılaşp görüşmek, görüşüp temas etmek (4587, 5456)

4587. *kişi eyler olsa inen ih̄tiyāṭ*
*yavuz kavmula **ètmeye ih̄tilāṭ***

[= İnsan çok tedbir alırsa; kötü halkla karşılaşp görüşmez.]

ih̄tiyāṭ èt- tedbirli davranmak (5456)

5456. *eger düşmenün ola key **ih̄tiyāṭ***
èt¹⁸⁴ ü ètme anuḡ ile ih̄tilāṭ

[= Eğer düşmanın olursa çok tedbirli davran ve onunla görüşme.]

intizār èt-¹⁸⁵ bir şeyin olmasını beklemek (1731)

1731. *şu kim akar ola vü od kim yanar*
*anı ètmeye kim **ède intizār***

[= Su ki akar ve ateş ki yanar; kim bunu yapmayı bekler?]

iş èt-¹⁸⁶ (701, 2788, 3275, 4065, 4078, 4431, 4819, 4959, 5465)

1. iş yapmak, bir şey yapmak

701. *ğaraž söz ögüdi eşitmek gerek*
*kişi ‘aql ile bir **iş ètmek** gerek*

[= İnsan, öğüdü dinlemeli (ve) maksadını (anlayıp) akıl ile iş yapmalıdır.]

2. (mec.) fenalık yapmak

3275. *ol aḡmak cuhud anı eşidicek*
*kız aḡa anuḡ bigi **iş èdicek***

[= O ahmak Yahudi onu dinleyince; kız ona bunun gibi fenalık yapınca...]

işāret èt- işaret etmek, göstermek (108)

108. ***işāret èdicek** tolu aya ol*
ki ben her nekim dērisem anda ol

[= (Hz. Peygamber), dolunaya işaret edince; diyeceğim ne varsa orada olur.]

‘işret èt- içki içmek (4424)

4424. *teferrüclere çok giderler idi*
*temāšā vü **‘işret èderler** idi*

[= Gezintilere çok giderlerdi; seyredeler ve içki içerlerdi.]

i‘timād èt- güvenmek (5264)

¹⁸³ krş. TTü. *hürmet etmek* ‘saymak, saygı göstermek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1121a]

¹⁸⁴ Yazmada: *éd*.

¹⁸⁵ krş. TTü. *intizar etmek* ‘beklemek, gözlemek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1200a]

¹⁸⁶ krş. EAT *iş etmek (iş eylemek)* ‘fenalık yapmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 2113-2114] TTü. *iş etmek* ‘birini zarara sokmak, aldatmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1219a]

5264. *bezenmiş idi oğlu ile t̄ac u taht
aᅇa i ‘tim̄ad ētdi v̄ü d̄okdi raht*

[= Taç ve taht oğlu ile süslenmişti; ona güvendi ve eşya bağışladı.]

ittifāk ēt-¹⁸⁷ fikir birliğine varmak, anlaşmak (5387)

5387. *hem̄iᅇe ēdeḡörüᅇüz ittifāk
k̄omaᅇuz araᅇuzda hergiz niᅇāk*

[= Her zaman anlaşın; aranızda hiçbir zaman anlaşmazlık bırakmayın.]

ēvecekl̄ik ēt- acelecilik etmek (1579)

1579. *kiᅇi ᅇabr ile bulur iᅇe zafer
ēvecekl̄ik ēdende k̄almaya fer*

[= İnsan sabırla işte başarı kazanır; acelecilik edince itibar kalmaz.]

k̄ab̄ul ēt- (746, 759, 1008, 1741, 1769, 1858, 1893, 1905, 2090, 2104, 2320, 3121, 4423)

1. razı olmak

746. *ne diler ise v̄erem olam aᅇa k̄ul
ēderse oᅇulluᅇa seni k̄ab̄ul*

[= Seni evlatlığa kabul ederse; ne isterse vereyim, ona kul olayım.]

2. verilen bir şeyi almak, geri çevirmemek

1008. *iki bedre altun iki eyü k̄ul
baᅇa v̄erdi d̄edi ki ētḡil k̄ab̄ul*

[= Bana iki kese altın ve iki iyi köle verdi. “Kabul et!” dedi.]

3. onaylamak

1858. *sen indi s̄özümü ēᅇit gör ki ben
ne d̄erven k̄ab̄ul ēt anı eyle sen*

[= Sen şimdi sözümü dinle, ne diyorum (ona) bak ve bunu sen öyle kabul et!]

4. yanına, katına almak

2320. *k̄ab̄ul ētmedi seni uᅇ ᅇehr-i yār
vel̄ikin gel ol k̄ullıᅇuᅇda s̄ivār*

[= İşte padişah seni kabul etmedi ama gel (onun) hizmetinde ata bin.]

k̄āhill̄ik ēt- tembellik yapmak, gayretsiz olmak (1494)

1494. *dirēᅇā bu ᅇasretde ben ger ölem
pes iᅇümde k̄āhill̄ik ētmiş olam*

[= Eyvahlar olsun! Eğer bu özlem (ile) ölürsem; sonra işimde tembellik yapmış olurum.]

k̄ār ēt- etki yapmak, fayda etmek (1652)

1652. *öᅇüt aᅇa k̄ār ētdüᅇin bildi hem
ᅇarᅇîn ᅇikār ētdüᅇin bildi hem*

[= Öᅇüdün onu etkilediᅇini ve dostunu tuzaᅇa d̄üşürdüᅇünü anladı.]

¹⁸⁷ krş. TTü. *ittifak etmek* ‘anlaşmak, uyuşmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1234b]

karār ét- (1714, 2393, 2483, 3084, 4521)

1. durmak, kalmak, beklemek

1714. *çü vardı karı tüzcegin Nevbahâr
gêrû vëribidi êtdi karâr*

[= Yaşlı (kadın) hemen gittiğinde; Nevbahâr (onu) yine gönderdi, bekledi.]

2. (mec.) verdiği sözü tutmak, sözünde durmak

3084. *gêrû êltürem üşte atasına
karâr êtmişem nête kavlüm şına*

[= İşte yine babasına gönderiyorum; söz vermişim nasıl sözümden döneyim.]

kaşd ét-¹⁸⁸ (545, 2959, 4549)

1. niyet etmek, istemek

545. *nêçe kaşd êdersem gönül vërmedi
elüm anı hêç yihmağa varmadı*

[= Ne kadar niyet edersem yönelmedi; onu yıkmaya hiç elim varmadı.]

2. kötülük etmek, zarar vermeyi istemek

2959. *çü ben cāna kaşd êtmegi terk êdem
şehet Tanrı vëribiye bir ādem*

[= Eğer Allah (bana) bir insan gönderirse; ben cana zarar vermeyi bırakırım.]

kavlı ét- sözleşmek, anlaşmak (1094)

1094. *çü kavlı êtdüñüz kavle turmağ gerek
şaruñ terkini bugün urmağ gerek*

[= Anlaştığınızda sözünüzde durmak gerek; şehri bugün terk etmeniz gerek.]

keleci ét-¹⁸⁹ konuşmak, muhabbet etmek (1664)

1664. *aça ağzını vü bir keleci êde
pes andan gêrû sehl ola ger gide*

[= (O), ağzını açsın ve bir (kez) konuşsun; ondan sonrası kolay olur, yine (isterse) gider.]

kerem ét-¹⁹⁰ iyilik etmek (222, 2998, 4214, 4385)

222. *kerem êdene rahmet êde kerîm
cihāndan key ad ile gider kerîm*

[= İyilik edene kerem sahibi Allah rahmet eder; (o kişi) dünyadan iyi ad ile asil gider.]

key ét- bir şeyi doğru ve yerinde yapmak (2621)

2621. *degül sehel inen müşkil iş işledüñ
key êtdüñ mi yavuz yola başladuñ*

[= Kolay değil, çok kötü bir iş yaptın; kötülüğe başladın, doğru yaptın mı?]

¹⁸⁸ krş. TTü. *kastetmek* ‘amaçlamak; kötülük etmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1345a]

¹⁸⁹ krş. EAT *keleci etmek* (*keleci eylemek, keleci kılmak, kelici etmek*) ‘konuşmak, muhabbet etmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2976]

¹⁹⁰ krş. TTü. *kerem etmek* ‘bağışta, iyilikte bulunmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1393a]

ķılınç  t- yaranmak, yalakalık etmek (5161, 5366)

5161. *S uhey  ile key dost olmuş idi*

ķılınç  d ben g nlin almış idi

[= S uhey  ile iyi dost olmuştu; yaranıp gönlünü almıştı.]

ķısmet  t- eriştirmek, nasip etmek (4695)

4695. *Çalap ķısmet  td gi bugün imiş*

biter vakti eriŐse her dürlü iş

[= Allah bugün nasip etmiş; her türlü iş vakti gelirse ortaya çıkar.]

ķıy s  t- karşılaştırmak, kıyas etmek (1513, 1691, 1829, 1886, 2048, 2109, 5615)

1513. *başından ayağına n ce kim ķıy s  td m*

bel  v  Ő ve v  n z idi külli m l m l

[= Baştan ayağına kadar karşılaştırdım; hep bela, iŐve ve naz doluydu.]

ķul  t-¹⁹¹ birine veya bir Şeye aşırı derecede bağlamak (2991)

2991. * d p luŐ ile söyler idi sözin*

ki  tdi cuhud ana ķul kend' zin

[= Sözünü iyilikle söylerdi; Yahudi ona kendini kul etti.]

ķullıķ  t- kulluk etmek, kul olmak (89, 407, 1208, 2280, 2836, 3718, 5057)

89. *yaratdı seni ķulluđın  tmege*

degül g felin gelmege gitmege

[= (Allah) seni kulluk etmen için yarattı; Hak'tan habersiz gelmeye ve gitmeye değil.]

l g  t- Şaka etmek, oyun oynamak, ciddiyesiz davranmak (3980)

3980. *karan  gece 'ilm okı  tme l g*

ki oldur bayıķ güher-i Őeb er g

[= İlim oku, oyun oynama ki karanlık gece Şüphesiz parlayan mücevherdir.]

luŐ  t- iyi ve hoş davranmak (779, 1014, 1064, 1093, 1280, 2863, 2987, 2991)

779. *gerek luŐ  d p sen olasın bile*

nekim sen d r iseğ alasın bile

[= Sen (ona) iyi davranıp birlikte olmalısın; her ne dersen birlikte elde edin.]

meded  t- yardım etmek (1628)

1628. *kim y ye guŐsamı kim  deser bana meded*

kim d ye h lumı benüm atama v  anama

[= Kim üzülecek, kim bana yardım edecek; babama ve anneme h limi kim anlatsın?]

mel met  t- ayıplamak, kınamak (1222, 4756)

1222. *beni mel met  den 'aşı için 'aceb kanı*

bu 'aşı meclisine bir okuğ bugün anı

[= Beni aşı için kınayan acaba nerededir? Bu aşı meclisine bugün onu bir davet edin.]

¹⁹¹ krş. TT . *kul etmek* 'boyun eğdirmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1517b]

meyl ét-¹⁹² (335, 1431, 1534, 1665, 1839, 3447, 3500, 4217, 4573, 4705, 4744, 5033, 5219, 5352, 5622)

1. (mec.) ilgi ve alaka göstermek, istek duymak

335. *cihānda bugün resm eyle gider
ki üküş kişi Türki'ye meyl eder*

[= Bugün yeryüzünde durum öyle gider ki çoğu insan Türkçeye ilgi gösterir.]

2. bir yöne doğru yönelmek, eğilmek

1431. *görü tahta ağdı oturdu Süheyl
kopuzın az az çalmağa etdi meyl*

[= Süheyl yine tahta çıktı, oturdu; biraz kopuzu çalmaya yöneldi.]

miskîn ét- acınacak duruma getirmek, miskin duruma düşürmek (1822)

1822. *sen beni şöyle miskîn etmiş idin ki ayruş
varımaz oldum idi yurduma meskenüme*

[= Beni öyle acınacak duruma getirmiştin ki bir daha yurduma, evime gidemez oldum.]

muñîc ét- tabi kılmak, egemenliği altına almak (2794)

2794. *döküp mālı halkı muñîc etdügin
bu yeñ ile elden ele gitdügin*

[= Malı dağıtıp halkı tabi kıldığını; ülkeden ülkeye bu yen ile gitdiğini...]

nażar ét- bakmak (1636, 4577)

1636. *bilürdi ki ol şamdan eder nażar
anuñ karşıısına bunu gör n'eder*

[= Bilirdi ki o damdan bakar; ona karşı bunun ne yaptığını gör.]

n'êt- (< ne ét-) ne yapmak (59, 59, 160, 262, 294, 353, 435, 461, 544, 596, 659, 716, 747, 750, 765, 846, 901, 923, 932, 1169, 1225, 1234, 1262, 1358, 1364, 1403, 1441, 1447, 1509, 1626, 1636, 1658, 1668, 1751, 1833, 1881, 1948, 2023, 2061, 2073, 2129, 2144: 2, 2151, 2175, 2240, 2549, 2550, 2644, 2649, 2673, 2677: 2, 2691, 2784, 2867, 2871, 3063, 3147, 3167, 3213, 3238, 3259, 3289, 3407, 3469, 3617, 3697, 3786, 3808, 3821, 3840, 3842, 3934, 4084, 4160, 4198, 4202, 4341, 4361, 4392, 4451, 4759, 4788, 4965, 5231, 5373, 5393, 5426, 5515, 5523, 5650)

59. *zihî kudret ehli n'eder koldaşı
zihî hikmet issi n'eder yoldaşı*

[= Ne güzel! Kudret ehli arkadaşı ne yapar; hikmet sahibi dostu ne yapar?]

nişār ét- saçmak, dağıtmak (4315)

4315. *bayık māl anuñ için olur ey yār
ki dost ayağına edesin nişār*

¹⁹² krş. TTü. *meyletmek* 'eğilmek; gönül vermek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1672b]

[= Ey sevgili! Şüphesiz mal dostun ayağına saçıp dökmek içindir.]

noş ét- içmek (880, 1174, 1219, 1641, 4258)

880. *vişālūne erişmedin hergiz uş*
éderven firākuş ağusun noş

[= Şimdi sana hiç kavuşmadan; ayrılığın zehrini içiyorum.]

oğruluk ét- hırsızlık etmek (4566)

4566. *er olmayam erlik olur toğruluk*
harāmīlık étmiş isem ve oğruluk

[= Haydutluk ve hırsızlık yapmışsam; yiğit olmayayım, yiğitlik doğruluktur.]

omaç ét- hedef almak (1433)

1433. *bu aşk okını çarh atuban nesne urmadı*
tā cānumı omaç édüp öjinde görmedi

[= Felek bu aşk okunu atıp bir şey vurmadı; canıma kadar hedef alıp önünü görmedi.]

önegülük ét- inatçılık, dikkafalılık etmek (3615)

3615. *ayağ diredüm önegülük édüp*
yola girdüm atam katından gidüp

[= Ayak diredim, inatçılık edip babamın huzurundan ayrıлып yola çıktım.]

rahmet ét- merhamet etmek (222)

222. *kerem edene rahmet ede kerīm*
cihāndan key ad ile gider kerīm

[= İyilik edene kerem sahibi Allah rahmet eder; (o kişi) dünyadan iyi ad ile asil gider.]

red ét- reddetmek, yalanlamak (899)

899. *Süheyl ol sözi çü red étmedi*
atı dizgin dèrdi vü gitmedi

[= Süheyl, o sözü yalanlamayınca atın dizginini topladı ve gitmedi.]

revān ét- gitmek, yola koyulmak (4994)

4994. *yola çıkarup néce éttdi revān*
Süheyl uyuban néce gitdi revān

[= (Onu) harekete geçirip nasıl gitti; Süheyl uyup nasıl yola koyuldu?]

şabr ét- sabretmek, dayanmak (891, 944, 1410, 1492, 1576, 1594, 2017, 3279, 4400)

891. *hele bir zamān şabr étmek gerek*
ol işe erişince gütmek gerek

[= Her şeyden önce bir süre sabretmek gerek; o işe erişince takip etmek gerek.]

saht ét- (mec.) sert bir tavır takınmak, sert yüzünü göstermek (5652)

5652. *bir āh eder isem çevürür yüzün*
gözügüleyin saht eder kend'özün

[= Bir ah edersem ilgisini keser; ayna gibi kendisini katılaştırır.]

şatu bāzār ét- alışveriş yapmak (3870)

3870. *cuhud ile şatu bāzār êtdügin*

cuhud andan oğurlayın gîtdügin

[= Yahudi ile alışveriş yaptığını, Yahudi'nin ondan gizlice kaçırdığını...]

savaş ét- savaşmak, muharebe etmek (5459)

5459. *çü şulh ile iş bite êtme savaş*

demezem ki yèndek güce gör savaş

[= Barış ile iş bittiğinde savaşma; demiyorum ki hep zorluk çıkar, savaş!]

sa'y ét- gayret etmek, çabalamak (4654)

4654. *dèdi êtmişem kend'özüm ile 'ahd*

diri olduğumca êdem sa'y u cehd

[= "Kendime söz verdim; sağ oldukça gayret edeyim." dedi.]

şayd ét- avlamak (288)

288. *ki bir dem neçe dürlü olursa kayd*

ola kim êdem göñli kuşını şayd

[= Bir an ne kadar çeşit endişe olursa olsun ki gönül kuşunu avlayayım.]

sefer ét- yolculuk etmek (3027)

3027. *pes andan ki Çm̄'e sefer êdeven*

atañ tapusına bile gideven

[= Ondan sonra Çin'e yolculuk edeyim; babanın huzuruna birlikte gideyim.]

siyâset ét- politika yapmak (5479)

5479. *siyâset êdersen degül saña 'ayb*

eger bilmez olursañ n'ola 'ayb

[= Politika yaparsan sana kusur değildir; eğer bilmezsen eksiklik ne olacak?]

şoĥbet ét- sohbet etmek (5380)

5380. *hemm̄ uşlularıla şoĥbet êdüñ*

yavuz koñşıdan kaçuñ ıraĥ gidüñ

[= Her zaman akıllı kimselerle sohbet edin; kötü komşudan kaçın, uzaklaşın.]

şuç ét- suçlu olduğunu ileri sürmek, kabahat etmek (4125)

4125. *tutup uş getürdiler gitmedüm*

bilürven ki ayruĥsı suç êtmedüm

[= Şimdi tutup getirdiler, gitmedim; (bunu) bilirim başka kabahat etmedim.]

şāh ét- padişah yapmak (435)

435. *size oğlumu şāh êdervenin bugün*

çü ol var durur ben n'êderven bugün

[= Bugün size oğlumu padişah yapıyorum; o var oldukça bugün ben ne yaparım?]

şādīlık ét- neşelenmek (3600)

3600. *şaçu şaçdılar şādīlık êtdiler*

muĥî' oldılar aña yüz tıtdılar

[= Saçı saçtılar, neşelendiler; ona bağlandılar ve yöneldiler.]

şehetbâzılık ét- şahitbazlık yapmak, güzelle eğlenmek (3386)

3386. *şehetbâzılık êdüp eydür ahı
êşitmeze urmağıl inen dağı*

[= Dost: “Güzelle eğlenip çok da duymamış gibi yap.” der.]

şehîd ét- şehit etmek (2758)

2758. *Yemen kavmine buldı nuşret bular
sübaşayı anda şehîd êtdiler*

[= Bunlar Yemen halkına üstünlük sağladı; komutanı orada şehit ettiler.]

şikâr ét- (mec.) tuzağa düşürmek (1652)

1652. *öğüt aña kâr êtdügin bildi hem
harîfin şikâr êtdügin bildi hem*

[= Öğüdün onu etkilediğini ve dostunu tuzağa düşürdüğünü anladı.]

şikâyet ét- yakınmak, sızlanmak (4583)

4583. *ne lâzımdur edinmek iş guşşayı
uzatmağ şikâyet êdüp kışşayı*

[= Kaygıyı iş edinmek, yakınıp hikâyeyi uzatmak (gibi) lazım değildir.]

şükür ét- ~ şükür ét- şükretmek (5085, 5202, 5569)

5085. *yaşı dökdiler nête kim sözlerin
silerler idi şükür êdüp yüzlerin*

[= Nasıl ki sözlerle ağladılar; şükredip yüzlerini sildiler.]

tahsîn ét- takdir etmek (1355)

1355. *sarâyı Süheyl-i Yemen çün gezer
hemân lahza nakâşa tahsîn êder*

[= Yemenli Süheyl sarayı gezdiğinde; o an nakkaşı takdir eder.]

ţama‘ ét- açgözlülük etmek (4146, 4752)

4146. *ţama‘ êtme zînhâr bir elmaya
şu yêrde kim ortaklığıñ olmaya*

[= Asla bir elmaya açgözlülük etme ki burada ortaklığın olmasın.]

tamām ét- tamamlamak, bitirmek (1349, 2102, 3338, 5261)

1349. *varuban Sühel’e dër ey nîknām
sarâyı bugün uşda êtdüm tamām*

[= Süheyl’e giderek: “Ey namlı! Sarayı işte bugün tamamladım.” der.]

ţapu ét- hizmet etmek (2062)

2062. *ţapu pâzişâhlara êtmiş ola
hikâyet üküş tutmuş ola*

[= Padişahlara hizmet etmiş olsun; çok olaylar görmüş olsun.]

taşavvur ét- düşünmek, zihinde canlandırmak (4348)

4348. *şu nesne ki olmaqlığıdur muhāl*
taşavvur êdicegez olur hayāl

[= Bu şey ki olması imkânsızdır; düşününce hayal olur.]

tebāh êt- yıkmak, harap etmek (571)

571. *ve gernî işüm aña êrdi êy şāh*
ki nāgāh êdem kend'özümü tebāh

[= Ey padişah! Eğer ya işim ona zamansız ulaşırsa kendimi harap ederim.]

teferrüç êt- gezinmek, dolaşmak (490, 1058, 1305, 3739, 3973, 4613)

490. *buları teferrüç êderken özi*
revān bir kapuya tuş oldu gözi

[= Kendisi bunları dolaşırken hemen gözü bir kapıya tesadüf etti.]

temāşā êt- seyretmek, bakmak (4424)

4424. *teferrüclere çok giderler idi*
temāşā vü 'işret êderler idi

[= Gezintilere çok giderlerdi; seyrederler ve içki içerlerdi.]

tena'um êt- bolluğa ulaşmak, rahata ermek (3312, 4704, 4842)

3312. *erişdiler uş gerek çıhalar*
tena'um êdecek idi çaḥ olar

[= Ulaştılar, şimdi (karaya) çıkmaları gerek; onlar sona erip bolluğa ulaşacaklardı.]

terk êt- (2959, 3115, 3251, 4492)

1. bırakmak, bir işten vazgeçmek

2959. *çü ben cāna kaşd êtmegi terk êdem*
şehet Tanrı vëribiye bir ādem

[= Eğer Allah (bana) bir insan gönderirse; ben cana zarar vermeyi bırakırım.]

2. ayrılmak, bir kimseden uzaklaşmak

3115. *benüm bigi uş uğraduḥ ni 'mete*
gërü terk êdüp düşmegil zahmete

[= İşte benim gibi nimete rastladın; yine ayrılıp sıkıntı yaşama!]

tevaḳḳu' êt- ummak, beklemek (3555)

3555. *ne rāḥat gözedür ne ister güvenç*
ne alḥış tevaḳḳu' êder ne ilenç

[= (O) ne huzur bekler ne sevinç ister; ne dua ne beddua bekler.]

tevażżu' êt- alçak gönüllülük göstermek (4215)

4215. *hemān laḥza ḥōn dökdi toyladı*
tevażżu' êdüp luḥf ile söyledi

[= Hemen o an ziyafet verdi, ağırladı; alçak gönüllülük gösterip hoşça konuştu.]

tevbe êt- tövbe etmek (95)

95. *ger incitmiş olsaḥ düzeltmek gerek*
peşîmān olup tevbe êtmek gerek

[= Eğer (bir kimseyi) incitmişsen düzeltmek gerek; pişman olup tövbe etmek gerek.]

toğruluk ét- doğru ve dürüst hareket etmek (270)

270. *helāl istegil loğma toğruluk ét*
harām etmek ile bitürmegil ét

[= Helal lokma gözet, doğru hareket et; haram lokma ile et tüketme!]

ucuz ét- değersiz duruma getirmek, itibarsızlaştırmak (4951)

4951. *ëşitdiler bildiler bir kez in*
ki kız ëtmemişdür ucuz kend'özün

[= (Onlar) dinlediler, hep birlikte anladılar ki kız kendisini değersizleştirmemiştir.]

ululuk ét- büyüklük göstermek (1210)

1210. *ululuk ëdüp kuluñı şād kıl*
süçiden bugün beni āzād kıl

[= Büyüklük gösterip kulunu sevindir; bugün beni şaraptan azat et.]

vaşf ét- tarif etmek, açıklamak (5504)

5504. *çeriler dërildi vü kuruldı yas*
ne vaşf ëdeyim aña érmez kıyās

[= Askerler toplandı ve yas (töreni) hazırlandı; nasıl tarif edeyim ona karşılık yetmez.]

yad ét-¹⁹³ uzak tutmak (237)

237. *acı söz bilişleri key yad ëder*
ne kim eylük ëtdünse yele gider

[= Kötü söz dostları çok uzak tutar; her ne iyilik yaptınsa boşa gider.]

yād ét-¹⁹⁴ anmak, hatırlamak (384)

384. *atası komış Baħr anuñ adını*
ëderdi biliş ü ħulķ ile yādını

[= Babası onun adını Bahr koymuş; (onu) bilgi ve iyi huy ile anardı.]

yavuz ét-¹⁹⁵ kötü bir iş yapmak (1455, 2446)

1455. *ëşitdüm ögüdüñi ëtdüm yavuz*
gözümnden ħulundı şunuñ bigi yüz

[= Öğüdünü işittim, kötü bir iş yaptım; bunun gibi yüz gözümünden kayboldu.]

yim ét- işaret etmek, göstermek (5)

5. *yele emr eyler ise kim ëde yim*
tağı yün bigi ëde didim didim

[= (O), rüzgâra buyurursa işaret eder; dağı yün gibi parçalara ayırır.]

yol ét- yol yapmak, yol oluşturmak (2000)

¹⁹³ krş. EAT *yad etmek (yad dutmak, yad eylemek, yad kılmak)* ‘yabancı saymak, uzak tutmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4189-4190]

¹⁹⁴ krş. TTü. *yād etmek* ‘anmak, hatırlamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2498a]

¹⁹⁵ krş. EAT *yavuz etmek (yavuzluk eylemek, yavuzluk kılmak)* ‘fenalık yapmak, kötü muamele etmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4429-4430]

2000. *ikisi dürişdiler ü kazdılar*

*yeri yol **édüp** hoş oda düzdiler*

[= İkisi çalıştılar ve kazdılar; yeri yol yapıp güzel bir oda oluşturdular.]

zār u zār ét- ağlayıp inlemek (1536)

1536. *nête kim naķāş dēdi çün Nevbahār*

*ţam üstinden **étmiş idi zār u zār***

[= Nasıl ki nakkaş: “Nevbahār çatıda ağlayıp inlemişti.” dediğinde...]

zārîlık ét- ~ zārîlık et- ağlayıp inlemek (2672, 2781, 4108, 4391, 5498)

2672. *üküş **zārîlık ét**di kıldı hurüş*

dēdi ēy dir ēġā bu kez bildüm uş

[= Çok ağlayıp inledi, gürlendi; “Eyvahlar olsun! Bu defa işte anladım.” dedi.]

zevk ét- eğlenmek (1326, 1830, 3339, 3591)

1326. *yēyüp içüp ol gece **zevk ét**diler*

güneş kalhıcaķ ţuruban gıtdiler

[= Yiyip içip o gece eğlendiler; güneş yükselince kalkıp gittiler.]

zıkr ét- Allah’ın adını söylemek, anmak (87)

87. *anı bir bilür aslanıyla geyik*

*aņa **zıkr éder** kumrî vü ügeyik*

[= (Yarattığı) aslanıyla geyik O’nun birliğini bilir; kumru ve üveyik O’nu zikreder.]

zulm ét- zulmetmek, eziyet etmek (257, 3645)

257. *kişi bilür kim giresidür sine*

*çü **zulm éde** kend’özünüñ nefsine*

[= İnsan mezara gireceğini bilir ki kendi nefsine eziyet etsin.]

3.2.4.1.3. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *étdür-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

tîmār étdür- iyileştirmek (2826)

2826. *tîmār **étdürüben** çü saġ oldılar*

şāh eydür benim gönlüm eyle diler

[= İyileştirip sağlıklı olduklarında padişah: “Benim gönlüm öyle ister.” der.]

3.2.4.1.4. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *eyle-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘**âdet eyle-** âdeti, töreyi yerine getirmek (1271)

1271. *ulu kiçi yohsulı toyladı*

*baġışladı çün ‘**âdeti eyledi***

[= Büyük küçük ve yoksul herkesi doyurdu; baġışta bulundu, âdeti yerine getirdi.]

‘**adl eyle-** hakkı gözetmek, hak ve hukuka uygun davranmak (5495, 5554)

5495. *umaram ki sen fazl eyleyesin*
baña vāy eger ‘adl eyleyesin

[= Umarım ki sen iyilik yaparsın; eğer hakka uygun davranırsan yazık bana!]

‘**adl ü dād eyle-** adalet ve doğruluk uygulamak (5376)

5376. *dürişüñ ki eyleyesiz ‘adl ü dād*
ki sizden kamu ola hoşnūd u şād

[= Çalışın ki adalet ve doğruluk uygulayın; herkes sizden hoşnut ve memnun olsun.]

‘**afv eyle-** affetmek, bağışlamak (4384)

4384. *nakāşa gerü şāh eyü söyledi*
ne kim şuçı var idi ‘afv eyledi

[= Padişah nakkaşa yine güzel konuştu; her ne suçu vardı, (hepsini) affetti.]

āh eyle- ah etmek, üzölmek, acı ile içini çekmek (418, 645, 1502, 2008, 2021, 2035, 3797, 4107, 4672, 5229)

418. *tanışdı kim oğlını şāh eyleye*
anı düşmān eşidüp āh eyleye

[= (Akıllı kişilere) danıştı ki oğlunu padişah yapsın; düşman bunu duyup üzölsün.]

‘**ahd eyle-** yemin etmek (1070)

1070. *çü ‘ahd eylemişsin ne dermān bugün*
elünđe senünj oldı fermān bugün

[= Bugün (bu durumun) çaresi yoktur, yemin ettiğinde senin elinde bugün emredildi.]

‘**alef eyle-** yem etmek (4563)

4563. *revā görmeñ indi telef eylemek*
kılıç yalmanına ‘alef eylemek

[= Şimdi (onu) yok etmeyi, kılıç ucuna yem etmeyi uygun görmeyin.]

‘**ām eyle-** kamuya ait yapmak, herkesi kapsamak (22)

22. *‘ināyet çü ‘ām eyledi lutf-ı Hāk*
bu her birisi nētesi boldı bak

[= Allah’ın lütfu ve iyiliği herkes içindir. Her birinin ne şekilde olduğuna bak!]

‘**arż eyle-** arzetmek, sunmak, anlatmak (282, 2688, 4273, 4850)

282. *şu kimse tapusunda kim ehl ola*
sözi eylemek ‘arż iñen sehl ola

[= Yanında ehil kimse olsun ki sözü sunmak çok kolay olur.]

ārzü eyle- istemek, arzulamak (696)

696. *atası dēdi bu sözi söyleme*
hēç olmayası ārzüyı eyleme

[= Babası: “Böyle konuşma hiç olmayacak (şeyi) isteme.” dedi.]

āşikār eyle- ortaya koymak (4787)

4787. *bu benzer sözi āşikār eyledi*
ēşidicegez aña kār eyledi

[= Buna benzer sözü ortaya koydu; (sözleri) duyunca ona yaradı.]

ayş eyle- yiyip içmek, keyfine bakmak (5157)

5157. *bir ay durdı anda ayş eyledi*
Süheyl anı ağırladı toyladı

[= Bir ay orada kaldı, yiyip içti; Süheyl onu ağırladı.]

‘azm eyle- azmetmek (464, 5310)

464. *kağıdı sarāya yine ‘azm eyledi*
dağı gönli içinde cezm eyledi

[= Saraya öfkeleni yine azmetti ve gönülden karar verdi.]

baḥş eyle- bahsetmek, söz etmek (82)

82. *ēşitdün Süleymān’ı ol toyladı*
anuy ile kaç dürlü baḥş eyledi

[= Süleyman’ı ağırladı, (bunu) işittin; onunla kaç çeşit (şeyden) söz etti.]

başhun eyle- düşmana ansızın saldırmak (2606)

2606. *eger bu gece başhun eyleyevüz*
nētedür eyü mi ola yā yavuz

[= Eğer bu gece baskın yaparsak nasıldır; iyi mi ya da kötü mü olur?]

başı yèynicek eyle- olgun olmayan davranışta bulunmak (5672)

5672. *ṭama ‘dur ki artuḥ gözedür kişi*
hevesdür ki yèynicek eyler başı

[= Açgözlülük, kişinin fazlasını gözetmesidir; (onu) hafifmeşrep (yapan) hevestir.]

bāzırgānlıḡ eyle- tüccarlık yapmak (3206)

3206. *ḥuşūşa denizün yüzinde gezen*
bāzırgānlıḡ eyleyüp aşşı sēzen

[= Özellikle denizin üzerinde gezen; tüccarlık yapıp menfaat güden (kişidir).]

beg eyle- bey yapmak (3120)

3120. *eger atama éltür iseñ beni*
iñen ulu beg eyleyiser seni

[= Eğer beni babama gönderirsen; seni çok saygın bey yapacaktır.]

beḡā eyle- devam etmek, sonsuza kadar sürmek (5537)

5537. *şoñ ucu ne rāḡat ḡalur ne renc*
ne ḡayḡu beḡā eyler ve ne ḡüvenç

[= Sonunda ne huzur kalır ne ızdırap; ne kaygı ne de sevinç sürer.]

bir eyle- tek bir anlamda kullanmak (5117: 2)

5117. *dilemezse bir sözi eylerdi bir*
çü ḡādir ola eyle eylerdi bir

[= İstemezse bir sözü tek bir anlamda kullanırdı; gücü yettiğinde öyle yapardı.]

bir sözi iki eyleme-¹⁹⁶ bir sözünü iki etmemek (3123)

3123. *cuhud anı gördi vü gitdi ögi*
dağı bir sözi eylemedi iki

[= Yahudi onu gördü, aklı gitti ve bir sözünü iki etmedi.]

biri iki eyle- iki parçaya ayırmak (2653)

2653. *ki kılıç şalar hışt atar çün kaçır*
biri iki eyler hem iki bir

[= Baskı olduğunda kılıç sallar, mızrak atar; (geleni) ikiye ayırır hem ikiye bir (savaşıır).]

boş eyle- boş bırakmak (1645)

1645. *ey gönlüm alan ‘ālem eger gavgā tolarsa*
fikrüm evini eylemişem ‘aşkuñ için boş

[= Ey gönlümü alan! Dünya savaş dolu olsa; aklımı senin aşkın için boş bıraktım.]

bögün eyle-¹⁹⁷ heba etmek (4116)

4116. *kazandüğün ayruğ böğün eyleyen*
yanılan cānına kīn eyleyen

[= Kazandığımı bir daha heba eden, yanılan, canına kin tutan...]

cānına kaşd eyle- birini öldürmek için harekete geçmek (1821, 1878, 3226, 4940)

1821. *ey rūzigār nēçe kaşd eylediñ cānuma*
her dem şuçum yoğiken şusar idiñ kanuma

[= Ey zaman! Ne çok canıma kastettin; şuçum olmadığı her an kanıma susardın.]

cehd eyle- uğraşmak, çalışıp çabalamak (3093, 5262)

3093. *yine döndi Tālīs çok söyledi*
cuhuda hem cehd iñen eyledi

[= Tālīs yine döndü Yahudi’ye çok anlattı ve çok uğraştı.]

cem‘ eyle- toplamak (1231)

1231. *naķāş vardı katına vü dedi hey*
ögünji vü ‘akluñı cem‘ eyle key

[= Nakkaş, “Hey!” dedi ve yanına gitti: “Aklımı iyice topla!”]

cezm eyle- kesin karar vermek (464)

464. *kaķıdı sarāya yine ‘azm eyledi*
dağı gönli içinde cezm eyledi

[= Saraya öfkelenildi yine azmetti ve gönülden karar verdi.]

¹⁹⁶ krs. TTü. *bir sözünü iki etmemek* ‘birinin her istediğini yerine getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 347b]

¹⁹⁷ TAŞ ‘oyun eylemek, oyuna vermek, heba etmek, çar çur etmek’ anlamında yorumlamıştır [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār’da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 30-31]

coş eyle- coşmak (1642, 2744)

1642. *bu od ile kim ‘aşkı yüregüme biraḥdı
şanma ki tamardağı kanum eylemeye coş*

[= Bu ateş ile aşkı kalbime bıraktı; sanma ki damardaki kanım coşmaz.]

çāre eyle- çözmek, bir sonuca varmak (1953, 4575, 4972)

1953. *meger bir daḥı çāre eyleyevüz
oḡarsa eyü oḡumazsa yavuz*

[= Ancak başka bir sonuca varmalıyız; düzelirse iyi düzelemezse kötü.]

delük eyle- (mec.) parçalamak (1484)

1484. *hem eyledi saçlarını iki bölük
ki bir kılı biḡ yürek eyler delük*

[= Saçlarını iki saç örgüsü yaptı; (saçının) bir teli bin yürek parçalar.]

derc eyle- toparlamak, katmak (1474)

1474. *ne kim vaşf-ı ḥāl idi derc eyledi
çü beyt içre fikrini ḥarc eyledi*

[= Beyitte düşüncelerini kullandığında genel durumu da kattı.]

dirēḡ eyle- yazık etmek (1907)

1907. *şükür seni gördüm biḡ ancasın
dirēḡ eylemedüḡ kademrencesin*

[= Binlerce şükür, seni gördüm; lütfunu yazık etmedin.]

du‘ā eyle- dua etmek (399, 422, 448, 452, 651, 854, 975, 2096, 3008, 5412)

399. *çü kamu ḥalāyık du‘ā eyledi
anuḡ ḥācetin Ḥaḡ revā eyledi*

[= Bütün insanlar dua ettiğinde; Allah onun isteğini uygun gördü.]

düğün eyle- eğlence düzenlemek (1942, 3241, 5322)

1942. *bunuḡ üstine geçdi bir nēce gün
ki her gece eylerlerdi düğün*

[= Bunun üstünden birçok gün geçti; her gece eğlence düzenlerlerdi.]

düzen eyle- düzene uymak (41)

41. *havādağı kuşlar denizde yüzen
balıklar kamu eylemişler düzen*

[= Gökteki kuşlar, denizde yüzen balıklar hepsi düzene uymuşlar.]

egren eyle-¹⁹⁸ toplamak, biriktirmek (4059)

4059. *izi bulıcaḡ yüreginüḡ kanı
gözinden ḥod eylerdi egren anı*

[= Yüreginin kanı yolu bulunca; kendi gözünden onu toplardı.]

¹⁹⁸

Başka kaynaklarla henüz tanımlanamayan birleşğin anlamı bağlam yoluyla belirlenmiştir. *egren* için bk. [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 48]

emr eyle- emretmek (5)

5. *yële emr eyler ise kim ède yim
tağı yüh bigi ède didim didim*

[= (O), rüzgâra buyurursa işaret eder; dağı yün gibi parçalara ayırır.]

endēşe eyle- endişe etmek, kaygılanmak (325, 4179, 4827)

325. *söz eşiden endēşe eyler olur
aňa lāyık iş pēşe eyler olur*

[= Söz dinleyen endişelenir; ona uygun amel eder.]

esen uğur eyle- uğurlamak, selametlemek (4054, 5433)

4054. *bunu dēdi eyledi esen uğur
ata bindi dūşdi yola yaluğuz*

[= Bunu söyledi, uğurladı; ata bindi yalnız yola çıktı.]

eşer eyle- etki etmek, iz bırakmak (884, 1366, 5630)

884. *eşer eylemiş ‘aşk odı cānına
söze başladı vü oturdı yanına*

[= Aşk ateşi gönlüne etki etmiş; yanına oturdu ve söze başladı.]

esîr eyle- esir etmek (1989)

1989. *anı kim diler eyleye ‘aşk esîr
eñ öñdin fužullıhda burnını sır*

[= Aşk (kendisini) esir etsin isteyen (kişi); ilk önce yersiz kibrini kırar.]

faħr eyle- övünmek (194)

194. *çü ‘ilm ola ton olmasa sehldür
ki ton ile faħr eylemek cehldür*

[= (İnsanda) bilgi olduğunda kıyafet olmasa kolaydır; kıyafet ile övünmek bilgisizliktir.]

farķ eyle- görmek, seçmek (259, 2222)

259. *cihān tozu içindedür halk ğarķ
başarımaz eylemege kimse farķ*

[= Halk, dünya tozu içine batmıştır; kimse (bunu) görmeyi başaramaz.]

fāş eyle- bir sırrı açığa çıkarmak (3663)

3663. *varıcaķ eyitdi ey ustā nakāş
benüm sırrımı bil ü eyleme fāş*

[= (Nakkaş yanına) gidince: “Ey usta nakkaş! Benim sırrımı bil ve sırrımı açığa çıkar.” dedi.]

fażl eyle- iyilik yapmak (5495)

5495. *umaram ki sen fażl eyleyesin
baňa vāy eger ‘adl eyleyesin*

[= Umarım ki sen iyilik yaparsın; eğer hakka uygun davranırsan yazık bana!]

feryād eyle- “İmdat” demek (645)

645. *fiğān etdi feryād u āh eyledi*
başın götürüp ağlayu söyledi

[= İnledi, “İmdat” dedi ve acı ile içini çekti; başını kaldırıp ağlayarak konuştu.]

fidā eyle- feda etmek, gözden çıkarmak (4771, 4879)

4771. *çü zindānı bekleyen anuñ sözün*
ēşitdi fidā eyledi kend'özin

[= Zindanı bekleyen (kişi), onun sözünü duyduğunda kendisini feda etti.]

fiğān eyle- hüngür hüngür ağlamak (869, 1374, 2458, 3961, 5497)

869. *düşinde görür kim bir ulu toğan*
ēner gökyüzinden eyler fiğān

[= Rüyasında bir büyük doğan görür; gökyüzünden iner, hüngür hüngür ağlar.]

fikr ~ fikir eyle- düşünmek (955, 4228, 4720, 4844, 5303, 5623)

955. *çü tamda fikr eyledi tırdı çoğ*
kararı vü şabrı vü uyhusı yoh

[= Çatıda durdukça çok düşündü; (artık) sabrı, kararı ve uykusu yoktu.]

fitl eyle- kışkırtmak (3807)

3807. *cuhuduñ başında idi turfe yel*
dağı yel vērürdi kız eylerdi fitl

[= Gençlik rüzgârı Yahudi'nin başındaydı ve kız (o) rüzgârı kışkırtıyordu.]

fuzullıq eyle- yersizlik yapmak, işgüzarlık etmek (2403)

2403. *şuçum yoh fužullıq hođ eylemeyem*
bana söylemeyince dağı söylemeyem

[= (Benim) suçum yok, yersizlik de yapmam; bana anlatmayınca (ben) de anlatmam.]

ğadr eyle- haksızlık etmek (2016)

2016. *çü elde ola kıymet olmaz kader*
kişi eyler özine çoğ dürlü ğadr

[= Talih elde bulunduğunda değer görmez; insan kendisine çok çeşitli haksızlık eder.]

gedük eyle- eksik etmek (5428)

5428. *hele nēte kim senden incinmedük*
Hak imānuñı eylesün gedük

[= Madem nasıl senden zarar görmedik; Allah imanını eksik etmesin.]

ğıriv eyle- feryat etmek (2387)

2387. *ferişteler eyleyelerdi ğıriv*
Süleymān'ı ger alduraydı dēv

[= Eğer melekler, (Hz.) Süleyman'ı deve kaptırsaydı, feryat ederlerdi.]

gile eyle-¹⁹⁹ şikâyet etmek, yanıp yakılmak (742)

742. *bu devlet vakârını vërme yële
ki tâc eylemeye başuñdan gile*

[= Bu makam şerefini, tacı başından ziyan etme ki (sonra) yanıp yakılma.]

gıluv eyle- hücum etmek, taşkınlık etmek (4220, 4783)

4220. *Süheyl'e dëdi göricek kaygulu
ki niçün saña kaygu eyler gıluv*

[= Kaygılı görünce Süheyl'e: “Kaygı sana niçin hücum eder?” dedi.]

güç eyle- zulmetmek, eziyet etmek (216, 4555, 4786, 5556)

216. *şığınsañ peşîmânlık ola şoñ uç
saña gërü ol kişi eyleye güç*

[= (Bir kimseye) şığınsan sonu pişmanlık olur; o kişi sana yine eziyet eder.]

günâh eyle- kusur işlemek (2008)

2008. *niçün dek dururken bir âh eyledüñ
şanasın ki katı günâh eyledüñ*

[= Niçin sakın dururken çok kusur işlemişsin gibi bir ah ettin.]

haber eyle- haber vermek (818)

818. *yakın konuban şehr kapusına
haber eyledi şâh tapusına*

[= Şehir kapısına yakın konaklayıp padişah huzuruna haber verdi.]

hal eyle- çözmek (4593)

4593. *dağı bir ılısuda anla gili
aşa bağı u hal eylegil müşkili*

[= Ayrıca bir kaplıcada kili anla; ona bak ve zorluğu çöz.]

harâb eyle- perişan etmek (1434)

1434. *maşûdı buyıdı ki beni eyleye harâb
ayruğ dağı nesneyiçün yayı kurmadı*

[= Maksudı şuydu ki beni perişan etsin; başka da bir şey için yay çekmedi.]

harc eyle- sarf etmek, kullanmak (1474, 4006, 5623)

1474. *ne kim vaşf-ı hâl idi derc eyledi
çü beyt içre fikrini harc eyledi*

[= Beyitte düşüncelerini kullandığında genel durumu da kattı.]

haref eyle- yıpratmak (4221)

4221. *yemek guşsa tek ‘ömri eyler telef
yigitlikde eyler kişiyi haref*

[= Kederlenmek biricik ömrü yok eder; kişiyi gençlikte yıpratır.]

¹⁹⁹

krş. EAT *gile eylemek* ‘şikâyet etmek’ [Osman Yıldız (2007). *Dâsitân-ı Sultân Mahmûd Mesnevisi*’nde Fiiller. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 134]

ḥatm eyle- tamamlamak (1102)

1102. *ne sözler ki var idi söylediler
bu kez çün sözi ḥatm eylediler*

[= Ne kadar söylenecek var, söylediler; bu kez sözü tamamladılar.]

ḥāzır eyle- hazırlamak (1789)

1789. *süci ḥāzır eyleyüben kurdı bezm
şu ḥalvetde yāriyile urdı bezm*

[= Şarap hazırlayıp içki meclisi kurdu; baş başa sevdiğiyle eğlendi.]

helāk eyle- yok etmek (2384)

2384. *çü Şa ‘lūk kaşd eyledi kim anı
helāk eyleye ala atı vü tonı*

[= Salûk, onu yok etmeye, (onun) atını ve zırhını almaya niyet etti.]

ḥelāl eyle- helal etmek, bağışlamak (812, 3734)

812. *dönüp oğlan eydür bu kamusı māl
anuy yolına eylemişven ḥelāl*

[= Oğlan dönüp: “Bu malın hepsini onun yoluna bağışlamışım.” der.]

hemîşe eyle- devam etmek (2078)

2078. *ilerü yöridi ḥulḳ eyledi
anuy ḥod ḥüyıdı hemîşe eyledi*

[= Öne çıktı, yumuşak başlı davrandı; (bu) onun huyuydu, devam etti.]

ḥışm ü küsü eyle-²⁰⁰ öfkelenmek (1983)

1983. *kimesneyle eylerse ḥışm u küsü
becid şöyle turur ki kalburda şu*

[= Kimle öfkelenir ve küserse; (bu durum) hemen kalburda su kadar sürer.]

ḥön eyle- ziyafet vermek (1115)

1115. *şunun bigi ḥön eyledi ol bize
ki kand u nebāt ağar idi dize*

[= O, bize bunun gibi ziyafet verdi ki şeker ve bitki dize yükselirdi.]

ḥoş eyle- iyi etmek (3701)

3701. *ecel yoğımış bunda erişdüm uş
Çalap Tañrı işümi eyledi ḥoş*

[= Ecel gelmediğinden işte buraya ulaştım; Allah Taala işimi iyileştirdi.]

ḥulḳ eyle- iyi ve yumuşak başlı davranmak (2078, 3518, 4214, 5077)

2078. *ilerü yöridi ḥulḳ eyledi
anuy ḥod ḥüyıdı hemîşe eyledi*

²⁰⁰

krş. EAT *ḥışm eylemek* ‘öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek’ [Osman Yıldız (2007). Dâsitân-ı Sultân Mahmûd Mesnevisi’nde Fiiller. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 134]

[= Öne çıktı, yumuşak başlı davrandı; (bu) onun huyuydu, devam etti.]

hüküm eyle- emretmek, sözünü geçirmek (3643: 2)

3643. *başumuza cānumuza eyle hüküm
ne kim buyurasın ola eyle hüküm*

[= Başımıza canımıza emret; ne kadar emredersen emret, olur.]

ırağ eyle- uzaklaştırmak (4152)

4152. *oşandurdu bu çarh cāndan beni
ırağ eyledi hānumāndan beni*

[= Bu talih beni candan bezdirdi; beni evimden uzaklaştırdı.]

ihtiyār eyle- seçmek (5491)

5491. *beni yoğiken şükür var eyledün
bu kullarına ihtiyār eyledün*

[= Şükürler olsun beni yoktan var ettin; bu kullarına (yönetici) seçtin.]

ihtiyāt eyle- tedbir almak (2131, 3330, 3504, 4587)

2131. *ne ağruğ kim vardur kamusun alup
katı ihtiyāt eyleyüp sak olup*

[= Ne kadar eşya varsa hepsini al; iyice tedbir alıp dikkatli olarak...]

iltifāt eyle- ilgilenmek (2399, 4636)

2399. *dönüp ardına bakmaz u söylemez
dēyeydün ki hēc iltifāt eylemez*

[= Arkasına dönüp bakmaz ve konuşmaz; (ona) hiç ilgilenmez dersin.]

intizār eyle- beklemek (3472)

3472. *gērü anda ol gün karar eyledi
geceye degin intizār eyledi*

[= O gün yine orada kaldı; geceye kadar bekledi.]

iş eyle- (227, 2773, 4628)

1. iş yapmak, bir şey yapmak

227. *besī ‘ālem içinde eylügümüş
hemīn eylük eden kişi eyler iş*

[= Dünyada yetecek olan iyilikmiş; her zaman iyilik eden kişi iş yapar.]

2. (mec.) fenalık yapmak

2773. *buyuram saña bir iş eyleyeler
ki ‘ibret kala anı söyleyeler*

[= Emredeyim sana bir fenalık yapsınlar ki ders olsun bunu anlatsınlar.]

iş pēşe eyle- iş yapmak, amel etmek (325)

325. *söz eşiden endēşe eyler olur
aņa lāyık iş pēşe eyler olur*

[= Söz dinleyen endişelenir; ona uygun amel eder.]

‘**işret eyle-** içki içmek (4259)

4259. *Süheyl anı gördi ki eyle diler
alup içdi ‘işret eylediler*

[= Süheyl, baktı ki o öyle ister; (kadehi) alıp içti, içki içtiler.]

‘**işret ü zevk eyle-** içkili eğlence düzenlemek (3444)

3444. *bular ‘işret ü zevk eylediler
‘aceb dürlü diller ki söylediler*

[= Bunlar içkili eğlence düzenlediler; çeşitli dillerde (şarkı) söylediler.]

‘**itāb eyle-** azarlamak, paylamak (301, 2196)

301. *girüp geldi elinde bir hoş kitāb
anı göricek eyledüm çok ‘itāb*

[= Elinde güzel bir kitap (ile) girip geldi; onu görünce çok azarladım.]

i‘**tibār eyle-** dikkate almak (2666)

2666. *çi anuñ sözi vü çi yel kim ese
nête i ‘tibār eyleye kimse*

[= Onun söyledikleri yel gibi estikçe; kim nasıl dikkate alsın?]

itlik eyle- (mec.) sözle saldırmak (4757)

4757. *Süheyl’e üküş itlik eyledi ol
talaşur bigi katı söyledi ol*

[= O, Süheyl’e sözle saldırdı; dalaşır gibi sert konuştu.]

ittifāk eyle- anlaşmak (3595)

3595. *şara girdiler eylediler ittifāk²⁰¹
ki külli bezenmiş idi hep şokāk*

[= Şehre girdiler, anlaştılar; bütün sokak tamamen süslenmişti.]

‘**ivaz eyle-** bir şeyin karşılığını vermek (4770)

4770. *güni ola kim eyleyevüz ‘ivaz
bire on ona olur yüz ‘ivaz*

[= Gün olur karşılığını veririz; bire on ona yüz bedel olur.]

ķabül eyle- (1990, 2292, 4727)

1. kabul etmek, razı olmak

1990. *şnuhlığı ol kimse eyler ķabül
ki fāzıl ola yoğ ki fużül*

[= O kişi zayıflığı kabul eder ki fazla söze gerek yok, erdemli olur.]

2. katına almak

2292. *şehe eydür indi ķabül eylegil
dil öğret ne dileriseñ söylegil*

[= Şaha: “Şimdi (onu) kabul et, (ona) dil öğret, ne istersen söyle.” der.]

3. tasdik etmek

4727. *benüm hācetümi **ḳabūl eylesün**
beni ṣāh kendüye ḳul eylesün*

[= Benim isteğimi kabul etsin; ṣah beni kendisine köle yapsın.]

ḳahr eyle- perişan etmek (80, 5129)

80. *bilürsin Nemrūd'ı **ḳahr eyledi**
aḡa ṭatlu dirligi zehr eyledi*

[= Bilirsin Nemrut'u perişan etti; ona tatlı hayatı zehir etti.]

kār eyle- yaramak, faydası dokunmak (4787)

4787. *bu beḡzer sözi āṣikār eyledi
ēṣidicegez aḡa **kār eyledi***

[= Buna benzer sözü ortaya koydu; (sözleri) duyunca ona yaradı.]

ḳarār eyle- durmak, beklemek (3472)

3472. *gērü anda ol gün **ḳarār eyledi**
geceye degin intizār eyledi*

[= O gün yine orada kaldı; geceye kadar bekledi.]

ḳaşd eyle- niyet etmek, istemek (2384)

2384. *çü Ṣa'lūk **ḳaşd eyledi** kim anı
helāk eyleye ala atı vü ṭonı*

[= Salûk, onu yok etmeye, (onun) atını ve zırhını almaya niyet etti.]

ḳavl eyle- anlaşmak, sözleşmek (4614)

4614. *Süheyl ile bu **ḳavli eylediler**
dēdi hem benüm göḡlüm eyle diler*

[= Süheyl ile anlaştılar; (Süheyl) "Benim de gönlüm öyle (olmasını) ister." dedi.]

kemend eyle- ip gibi kullanmak (1748)

1748. *hemān laḡza çözdi bölük saçların
kemend eyleyüp atdı birin birin*

[= Hemen o an örgülü saçlarını çözdü; ip gibi kullanıp tek tek attı.]

kend'özin ucuz eyle- kendini değersizleştirmek, itibarsızlaştırmak (5126)

5126. *pes ebleh kişi çünki tedbīrsüz
işe şuna **kend'özin eyler ucuz***

[= Sonra akılsız kişi, tedbirsiz olduğundan; işe saldırır (ve) kendisini değersizleştirir.]

kerem eyle- lütfetmek, müsaade etmek (4773)

4773. *Süheyl oldı ṣād okıdı āferīn
dēdi kim **kerem eyle** varḡıl yarın*

[= Süheyl mutlu oldu, takdir etti; "Lütfet, yarın git." dedi.]

kesād eyle- azaltmak (4784)

4784. *ğuluv ‘ām olıcaķ kopar çok fesād*
ki nāmūs narhına eyler kesād

[= Taşkınlık genel olunca çok karışıklık olur; (bu) doğruluğa olan güveni azaltır.]

ķılınç eyle- yaranmak, çok tevazu göstermek (181, 2189, 2840)

181. *yada bilişe eylemeyen ķılınç*
olur bilişe yad yada gülünç

[= Dosta düşmana çok tevazu göstermeyen dosta düşman, düşmana da gülünç olur.]

ķıyām eyle- ayağa kalkmak (4208)

4208. *gelicek yakın vērdi aņa selām*
Süheyl eyledi aņa karşı ķıyām

[= Yakına gelince ona selam verdi; Süheyl ona karşı ayağa kalktı.]

ķıyās eyle- karşılaştırmak, ölçmek, değerlendirmek (1676, 1809, 1864, 2029, 2286, 3761, 3808, 4192, 4311, 4509, 4711, 5328, 5541)

1676. *ķıyās eylerem ben ki ol māh-ı Çīn*
bugün kişi viribiyiser için

[= Ben derim ki Çin ülkesinin ay (yüzlü güzeli); (sana) bugün birini gönderecektir.]

ķīn eyle- kin tutmak (4116)

4116. *ķazandığın ayruķ böğün eyleyen*
yanılan cānına ķīn eyleyen

[= Kazandığımı bir daha heba eden, yanılan, canına kin tutan...]

ķitāb eyle- kitap durumuna gelmek (2037, 5342)

2037. *ki Tañrı çü şavdı bizüm ğuşşamuz*
ķitāb eylemege yarar kışşamuz

[= Allah endişemizi defetti; kıssamız kitap olmaya elverişlidir.]

ķul eyle- kul etmek (1702, 4727)

1702. *Süheyl eydür işbunı çün söyledün*
beni kendü şāhuņa ķul eyledün

[= Süheyl: “Bunu söylediğinde beni şahına kul ettin.” der.]

ķullıķ eyle- kulluk etmek, hizmet etmek (833, 2193)

833. *gerekdür ki biz ķullıģ eyleyevüz*
ayaķ tıtavuz şehi toylayavuz

[= Bizim kulluk etmemiz gerekir; içki sunalım, şahı ağırlayalım.]

lāğ eyle- şaka yapmak (1754)

1754. *dēdi hey ne söylersin eyleme lāğ*
ki dīvāruņ ardında olur ķulağ

[= (Nevbahâr:) “Hey ne söylüyorsun, şaka yapma; yerin kulağı vardır.” dedi.]

lecāc eyle- inat etmek, direktmek (5457)

5457. *işen uyma cehle vü çün ola cid*
lecāc eyleme düşmen ile becid

[= Bilgisizliğe çok uyma ve ciddi olduğunda; düşmanla inatlaşma.]

luḫ eyle- iyi ve hoş davranmak (4846)

4846. *yarındası nakāşı çah katına*
kığırdı vü luḫ eyledi çoḫ yine

[= Ertesi gün nakkaşı yalnız huzuruna çağırdı ve yine çok iyi davrandı.]

māt eyle- (mec.) öldürmek, mağlup etmek (1221)

1221. *çaluban eyitdi ḫüb āvāz ile*
māt eyledi Zühre 'yi āvāz ile

[= Güzel sesiyle çalıp söyledi; Venüs'ü sesiyle öldürdü.]

mekr ü al eyle- hile yapmak, aldatmak (2703)

2703. *şunuḫ bigi eyleyeven mekr ü al*
ki aldayam u sen kamu mālī al

[= Öyle bir hile yapayım ki kandırayım, bütün malı sen al.]

meyl eyle- (2675, 2800, 3917, 4825, 4901)

1. (mec.) ilgi ve alaka göstermek, istek duymak

2675. *anun ḫakkı kim eylemez ḫayfa meyl*
bilemezvenin noldı kız u Süheyl

[= Onun hakkı (var) haksızlığa istek duymaz; kız ve Süheyl'e ne oldu bilmiyorum.]

2. bir yöne doğru yönelmek

4901. *buyurdi sağında oturdı Süheyl*
hem eyledi Kaytās 'a ikrāma meyl

[= Emretti Süheyl sağında oturdu ve Kaytās'a ikrama yöneldi.]

muḫibb eyle- yakınlık kurmak, sevgi ve muhabbet göstermek (1052)

1052. *Süheyl 'ün görür ḫulkını yüzünü*
muḫibb eyler aḫa ol kend 'özünü

[= Süheyl'in iyiliğini ve yakınlığını görür; kendisini ona yakın tutar.]

müşkil eyle- zorlaştırmak (2662)

2662. *sen uşlu vü 'ākilsin ü andan ehl*
işī müşkil eyleme çün ola sehl

[= Sen akıllı başlısın ve ondan ehilsin; işi zorlaştırma, kolay olsun.]

nāḫaḫ eyle- haksız biçimde davranmak (3181)

3181. *ola ḫaḫ anı eylemek bu ite*
ki nāḫaḫ cuhud eyledi Tevrat 'a

[= Bu köpeğe onu yapmak doğru olur ki Yahudi Tevrat'a haksızca davrandı.]

naḫar eyle- bakmak (517)

517. *yine çün ḫaḫınca naḫar eyledi*
işin küllī z̄īr ü zeber eyledi

[= (Resme) iyice baktı; yine işini tamamen altüst etti.]

nedīm eyle- arkadaş etmek (4)

4. *gönül ehline ‘aşkın eyler nedīm*
Yemen’de boyadur Süheyl’e edīm

[= (Allah), gönül erine aşkı arkadaş yapar; Süheyl’i Yemen’de ilgisine mazhar eder.]

n’eyle- (< ne eyle-) ne yapmak (50, 52, 203, 258, 721, 1408, 1701, 1881, 2420, 2541, 2572, 2829, 3197, 3328, 3542, 4200, 4505, 4508, 4608, 4761, 5096, 5235)

50. *kişi n’eyledüğün nète bilmez ol*
bilür lîk rüsvây anı kılmaz ol

[= O insanın ne yaptığını nasıl bilmez; bilir ama onu rezil etmez!]

nişān eyle- işaretlemek (1960)

1960. *nişān eyle uz uz az az kaz*
kılavuz kolay olıcağ uça kaz

[= İşaretle, ustalıkla az az kaz; kılavuz uygun olunca kaz uçar.]

noş eyle- içmek (1619)

1619. *Süheyl’e bir ayağ tutdı ki uş*
anuñ şaylıgına bunı eyle noş

[= Süheyl’e bir kadeh uzattı: “İşte, bunu onun şerefine iç.”]

ölüm eri eyle- fedai yapmak (2601)

2601. *dédi beglere gördünüz mi çeri*
savaş néce eylerimiş ölüm eri

[= Beylere: “Askeri gördünüz mü, savaş (onları) nasıl fedai yaptı?” dedi.]

ören eyle- harap etmek (1825)

1825. *bünyādumu dürişdün kim eyleyesin ören*
bekledüm oranımı uş geldüm oranuma

[= Aslımı harap edesin (diye) uğraştın; tahminimi bekledim, şimdi tahminime eriştim.]

red eyle- reddetmek (5122)

5122. *anuñ hükmini eylemez kimse red*
vây aña ki olmaya andan meded

[= Onun emrini kimse reddetmez; ondan yardım istemeyen (kimsenin) vay hâline!]

renc eyle- sıkıntı vermek (561)

561. *kişi néçe renc eyledi yoğ yère*
hünermisse yazaydı çoğ yère

[= O, boşuna ne kadar çok sıkıntı verdi; becerikliyse (resmi) birçok yere çizseydi.]

revā eyle- uygun görmek (399)

399. *çü kamu halâyık du ‘ā eyledi*
anuñ hācetin Hāk revā eyledi

[= Bütün insanlar dua ettiğinde; Allah onun isteğini uygun gördü.]

revān eyle- (mec.) bağışlamak, vermek (690)

690. *revān eyledüñ baña mülk ü mālun
oturduñ bir arada çekdüñ elün*

[= Bana malını bağışladın; vazgeçtin, birlikte yaşadın.]

şabr eyle- sabretmek (4222, 4837)

4222. *şükür kim yigitsin ü hem sağ esen
belālar geçer bellü şabr eyle sen*

[= Şükürler (olsun) gençsin, sağ ve sağlıklısın; bilindiği üzere belalar geçer, sen sabret!]

şağır eyle- sağır etmek (2755)

2755. *ögi şaşururdu çeri güvüsi
kulağ şağır eylerdi oğ civusu*

[= Asker gürültüsü aklı şaşırtır; ok sesleri kulağı sağır ederdi.]

şalā eyle- (1061, 2477)

1. çağırarak, davet etmek

1061. *kulun şahd edüpdür ki kanda vara
şalā eyleye kamu ele şara*

[= Kulunuz, nereye giderse bütün ülkeleri davet edeceğine söz vermiştir.]

2. meydan okumak

2477. *kazā ol bilüsüze eyler şalā
ki tutduğı kuşın yabāna şala*

[= Kader o bilgisize meydan okur ki tuttuğu kuşu uzaklara salsın.]

savaş eyle- savaşmak (4341)

4341. *Yemen kavmi nētdi vü noldı nakāş
çeri uğraşup eyledi mi savaş*

[= Yemen halkı ne yaptı ve nakkaş ne oldu; asker çarpışıp savaştı mı?]

şohbet eyle- sohbet etmek (1866, 4139)

1866. *gērü eyleye şohbet ol ay ile
ki aşk esrügüdür meger ayıla*

[= Yine o ay ile sohbet etsin ki aşk sarhoşudur ancak ayılır.]

soymaç eyle- soymak (3387)

3387. *üşendürme çadır kapusını aç
ve gernī girüp eylerem soymaç*

[= (Beni) tedirgin etme çadır kapısını aç; aksi takdirde girip soyarım.]

sözün eyle- söz söylemek (2723, 3188)

2723. *ecel kişinüñ bağlayıcağ gözün
bilürsin alur örce eyler sözün*

[= Ecel insanın gözünü bağlayınca; bildiğini alır (ve) can sıkkan sözünü söyler.]

şād eyle- memnun etmek (4828)

4828. *güvendi cāni²⁰² vü gönli eyledi şād*
murādına erişdi vü oldı şād

[= Gönlü sevindi ve şenlendi; arzusuna kavuştu ve mutlu oldu.]

şāh eyle- padişah yapmak (418)

418. *tanışdı kim oğlını şāh eyleye*
anı düşmān eşidüp āh eyleye

[= (Akıllı kişilere) danıştı ki oğlunu padişah yapsın; düşman bunu duyup üzölsün.]

şerh eyle- (365, 3877, 4974, 5178, 5330)

1. (bir eseri) bir eser yazarak açıklamak

365. *şunuñ bigi şerh eyleyem Türkice*
ki Tat u Moğal éde şābāş cee

[= Şöyle Türkçe yazarak açıklayayım ki Tat ve Moğol (halkı) beğenip şaşırırsın.]

2. açık ve ayrıntılı anlatmak

3877. *kamusını şerh eyledi ol baña*
hemñ demedi uğraduğın saña

[= O bana hepsini anlattı; sana o an başına gelenleri söylemedi.]

şerik eyle- ortak etmek (4011)

4011. *dilüñ tut hêç rāzuñı söyleme*
kimesneyi sırda şerik eyleme

[= Dilini tut, hiçbir sırrını kimseye söyleme; (kimseyi) sırta ortak etme.]

şikār eyle- (mec.) tuzağa düşürmek (1178)

1178. *ol ne nigārdur ki beni eyledi şikār*
ne cān gönül kodı baña ne şabr u ne karār

[= O nasıl güzeldir ki beni tuzağa düşürdü; bana ne can gönül ne sabır ne huzur bıraktı.]

şükür eyle-²⁰³ şükretmek (4827, 5148, 5290)

4827. *velê Tanrı 'ya eyledi şükür üküş*
ki endêşe eyledüğüm geldi tuş

[= Fakat endişe ettiğim rast geldi (deyip); Allah'a çok şükretti.]

taqdîr eyle- hükmetmek (559)

559. *velê Tanrı ne yazdı ise gelür*
ne kim taqdîr eyledi hem ol olur

[= Fakat Allah ne yazdıysa yaşanır; her ne hükmetti (ise) o olur.]

ţama^c eyle- açgözlölük etmek (2476, 5187)

²⁰² Yazmada: *canı*.

²⁰³ krş. TTü. şükrelemek 'şükretmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2233b]

2476. **tama**‘ eyledüm ol daħı düşdi ħām
baña erlik adı bugündür ħarām

[= Açıgözlülük ettim o da yakışsız oldu; bana bugün yiğitlik adı yasaktır.]

tamām eyle- tamamlamak, bitirmek (356, 373, 5487, 5636, 5698)

356. *baña oldu vācib tamām eylemek*
eger māni‘ olmazsa devr-i felek

[= Eğer kader engel olmazsa; (eseri) tamamlamak bana şart oldu.]

tan̄z eyle- alay etmek (5391)

5391. *hēç eylemeñüz yoħsul olana tan̄z*
ki gizlü olıcidur örende kenz

[= Yoksul olana hiç alay etmeyin; hazine ki harabede gizlenir.]

tār u mār eyle- dağıtmak, perişan etmek (1179)

1179. *nāgāh ne fitne idi ki görüñdi gözüme*
göñlüm aluban eyledi ‘ağlumu **tār u mār**

[= (O), nasıl güzeldi ki ansızın gözüme görüñdü; göñlümü alıp aklımı dağıttı.]

ta‘ **zīm eyle-** saygı göstermek, hürmet etmek (3596)

3596. *delim köşk bağladılar yēr yüzün*
nēçe ta ‘**zīm eylediler** ħadsüzün

[= Şehirde çok köşk yaptılar; hadsiz hesapsız çok hürmet ettiler.]

tedbīr eyle- gereken hazırlıkları yapmak (2710, 4324)

2710. *dēdi şāhumuza sözüñ söyledüm*
*işüñ kamu **tedbīrini eyledüm***

[= “Şahımıza söylediklerini ilettim; işin bütün hazırlığını yaptım.” dedi.]

telef eyle- yok etmek (4221, 4563)

4221. *yemek ħuşsa tek* ‘ömri **eyler telef**
yigitlikde eyler kişiyi ħaref

[= Kederlenmek biricik ömrü yok eder; kişiyi gençlikte yıpratır.]

tercüme eyle- tercüme etmek (5615)

5615. *kıyās étdüm olmaz idi encüme*
*ki lafzen be lafz **eyledüm tercüme***

[= Kıyasladım ki (eseri) kelimesi kelimesine tercüme ettiğimde (bana) zahmet olmazdı.]

terk eyle- terk etmek, bırakmak (1805, 2214)

1805. *nēçeme ki anşuzda ħarībliğa göñildüm*
***terk eyledüm** élümi vü şārımı vü yurdu*

[= Nasıl ki ansızın gurbete yöneldim; ülkemi, şehrimi ve yurdumu terk ettim.]

ton eyle- elbise yapmak (1290)

1290. *kul āzād edem açları toyuram*
ton eyleyeler yoħsula buyuram
[= K le azat edeyim, a ları doyurayım; emredeyim, yoksullara elbise yapsınlar.]

toy eyle- ziyafet vermek (2069)

2069. *bilürem hem olasını ittif k*
ki toy eylemege d ziser yara 
[= Anlaşma olacağını da biliyorum; (o), ziyafet vermeye hazırlık yapacak.]

turaħ eyle- durak yapmak, durmak (1938, 2373)

1938. *taŗ atıcağaz gece olmaz ıraħ*
güneş eylemez gökde yindek turaħ
[= Tan atınca gece uzak değildir; güneş gökte hep durmaz.]

tuş eyle- karşı karşıya getirmek (4804)

4804. *şak h neye girdi anşuzın*
hem n ş rete eyledi tuş g zin
[= Birden su havuzuna girdi; o an gözü resme takıldı.]

ulu eyle- üstün tutmak (609)

609. *benüm düşdi naķřum kamudan şulu*
beni eylediler kamudan ulu
[= Benim resmim hepsinden iyi yakıştı; beni hepsinden üstün tuttular.]

ululuğ eyle- büyüklük göstermek (825, 1044)

825. *gerek luş u hem ululuğ eyleyü*
gelesiz bu řehz deyi²⁰⁴ boylayu
[= İyilik ve de büyüklük göstererek bu şehzade (ile) yarışabilirsiniz.]

var eyle- meydana getirmek (5491)

5491. *beni yoğiken şükür var eyledün*
bu kullarına iħtiy r eyledün
[= ş k rlers olsun beni yoktan var ettin; bu kullarına (yönetici) seçtin.]

y d eyle- hatırlamak (5542)

5542. *cih nda ne kim andan olduşsa ş d*
firaķına d yes n  eyle y d
[= Dünyada her neyden memnun oldunsa; ayrılığına sabretmen gerekeceğini hatırla.]

yad eyle- uzak tutmak (3519)

3519. *şunup tutdı v   pdi iki g zin*
bilişdi yad eylemedi kend'ozin
[= Uzanıp tuttu ve iki gözünü öptü; kendisini yakın gördü, uzak tutmadı.]

yalın eyle-  plak bırakmak (4503)

4503. *şunup tutdılar bağladılar elin
tonın soydılar eylediler yalın*

[= Uzanıp tuttular, elini bağladılar; üstünü çıkardılar, çıplak bıraktılar.]

yarağ eyle- hazırlık yapmak (341, 1032, 1074, 1084, 1086, 2108)

341. *bunu dedüm olmadı çün ittifāk
ki düzmege eyleye tîzcek yarağ*

[= Bunu dedim ama anlaşma olmadı; (o) hemen yazmaya hazırlansın.]

yarım eyle- ikiye bölmek (2596)

2596. *kılıç yalmanı nête kim ıldırım
neye uğrasa eylerdi yarım*

[= Kılıç ucu yıldırım gibi; neye rast gelse ikiye bölerdi.]

yas eyle- yas tutmak (3635)

3635. *saña Tañrı vèrsün tümen yaş bugün
anuñ yasin eyledük uş düğün*

[= Allah sana bugün pek çok yaş versin; onun yasını tuttuk, şimdi düğün (vaktidir.)]

yat eyle- hazırlık yapmak (2336)

2336. *Süheyl'e dèdi kaçmağa eyle yat
dahı dèyimezven ki sen bunda yat*

[= Süheyl'e: "Kaçmaya hazırlan!" dedi; (ona) artık sen burada kal diyemem ki!]

yèr eyle-²⁰⁵ yer etmek (3012)

3012. *ata cān içinde yèr eyler aña
yavuz yèl esdürmez andan yaña*

[= Baba gönül içinde yer eder; anne ondan yana kötü yel estirmez.]

yol eyle- ulaşmak, elde etmek (2222)

2222. *gören dèye ol sen yā sen ol
bulınmaya fark eylemeklige yol*

[= Gören "O sensin." ya da "Sen osun." der; (buna) ulaşmak ayırt edilmez.]

yüregini figār eyle- yüreğini parçalamak (572)

572. *bunu dèdi vü ağladı ol nigār
şehün eyledi yüregini figār*

[= O sevgili bunu dedi ve ağladı; şahın yüreğini parçaladı.]

zārîlık eyle- ağlayıp inlemek (712)

712. *ne ata ne anaya söyler idi
düni günü zārîlık eyler idi*

[= Ne baba ne anneye (bir şey) söylerdi; gece gündüz ağlayıp inlerdi.]

zehr eyle- zehir etmek, (mec.) sıkıntı vermek (80, 5129)

²⁰⁵

krş. TTü. yer etmek 'iz bırakmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2575b]

80. *bilürsin Nemrüd'ı kahr eyledi*
aña tatlu dirligi zehr eyledi

[= Bilirsin Nemrut'u perişan etti; ona tatlı hayatı zehir etti.]

zevk eyle- eğlenmek (1258, 1294, 4172)

1258. *bugün Çîn elindesin uş hele*
gül oyna vü zevk eyle bizüm ile

[= Bugün Çin ülkesindesin işte; haydi gül oyna ve bizimle eğlen!]

zîr ü zeber eyle- altüst etmek, dağıtmak (517, 1367)

517. *yine çün hakınca nazar eyledi*
işin küllî zîr ü zeber eyledi

[= (Resme) iyice baktı; yine işini tamamen altüst etti.]

ziyân eyle- zarar vermek (1206)

1206. *ki içmek süci baña eyler ziyân*
içecek tenümi eridir hemân

[= Şarap içmek bana zarar verir; içince o an tenimi eritir.]

3.2.4.1.5. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kıl-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

âferin kıl- beğenip takdir etmek (1150)

1150. *Süheyl'ün hōnına kalur ol taña*
öginde kılur çok âferin çok aña

[= O, Süheyl'in ziyafetine hayret eder; içinden onu çok takdir eder.]

âh kıl- acı ile içini çekmek (584)

584. *birini okur katına ol pādişāh*
açar rāzını söyler kılur āh

[= O padişah birini huzuruna çağırır; sırrını açığa vurur, söyler (ve) acı ile içini çeker.]

'ahd kıl- yemin etmek (1164)

1164. *atası elini tutup kıldı 'ahd*
içürimedük nêçe êtdükse cehd

[= Babası elini tutup yemin etti; ne kadar uğraştıysak (içki) içiremedik.]

ârzü kıl- bir şey istemek (692)

692. *buğur dahı bir ârzü kıluram*
ki derdüme dermân anı bilürem

[= Şimdi de bir şey istiyorum ki onun derdime çare olduğunu bilirim.]

âşikâr kıl- meydana çıkarmak, ortaya koymak (592, 1230, 1232)

592. *şehüñ rāzını kulları ne bile*
meger şāh anı âşikāre kıla

[= Şahın sırrını kulları nasıl bilebilir; meğer şah bunu meydana çıkarır.]

āvāre kıl- perişan etmek (879)

879. *dēdi beni **kılduñ āvāre** sen
melāmet kamu ēle vū šāra sen*
[= “Sen beni perişan ettin, bütün her yere rezil ettin” dedi.]

āzād kıl- azat etmek, serbest bırakmak (1210)

1210. *ululuk ēdiip kuluñı šād kıl
süciiden bugün beni **āzād kıl***
[= Büyüklük gösterip kulunu sevindir; bugün beni şaraptan azat et.]

bağrı baş kıl- yaralamak, gönül kırmak (757)

757. *bu söz idi kim **bağrumı kıldı baş**
gözüme karañu görünür güneş*
[= Bu söz (beni) gücendirdiğinden güneş gözüme karanlık görünür.]

bîhaber kıl- habersiz bırakmak (648)

648. *ne yērde görmişsin ēy pürhüner
anı kim **kılupdur** beni **bîhaber***
[= Ey hüner sahibi, onu nerede gördün? (O) beni habersiz bırakmıştır.]

cāzūluk kıl- büyüçülük yapmak (647)

647. *ya **hod cāzūluk** mı **kılursın** eyit
haber yārdan mı biliürsin eyit*
[= Büyüçülük mü yapıyorsun ya da sevgiliden haber mi biliyorsun? Söyle!]

cehdlık kıl- gayret etmek (2720)

2720. *üşenmeyüben **cehdlık kılavuz**
nişānlarını bola kim bilevüz*
[= Bıkmayıp gayret edelim; izlerini belki buluruz.]

coş kıl- coşmak, heyecanlanmak (889, 1219, 1254, 1810, 3817)

889. *hayāli senüñ göñlüñi aldı uş
içünđe anuñ sevgüsü **kıldı coş***
[= (Onun) hayali şimdi senin gönlünü aldı; onun sevgisi içinde coştı.]

çāre kıl- çözmek, halletmek, yoluna koymak (642, 678, 682, 932, 1377, 1400, 1408,
1416, 1690, 1747, 2513, 3197, 3497, 3813)

642. *ērişdüre tēcek seni yāra ol
kıla bu kolaysuz işe **çāre** ol*
[= O seni sevgiliye hemen ulaştırınsın; bu uygunsuz durumu çözsün.]

diri kıl- canlanmasını sağlamak (653, 660)

653. *ki **kıtludur** ayağuş hem yüzüñ
diri kıldı oğlumu tatlu sözün*
[= Ayağın ve yüzün uğurludur; tatlı sözlerin oğlumu canlandırdı.]

du‘ā kıl- dua etmek (135, 265, 340, 601, 1041, 1091, 1185, 1269, 2082, 3517, 3580,
3594, 5135, 5172)

135. *kırlardı dırlü du ‘ālar aña
kalırlardı yüzünü görüben taña*

[= Ona çeşitli dualar ettiler; yüzünü görüp hayret ederlerdi.]

endēşe kııl- endişe etmek (4737)

4737. *bola kim anuñ bir nişānın bulam
aña lāyık endīşesini kıılam*

[= Belki onun bir izini bulurum; ona gereğince endişelenirim.]

eylük kııl- iyilik yapmak (3032, 4362)

3032. *atama erişicegez ben bilem
ki eylügünje neçe eylük kıılam*

[= Babama ulaşacağımızı bileyim ki (senin) iyiliğine birçok iyilik yapayım.]

fidā kııl- ~ fidī kııl- feda etmek, gözden çıkarmak (1132, 1481, 2056, 5520)

1132. *kıılam tatlu cānumı aña fidā
ger andan gelür ise baña nidā*

[= Eğer ondan bana davet gelirse; tatlı canımı ona feda edeyim.]

fikri endāze kııl- düşünceyi ölçü tutmak (338)

338. *bu eski hikāyetleri tāze kııl
sözi düzmege fikri endāze kııl*

[= Bu eski hikâyeleri yenile; sözü yazmak için düşünceyi ölçü tut.]

fuzullık kııl- hadsiz veya yersiz davranmak (5256)

5256. *velé çünki oğluñ yérünñde kıala
nēte her bir ādem fužullık kııla*

[= Ama oğlun (senin) yerine baktığından; her bir kişi nasıl hadsiz davranır?]

ğani kııl- zengin etmek (397)

397. *uluñ vü kiçiyi kııldı ğani
dañı dedi kim siz dileñüz anı*

[= Büyük ve küçük herkesi zengin etti ve “Siz (benim için) dua edin.” dedi.]

geñez kııl- kolaylaştırmak (643)

643. *ki şarp işi geñez kıılan ol durur
kamu derde dermān vèren ol durur*

[= Zor işi kolaylaştıran ve bütün dertlere çare bulan O’dur.]

ħaber kııl- haber vermek (1028, 1351, 4741)

1028. *Süheyl’e dedi çünki vara vezīr
ħaber kııla şara vü şehe vezīr*

[= Süheyl’e: “Vezir gitsin, şehre ve şaha haber versin.” dedi.]

ħacil kııl- utandırmak, mahcup etmek (1117)

1117. *dañı bedreler vèrdi Mısrī kıızıl
kerem gösterüp kııldı bizi ħacil*

[= Ayrıca Mısır altını (olan) keseler verdi; bağışta bulunup bizi mahcup etti.]

hamle kı1- saldırmak, atılmak (4496)

4496. *ara yèrde er kim imiş bildiler*
aña hamle hep bir kezın kıldılar

[= Orada yiğit kimmiş anladılar; ona bir kez saldırdılar.]

harāb kı1- yıkmak (1322)

1322. *naķāş dèr ki bu iş degüldür şavāb*
ki bāğını şāhuñ kılavuz harāb

[= Nakkaş: “Şahın bahçesini yıkarız, bu doğru iş değildir.” der.]

harām kı1- haram etmek (1475)

1475. *canuma dirligi aņsuzda nète kıldı harām*
şu yār kim tama ağdı vü tıtmadı ārām

[= Bu sevgili dama çıktı ve rahat durmadı; canıma ansızın huzuru nasıl haram etti.]

hāzır kı1- hazırlamak (3337)

3337. *daħı dèdi her dürlü eksük gerek*
bu arada hāzır kıluñ tızrek

[= Ayrıca “Her türlü eksiki gereki burada hemen hazırlayın.” dedi.]

hikāyet kı1- hikāye anlatmak (372)

372. *èşit saña bir hoş hikāyet kılam*
eger Tanrı'dan uş ināyet bulam

[= Şayet Allah şimdi yardım ederse dinle, sana bir güzel hikāye anlatayım.]

hiṭāb kı1- hitap etmek (3096)

3096. *gelüp hücreye kıldı kıza hiṭāb*
ki hey dur götürgil yüzünñden niķāb

[= Odaya gelip kıza seslendi: “Hey, kalk! Yüzünden peçeyi aç!”]

huroş kı1- duyguları dışı vurmak, coşmak, gürlmek (535, 1211, 2672, 3817)

535. *getürdi aña vèrdi dārū-yı nüş*
ögi geldi başladı kıldı huroş

[= Ona şarap getirdi, verdi; kendine gelmeye başladığında coştu.]

ināyet kı1- izin vermek, yardım etmek (376, 1424)

376. *döne Türkiye okıya hāş u am*
ināyet kılursa Haķ ola tamām

[= Türkçeye çevrilsin, herkes okusun; Allah izin verirse tamamlansın.]

izzet kı1- büyüklük göstermek (137)

137. *şoñ uci ķadem başdı arş üstine*
ne izzet ki kıldı Çalap dostına

[= Allah, dostuna ne çok büyüklük gösterdi; sonunda (O) göge yükseldi.]

ķabül kı1- kabul etmek, razı olmak (1054)

1054. *gerek sen beni hem ata bilesin
sözümü ki derven **ķabūl ķulasın***

[= Sen beni baba (olarak) görmelisin ki sözümü söyleyeyim, kabul edesin.]

ķanā‘at ķıl- kanaat etmek, yetinmek (295, 4603)

295. ***ķanā‘at ķılup** loķma ger olsa az
helāk etmeye ķiķiyi hırş u āz*

[= Kanaat edip lokması azalınca; açgözlülük insanı perişan etmez.]

ķarār ķıl- durmak (870)

870. *ķonar gögsi üstinde **ķıur ķarār**
urur ķaynağını yüregın yarar*

[= (Onun) göğsü üstüne konar ve durur; pençesini vurup yüreğini yarar.]

ķismet ķıl- eriştirmek, nasip etmek (785, 5180)

785. *emek bizden ola Ćalap‘dan yārī
ki **ķismet ķıla** ol yigide yārī²⁰⁶*

[= Emek bizden yardım Allah‘tan olsun ki yiğide sevgiliyi eriştirsin.]

ķiyām ķıl- ayakta durmak, dikilmek (3769)

3769. *yoğıdı kimsesi kim vēre ta‘ām
tākati yoğıdı açlıhdan kim **ķıla ķiyām***

[= Kimsesi yoktu ki yemek versin; açlıktan gücü yoktu ki ayakta dursun.]

ķiyās ķıl- kıyas etmek, karşılaştırmak (3882)

3882. *velē bildüm eyle kim ol çok bilür
ķiyās eyle **ķıldum** ki ol çok bilür*

[= Fakat onun çok (şey) bildiğini anladım; o kadar karşılaştırdım ki o çok bilirdi.]

ķullıķ ķıl- kulluk etmek (4289)

4289. *atam ķulluğında olur idi ol
ķulu bigi **ķullıķ ķıur** idi ol*

[= O babamın hizmetinde olurdu; (ona) kulu gibi kulluk ederdi.]

māt ķıl- mağlup etmek (996)

996. *iki bedre altun iki üç key at
iki ķul kim ayı **ķıurular idi māt***

[= İki kese altın, iki üç iyi at, iki cariye ki (güzellikleri) ayı mağlup ederdi.]

merķamet ķıl- merhamet etmek (1887, 2270)

1887. *günüm şöyle geçdi eger biledün
taņa ķaluban **merķamet ķıladuņ***

[= Günümün böyle geçtiğini eğer bilseydin; şaşırıp merhamet ederdin.]

mübtelā ķıl- âşık etmek (1565)

1565. *ana karşı hoş güldi bir gül bigi
anı mübtelâ kıldı bülbül bigi*

[= Ona doğru güzel güldü; onu tıpkı bülbül gibi güle âşık etti.]

münevver kııl- aydınlatmak (32, 1049)

32. *bezer gökyüzün gece ilduz ile
münevver kıılur yeri gündüz ile*

[= Gökyüzünü gece yıldız ile süsler; gündüz ile yeryüzünü aydınlatır.]

müsellim kııl- müsellim olarak atamak (5573)

5573. *ki şāh uş müsellim kıılupdur sizi
kamu halka eşitdürüñ bu sözi*

[= Padişah şimdi sizi müsellim yapmıştır; bütün halka bunu duyurun.]

namāz kııl- namaz kılmak (3249)

3249. *baña bunca zahmet degül idi az
bir iş oldu kim kıılmaşvan namāz*

[= Bunca sıkıntı bana az değildi; bir sıkıntı oldu ki namaz kılamıyorum.]

nāz kııl- nazlanmak (1781)

1781. *pes andan yüzün açar idi az az
kıılur idi bir demde biñ dürlü nāz*

[= Ondan sonra yüzünü az az açardı; bir anda bin çeşit nazlanırdı.]

naşar kııl- bakmak (514, 1454, 1555, 2532, 5276)

514. *çü havz üzre aşsuzda kııldı naşar
su içinde şüreti görür ol meger*

[= Havuz üzerine ansızın baktığında; o meğer su içinde resmi görür.]

noş kııl- içmek (1166, 1171, 1291, 1810, 1965)

1166. *şehenşāh gerek kim ala kııla noş
ki ola Süheyl-i Yemen²⁰⁷ gönli hoş*

[= Padişahlar padişahı (kadeh) almalı, (o) içsin ki Yemenli Süheyl'in gönlü rahatlasın.]

ören kııl- harap etmek (542)

542. *bilürdüm ki ol şüreti bir gören
kıılurıdı gönli vü evini ören*

[= O resmi bir görenin gönlünü ve düzenini harap ettiğini bilirdim.]

pāre kııl- parçalamak (1230)

1230. *diledi ki tonını pāre kııla
ne rāzı ki var āşikāre kııla*

[= Giysilerini parçalasın (ve) ne sırrı varsa ortaya koysun istedi.]

rehā kııl- kurtarmak (628)

628. *ëriřdüirdi nakāřı tizcek şehe*

kılur** kend'özini ölümden **rehā

[= Nakkaşı padişaha hemen ulaştırdı; kendisini ölümden kurtardı.]

rüzī kıl- nasip etmek (1370, 5202)

1370. *Haķ Ta 'ālā kendü luşfından beni esirgeyüp*

*aņsuzın **rüzī kıla** ol b'ivefā yāri meger*

[= Allah Taala lütfundan beni esirgeyip meğer ansızın o vefasız sevgiliyi nasip eder.]

rüsvāy kıl- rezil etmek (50)

50. *kişi n'eyledügin nēte bilmez ol*

*bilür līk **rüsvāy** anı **kılmaz** ol*

[= O insanın ne yaptığını nasıl bilmez; bilir ama onu rezil etmez!]

řenā kıl- övmek, yüceltmek (814, 1269)

814. *bağışla vü tağıd u at yābana*

*çü eşitdi nakāř **kıldı** **řenā***

[= “Bağışla, dağıt ve önemsiz gör.” Nakkaş (bunu) duyduğunda (onu) övdü.]

serhoş kıl- sarhoş etmek (1641)

1641. *ıoldur kadehi şun elüme **kıl** beni **serhoş***

ger ağu ola yārum adına édeven nüş

[= Kadehi doldur, elime sun (ve) beni sarhoş et; eğer zehir olsa sevgilim adına içirim.]

řād kıl- sevindirmek (1210, 4697)

1210. *ululuķ édiþ kuluņı **řād kıl***

süciiden bugün beni āzād kıl

[= Büyüklük gösterip kulunu sevindir; bugün beni şaraptan azat et.]

řādılık kıl- memnuniyet göstermek (4623)

4623. *ikisin dağı gördi vü bildi*

*hemān laħza hoş **řādılık kıldı***

[= İkisini de gördü ve tanıdı; o an hoşça memnuniyet gösterdi.]

řefā'at kıl- şefaat etmek (165, 2638, 5694)

165. *meger kim **řefā'at kıla** Muřtafā*

ki bula kıyāmetde gönlüm řafā

[= Meğer Mustafa kıyamette şefaat eder de gönlüm huzura erer.]

řikār kıl- (mec.) tuzağa düşürmek (1564)

1564. *bayık bildi kim **kıldı** 'aşka **řikār***

olur kanda var ise 'aşkı āřikār

[= Şüphesiz anladı ki aşk (onu) tuzağa düşürdü; (o) nerede ise aşkı görünür.]

řürīde kıl- perişan etmek (1203)

1203. *çü işdüm süci uşda aldı beni*

*koyup şabrı **řürīde kıldı** beni*

[= Şarap içtiğimde işte beni ele geçirdi; sabrı bırakıp beni perişan etti.]

şükür kııl- ~ şükürin kııl- şükretmek (691, 1844, 3580, 4626, 5273)

691. *dilüm şükürin anuñ nêtesi kııla
ya ol eylügün nête zâyi^ç ola*

[= Dilim ona nasıl şükretsin ve o iyiliğin nasıl kaybolur?]

taħammül kııl- dayanmak, katlanmak (5384)

5384. *ne kim olurısa taħammül kıluñ
ululardan key teemmül kıluñ*

[= Büyüklerden her ne olursa katlanın; iyice etraflıca düşünün.]

ta^çma kııl- aç gözlülük etmek, göz dikmek (951)

951. *çeri bunda yoğıduğın bildiler
bu tâc u bu tahta ta^çma^ç kııldılar*

[= Burada asker olmadığını anladılar; bu taç ve tahta göz diktiler.]

ta^{pu} kııl- hürmet etmek, saygı göstermek (1703, 2986)

1703. *var indi ta^{pu} kııl dëgil aña
ki ben kaldum işbu sözünden ta^{pa}*

[= Şimdi ona git, saygı göster; bu sözlerine şaşırduğımı (ilet).]

tāze kııl- yenilemek (338)

338. *bu eski hikāyetleri tāze kııl
sözi düzmege fikri endāze kııl*

[= Bu eski hikâyeleri yenile; sözü yazmak için düşünceyi ölçü tut.]

tedbîr kııl- tedbir almak (3119, 5469)

3119. *bunuñ şükürüni sen gerek bilesin
nedür çāre vü tedbîr kıılasın*

[= Sen buna şükredici olmalısın; nedir çaresi (diye düşünür) ve tedbir alırsın.]

teemmül kııl- etraflıca düşünmek (5384)

5384. *ne kim olurısa taħammül kıluñ
ululardan key teemmül kıluñ*

[= Büyüklerden her ne olursa katlanın; iyice etraflıca düşünün.]

teferrüc kııl- gezinti yapmak, dolaşmak (298, 1385, 3026, 3991, 4456)

298. *önümde kitāb elimde kalem
ki gāh yazam u gāh teferrüc kıılam*

[= Önümde kitap, elimde kalem; gâh yazarım gâh dolaşırım.]

tefevvüz kııl- bağışlamak (206)

206. *bu hikmetleri anlayıcağ kişi
tefevvüz kıılur Haqq'a her bir işi*

[= Kişi bu hikmetleri anlayınca Allah'a her bir işini bağışlar.]

tekye kııl- güvenmek (5668)

5668. *yaramaz tayanmak şuya bilürem*
velê tekye yüz şuyına kıluram

[= Suya güvenmek faydasız bilirim ama şerefe güvenirim.]

temāşā kıl- seyretmek, izlemek (1209, 1295, 1368)

1209. *yêñüz içünüz hoş temāşā kıluy*
beni dahı bile içerden bilün

[= Yiyip için, güzelce seyredin; beni de birlikte sizden biliniz.]

terahhum kıl- merhamet etmek (5626)

5626. *unıdılmaya halk içinde adum*
terahhum kıla bilüşüm yadum

[= İnsanlar içinde adım unutulmasın; dostum düşmanım herkes merhamet etsin.]

tevāzu‘ kıl- alçak gönüllü davranmak (5077)

5077. *tevāzu‘ kılup lutf ile söyledi*
üküş ‘özr diledi hulğ eyledi

[= Alçak gönüllü davranıp iyilikle konuştu; iyi davrandı çok özür diledi.]

veli‘ ahd kıl- veliaht yapmak (5262)

5262. *düzen düzdi eyledi cehd ol*
ki oğlunu kıldı veli‘ahd ol

[= O, hazırlığını yaptı ve çabaladı; oğlunu veliaht yaptı.]

yād kıl- hatırlamak (1620)

1620. *elinden alup içdi vü oldı şād*
gerü ‘aşk düzenini kıldı yād

[= Elinden (kadehi) alıp içti ve sevindi; yine aşk durumunu hatırladı.]

yarağ kıl- hazırlık yapmak (786, 836, 931)

786. *şeh eydür eyit ne gerek bileyim*
çü gider yarağunuzı kılayım

[= Padişah: “Ne lazım söyle, bileyim? Giderken hazırlığınızı yapayım.” der.]

yārī kıl- yardım etmek (357, 1588, 5695)

357. *Çalap Tanrı yārī kılursa başa*
düzem şöyle kim kala gören taña

[= Allah Taala bana yardım ederse; (eseri) yazayım ki gören böyle şaşırınsın.]

yavu kıl- kaybetmek, yitirmek (275, 1216, 1503, 1786, 3116, 3965, 4079, 5136)

275. *kakıyup yavu kıлмаğıl bilünji*
yalan söze öğretmegil dilünji

[= Kızıp aklını kaybetme; dilini yalan söze alıştıрма.]

yoldaş kıl- yol arkadaşı yapmak (780)

780. *uş oğluma yoldaş seni kıluram*
ki uşlusın key kişi bilürem

[= Şimdi seni oğluma yol arkadaşı yapıyorum ki akıllı ve uygun (olduğunu) biliyorum.]

zarılıh kııl- ağlayıp inlemek (1443, 4764)

1443. *çü bahdı şuya gördi kim gölge yoḥ
tonın yırtuban **zarılıh kııldı** çoḥ*

[= Suya baktığında gölge olmadığını gördü; kıyafetini yırtıp çok ağlayıp inledi.]

zevk kııl- eğlenmek (551)

551. *tur örü bu endişeden geçelim
kıılup zevk yeyelim içelim*

[= Ayağa kalk, bu kaygıyı bırakalım; yiyelim içelim, eğlenelim.]

3.2.4.1.6. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kılın-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

sebeb kıılın- araç olarak kullanmak, sebep olarak görmek (1759)

1759. *şaçumun kıılın tut **kılın sebeb**
degül vaḫti kim bekleyesin edeb*

[= Saçımdan tut, araç olarak kullan; edep etmenin zamanı değil.]

3.2.4.1.7. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ol-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘aceb ol- yadırgamak, şaşırarak (1733, 3177, 5047)

1733. *‘aceb olmaya kuzu kapan kişi
çopandan yer olursa şapan taşı*

[= Kuzu çalan kişi, çobandan sapan taşı yerse (buna) şaşılmaz.]

‘adāvet ol- düşman olmak (5257)

5257. *bizüm gaybetümüzde fırsat olup
tuz etmek unıdup ‘adāvet olup*

[= Bizim arkamızdan fırsat bilen; tuz ekmek (hakkını) unutan; düşman olan...]

‘ādet ol-²⁰⁸ alışkanlık durumuna gelmek (147)

147. *üçüncisi ‘Osmān ki ‘ilm ḫayā
aḫa ‘ādet olmuş idi bīriyā*

[= Üçüncüsü Osman ki ilim, edep (ve) doğruluk onda âdet olmuş.]

āḡāh ol- öğrenmek, haberdar olmak (5570)

5570. *çavuşlar çağırup dediler bilün
ulu kiçi benden **āḡāh oluḫ***

[= Çavuşlar bağırarak: “Büyük küçük herkes benden bilsin, öğrensin!” dedi.]

aḡır ol- (mec.) sıkıntı vermek, bunaltmak (1496, 2580)

²⁰⁸ krş. TTü. *âdet olmak* ‘öteden beri yapılırlı olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 28b]

1496. *ne var ağır olaşisa yüküm*

*bola kim dürişdügüm ola büküm*²⁰⁹

[= Yüküm sıkıntı verecekse ne var; çabaladığım ola ki kat olur.]

ağu ol- zehrolmak (2127)

2127. *eger ola dağ rîşt ü ya karağu*

*olur āb-ı hayvān*²¹⁰ *elinden ağu*

[= Eğer (kişi) kel, yaralı ve kör olursa; hayat suyu (o kişinin) elinden zehrolur.]

ağmak ol- budala olmak (4578)

4578. *niçün kayğu andın yaña yeyile*

aña ağmak olan kişi yıyıla

[= Ondan yana niçin kaygılanılır; ona budala olan kişi yayılır.]

ağşam ol- akşam olmak, hava kararmak (1965)

1965. *odasına vardı kadeh kıldı nüş*

güyerdi ki ağşam kaçan ola uş

[= Odasına gitti, içki içti; şimdi ne zaman hava kararır (diye) beklerdi.]

ağar ol- akmak (1731)

1731. *şu kim ağar ola vü od kim yanar*

anı etmeye kim éde intizār

[= Su ki akar ve ateş ki yanar; kim bunu yapmayı bekler?]

alu ol-²¹¹ değersiz, aşağı olmak (2304)

2304. *ne var oldumisa senüñ aluñ*

bahāma ne şayduñ ki olam kuluñ

[= Senin değersizin oldumisa ne var; (bana) ne paha biçtin ki kulun olayım.]

‘ām ol- genel olmak (1049)

1049. *velé güneşüñ nūrı çün ‘ām olur*

ören yerleri hem münevver kılur

[= Fakat güneşin aydınlığı genel olduğundan harabelikleri de aydınlatır.]

amān ol- emniyet içinde olmak (1066, 2440)

1066. *eger ‘ömürden olursa amān*

gerek kim cihānı görem bir zamān

[= Eğer ömür elverirse; bir vakit dünyayı dolaşmalıyım.]

ağılmaz ol- bahsi geçmemek (5110)

5110. *ra ‘iyyetleri eyle dutmuşdı dinç*

ki ağılmaz olmuşdı güç ü başınç

[= Halkını öyle refah tutmuştu ki zulüm anılmaz olmuştu.]

²⁰⁹ Yazmada: *püküm*.

²¹⁰ Yazmada: *āb u hayvān*.

²¹¹ bk. *alu* [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskiçil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 23-24]

añlar ol- hatırlamak, anmak (5197)

5197. *bilürem atam añlar ola beni
nête kim añaatururam ben anı*

[= Nasıl ki ben onu anarım; babam da beni anar, bilirim.]

arı ol- günahsız olmak (99)

99. *eger 'itikâduñ olursa arı
vara Hâk katında işüñ ileri*

[= Eğer inancın günahsızsa; Allah katında işin rast gider.]

arğa ol-²¹² destek olmak (2577)

2577. *dédi sen ne dêrseñ ben anda olam
senüñ bigi er kişiye arğ'olam*²¹³

[= "Sen ne dersen ben orada olurum, senin gibi yiğit kişiye destek olurum." dedi.]

'âşî ol- günahkâr olmak (17, 101)

17. *şuçın 'âşî olanlaruñ yoyan ol
dirilden öldüren ü koyan ol*

[= Günahkâr olanların suçunu silen; (onları) diriltten, öldüren ve salan O'dur.]

aşah ol- alçak olmak (1991)

1991. *yimişlü olıcağ ağaçdağı şāh
başı göge çekmez ü olur aşah*

[= Ağaçtaki dal meyveli olunca; başı yükselmez ve alçak olur.]

'âşık ol-²¹⁴ âşık olmak (1531, 1538, 1814, 4093)

1531. *eger 'âşık olursa şāh-ı Erdvān
bulur tamlara urmağa nerdüvān*

[= Eğer Erdvân padişahı âşık olursa; damlara çıkmaya merdiven bulur.]

âşikâr ol- görünmek, meydana çıkmak (1564)

1564. *bayık bildi kim kıldı 'aşka şikār
olur kanda var ise 'aşkı âşikār*

[= Şüphesiz anladı ki aşk (onu) tuzağa düşürdü; (o) nerede ise aşkı görünür.]

âşüfte ol- akli başından gitmek, meftun olmak (2931, 3244)

2931. *gêrü sürdi bir hafta eglenmedi
key âşüfte olmışdı dinlenmedi*

[= Bir hafta oyalanmadı, yine (at) sürdü; epey akli başından gitmişti, dinlenmedi.]

āvāre ol-²¹⁵ (703, 4114)

1. uzak kalmak, ayrı düşmek

²¹² krş. EAT *arka ol-* 'destek olmak' [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 217]

²¹³ Çalışmada Semih Tezcan'ın okuma teklifi tercih edilmiştir. Diğer görüşler için bk. [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskicil Öğeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 25]

²¹⁴ krş. TTü. *âşık olmak* 'sevmek, tutulmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 174a]

²¹⁵ krş. TTü. *avare olmak* 'işsiz güçsüz dolaşmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 190b]

703. *sen āvāre olasın ben diri*
ölüm yēgrek ola baña āhiri

[= Ben hayatta (iken) sen uzak kalacaksın; bana sonu ölüm olsa daha iyidir.]

2. başıboş duruma gelmek

4114. *eliyle kendü düzenin bozan*
ğarīblıkda āvāre olup gezen

[= Kendi düzenini eliyle bozan; gurbette başıboş olup dolaşan...]

ayah bağı ol-²¹⁶ (mec.) engel olmak (2087)

2087. *çü biz başduk işbu ile ayağı*
sizüñ lutfunuz oldu ayağ bağı

[= Biz buraya ayak bastığımızdan beri; kereminiz (işimize) engel oldu.]

‘**ayb ol-** kusur sayılmak (1807, 2021, 4454, 5472, 5653)

1807. *‘ayb olmaya kopuz bigi ger zār inilersem*
‘aşkuñ eli key tutdı vü kulağımı burdı

[= Kopuz gibi ağlayıp inlersem kusur olmaz; âşkın eli iyice kulağımı tuttu ve burdu.]

ayın bayın ol- hayrete düşmek, donakalmak (1899, 2968, 3957, 4824)

1899. *nēte olmaya kimse ayın bayın*
ki bula karanjuda bengü şuyın

[= Karanlıkta abıhayatı bulacak kişi nasıl şaşkın olmasın?]

ayruhsı ol- farklı olmak, başka türlü olmak (2779, 4683, 4691)

2779. *bayık bildüm bu iş ayruhsı olmuş*
kaçan ise Süheyl’üm helāk olmuş

[= Süheyl’im ne zaman yok olduysa; şüphesiz bu iş başka türlü olmuş, dedim.]

āzād ol- azat olmak, kurtulmak (627, 771, 993)

627. *vezīr eşidüp bu sözi şād olur*
ol endişeden göñli āzād olur

[= Vezir bu sözü işitip mutlu olur; gönlü o endişeden kurtulur.]

‘**azīz ol-** yüce, kıymetli olmak (2664, 5568)

2664. *kişi kim ola anda ‘aql u temīz*
olur sözi mevzün u kadri ‘azīz

[= Akıl ve iyi huy sahibi kimsenin sözü ölçülü ve değeri yüce olur.]

bağrı baş ol- yüreği yaralanmak (614)

614. *ileyince bir dāye vü bir karavaş*
gören kişinüñ bağrı olurdı baş

[= Yanında bir dadı ve hizmetçi (vardı); (onu) gören kişinin yüreği yaralanır.]

bahā ol- bir şeyin değerini belirtmek (4561)

²¹⁶ krş. TTü. *ayah bağı olmak* ‘bir işin yapılmasına engel olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 197b]

4561. *bunun gevherine bahā olmaya*
bunun bigi bir ejdehā olmaya
[= Bunun cevherine değer biçmesin; bunun gibi ejderha olmaz.]

bahāne édinici ol- bahaneci olmak (4791)

4791. *ki nākes sözinden dönici olur*
bahāne üküş édinici olur
[= Alçak, dönek olur; çok bahaneci olur.]

baḥîl ol- cimri olmak (323)

323. *aru tohumdan aru biter tahıl*
öğüt vèrmege kimseye olmaḡ baḥîl
[= Saf tohumdan saf tahıl olur; birine öğüt vermeye cimri olmayın.]

baḥş ol- sözü geçmek, bahsedilmek (2696)

2696. *velè bellü bildüm bular bunda yoḡ*
becid tutdum baḥş iḡen oldu çoḡ
[= Fakat iyice anladım (ki) bunlar burada yok; pek çok bahsedildi, ciddi buldum.]

baş aḡrısı ol- (mec.) sıkıntı olmak (5640)

5640. *bu resm ile söz düzmegün toḡrısı*
olur ḡaşılı kuru baş aḡrısı
[= Bu durum ile söz yazman; doğrusu tekdüze (ve) sıkıntı olur.]

baş göz ol-²¹⁷ evlenmek (4520)

4520. *umar idüm anı ki baş göz ola*
ara yèrde faḡfūr ile söz ola
[= İsterdim ki o evlensin; Çin hükümdarı ile ortada anlaşma olsun.]

baş ol-²¹⁸ komutan olmak (2130, 2154)

2130. *eyitdi nakāşa buyur tîzrek*
çeriye baş olsun nète kim gerek
[= Nakkaş'a, askere gerektiği gibi komutan olsun (diye) hemen emir verdi.]

başı ḡoş ol- (264, 1211, 1291, 1300, 3300, 4237)

1. hoş vakit geçirmek

264. *eger diler isen ki her bir kişi*
sevüp senünle ḡoş ola başı
[= Eğer istersen her bir kimse; sevip seninle hoş vakit geçirir.]

2. sarhoş olmak

1211. *şehün başı süciyle olmuştı ḡoş*
éşitdi kaḡıdı kıldı ḡurūş
[= Padişahın başı şarapla sarhoş olmuştu; (sözleri) işittiğinde öfkeleni, gürlledi.]

²¹⁷ krş. TTü. *baş göz olmak* 'evlenmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

²¹⁸ krş. TTü. *baş olmak* 'lider olmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

başı kayu ol- kaygılı olmak (4041, 5327, 5582)

4041. *hışım nêçeme başı olsa kayu
yavuz günde yavlağ bulunur eyü*

[= Akraba ne kadar kaygılı olsa; kötü günde gayet iyi bulunur.]

becid ol- çalışmak, çabalamak, gayret etmek (3724, 4525)

3724. *işüñde becid ol düriş er bigi
ki işler olur kişi işi er bigi*

[= İşinde gayret et, yiğit gibi çalış ki işler yiğit kimsenin işi gibi olur.]

belā ol-²¹⁹ sıkıntıya sebep olmak (3746)

3746. *gêrû döndi ki ya ‘nî kıızı bula
bulmadı vü oldı artuğ belā*

[= Yani kıızı bulmaya yine döndü; bulamadı ve daha çok sıkıntı oldu.]

bêter ol- daha kötü olmak (714)

714. *ilerükiden hâli oldı bêter
ki ger bulsa cānın yabāna atar*

[= Öncekinden durumu daha kötü oldu eğer ki (onu) bulsa canını uzaklaştırır.]

bîçāre ol- çaresiz kalmak (635)

635. *ol ‘aşkdan olupdur bîçāre ol
ola kim bu derde bula çāre ol*

[= O bu aşktan çaresiz kalmıştır; o bu derde çare bulabilir.]

bîhüş ol- kendinden geçmek (1647)

1647. *sêni görelî gitdi benüm ‘aqlum u hüşum
her kim ki perî yüzünü göre ola bîhüş*

[= Peri yüzünü gören kimse aklını kaybeder; seni gördüğümden beri aklım gitti.]

bîkarār ol- (734, 1298, 1428, 1464, 3777)

1. kararsız olmak

734. *yigit ‘aşk ile çün ola bîkarār
anı bağı tutmağa nêce yarar*

[= Delikanlı aşkla kararsız olduğundan; onu bağı tutmak ne kadar yarar?]

2. huzursuz, rahatsız olmak

1298. *hemān dem eşidicegez Nevbahār
ki uşşı gidüp oldı ol bîkarār*

[= Nevbahār (söylenenleri) o an duyunca korkup huzursuz oldu.]

biliş ol- tanımak, aşına olmak (811, 864, 4959)

811. *ki vèrmek ile bulasın eyü ad
biliş ola senünle cümle yad*

[= Vermekle nam kazanırsın; tüm tanımayanlar seninle aşına olur.]

²¹⁹ krş. TTü. *bela olmak* ‘aşırı güçlük, sıkıntı ve zarara sebep olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 297b]

b̄mest ol- hoşnutsuz olmak (4242)

4242. *yavuz ise şol demde b̄mest olur*
bere ȳer v̄ü kendü oranın bilür

[= Kötü ise o anda hoşnutsuz olur; yaralanır ve kendi ölçüsünü bilir.]

bir ol- bir araya gelmek (195, 1324, 3302, 5187)

195. *h̄ak̄ikat berāber degül ‘ilm ü cehl*
añunçün bir olmadı nāehl ehl

[= Gerçekte ilim ve cehalet beraber değildir; ondan dolayı ehil ve ehil olmayan bir araya gelmedi.]

b̄zārlih ol- bezgin duruma gelmek, bezmek (4391)

4391. *çabaladı êtdi üküş zār̄lih*
cānından hem olmuş idi b̄zārlih

[= Çabaladı, çok ağlayıp inledi ve canından bezmişti.]

boyar ol- (mec.) aldatmak (3140)

3140. *kanıyula reng oldı ȳer yüzi*
nēte kim cuhud boyar olur bizi

[= Nasıl ki Yahudi bizi aldatır; (sonunda) kanı ile yeryüzü renklendi.]

buñalsılığ ol- iyice bunalmak, sıkılmak (2841)

2841. *buñalsılığ olsa aña degin*
güder dinçligin gözetmez begin

[= Ona kadar iyice bunalsa; (kendi) rahatını kollar, beyi gözetmez.]

buyruk ol- ~ buyruğ ol- emretmek, buyruk vermek (76, 119, 3016, 3725)

76. *meger buyruğı anuñ ola v̄ü pes*
yēle dañı oldur buyuran ki es

[= Meğer emreder ve hasılı rüzgâra da es (diye) buyuran O’dur.]

cevāb ol- cevap vermek (1711)

1711. *getürgil ne kim olur ise cevāb*
şavāb ola v̄ü hem bulasın şevāb

[= Her ne cevap verirse ilet; (böylesi) doğru olur hem de sevap kazanırsın.]

cid ol- ciddi olmak (5457)

5457. *iñen uyma cehle v̄ü çün ola cid*
lecāc eyleme düşmen ile becid

[= Bilgisizliğe çok uyma ve ciddi olduğunda; düşmanla inatlaşma.]

cihān gözine țar ol-²²⁰ dünya başına dar olmak (2022)

2022. *benüm göynügüm şol ki sen nāgehān*
gidesin gözüme țar ola cihān

²²⁰ krş. TTü. *dünya başına dar olmak* ‘büyük bir çaresizlik içinde kalmak, çok sıkılmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 736a]

[= Benim sıkıntım şu ki sen ansızın gidersen, (o zaman) dünya başıma dar olur.]

cömerd ol- cömert davranmak (2315)

2315. *kişi neçe cömerd olursa ne var
gerek kim ola kend'özinüñ tavar*

[= Mal kendisinin olmalıdır ki kişi ne kadar cömert davranırsa (buna) şaşılmaz.]

çağ ol- sona ermek, tamamlanmak (3312)

3312. *erişdiler uş gerek çihalar
tena 'um edecek idi çağ olar*

[= Ulaştılar, şimdi (karaya) çıkmaları gerek; onlar sona erip bolluğa ulaşacaklardı.]

çäre ol- çare olmak, çözüme kavuşmak (457, 4650, 5520, 5522)

457. *demür kilidi anuñ elmās idi
anı açmağa çäre olmaz idi*

[= Demir kilidi elması; onu açmaya çare olmazdı.]

çāresüz ol- çaresiz kalmak (3950)

3950. *bakıp gördi hayrān olup kaldıdı
çok ağladı vü çāresüz oldıdı*

[= (Resme) bakıp gördüğünde hayran olup kaldı; çok ağladı ve çaresiz kalmıştı.]

çeri başı ol- komutan olmak (2146)

2146. *cevābında eydür eger ol kişi
gidemezse kim ola çeri başı*

[= “Eğer o gidemezse (askerlere) kim komutan olacak?” diye cevap verdi.]

çevük ol- çevik olmak (2257, 3883, 4542)

2257. *hakikat neçeme çevük olsa kuş
iki ayağından tutulur üküş*

[= Gerçekte kuş ne kadar çevik olsa (da) iki ayağından çok yakalanır.]

dañ ol- hayrete düşmek (3781)

3781. *dēye kim bu şāra niçün geldidi
bakıp şūrete nişe dañ oldıdı*

[= Bu şehre niçin gelmişti (ve) resme bakıp nasıl hayrete düşmüştü, söylesin.]

delü ol- delirmek (1377)

1377. *nakāşa Süheyl eydür ey bilgilü
eger çäre kılmaz iseñ oldum delü*

[= Süheyl nakkaşa: “Ey bilgili, eğer çare bulmazsan deliririm!”]

derc ol- toplanmak, bir araya getirilmek (5623)

5623. *birez fikr eyledüm eger bende harc
ki çoğ ma 'nī oldı hikāyetde derc*

[= Biraz düşündüm şayet ben de (düşünce) kattım ki hikâyede çok anlam toplandı.]

dermān ol- çare olmak (1416, 2242)

1416. *ne bilem bu derde ne **dermān ola**
meğer çāre kılıcı rahmān ola*

[= Bu derde ne çare olur, nasıl bileyim meğer çare veren Allah'tır.]

dest res ol- elde etmek, kazanmak (290)

290. *budur kim kişinin **ola dest res**
dostlar ile otura bir nefes*

[= Kişi (için) kazanmak; dostlarla bir süre oturmasıdır.]

destūr ol- müsaade edilmek, izin verilmek (2076, 2079, 3036, 4713, 4719, 5402)

2076. *vēribidi nakāşı şāh katına
ki **destūr olursa** bine atına*

[= Padişah huzuruna nakkaşı gönderdi ki izin verilirse atına binsin.]

diler ol- dilemek, istemek (172)

172. *eger **diler olursa** her bir kişi
ki işleye Tahtı'ya yarar işi*

[= Dilediği olan her bir kimse; Allah için yararlı iş yapsın.]

dili lāl ol- konuşamaz duruma gelmek (564, 3184)

564. *şu bedr ay bigi yüzi oldu hilāl
büküldi beli **dili oldu lāl***

[= Şu dolunay gibi yüzü hilal oldu; güçsüz kaldı, konuşamaz oldu.]

diñç ol- sağlıklı olmak, yaşamak, selamete ermek (211, 3589, 3645, 3685, 5280, 5561, 5565)

211. *fuzulluk yēlin koma başuñda sen
ki key **diñç olasın** u başuñ esen*

[= Sen yersiz düşünceleri aklına getirme; sağlık ve esen olasın.]

diñçlik ol- canlılık gelmek (2921)

2921. *baña **oldı ol uyħudan diñçlik**
sünğüm içinde kurıdı ilik*

[= Bu uykuda bana canlılık geldi; kemiğim içinde ilik kurudu.]

diri ol- (1597, 3686, 3801, 4038, 4836, 4983, 5003)

1. (mec.) canlanmak, neşelenmek

1597. *bu hoş sözleri eşidüp hātırı
sevindi vü ölmüş iken **oldı diri***

[= Gönlü bu güzel sözleri işitip sevindi ve mutsuzken neşelendi.]

2. canlı olmak, yaşamak

3686. *çü nakāş eşitdi baş koyuban
dēdi neçe ki **olavan diri** ben*

[= (Söylenenleri) işittiğinde nakkaş saygı gösterip "Ben yaşadığım sürece..." dedi.]

dost ol- dost olmak (823, 3237, 4421, 5454)

823. *kamu pādişāhlar ile ʔrişe*
ola dost her birine girişe

[= Bütün padişahlara ulaşsın; her birinin arasına girsin, (onlarla) dost olsun.]

dümük ol²²¹ (< düm+ük) fazlaca meşgul olmak, ilgilenmek (1613, 4043)

1613. *ağa tama sen anı görmez bigi*
dümük olma aya budur yeği

[= Sen onu görmez gibi dama çıkar; onunla ilgilenme en iyisi budur.]

dürüst ol- doğru olmak (621)

621. *ne kim yazdum ise dürüst olmadı*
naşıladuğum heç eyü gelmedi

[= Her ne yazdımsa doğru olmadı; nazmettiklerim hiç iyi olmadı.]

düşer ol- düşecek gibi olmak (5127)

5127. *ādem düşer olsa ayah tayınur*
başındağı ‘aklı anuñ yayınur

[= İnsan düşecek gibi olsa, ayak sürçer; akli başından gider.]

düşmān ol- düşman olmak (4421)

4421. *yavuzluk şana bu ki key gelmesün*
şana düşmān olana dost olmasun

[= Kötülük düşünene iyi uğramasın; sana düşman olana (o) dost olmasın.]

düşürmiş ol- düşürmek (2534)

2534. *ya kızımı ya ol kişi meğer*
düşürmiş ola vü boşandı gider

[= Ya kızımı ya da onu meğer düşürmüş ve kurtulmuş gider.]

ebleh ol- budala olmak (2233)

2233. *sizün haqquma işbu mudur gümān*
kēy ebleh ola sizden eylük uman

[= Sizin hakkımda şüpheniz bu mudur? Sizden iyilik bekleyen akılsız olsun!]

ehl-i imān ol- iman sahibi olmak (92)

92. *sa ‘ādet anuñ kim müsülmān ola*
hidāyet bulup ehl-i imān ola

[= Mutluluk, müslüman olan kimsededir ki (o) doğru yola girip iman sahibi olur.]

ehl-i mestür ol- edepli şekilde örtülmek (5402)

5402. *size erlik işine destür ola*
eger perdeñüz ehl-i mestür ola

[= Eğer peçeniz edepli şekilde örtülürse; yiğitlik işi size uygun bulunur.]

ehil ol- ehil olmak, becerikli olmak (282, 1900, 3180)

²²¹

krş. EAT *dümük olmak* ‘bir işle yakından meşgul olmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1312]

282. *şu kimse tapusunda kim ehl ola*
sözi eylemek ‘arz ihen sehl ola

[= Yanında ehil kimse olsun ki sözü sunmak çok kolay olur.]

elde ol- elinde bulundurmak, sahip olmak (2016)

2016. *çü elde ola kıymet olmaz kader*
kişi eyler özine çoğ dürlü gadr

[= Talih elde bulunduğunda değer görmez; insan kendisine çok çeşitli haksızlık eder.]

encüme ol- zahmet olmak (5615)

5615. *kıyās êtdüm olmaz idi encüme*
ki lafzen be lafz eyledüm tercüme

[= Kıyasladım ki (eseri) kelimesi kelimesine tercüme ettiğimde (bana) zahmet olmazdı.]

enü yağu ol- şaşırmaq, hayrete düşmek (1639, 2174, 2689, 4463)

1639. *üninden sarāy içi taldı yağu*
kim eşitdise oldı enü yağu

[= Sesinden sarayın içi yankılandı; işiten şaşırıldı.]

er ol- yiğit olmak (2391, 2603, 2730, 4459, 4566)

2391. *silāhum tamām oldı atum kavī*
er olmayam ayruş anarsam evi

[= Silahım eksiksiz oldu, atım güçlüdür; bir daha evi anarsam yiğit olmayayım.]

erte ol- sabah olmak (5352)

5352. *meger bir gün erte olıcağ Süheyl*
atasın varup görmege êtdi meyl

[= Meğer bir gün sabah olunca Süheyl, babasını gidip görmek istedi.]

esen ol- sağ salim olmak, rahat olmak, mesut olmak (211, 1082, 1411, 1739, 1931, 2033, 3802, 3904, 5300)

211. *fuzullıq yêlin koma başuñda sen*
ki key dinç olasın u başuñ esen

[= Sen yersiz düşünceleri aklına getirme; sağlık ve esen olasın.]

esir ol-²²² esir olmak (5518)

5518. *dirêgā ki olduğ uşda esir*
senüñ bu işüñ uşda bilümi şır

[= Eyvah ki işte esir olduk; senin bu yaptığın bilgimi alt etti.]

esrük ol- sarhoş olmak (1158, 5400)

1158. *gerek ki bugün süci içmeyesin*
kim esrük olup sırrı açmayasın

[= Bugün şarap içmemen gerek ki sarhoş olup sırrını söylemeyesin.]

²²² krş. TTü. *esir olmak* ‘tutsak olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 816a]

eyü ol- iyi olmak, uygun olmak, elverişli olmak (2436, 2606, 2626, 5282, 5465, 5588)

2436. *birez cevher altun alayım dëyü
çoğ eglenmişem hoş olaydı eyü*

[= Biraz mücevher altın alayım diye çok oyalanmışım kendi (adıma) iyi oldu.]

fahrî ol- onur duymak (2731)

2731. *tırışıp dürişüp ölürsem hele
adum âdem anıcağaz fahrî ola*

[= Savaşıp ölürsem sonunda; insanlar adımlarını anınca onur duyarım.]

fâriğ ol- (296, 1468, 1698, 4423, 5561)

1. vazgeçmek, el çekmek

296. *bunu bilüben fâriğ olmuşvanın
kanâ ‘at bucağında kalmışvanın*

[= Bunu anlayıp vazgeçmişim; kanaat yerine değer vermişim.]

2. rahat, sakin olmak

1468. *êşitdüresin kulağına anuğ
pes andan fâriğ olsun canuğ*

[= Onun kulağına (bunu) duyur; ondan sonra için rahat olsun.]

ferâğat ol- huzur bulmak, rahatlamak (1816)

1816. *nëte olduğınu ne idi nëce
ferâğat olıcak dëyem bir gece*

[= Nasıl olduğunu, ne kadar ne olduğunu; rahatlayınca bir gece anlatayım.]

fermân ol- buyurulmak, emredilmek (36, 1070)

36. *hemîn çäre oldur ki fermân olup
işine vü şun ‘ına hayrân kalup*

[= Her zaman buyrulan çare; (Allah’ın) işine ve sanatına hayran kalmaktır.]

fevt ol- elden kaçmak, yok olmak (1456, 1612, 1798, 1901, 5469)

1456. *çü fırsat bulunmuş iken fevt ola
anı bilmiş ol girmez ayruğ ele*

[= Fırsat bulunmuşken kaçır; onun bir daha ele geçmeyeceğini bil.]

fidî ol-²²³ feda olmak (3624)

3624. *tapuğ dağı bilsün nedür hâlümüz
fidî olduğı başumuz mālumuz*

[= Zatiniz da hâlimizin ne olduğunu; başımızın malımızın (size) feda olduğunu bilsin.]

furşat ol- fırsat bilmek (5257)

5257. *bizüm gaybetümüzde furşat olup
tuz etmek unıdup ‘adâvet olup*

[= Bizim arkamızdan fırsat bilen; tuz ekmek (hakkını) unutan; düşman olan...]

²²³

krş. TTü. *feda olmak* ‘uğrunda yok olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 856b]

ġāfil ol- dalgın olmak, düşüncesiz davranmak (937, 5548)

937. *çerimiz niçün böyle ġāfil ola
ki yağı gelip geçmege yol bula*

[= Askerimiz neden böyle düşüncesiz davranır; düşman gelip geçmeye fırsat bulur.]

ġālib ol- üstün gelmek (1182, 1489)

1182. *bu ‘aşkı gizlemege dūrişdüm başarmadum
hem ‘aşkı ġālib oldu benim sırrum açar*

[= Bu aşkı gizlemeye çalıştım başaramadım; aşkı üstün geldi ve sırrımı belli eder.]

ġāngūsār ol- (mec.) dert ortağı olmak (2905)

2905. *hemān dūş içinde meger Nevbahār
Sūheyl ile olur ya ‘nī ġāngūsār*

[= Nevbahār, rüyada o an meġer Sūheyl ile dert ortağı olur.]

ġammāz ol- ara bozucu olmak (5445)

5445. *huşūşa ki ġammāz olursa sözin
ēşitme vü karardugörgil yüzün*

[= Özellikle sözü ara bozucu olursa; dinleme ve yüzünü karart.]

ġānī ol- (mec.) doyuma ulaşmak (663)

663. *tul ‘avret öksüzler ü külhāni
şu vèrmekden oldu tamāmet ġānī*

[= Dul kadınlar, öksüzler ve külhaniler; verilenlerden tamamen doyuma ulaştı.]

ġarīb ol- yabancı olmak (1422)

1422. *ġarīb ola vü kişi mazlūm ola
çü hācet diler şanma maħrūm ola*

[= Çaresiz olan ve sıkıntı çeken kişi, istekte bulunduğu yoksun kalır sanma.]

ġarķ ol- batmak, boğulmak (159, 160, 1446, 1757, 2528)

159. *ki ‘işyān denizinde ger ġarķ ola
ġāvurdan müsülmāna ne fark ola*

[= İsyān denizinde batılacaksa; dinsizden müsülmāna ne farkeder?]

gedāy ol- yetersiz kalmak (1343)

1343. *on on iki günde düzer bir sarāy
ki şāh olur ger serā içinde gedāy*

[= On on iki gün içinde bir saray yapar ki padişah o saray içindeyse yetersiz kalır.]

ġeñ ol- geniş olmak (224)

224. *baħīl olma vü tar dirilmeyigör
kim ölicegez saña ġeñ ola ġūr*

[= Cimri olma ve darlık içinde yaşa da ölünce mezar sana rahat gelsin!]

geñez ol- kolay olmak (364)

364. *bana yārī olursa **ola geyez**
ki küllī hikāyetlere eriş bu kez*

[= (Allah) bana yardımcı olursa kolay olur ki bu defa bütün hikâyelere uğraş (vereyim).]

gêrçek ol- gerçek olmak, meydana gelmek (1131)

1131. *eger **gêrçek olursa** fikrüm benim
dün ü gün **ola** adı zikrüm benim*

[= Eğer düşücem gerçekleşirse; gece gündüz (onun) adı zikrim olur.]

gerek ol- gerekmek, lazım olmak (2425, 3975, 5565)

2425. ***gerek ola** dëyüben aldum idi māl
kuru gelmegi tutmadum saña fāl*

[= Lazım olur diye eşya almıştım; sana boş gelmeyi hayırlı görmedim.]

gerekli ol- gerekmek, lazım olmak (3520, 3915)

3520. *iki güheri dahı vërdi aña
dëdi kim **gerekli ola** bu saña*

[= İki mücevheri de ona verdi; “Bu sana lazım olur.” dedi.]

gider ol- gitmek, yol almak (225, 2308)

225. *ne eylük kim etmek gerek êtgil
gider olıcağ kayğusuz gitgil*

[= Ne kadar iyilik yapmalıysa yap; giderken endişesiz git.]

göñli aşak ol- alçak gönüllü olmak (1281)

1281. *ulular işidür garīb oğşamak
yüce pâdişāhlar **göñli olur aşak***

[= Kimsesizleri teselli etmek yüce kimselerin işidir; yüce padişahlar alçak gönüllü olur.]

göñli hoş ol- (mec.) memnun olmak, sevinmek (1019, 1166, 2401)

1019. *ki ol kişi geldi vü garīb arup
ola göñli hoş ger görevüz varup*

[= O kişi yorulmuş ve uzaktan geldi; (onu) gidip görelim, sevinsin.]

göñli yavuz ol- (mec.) canı sıkılmak, üzülmek (1926, 2105)

1926. *Süheyl eşidüp **oldı göñli yavuz**
dëdi tãli ‘üm oñmamışdur henüz*

[= Süheyl duyunca üzüldü; “Bahtım henüz düzelmemiştir.” dedi.]

görmez ol- görmemek, algılamamak (2361)

2361. *gözün aç uyhu gözetmeyügör
çü **görmez ola** çi uyıyan çi kör*

[= Gözünü aç, uyku bekleme; ne uyuyan ne kör göremez.]

gözine konuğ ol- gözü bağlanmak, bir gerçeği göremez olmak (4377)

4377. *édindi anı kend'özine konuk
hoğ olaşıyımış gözine konuk*

[= Onu kendisi ağırladı; üstelik (bu durum) gözünü bağlamış.]

đuřsasız ol- endişesiz olmak (297)

297. *oturmuşdum bir gün işen melül
çü bir dem nête đuşsasuz ola kul*

[= Bir gün çok üzgün oturmıştum; kul bir an nasıl endişesiz olsun.]

güç ol- zor gelmek (3721)

3721. *hele dürişem nête kim ola güç
bolay kim belüre bu arada uç*

[= Zor olduğu gibi özellikle çalışayım; belki burada ortaya çıkar.]

gülinç ol- gülünç duruma düşmek (181)

181. *yada bilişe eylemeyen kılınç
olur bilişe yad yada gülinç*

[= Dosta düşmana çok tevazu göstermeyen dosta düşman, düşmana da gülünç olur.]

gümānı yavuz ol- bir şey veya kimsenin kötü olduğunu düşünmek, kötü zanda bulunmak (2217)

2217. *bize hem gümānı yavuz olmasun
bu hūrīye dev kulavuz olmasun*

[= Bizim için kötü düşünmesin; bu huriye şeytan yol göstermesin.]

güvenç ol- sevinç olmak (5328)

5328. *kıyās eyle kim nêce oldı güvenç
ki bir incüden ötrü erkildi genc*

[= Ne kadar sevinç olduğunu kıyasla ki bir inciden dolayı hazine toplandı.]

güyegü ol- damat olmak (3204, 3411)

3204. *cuhud-ı fuzül ol kadar māl ile
gerek řāh-ı Çīn'e güyegü ola*

[= Yersiz Yahudi, o kadar mal ile; Çin padişahına damat olmalıydı.]

güzāf ol- boş ve manasız sözler söylemek (2665)

2665. *ara yerde lāf olur olur ise
sözinde güzāf olur olur ise*

[= Olursa orta yerde söz olur; söylediklerinde ise boş söz olur.]

haberdār ol- bilgi edinmek (5209)

5209. *melikādelher her hünerden belī
gerek kim haberdār olalar velī*

[= Evet, şehzadeler her beceriden bilgi edinmeleri gerekir fakat...]

hācet ol- gerekmek, ihtiyaç olmak (1959, 3887, 4738)

1959. *sen işbu gece bu işe bağla bel
getür balta vü hācet olmaya bel*

[= Sen bu gece bu işe güven; balta getir ve bel (küreği) gerekmez.]

hacil ol- utanmak, mahcup olmak (313, 2067)

313. *hevāya uyup yabāna gitmegil
hevāya uyan tizcek olur hacil*

[= Arzuya uyup uzaklara gitme; arzuya uyan çabucak mahcup olur.]

hağ ol- doğru olmak, yerinde olmak (3181)

3181. *ola hağ anı eylemek bu ite
ki nāhağ cuhud eyledi Tevrat'a*

[= Bu köpeğe onu yapmak doğru olur ki Yahudi Tevrat'a haksızca davrandı.]

hağır ol- değersiz, kıymetsiz olmak (2989)

2989. *bugün pādişāh sensin ben fağır
fağırūn olur tuhfesi hem hağır*

[= Bugün padişah sensin, ben yoksul; yoksulun hediyesi de değersiz olur.]

harāb ol- perişan olmak, kötü duruma düşmek, harap olmak (1575, 3225, 3639, 4687)

1575. *çü nakāş saçdı yüzine gülāb
ögin dērdi olmuş iken ihen harāb*

[= Nakkaş yüzüne gül suyu serpince; çok perişan olmuşken kendine geldi.]

harāmī ol- haydut olmak (4553)

4553. *dēdi hey bu işler revā mı ola
senūn bigi kişi harāmī ola*

[= “Hey, bu işler uygun mu; senin gibi biri haydut olur mu?” dedi.]

harf ol- (mec.) konuşmak (1901)

1901. *ara yērde hēç söz fevt olmaya
nēçeme eger harf u şavt olmaya*

[= Her ne kadar konuşmasalar da aralarında söz hiç ziyan olmaz.]

harif ol- dost olmak, yoldaş olmak (935, 1615, 4256, 4446, 5329)

935. *uyur olsa çobān tağılur koyun
harif olsa gāfil bozılır āyin*

[= Çoban uyursa koyunlar dağılır; bilgisiz, dost olsa töre bozular.]

hāşıl ol-²²⁴ ortaya çıkmak, meydana gelmek (401, 1383, 2358, 3665)

401. *adı Bahr idi tağ degüldür hele
eger bahrden incü hāşıl ola*

[= Eğer denizden inci ortaya çıkarsa (buna) şaşılmaz; özellikle (onun) adı Bahr idi.]

hātır hoş ol- sevinmek, memnun olmak (3015)

3015. *gemim ü ne kim var ise uş senün
gerek kim **ola hâtırıñ hoş** senün*

[= Gemim ve her ne varsa işte senindir; yeter ki sen memnun ol.]

hayâl ol- hayal olmak, gerçekliğini yitirmek (1517, 4348)

1517. *hayâline düşüp **olduñdı** ey Süheyl **hayâl**
gel indi uş yüzini gördün oldu şaňa hâl*

[= Ey Süheyl, (onun) hayaline dalıp hayal olmuşsun; gel şimdi işte yüzünü gördün, sana iyi geldi.]

hayf ol- yazık olmak, ziyan olmak (4430)

4430. *bunuñ bigi av girmiş iken ele
iñen **hayf ola** kor iseñüz hele*

[= Bunun gibi av ele geçmiş iken; bırakırsanız çok yazık olur.]

hayr ol- iyi olmak, hayır sağlamak (5053)

5053. *çü ‘ömür âhiri **hayr ola** kişinün
gider tiz kündeldügi dişinün*

[= Kişinin ömrünün sonu iyi olduğunda; dişinin körlüğü hemen gider.]

hayrân ol- şaşırmaq, şaşırıp kalmak (1898, 3950)

1898. *Süheyl **oldı hayrân** tañlar idi
dédüğini güç ile anlar idi*

[= Süheyl şaşırdı, garip buldu; söylediklerini zor anlardı.]

hazef ol- toprağa karışmak (5392)

5392. *kişi kim kocala vü **ola hazef**
olur ‘aklı vü kuvveti hep telef*

[= Kişi yaşlanır ve toprağa karışır; akli ve gücü hep yok olur.]

hâzır ol- hazır olmak, hazır bulunmak (2435, 2509, 5111)

2435. *ol arada olmuş idük kamu yat
düzüp **hâzır olmuş** idi iki at*

[= Orada herkes hazır olmuştu; iki at tertip edip hazır bulunmuştu.]

helâk ol- mahvolmak, yok olmak (769, 1400, 2779)

769. *canum korhar anşuzda kim kend’özün
helâk olasın görür iken gözün*

[= Kendinin yok olacağını gözün görürken ansızın canım korkar.]

helâl ol- uygun olmak, helal olmak (1519)

1519. *eyâ nigâr şaňa kim dedi ki dök kanumu
hele garîbem ü ‘âşık hêç **olmaya bu helâl***

[= Ey resim gibi güzel sevgili, sana kim kanımı dök dedi? (Ben) âşık ve yabancıyım, bu (yaptığın) hiç uygun olmaz.]

hemnişîn ol- arkadaş olmak (5451)

5451. *hem olmayugör cāhil ile hemnişñ
ki cāhil kişi bilmez olur için*

[= Hem cahil ile arkadaş olma ki cahil kişi, işini bilmez.]

hicāb ol- utanmak (3110)

3110. *el urdı yüzinden götürdi niķāb
bulut güneşe nece ola hicāb*

[= El uzattı yüzünden peçeyi kaldırdı; bulut güneşten nasıl utanabilir?]

hêç ol- boşa gitmek, ziyan olmak (3890: 2)

3890. *emek tartuban varduğuy hêç olur
üşendüğüñ arduğuy hêç olur*

[= Çaba gösterip ulaştığın, sıkıldığın yorulduğun ziyan olur.]

hikāyet ol- hikāye olmak, anlatılmak (3458)

3458. *şehet neçe devrān döne henüz
hikāyet olup dilde añlavuz*

[= Dünya döndüğü sürece; anlatılıp dillerde anılırız.]

horyad ol- hoyrat olmak, kaba ve kırıcı davranmak (5236)

5236. *oğul atadan kaçsa horyad olur
aņa sen oğul demegil yad olur*

[= Evlat babadan kaçsa hoyrat olur; ona sen evlat deme, (o) yabancı olur.]

hoş ol- iyi olmak, iyileşmek (658, 677, 678, 717, 1949, 2052, 3219, 3268, 3352, 3400, 3400, 5087, 5539, 5539)

658. *dilerven hoş ola murāda ère
key ad ile ‘ālemde devlet süre*

[= Arzusuna ulaşsın, iyi olsun isterim; iyi ad ile dünyada mutluluk sürsün.]

hüb ol- güzel olmak (312)

312. *yigitlikde perhē inen hüb olur
kocalıcağaz hoş ne elden gelir*

[= Gençlikte perhiz çok güzel olur; yaşlanınca elden ne gelir?]

hurrem ol- neşelenmek, sevinmek (5285)

5285. *Süheyl dahı Nevbahār’a ol zamān
inen oldular hurrem şādumān*

[= Süheyl ve Nevbahār o zaman çok sevindiler, mutlu oldular.]

huşk ol- (mec.) kötü olmak (5617)

5617. *eger eyle etsem olurdu huşk
ne hāşıl koğusuz kalur idi müşk*

[= Eğer öyle yapsam kötü olurdu; neticede misk nasıl kokusuz kalabilirdi?]

ıraķ ~ irah ol- uzak durmak (266, 801, 1288, 1938, 4494, 5525)

266. *hasedden irak ol kinden şakin*

dağı kibre vü buhle varma yakın

[= Kıskançlıktan uzak dur, kinden sakın; ayrıca kibre ve pintiliğe yaklaşma.]

icâzet ol- izin verilmek (693, 705, 973, 2065)

693. *dilerven icâzet ola ben kıla*

ki varmağičün Çin'e girem yola

[= Bendeniz, Çin'e gitmek için yola çıkmama izin verilsin istiyorum.]

iki yahası bir olma-²²⁵ rahat olmamak, huzur bulmamak (5187)

5187. *ne kim ben tama eyledüm düşdi hām*

ne bir oldu fikrüm ne iki yaham

[= İsteddiğim her ne (varsa) boş çıktı; ne düşüncem bir araya geldi ne huzur buldum.]

ih ciğ ol-²²⁶ (mec.) ses gelmez olmak, sessizleşmek (1728)

1728. *cihān ih ciğ oldu kesilmişdi söz*

ayağ başduğı yeri görmezdi göz

[= Dünya sessiz duruma gelmek, söz kesilmişti; göz, bastığı yeri görmezdi.]

ināyet ol- ihsan olmak, iyilik olmak (5019, 5611)

5019. *şu yerde ki Hak'dan ināyet olur*

kişi her ne kim ister ise bulur

[= Burada (her şey) Allah'tan ihsan olur; kişi her ne isterse (O'nda) bulur.]

incine ol- üzüntü duymak, gücenmek (1730)

1730. *seni bulmayup olmasun incine*

ever kim ere tēz güvencine

[= Seni bulamayınca gücenmesin; (o), hemen emeline ulaşsın (diye) acele eder.]

iş ol- (mec.) sıkıntı olmak, sorun çıkmak (2152, 3249)

2152. *ki işbu gece saña bir iş ola*

ol işde neçe dürlü teşvîş ola

[= Bu gece sana bir sorun çıkar ve o durumda çok çeşitli karışıklık olur.]

işi tañ ol- şaşılacak duruma düşmek (2410)

2410. *dēdi ey dirēgā işüm oldu tañ*

gözüme kara toğdı bu tañla tañ

[= "Ey yazık, şaşılacak duruma düştüm; bu şafakla sabah, gözüme siyah doğdu!"

dedi.]

i' tibār ol- önem verilmek, dikkate alınmak (5638)

²²⁵ krş. *yakasız kal-* 'pek züğürtlemek' [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 61]

²²⁶ krş. *ih ciğ ol-* 'sessiz, sakın olmak' [Cem Dilçin (1991). *Mes'ūd bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahār İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 663b. İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 62]

5638. *çü bununı bigi söze ne i ‘tibār
ki taṭvīl ola anda yā iḥtişār*

[= Bunun gibi uzatma veya kısaltma olan söze nasıl önem verilir?]

ittifāk ol- fikir birliğine varmak, anlaşma olmak (341, 1459, 1706, 2069, 2341, 4111, 5139)

341. *bunu dēdüm olmadı çün ittifāk
ki düzmege eyleye tīzcek yaraḳ*

[= Bunu dedim ama anlaşma olmadı; (o) hemen yazmaya hazırlansın.]

ēmin ol- güven duymak (3443)

3443. *işen ēmin oldu vü sevindidi
neçe ağlaya birez avındı*

[= Çok güven duydu ve sevinmişti; çok kere ağlayıp biraz avunmuştu.]

ķabūl ol- kabul olmak, uygun görülmek (131, 5360)

131. *ne kim dileyessin olasıdur ķabūl
gērü dönicek beni ķullıḥda bul*

[= Her ne istersen kabul olacaktır; geri dönünce beni hizmetinde bulursun.]

ķādir ol- gücü yetmek (5117)

5117. *dilemezse bir sözi eylerdi bir
çü ķādir ola eyle eylerdi bir*

[= İstemezse bir sözü tek bir anlamda kullanırdı; gücü yettiğinde öyle yapardı.]

ķadri ‘azīz ol- çok değerli olmak (2664)

2664. *kişi kim ola anda ‘aql u temīz
olur sözi mevzūn u ķadri ‘azīz*

[= Akıl ve iyi huy sahibi kimsenin sözü ölçülü ve değeri yüce olur.]

ķāl u ķīl ol- dedikodusu yapılacak duruma gelmek (5563)

5563. *dēdi hem müsellim oluḡ dört yıl
sizüñ ile hēç olmaya ķāl u ķīl*

[= “Dört yıl verginizi verin ve de hakkınızda hiç dedikodu olmasın.” dedi.]

ķāni‘ ol-²²⁷ inanmak, kanaat etmek (4060)

4060. *bilimezdi ķadriñ görürken yüzün
bu kez ķāni‘ oldu ki bula izin*

[= (Onun) yüzünü görürken kıymetini anlayamadı; bu kez izini bulacağına inandı.]

ķarañulıķ ol- kararmak, karanlık çökmek (2589)

2589. *ķarañulıġ oldu vü görmezdi göz
nece göre çün ķarañudı toz*

[= Hava karardı ve göz görmezdi; karanlık ve toz olduğunda nasıl görsün?]

ķarañuraḡ ol- kararmak, karanlık çökmek (1914)

²²⁷

krş. TTü. kani olmak ‘inanmak, kanmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1298b]

1914. *egerçi yolumuz degüldi ırah*

*güyerdüim birez **ola kararurah***

[= Gerçi yolumuz uzak değildi; biraz hava kararsın (diye) beklerdim.]

karār ol- belirlenmek, kararlaştırılmak (2394, 3170)

2394. *ne kim alasin aldıdı Nevbahār*

*ol araya geldi kim **oldı karār***

[= Nevbahār, alacağı her ne varsa almıştı; belirlenen o yere geldi.]

karavaş ol- cariyeye olmak (2018)

2018. *uş indi ki **oldum** saña **karavaş***

oşanduñ hem eyle gerek ey şabāş

[= Şimdi sana cariyeye oldum; gevşedin ve öyle gerekir, aferin!]

karı ol- yaşlanmak (4135)

4135. *yigitlense kişi **olıcaķ karı***

yarar issi dèrlerse andan karı

[= Kişi yaşlanınca genç (koca) edinse; “Bundan yaşlı eş uygun düşer.” derlerse...]

kavī ol- güçlü olmak, güçlenmek (5460)

5460. *za ‘f’ olsa düşmen anı görme ħor*

kavī olıcaķ ol seni nète ħor

[= Düşman zayıf olsa onu küçümseme; güçlenince seni nasıl bırakır?]

ķavül ol- bahsedilmek (2096)

2096. *du ‘ā eylegil ü söz açģil birez*

*eyitgil **ķavül oldı bir iki kez***

[= Dua et ve (onunla) biraz konuş; bir iki defa bahsedildiğini anlat.]

ķayd ol- endişe olmak (288)

288. *ki bir dem néçe dürlü **olursa ķayd***

ola kim edem göñli ķuşını şayd

[= Bir an ne kadar çeşit endişe olursa olsun ki gönül kuşunu avlayayım.]

ķāyim ol- (mec.) ayakta durmak (1995)

1995. *şınuħlıħda key **ķāyim olģil tur***

Çalap Tañrı şınuħ göñüllerdedür

[= Güçsüzlükte hakkıyla ayakta dur, kalk; Allah Taala mağlup gönüllilerdedir.]

ķayu ol- kaygı duymak, endişelenmek (2393, 2775)

2393. *ķarañu **ķayu oldı** vü ķapu yoħ*

ķaranuñ ķarār etdügi ķaldı çoħ

[= Kapı yoktu, (bundan) sıkıntı ve kaygı duydu; karanlığın olduğu (yerde) çok kaldı.]

ķāzī ol- kadı olmak (2068)

2068. *şoñ uci bēş on güne rāzī **ola***

*zihī maşlahatçı ki **ķāzī ola***

[= Sonuçta beş on güne razı olur; ne iyi iş güder ki (ondan) kadı olur.]

kelām ol- söze başlamak (2992)

2992. *velē anca güydi ki yēndi ta‘ām
ta‘āmuḡ şoḡında çün **oldı kelām***

[= Fakat yemek yenene kadar bekledi; yemeğin sonunda söze başladı.]

kerem ol- lütuf olmak (3911)

3911. ***kerem ola** çok minnetüḡ cānuma
ve gernī girürsin benüm kanuma*

[= Minnetin canıma lütuf olur; aksi takdirde benim canıma kast edersin.]

kısmet ol- kısmet olmak, uygun gelmek (890, 1477, 4051, 4167)

890. *‘acebdür eger **kısmet olmaz** ise
gelüp ol kişi seni almaz ise*

[= Eğer o kişi gelip seni almazsa; kısmet olmazsa şaşılacak şeydir.]

kısu ol- sıkıntı olmak (4467)

4467. *bular bilmediler **olasın kısu**
varup vërdiler bir arada busu*

[= Bunlar sıkıntı olacağını anlamadılar; gidip birlikte pusu kurdular.]

kıymet ol- değer görmek (2016)

2016. *çü elde ola **kıymet olmaz** kader
kişi eyler özine çoḡ dürlü gadr*

[= Talih elde bulunduğu değer görmez; insan kendisine çok çeşitli haksızlık eder.]

kızıl yañağı toz ol- (mec.) endişeden benzi atmak (2546)

2546. *bakup gördi Çin’din yaña kopdı toz
kayurdu **kızıl yañağı oldı toz***

[= Bakınca Çin tarafında hareket olduğunu gördü; endişeden benzi attı.]

koça ol- ihtiyarlamak (5643)

5643. *belā çün becid çekdüm erte gece
yigitligüm oḡtında **oldum koça***

[= Sabah akşam çok sıkıntı çektiğimden gençliğimde ihtiyarladım.]

kolay ol- yarar sağlamak (4746)

4746. *haberler kime **olur** ise **kolay**
gemi sürdiler yël bigi çah bir ay*

[= Haberler kime yarar sağlar ise (oraya) rüzgâr gibi tam bir ay gemi yürüttüler.]

koḡşı ol- komşu olmak (1330)

1330. *çü kavmi gözetdi vü tutdı karar
ol arada **koḡşı olur** Nevbahār*

[= Halkı dikkate aldığından orada kaldı ve Nevbahâr’a komşu oldu.]

kör ol- kör olmak (2619, 4254, 5124)

2619. *gözün nesne göricegez nête kor
şunun bigi göz kâşki olaydı kör*
[= Gözün bir şey gördüğünde (onu) nasıl bırakır? Bunun gibi göz keşke kör olsaydı!]

kul ol- hizmetkâr olmak (106, 575, 746, 2304, 2319, 5044, 5049, 5107)

106. *güneş alnına vü kaşına hilâl
kul oldu vü ağız yarına zülâl*
[= Alnına güneş, kaşına hilal ve ağız suyuna su hizmetkâr olmuştur.]

kulavuz ol- yol gösterici olmak (1336, 1704, 2142, 2217)

1336. *ne bilsün yavuz konşu yavuz olur
yavuzlara şeytân kulavuz olur*
[= Kötü komşunun kötü olduğunu nasıl bilsin? Kötülere şeytan kılavuz olur.]

kuruyük ol- gereksiz yere sıkıntı vermek (4542)

4542. *uruşmazdı koç nece olsa çevük
aşa boynuzu oldu kuruyük*
[= Koç ne kadar çevik olsa (da) vuruşmazdı; boynuzu ona gereksiz yere sıkıntı verdi.]

lâf ol-²²⁸ dedikodu olmak (2665)

2665. *ara yerde lâf olur olur ise
sözinde güzâf olur olur ise*
[= Olursa orta yerde dedikodu olur; söylediklerinde ise boş söz olur.]

lâyık ol-²²⁹ uygun olmak (607, 2988, 4596, 4601)

607. *şalup elçiler istedürdi kişi
ki ol nakşa lâyık olaydı işi*
[= (O), elçiler gönderip becerisi bu resme uygun olan kişi aratırdı.]

mağbûn ol- kanmak, aldanmak (1627)

1627. *ben düşdüğüm garîblığa anuñçün idi
mağbûn olup gider isem olmaya incüme*
[= Benim gurbete düşmem onun içindi; aldanıp gidersem zahmet çekmesin.]

mağbûb ol- sevilen kimse olmak (3881)

3881. *cihânda neçe dürlü kim hûb ola
kamusından ol hûb mağbûb ola*
[= Dünyada ne kadar çeşit güzel var (ise); o hepsinden güzel ve sevilen olur.]

mağrem ol- samimi dost olmak (3293)

3293. *bu kez çünkü katına geldi cuhud
şanasın ijen mağrem oldu cuhud*
[= Bu defa Yahudi yanına geldi; (onunla) samimi dost olduğunu zannedersin.]

mağrûm ol- yoksun kalmak, mahrum olmak (1422)

²²⁸ krş. TTü. *laf olmak* ‘söz olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1568b]

²²⁹ krş. TTü. *lâyık olmak* ‘uygun olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1579a]

1422. *ğarīb ola vü kişi mazlūm ola*
çü hācet diler şanma mahrūm ola
[= Çaresiz olan ve sıkıntı çeken kişi, istekte bulunduğu yoksun kalır sanma.]

ma‘lūm ol- bilinmek, anlaşılmaq (419, 2712, 3873, 4910)

419. *dēdi kim şunuñ bigi oğlum ola*
ki ‘ilm ü hūner aña ma‘lūm ola
[= “Öyle oğlum olsun ki ilim ve hūner bilsin.” dedi.]

māni‘ ol- engel olmak (356)

356. *baña oldı vācib tamām eylemek*
eger māni‘ olmazsa devr-i felek
[= Eğer kader engel olmazsa; (eseri) tamamlamak bana şart oldu.]

ma‘nī ol- manası olmak (3731)

3731. *ne bilür ki anda ne ma‘nī ola*
eger bile şūretde nēte kıala
[= Onda ne anlam olduğunu nasıl bilebilir; eğer bilse resme nasıl bağlanır?]

māt ol- yenilmek, mağlup olmak (3326, 3946, 4701)

3326. *anuç luftını göricek oldı māt*
ki bıñar idi ol āb-ı hayāt
[= Onun hoşluğunu görünce yenildi; abıhayat (karşısında) o, pınardı.]

mazlūm ol- sıkıntı çekmiş olmak (1422)

1422. *ğarīb ola vü kişi mazlūm ola*
çü hācet diler şanma mahrūm ola
[= Çaresiz olan ve sıkıntı çeken kişi, istekte bulunduğu yoksun kalır sanma.]

meded ol- yardım istemek (5122)

5122. *anuç hükmini eylemez kimse red*
vāy aña ki olmaya andan meded
[= Onun emrini kimse reddetmez; ondan yardım istemeyen (kimsenin) vay hâline!]

mehel ol- uygun olmak, nasip olmak (3655)

3655. *revā olmaya istemek anı sehel*
ne bilem ‘ömürden ola mı mehel
[= Onu azıcık aramak uygun olmaz; (buna yetecek) ömür bilmem nasip olur mu?]

melāmet ol- kınanmak, ayıplanmak (1892)

1892. *ve gernī melāmet olursın şara*
kişi ‘aşk işin şanma kim başara
[= Aksi takdirde şehirde ayıplanırın; kişi aşkın üstesinden gelir sanma.]

melūl ol- üzölmek, boynu bükölmek (764, 877, 1167, 1170, 1893, 3744, 4407)

764. *eşitti atası vü oldı melūl*
gözi yaş toluban dēdi ey oğul

[= Babası işitti ve üzüldü; ağlayarak “Ey oğul!” dedi.]

merhem ol-²³⁰ merhem olmak (2776)

2776. *ki işbu güne dek hem umar idüm
olan zahmuma merhem umar idüm*

[= Bugüne kadar yarama merhem olan (bir şey) beklerdim.]

mes‘ūd ol-²³¹ mutlu olmak (5583)

5583. *kişi Tañrı ‘dan yana tutsa yüzi
olur tãli ‘i sa ‘d u mes ‘ūd özi*

[= Kişi Allah’a yönelse; bahtı uğurlu ve kendisi mutlu olur.]

meşğul ol- (1616, 4636, 5607)

1. ilgilenmek

1616. *hemîn baña meşğul ol her söziñ
ki ola baña söylegil kend’özün*

[= Her zaman her söylediğin beni ilgilendirir ki bana kendini anlat.]

2. uğraşmak

5607. *bunuñ bigi bir ‘aşknāme sözin
ki meşğul olup düzmişem anşuzın*

[= Böyle bir aşk mesnevisini, hemen uğraşıp yazdım.]

meşhūr ol-²³² tanınmak, ünlenmek (333)

333. *velikin eger Türkce oladı
kamu yerde meşhūr olup kaladı*

[= Fakat (eser) Türkçe olsaydı; her yerde tanınıp itibar görürdü.]

meyli ol-²³³ ilgisi olmak (1590, 5609)

1590. *eger ol saña meyli olmayadı
ağıp tãma her bār gelmeyedi*

[= Eğer onun sana ilgisi olmasaydı; sürekli arzulayıp gelmezdi.]

meşşüm ol- meşum olmak, uğursuz olmak (1760)

1760. *tekellüf ara yerde key şüm olur
anı gözeden kişi meşşüm olur*

[= Orta yerde gösteriş çok kötü olur; onu uman kişi uğursuz olur.]

minnet ol- minnet duymak (3328)

3328. *tapuñdan üküş minnet oldı baña
göreyin ki ben n’eyleyeven saña*

[= Hürmetinden çok minnet duydum; (buna karşılık) sana ne yapacağımı gör!]

miskin ol- zavallı duruma gelmek (4393)

²³⁰ krş. TTü. *merhem olmak* ‘bir derde çare olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1658a]

²³¹ krş. TTü. *mesut olmak* ‘mutlu olmak, onmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1663a]

²³² krş. TTü. *meşhur olmak* ‘ün kazanmak, tanınmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1664a]

²³³ krş. TTü. *meyli olmak* ‘ilgisi olmak, beğenmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1672b]

4393. *ey öñdin şāh u şindi dilencüven*
*iñen **miskīn oldum** esirgenciven*

[= Önceden padişahım, şimdi dilenciyim; çok zavallı duruma geldim, acınasıyım.]

muḥāl ol- imkânsız olmak, gerçekleşmemek (470, 1518, 1829, 2236, 2617, 3054, 3262, 4348, 4982, 5541)

470. *ki kabzumdadur kamusı mülk ü māl*
*bunu bilmemek yavlaḡ **ola muḥāl***

[= Mal ve mülkün hepsi elimdedir; bunu bilmemek gayet imkânsız olur.]

muḥtāc ol- muhtaç olmak (5158)

5158. *key atlar ağır ḥil‘at ulu tāc*
*ki şāhlaruñ **ola aña muḥtāc***

[= Padişahlarınızın ona muhtaç olacağı iyi atlar, değerli kaftan ve büyük taç...]

muḥtaşar ol- kısa ve öz olmak (5630)

5630. *ki söz cāna ol demde eyler eşer*
*ki key ma‘nīlū **ola muḥtaşar***

[= Söz ruha çok anlamlı ve kısa olduğunda etki eder.]

muntazır ol-²³⁴ bir kimsenin gelmesini beklemek (2348)

2348. *tanışmış iken yārı bile sözün*
*aña **muntazır oluban** añsuzın*

[= Sevdiğiyile sözünü danışmışken; ansızın onu bekleyip...]

muḥī‘ ol- itaatkâr olmak, yumuşak başlı olmak (102, 3600, 3622, 5177, 5340)

102. *çü ‘işyānı koyup kul **ola muḥī‘***
kıyāmetde aña bulına şefī‘

[= Kul, isyanı bıraktığında itaatkâr olur (ve) kıyamette ona şefaatçi bulunur.]

muvāfıḡ ol-²³⁵ uygun olmak (4596, 5401)

4596. *yoldaş oldur ki hemdem **muvāfıḡ ola***
biri birine ḥāli lāyıḡ ola

[= Yoldaş, birlikte bulunan durumu birbirine münasip ve uygun olan (kimsedir).]

mübārek ol- uğurlu olmak (5702)

5702. *iñşā‘allāh **mübārek ola** üstine*
daḡı her kim okımaḡa istene

[= Ayrıca her kim okumaya niyetlenir; inşallah (onun) adına uğurlu olur!]

mücid ol- çaba göstermek (348)

348. *bu kamusıyla çünki tutdum becid*
*anı düzmeḡe kaç gün **oldı mücid***

[= Bu hepsiyle önem verdiğimden; (o), bunu yazmaya kaç gün çaba gösterdi.]

²³⁴ krş. TTü. *muntazır olmak* ‘beklemek, gözlemek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1711a]

²³⁵ krş. TTü. *muvafık olmak* ‘uygun düşmek, kabul edilebilir olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1717a]

müslümān ol- Müslüman olmak (91, 92, 5680)

91. *müslümānlık işin ilerü getir*
müslümān olgör ferāgat ötür

[= Müslümanlık'ı önce tut; isteyerek vazgeç (ve) müslüman ol.]

müşerref ol- şeref duymak (1701)

1701. *müşerref olalum tapuñla bile*
felek bize n'eyleyesin kim bile

[= (Senin) huzurunla birlikte şeref duyalım; kaderin bize ne yapacağını kim bilebilir?]

müştāk ol- özlem duymak (5137)

5137. *şāh-ı Hāverān'a dahı bir biti*
yazup dēdi müştāk oldum katı

[= Hāverān padişahına ayrıca bir mektup yazıp: "Çok özledim." dedi.]

müyesser ol-²³⁶ nasip olmak (1802)

1802. *bunuñ bigi fırsat ki baña oldı müyesser*
hēç kimsene hayālinde beni ola mı dērdi

[= Herkesin hayalinde "Benim de olacak mı?" dediği bunun gibi fırsat bana nasip oldu.]

naẓm ol- şiir biçiminde olmak (5593, 5699)

5593. *'Arabca vü yā Pārsī ola lafz*
ki naẓm olucağ Türki'ye gelse lafz

[= Söz Arapça veya Farsça olur ki şiir biçiminde olunca söz Tükçe'ye gelse...]

nīş ol- zehir olmak (4246, 5546)

4246. *kimi tolu içüp kimi içse boş*
kimine olur nīş ü kimine nūş

[= Kimi çok içip kimi az içse; kimine zehir kimine tatlı gelir.]

nol- (< *ne ol-*) ne olmak (941, 1192, 1451, 1457: 2, 1580, 1809, 1838, 1927, 2012, 2040, 2065, 2153, 2248, 2390, 2402: 2, 2533, 2554, 2631, 2675, 2692, 2782, 2850, 2971, 2972, 3246: 2, 3301, 3470, 3505, 3528, 3572, 3586, 3744, 3762, 3864, 3868, 3905, 3988, 4126, 4177, 4186, 4311, 4341, 4386, 4397, 4415, 4456, 4494, 4508, 4527, 4555, 4649, 4736, 4782, 4805: 2, 4826: 2, 4837, 4853, 4902, 4904, 5359, 5479, 5500, 5644, 4275)

941. *çü ben uyuram kamusı noldular*
meger kim ecel érdi vü öldiler

[= Ben uyuduğumda hepsine ne oldu; meğer ecel geldi ve öldüler.]

noş ol- (mec.) tatlı, hoş gelmek (4246, 5546)

4246. *kimi tolu içüp kimi içse boş*
kimine olur nīş ü kimine noş

²³⁶ krş. TTü. *müyesser olmak* 'nasip olmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1740a]

[= Kimi çok içip kimi az içse; kimine zehir kimine tatlı gelir.]

oñat ol- uygun olmak, iyi olmak (3286, 4305)

3286. *üçüncü gün aña varıbilevüz
yël oñat olur ise eribilevüz*

[= Üçüncü gün oraya gidebiliriz; rüzgâr elverirse ulaşabiliriz.]

oşal ol- gafil olmak, dalgın olmak (1749)

1749. *ki tēz yapış kend'özün tama şal
hemîn çāre işbudur olma oşal*

[= Hemen tutun, kendini dama salla; tek çare budur, gafil olma.]

oşay ol-²³⁷ gafil olmak, dalgın olmak (2342, 2913, 3221, 4694)

2342. *cevāhir hem altun bile götürem
degül kim oşay olup u oturam*

[= Kıymetli eşyalarımı yanımda götüreyim; dalgın hâlde oturmayayım.]

ögür ol- birbirine alışıp yakın olmak, dost olmak (3631)

3631. *dutardı toğan yöresin ügeyik
ögür kaplan ile olurdi geyik*

[= Doğan, üveyik (kuşunun) etrafında dolanırdı; kaplan ile geyik dost olurdu.]

ölüm eri ol- fedai olmak (2164)

2164. *nēte gitmedi göricek anları
ne var kız ise oldu ölüm eri*

[= Onları görünce nasıl gitmedi; kız fedai olduysa (bunda) ne var?]

ören ol- harap olmak (2046)

2046. *anı gördüğüm hēç degüldür oran
gönül eli varduğınca oldu ören*

[= Onu gördüğüm (anlar) çok değildir; gönül ülkesi gittikçe harap oldu.]

pādişāh ol- padişah olmak (5361, 5574)

5361. *bu deñlü ki ben olmuşam pādişāh
bilimezvenin etdüğümi günāh*

[= O kadar padişah olmuşum; (ne) günah işlediğimi bilmiyorum.]

pāyumāl ol- perişan olmak, dağılmak (5580)

5580. *ve gernīne tavar kalur ne māl
kamusı tağılur olur pāyumāl*

[= Aksi takdirde ne mal ne mülk kalır; hepsi dağılır, perişan olur.]

peşīmān ol-²³⁸ pişman olmak (95, 3013, 4012, 4790)

²³⁷ krş. EAT *usañ olmak* (*usal olmak, usal tutmak, usañ tutmak*) ‘gaflet etmek, gevşek davranmak, vd.’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 3990-3992]

²³⁸ krş. *pişman olmak* ‘yaptığı bir işin uygunsuz sonuç vermesine üzülme’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1929b]

95. *ger incitmiş olsañ düzeltmek gerek*

peşmān olup tevbe etmek gerek

[= Eğer (bir kimseyi) incitmişsen düzeltmek gerek; pişman olup tövbe etmek gerek.]

pīç ol-²³⁹ boşa gitmek, heba olmak, zayi olmak (4837)

4837. *eyitdi ki şabr eyle ağlama hēç*

işüñ toğrıla n'ola oldısa pīç

[= “Sabret, hiç ağlama işin düzelir; boşa gittiye ne olur?” dedi.]

pīr ol- ihtiyarlamak (5052)

5052. *hemān laħza nakāş oldı vezīr*

yigitlendi nēçeme olmuşdı pīr

[= Nakkaş vezir olduğu anda; her ne kadar ihtiyarlamış (olsa da) gençleşti.]

rāst ol- doğru ve gerçek olmak (315, 4878)

315. *ki her bir ‘amel bakıcağ çep ü rāst*

çü nefse muħālif dūşe ola rāst

[= Her bir yapılamana doğru ve yanlış (biçiminde) bakınca nefse ters gelmesi doğrudur.]

rāzī ol-²⁴⁰ razı olmak, kabul etmek (2068, 5038, 5105)

2068. *şoñ uci bēş on güne rāzī ola*

ziħī maşlahatçı ki kāzī ola

[= Sonuçta beş on güne razı olur; ne iyi işgüder ki (ondan) kadı olur.]

revā ol- uygun olmak, yerinde olmak (88, 450, 1017, 1217, 2025, 2080, 3280, 3655, 4157, 4553, 5035)

88. *senüñ kim dilüñ var u bilüñ bile*

anı añmaz iseñ revā mı ola

[= Senin aklın ile dilin var; O’nu zikretmezsen uygun olur mu?]

revān ol- (69, 475, 523, 805, 1567, 2228, 3102, 3594, 5319)

1. (mec.) sürmek, devam etmek

69. *dağı hükmi nēte revān olduğı*

kamu ‘aciz ol hükmine kaldığı

[= Ayrıca nasıl hükmü geçtiği; bütün acizlerin onun emrine baktığı...]

2. hızlıca gitmek, sıvışmak

475. *ıuru geldi yerinden oldı revān*

yanındağı yancuğa şaldı revān

[= (Anahtarı) yanındaki çantaya koydu; yerinden ayağa kalktı, hızlıca gitti.]

3. akmak

2228. *semenden çü dirmend idi ergavān*

bağam suyu gül üzre oldı revān

[= Erguvan yasemenden aciz olduğundan; gül suyunun üzerine akmasını beklerim.]

²³⁹ krş. TTü. *piç olmak* ‘boşa harcamak [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1923a]

²⁴⁰ krş. TTü. *razı olmak* ‘uygun bulmak, kabul etmek, benimsemek, istemek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1967b]

rūzī ol- nasip olmak, evleneceği kimse olmak (3292)

3292. *baña ol ki yüzüm şuyıla ölem
yêg andan ki bunun **rūzī olam***

[= Ona nasip olmaktan, şerefimle ölmek bana daha iyi.]

rüsvāy ol- rezil olmak (1576)

1576. *dēdi yêgrek oldur ki şabr ēdesin
yaramaz ki **rüsvāy olup** gidesin*

[= “Rezil olup gidersen kötüdür; sabredersen daha iyi olur.” dedi.]

sa‘d ol- uğurlu olmak (5583)

5583. *kişi Tanrı ‘dan yaña tutsa yüzi
olur t̄ālī ‘i sa ‘d u mes ‘ūd özi*

[= Kişi Allah’a yönelse; bahtı uğurlu ve kendisi mutlu olur.]

sağ ol- sağ ve sıhhatli olmak (2826, 3802, 4030)

2826. *t̄imār ētdürüben çü **sağ oldılar**
şāh eydür benüm gönüm eyle diler*

[= İyileştirip sağlıklı olduklarında padişah: “Benim gönüm öyle ister.” der.]

şağır ol- sağır olmak (5124)

5124. *każā çünki kaldura gökden başı
olur şağır u kör z̄irek kişi*

[= Kaza, gökten olmaya başladığında akli başında kimse sağır ve kör olur.]

sağ ol- tetikte olmak, dikkatli olmak (2131, 2341, 3316)

2131. *ne ağruğ kim vardur kamusun alup
katı ihtiyāt eyleyüp **sağ olup***

[= Ne kadar eşya varsa hepsini al; iyice tedbir alıp dikkatli olarak...]

şakalı düz ol- (mec.) doğru sözlü ve dürüst olmak (4244)

4244. *dilersen çü içkü uzınsuz ola
harf̄iñ **şakalı** gerek **düz ola***

[= İçki (faslı) kısa olsun istersen; dostun dürüst olmalıdır.]

sākin ol- sakin olmak, durulmak (557, 3376)

557. *meger **sākin ola** birez ol oduñ
ki cānuña kendü elüñle çoduñ*

[= Meğer bu sıkıntın biraz durulur (bu sıkıntıyı) yüreğine kendi elinde bıraktın.]

şalāh ol- iyilik olmak (2624)

2624. *bayıç h̄ile ēdici bulmaz felāh
fesād ehli işinde **olmaz şalāh***

[= Şüphesiz hile yapanlar kurtulmazlar; ara bozucuların işinde iyileşme olmaz.]

şarp ol- zor olmak, kötü bir duruma gelmek (2752, 3395, 4580, 5522, 5616)

2752. *dökilürdi başlar yere tarp tarp*
*şāh-ı Çīn çü gördi **oldı** iş **şarp***
[= Başlar yere patır patır düşerdi; Çin padişahı işin kötü bir duruma geldiğini gördü.]

şarprağ ol- zor olmak (2808)

2808. *yētüp ardıradın bizi bulmaya*
*işümüz **dahı şarprağ olmaya***
[= Bizi bulmaya arkadan ulaşıp işimiz daha zor olmasın.]

şavāb ol- hayırlı olmak (1018, 1711, 3512)

1018. *eyit sen nētesi görürsin şavāb*
*hele ger varurşavuz **ola şavāb***
[= Sen hangisini uygun görürsün, söyle? Eğer gidebilirsek hayırlı olur.]

şavt ol- (mec.) konuşmak (1901)

1901. *ara yērde hēç söz fevt olmaya*
*nēçeme eger harf u **şavt olmaya***
[= Her ne kadar konuşmasalar da aralarında söz hiç ziyan olmaz.]

şayru ol- hastalanmak (717, 3148)

717. *ki oğlan hoş olmuş iken anşuzın*
*gērü **şayru oldı** açmaz gözün*
[= Oğlan iyi olmuşken ansızın yine hastalandı, gözünü açmaz.]

sebeb ol- sebep olmak, yol açmak (913, 2533, 3390, 4696)

913. *gide guşsa göñülinden tola mihr*
*bilişmeklige ger **sebeb ola mihr***
[= Gönlünden kaygı gitsin, sevgi dolsun; (bu) sevgi tanınmana yol açsın.]

sed ol- engel olmak (2086)

2086. *Sikender bigi gezmek idi oñat*
*sizüñ ni ‘metüñüz **oldı** bize **sed***
[= Doğrusu İskender gibi gezmekti; sizin kereminiz bize engel oldu.]

sehl ol- kolay olmak, zahmetsiz olmak (282, 1664, 2662, 3080, 3276, 3846)

282. *şu kimse tapusunda kim ehl ola*
*sözi eylemek ‘arz iñen **sehl ola***
[= Yanında ehil kimse olsun ki sözü sunmak çok kolay olur.]

serāsīme ol- sersemlemek (4519)

4519. *bizüm ile bir kaç gün eglendidi*
***serāsīme olmuşken** öglendidi*
[= Bizimle birkaç gün vakit geçirmişti; sersemlemişken kendine geldi.]

serhoş ol- sarhoş olmak (2128, 5319)

2128. *şu hāletde çün **serhoş oldı** Süheyl*
yañın idi kim geçe idi nısf-ı leyl

[= Bu durumda Süheyl sarhoş olduğunda; (vakit) gece yarısını geçmek üzereydi.]

sevdāyī ol- sevdaya tutkun olmak (4053)

4053. *işen **olmuşam** uş **sevdāyī** ben
bolay kim unıdam bu sevdāyı ben*

[= Bak! Ben sevdaya tutkun olmuşum; belki bu aşkı unuturum.]

şınıhlu ol- (mec.) kalbi kırılmak, üzülmek (2251)

2251. *kara kayğu göñlini başdıydı
şınıhlu olup katı busdıydı*

[= Gamlı düşünce gönlünü kaplamıştı; kalbi kırılıp iyice sinmişti.]

sır ol- ortadan kaybolmak (3887)

3887. *elinden gelür hācet olmaya cehd
sır olursa zülfi bigi söze ‘ahd*

[= Söze (ettiği) yemin zülûf gibi kaybolursa elinden gelen çabaya gerek olmaz.]

silsile ol- arkası gelmek (4243)

4243. *süci şohbet için **olur silsile**
az az içecek yoğ ki sile sile*

[= Şarabı az az içince değil dolu dolu (içince) sohbetin arkası gelir.]

söz ol- anlaşma olmak, anlaşmak (4520)

4520. *umar idüm anı ki baş göz ola
ara yerde fağfür ile **söz ola***

[= İsterdim ki o evlensin; Çin hükümdarı ile ortada anlaşma olsun.]

süfāl ol- süfla olmak, bayağı kalmak (1516)

1516. *güneş anuñ yüzi katına varıcağ şararur
güllicegez dişi katında incü **ola süfāl***

[= Güneş onun yüzü yanına ulaşınca sararır; güldüğünde dişi yanında inci bayağı kalır.]

süst ol- güçsüz olmak (3949)

3949. *varup görmege yörیدی anı cüst
ne bilsün göricek **olasını süst***

[= Onu gidip görmeye hızlı yürüdü; görünce (onun) güçsüz olacağını nasıl bilebilir?]

süvār ol- devam etmek (1677, 2320)

1677. *açılāsıdur her ne kim rāz var
bayıq bil ü işüne **olğul süvār***

[= Her ne sır varsa ortaya çıkacaktır; şüphesiz anla ve işine devam et.]

şād ol- memnun olmak, mutlu olmak (438, 627, 771, 993, 1469, 1587, 1620, 1783, 1856, 3239, 3455, 3800, 4376, 4773, 4828, 4877, 5105, 5319, 5322, 5464, 5542)

438. *çü tahta çıkup vērdi ol ‘adl ü dād
halāyık anı görüben **oldı şād***

[= O, tahta çıktığında adalet dağıttı; insanlar onu görünce memnun oldu.]

şāh ol- padişah olmak (3622, 3640, 3706, 3862, 3905, 3906, 5046, 5204)

3622. *ki bir bellü kişi bize **ola şāh**
muṭī^ç olalar el ü şeh- ü sipāh*

[= Bize, bilinen bir kişi padişah olmalı ki ülke ve ordu (ona) bağlansın.]

şākir ol- şükredici olmak, şükretmek (5319)

5319. *kamu **şākir** ü şād sarhoş **olup**
revān oldu her biri bahşiş alup*

[= Hepsini şükredici, mutlu ve sarhoş oldu; her biri bahşiş alıp gitti.]

şāzumān ol- ~ **şādumān ol-** sevinçli, mutlu olmak (1175, 5285)

1175. *otururlar ol arada bir zamān
Süheyl esriyüben **olur şāzumān***

[= Orada bir süre otururlar; Süheyl sarhoş olup mutlu olur.]

şeh māt ol- ölmek (2156)

2156. *bu naṭ^ç üzre ger oyna yat **ola**
sürem atı şöyle ki **şeh māt** **ola***

[= Bu örtü üzerinde (satranç) oynansa usul olur; atı öyle yürüteyim ki ölsün.]

şehriyār ol- padişah olmak (5192)

5192. *şoḡ uci ki Tufān şarında karar
tutup şükr kim **olmuşuz şehriyār***

[= Sonunda Tufān şehrinde yerleşip şükür ki padişah olmuşuz.]

şom ol- uğursuz olmak, kötü olmak (1760)

1760. *tekellüf ara yerde key **şom olur**
anı gözeden kişi meyşüm olur*

[= Orta yerde gösteriş çok kötü olur; onu uman kişi uğursuz olur.]

tağyīr ol- değiştirilmek, başka şekle sokulmak (5595)

5595. *delim dürlü **tağyīr** tebdīl **olur**
bu Türk'ün dili bir 'aceb dil olur*

[= Bu Türk dili çok türlü şekle sokulur ve (bu durumda) tuhaf bir dil olur.]

tamām ol- tamamlanmak, nihayete ermek (376, 433, 1317, 1373, 1673, 2330, 2391, 3728, 5162, 5528, 5637)

376. *döne Türkī'ye oқыya hāş u 'ām
'ināyet kılsa **Hak ola tamām***

[= Türkçeye çevrilsin, herkes okusun; Allah izin verirse tamamlansın.]

taḡ ol- şaşırmaq (465, 4007)

465. *'aceb **taḡ olmuşam** bu taḡladuḡum
hele işbu deḡlüdür anladuḡum*

[= Bu şaşkınlığıma acayip şaşırmışım; anladığım şey bu kadardır.]

tanuğ ol- şahit olmak (4411)

4411. *anuy Tanrı elün verürse bana
hem ol **tanuğ olsun** vevem saña*

[= Allah onun ülkesini bana verirse; şahit olsun ki (onu) sana veririm.]

tap ol- yetişmek, yetmek (2415)

2415. *bilür bigi çağırdı ki ey şer-i merd
benüm dermānum eyle **tap ola** derd*

[= Tanrı gibi çağırdı: “Ey aslan yürekli, benim dermanım öyle derde yeter!”]

tar ol- dar gelmek, yetersiz olmak (2655, 3170)

2655. *bugün yine fırsat bize yār ola
bu giñ yazı gözüñüze **tar ola***

[= Yine bugün fırsat bize yardımcı olur; bu geniş ova gözünüze dar gelir.]

tarab ol- şenlik olmak, sevinç duymak (3480, 4236)

3480. *çalındı yine sāz u **oldı tarab**
geçen geçeden dahı yègrek ‘aceb*

[= Yine sazlar çalındı ve geçen geçeden daha farklı şenlik oldu.]

tār u mār ol- tarumar olmak, perişan olmak, darmadağın olmak (625)

625. *ne vahtın ögüme düşe ol nigār
bilüm ile ‘aqlum **olur tār u mār***

[= O resim (gibi güzel), ne vakit aklıma gelse aklım darmadağın olur.]

taṭvīl ol- sözü uzatmak (5638)

5638. *çü bunun bigi söze ne i ‘tibār
ki **taṭvīl ola** anda yā ihtişār*

[= Bunun gibi uzatma veya kısaltma olan söze nasıl önem verilir?]

ṭavar ol- mala karşılık gelmek, mal değerinde olmak (3986)

3986. *dēdi bir dahı güherem gizlü var
göresin ki nēcisi **olur ṭavar***

[= Gizli bir mücevherim daha var; ne kadar mala karşılık gelir bak!]

tebāh ol- mahvolmak (5501)

5501. *zihī derd ü ḥasret dirēgā vü āh
ki ben geldüm ise sen **olduṭ tebāh***

[= Ne güzel dert ve hasret; eyvah ki ben geldiysem sen mahvoldun!]

tebdīl ol- değiştirilmek, başka şekle sokulmak (5595)

5595. *delim dürlü tağyār **tebdīl olur**
bu Türk’ün dili bir ‘aceb dil olur*

[= Bu Türk dili çok çeşitli şekle sokulur ve (bu durumda) tuhaf bir dil olur.]

telef ol- yok olmak, mahvolmak, ölmek (67, 68, 400, 2760, 4504, 5392)

67. *anuy buyruğıdur ve gernī gülef
zihī hayf kim olaydı telef*

[= O'nun emridir yoksa gül yazık ki mahvolurdu.]

teşvîş ol- karışıklık olmak (2152)

2152. *ki işbu gece sana bir iş ola
ol işde neçe dürlü teşvîş ola*

[= Bu gece sana bir sorun çıkar ve o durumda çok çeşitli karışıklık olur.]

tolu ol- yayılmak, kaplanmak (3431)

3431. *apañsuzda ün geldi meş 'ale
deniz yüzi oldı tolu meş 'ale*

[= Ansızın ses geldi; denizin yüzeyi meşalelerle kaplandı.]

toptolu ol- dolmak, kalabalıklaşmak (4950)

4950. *oturan turan anda ulu kiçi
ki toptolu olmuşdı meydān içi*

[= Orada yaşayan büyük küçük herkes, meydanı doldurmuştu.]

tuş ol- rastlamak, tesadüf etmek (490, 1694, 1869, 1976, 2444, 2923, 3068, 3409, 3938, 4167, 4280)

490. *buları teferrüc ederken özi
revān bir kapuya tuş oldı gözi*

[= Kendisi bunları dolaşırken hemen gözü bir kapıya tesadüf etti.]

tutaş ol- karşılaşmak, rastlaşmak (2814, 3546)

2814. *yazı vü dere koma ya tağ u taş
ara çevre şāllah olasin tutaş*

[= Ova ve dere, dağ ve taş hiçbir yer bırakma; inşallah oralarda karşılaşırsın!]

tutsak ol- tutsak olmak (2778)

2778. *kişi tutsağ olsa hem olur ümīd
ki gerded şeb ü tīre rüz-ı sipē*

[= Kişi tutsak olsa da ümit vardır ki gece ve karanlık aydınlık gündüze döner.]

uş ol- akla uygun olmak (5545)

5545. *kaçanı kovar iseñ olmaya uş
anı yeme vü yeyle yine kuş*

[= Kaçanı kovalarsan akla uygun olmaz; ya onu yeme ya da tekrar çıkarmayı tercih

et.]

uşlu ol- akıllı olmak (5098)

5098. *geçen geçdi gelmeyen kim bilür
demin hoş geçüren key uşlu olur*

[= Yaşanan geçti, olacakları kim bilebilir; zamanı güzel geçiren çok akıllı olur.]

uz ol- becerikli olmak (3333, 5448)

3333. *gelin birkaç ādem ki olasız uz
bınar üstine bu çadırı kurunuz*

[= Birkaç adam ki becerikli olanınız gelin; pınarın üst tarafına bu çadırı kurun!]

vācib ol- vacip olmak, şart olmak (356, 681)

356. *baña oldu vācib tamām eylemek
eger māni^c olmazsa devr-i felek*

[= Eğer kader engel olmazsa; (eseri) tamamlamak bana şart oldu.]

vebāl ol- yük olmak, ağır bir sorumluluk yüklenmek (2716)

2716. *bayık bil ki bu deñlü tavar u māl
saña kanda varursañ ola vebāl*

[= Açıkçası bu kadar mal ve mülk; nereye gidersen sana sorumluluk yükler.]

vişāl ol- sevdiğine kavuşmak (1514)

1514. *hayālını görüben vaşl umardun ey gönül
yüzünü gördün ümīd üzmegil hem ola vişāl*

[= Ey gönül, hayalini görüp kavuşma bekledin; yüzünü gördün kavuşma ümidini de kesme.]

yad ol- düşman olmak, yabancı olmak (181, 5236)

181. *yada bilişe eylemeyen kılınç
olur bilişe yad yada gülünç*

[= Dosta düşmana çok tevazu göstermeyen dosta düşman, düşmana da gülünç olur.]

yağlu ol- (mec.) iyi olmak, memnun olmak (3207, 4935)

3207. *anun yüregi nēte yağlu olur
işi şuda bir yēle bağlu olur*

[= Onun yüreği nasıl iyi olabilir? İşi suda bir rüzgāra bağlı bulunur.]

yaqın ol- ~ yaqın ol- yaklaşmak, yakın yerde bulunmak (1027, 1333, 1732)

1027. *vezīri çü gönderdi şaha nakāş
yaqın oldu aqşama karardı kaş*

[= Nakāş, veziri padişaha gönderdiğinde akşam oldu (ve) karanlık çöktü.]

yaqın ol- tam ve doğru şekilde bilmek (2671, 4880)

2671. *çü eşitdi nakāş bildi yaqın
ne kim ol gümān idi oldu yaqın*

[= Nakkaş duyduğunda şüphesiz anladı; her ne şüphesi var (ise) bildi.]

yār ol-²⁴¹ (1479, 1563, 2655, 3240, 3599, 5141)

1. sevgili olmak, dost olmak

1479. *ya ol elüme gire yā hoğ ben çıkam başdan
ya aña yār olavan yā ho yüregümi yaram*

²⁴¹ krş. TTü. *yar olmak* ‘yardım etmek, yararlı olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2531b]

[= Ya onu elde ederim yahut candan geçerim; ya ona sevgili olurum ya yüreğimi parçalarım.]

2. yardımcı olmak

2655. *bugün yine fırsat bize yār ola*

bu giñ yazı gözünüze tar ola

[= Yine bugün fırsat bize yardımcı olur; bu geniş ova gözünüze dar gelir.]

yaş ol- ıslanmak (1449, 3366)

1449. *çihardılar ol şu içinden anı*

yaş olmuşdı üstündeki hep tonı

[= Onu su içinden çıkardılar; üstündeki giysi tamamen ıslanmıştı.]

yat ol- usul, yol, tarz olmak (2156)

2156. *bu naṭ' üzre ger oyna yat ola*

sürem atı şöyle ki şeh māt ola

[= Bu örtü üzerinde (saturanç) oynansa usul olur; atı öyle yürüteyim ki ölsün.]

yatlu ol- kötü olmak (5588)

5588. *kimi acı vü kimi tatlu olur*

kimisi eyü kimi yatlu olur

[= Bazısı acı ve bazısı tatlı olur; bazısı iyi bazısı kötü olur.]

yavuz ol- kötü olmak (1336, 2142, 2606, 3296, 4033, 4198, 4597, 4632, 4761, 5102, 5357, 5443)

1336. *ne bilsün yavuz konşı yavuz olur*

yavuzlara şeytān kulavuz olur

[= Kötü komşunun kötü olduğunu nasıl bilsin; kötülere şeytan kılavuz olur.]

yëg ol- yeğ olmak, üstün olmak (5012)

5012. *dédiler kamu bir anuñ bigi kız*

yëg ola biñ erden dërüz anı biz

[= Hepsi birlikte: “Onun gibi kız bin yiğide üstün olur, biz bunu söyleriz.” dedi.]

yëgrek ol- daha iyi olmak, üstün olmak (182, 367, 664, 703, 1863, 1935, 2542, 4241)

182. *kolay sözler ile dërilse gerek*

kolayın gözeden ola yëgrek

[= Uygun sözlerle bir araya getirilmeli; (sözün) uygununu gözeten daha iyi olur.]

yël kıovan ol- boş gezen olmak (2632)

2632. *Süheyl iñen oğlan durur nevcüvān*

olup yigit oğlan olur yël kıovan

[= Süheyl, boş işler peşinde koşan çok genç bir çocuktur.]

yël ol- (mec.) kaybolmak (2136)

2136. *zihîfâl u çün diline geldi bil*²⁴²

*ne kim şanusı var ise **oldı yêl***

[= Ne hoş fal ve malum olduğunda her ne tahmini varsa kaybolduğunu bil.]

yeñül ol- ~ yünül ol- hafif olmak, (mec.) hoppa olmak (2122, 2580)

2122. *içildi kaması açıldı gönül*

*çoğ ağır baş esridi **oldı yeñül***

[= (İçkilerin) hepsi içildi (ve) gönül ferahladı; birçok ağırbaşlı esridi (ve) hoppa oldu.]

yoldaş ol- yol arkadaşı olmak, eşlik etmek (1232, 1915, 4567, 5536, 5582)

1232. *bugün şabr ile **yoldaş ol** zînhâr*

işün gizlüdür kılmağıl âşikâr

[= Bugün sabır ile yol arkadaşı ol; işin gizlidir asla belli etme.]

yoş ol- fersiz kalmak, sönmek, kamaşmak (191, 1644)

191. *ne aşşı çü tonuñ içi ola boş*

*ne hâşıl ki gözün nûrı **ola yoş***

[= Elbisenin içi boşaldığında ne fayda (olur); neticede gözünün ışığı söner.]

za'îf ol- güçsüz duruma düşmek (3829, 4155, 5460)

3829. *ol aracukda konda vü aç idi*

***za'îf oldı** vü yüregi acıdı*

[= Oracıkta konakladı ve aç idi; güçsüz duruma düştü ve üzüldü.]

zarîf ol- zarif olmak (287)

287. *huşûşa eger kimse **ola zarîf***

dürişüp anı edinürven harîf

[= Özellikle eğer kişi zarif olsa; çalışıp onu dost edinirim.]

zâyi' ol- zayi olmak, kaybolmak (691, 1857, 4042, 5624)

691. *dilüm şükrin anuñ nêtesi kıla*

*ya ol eyelügün nête **zâyi' ola***

[= Dilim ona nasıl şükretsin ve o iyiliğin nasıl kaybolur?]

zebün ol-²⁴³ aciz olmak, güçsüz kalmak (2570, 3537, 3827)

2570. *bu az iş degül sen gerek şanmağıl*

***zebün olma** vu cânunđan oşanmağıl*

[= Bu az şey değil, sen (az olduğunu) düşünme! Aciz olma ve canından bezme!]

zîrek ol- akli başında olmak (2542)

2542. *yigit kişi nête ki **zîrek ola***

koca ile tanışa yêgrek ola

[= Genç kişi akli başında olduğu gibi ihtiyar görüşü alırsa daha iyi olur.]

²⁴² Yazmada: *yil*.

²⁴³ krş. TTü. *zebun olmak* 'güçsüz duruma düşmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2647b]

3.2.4.2. İsim ya da isim soylu bir sözcük + yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik

fiiller:

3.2.4.2.1. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *acı-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

İÇİ ACI-²⁴⁴ üzölmek, merhamet etmek (4865)

4865. *yatup kaç gün anda nece aç idi
anı eşidicek İÇİ acıdı*

[= Orada kaç gün yatmış ne kadar açtı; (Nevbahâr) bunu duyunca üzöldü.]

YÜREGİ ACI- çok üzölmek (3829)

3829. *ol aracukda kondı vü aç idi
za ‘f’ oldı vü YÜREGİ acıdı*

[= Oracıkta konakladı ve aç idi; güçsüz duruma düştü ve çok üzöldü.]

3.2.4.2.2. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *aç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

BAŞ AÇ- korkusuz olmak, cesur davranmak (940, 2730)

940. *savaş istenür dün gün baş açup
yağıdan bular dönmemişdür kaçup*

[= Gece gündüz cesur davranıp savaş isterler; bunlar düşmandan kaçıp dönmemiştir.]

BUSU AÇ- pusu kurmak (2045)

2045. *şoñ ucu ki başumdan aşdı şu
belâlar harâmîsi açdı busu*

[= Sonunda iş çıkırından çıktı; belalar eşkıyası pusu kurdu.]

GÖÑÜL AÇ-²⁴⁵ gönlü ferahlatmak (2510)

2510. *anuş şaylığına süci içelim
humâr yazalum göñlümüz açalum*

[= Onun sağlığına şarap içelim; içki sersemliğini dağıtalım, gönlü ferahlatalım.]

HÂTİR AÇ- gönlü ferahlatmak (4407)

4407. *yêgil içgil hâtiruş açagör
melül olma vü kayğudan kaçagör*

[= Ye iç (ve) gönlünü ferahlat; üzölme ve endişeden uzak dur.]

HUMÂR AÇ- ayıltmak, kendine getirmek (2502)

2502. *uyır ola halvetde tursun ayru
humârumuz açmağa gelsün berü*

[= (O), uyumaktadır, tenhada ayrı dursun. (Bizi) ayıltmaya buraya gelsin!]

RÂZINI AÇ- sırrını açığa vurmak (584)

²⁴⁴ krş. TTü. *canı acımak* ‘üzölmek, rahatsız olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 437a]

²⁴⁵ krş. TTü. *göñül açmak* ‘iç sıkıntısını gidermek, iç açmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

584. *birini okur katına ol pādīṣāh*
açar rāzını söyler kıllur āh

[= O padişah birini huzuruna çağırır; sırrını açığa vurur, söyler (ve) acı ile içini çeker.]

sırrı aç- sırrı söylemek (1158, 1182, 1535, 3763)

1158. *gerek ki bugün süci içmeyesin*
kim esrük olup sırrı açmayasın

[= Bugün şarap içmemen gerek ki şarhoş olup sırrı söylemeyesin.]

söz aç- konuşmaya başlamak (631, 1188, 1285, 1618, 2096, 3321, 4399, 4852, 4854, 5051, 5311, 5400)

631. *çü nakkaş açar şāh öñinde sözin*
aña anladur gördüğün bir kezün

[= Nakkaş, şah huzurunda konuşmaya başladığında; gördüğünü bir kere ona anlatır.]

yèle ağzın aç- yoksun kalmak, çaresiz kalmak (3118)

3118. *kovan biği her kim güvüden kaçā*
azıh dükedip yèle ağzın açā

[= Kovalayan (varmış) gibi gürültüden kaçan kişi; azık tüketip yoksun kalır.]

3.2.4.2.3. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *açıl-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

busu açıl- pusu kurulmak (4472)

4472. *çü êrdiler anda açıldı busu*
döküldi kan ahdı nête ki şu

[= (Onlara) pusu kuruldu, oraya ulaştıklarında su gibi kan aktı, cana kıyıldı.]

gönül açıl-²⁴⁶ gönül ferahlamak (2122)

2122. *içildi kamusı açıldı gönül*
çoğ ağır baş esridi oldı yeñül

[= (İçkilerin) hepsi içildi (ve) gönül ferahladı; birçok ağırbaşlı esridi (ve) hoppa oldu.]

gözi açıl- kendine gelmek, durumu düzelmek (1058)

1058. *teferrüc êdesin gözün açıla*
kamu guşşalar yabāna saçıla

[= Gezinirsin kendine gelirsin; bütün endişeler uzaklaşır.]

işi açıl- bahtı açılmak, istenen sonuca ulaşmak (4570)

4570. *ki kürsîde otur söyle sözün*
işün açıla çün güleçdür yüzün

[= Tahtta otur (ve) söyleyeceklerini söyle; güler yüzlü olduğundan bahtın açılır.]

kaşı karağı açıl-²⁴⁷ gözü açılmak, çevresini tanımaya başlamak (4267)

²⁴⁶ krş. Çağ. Tü. *könül açılmak* ‘ferahlamak, içi açılmak’ [Zuhal Ölmez (2003). Çağataycada Yardımcı Eylemler ve Deyimler Üzerine. Aysu Ata & Mehmet Ölmez (Ed.). *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003: Mustafa Canpolat Armağanı*, Ankara, s. 129]

4267. *senüñ yoldaşuñ yoñdur hem yarağuş
nitesi açıla kaşuş karağuş*

[= Senin yoldaşın ve yol hazırlığın yoktur; nasıl gözün açılsın!]

3.2.4.2.4. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ad-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayağ ad-²⁴⁸ ayak basmak (212)

212. *ayağ kimse eşigine admağıl
bal ola şanup ağıuyı tatmağıl*

[= Kimsenin eşigine ayak basma; bal olur sanıp zehri tatma!]

3.2.4.2.5. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *adıl-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

adım adıl- (mec.) bir işe girişilmek, harekete geçilmek (2, 2573)

2. *anuş buyruğinsuz adılmaz adım
boğazdan aşğa yudılmaz yudım*

[= O'nun emri olmadan adım atılmaz; boğazdan aşağı lokma geçmez.]

3.2.4.2.6. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ağ-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gök yüzine ağ- gökyüzüne yükselmek (3379)

3379. *güneş kim toğar gök yüzine ağar
eşitdükdı kim bıñardan toğar*

[= Güneşin doğup gökyüzüne yükseldiğini işitmiştik; (bu kez) pınardan doğacak.]

göge ağ- göge çıkmak (123, 5233)

123. *anuşçün ki bine vü göge ağa
anuş vaşfi hoş 'akla nête şığa*

[= Onun için (Burak'a) biner ve göge çıkar; onun niteliği doğrudan akla nasıl sığar?]

şama ağ-²⁴⁹ dama çıkmak (1379, 1475)

1379. *üniim eşidüben şama ağmadı
ğerü yéñi ay bigi uyağmadı*

[= Sesimi işitip dama çıkmadı; tekrar hilal gibi görünmedi.]

yüce ağ- yükseğe çıkmak, yükselmek (1089)

1089. *çü aydınlığa döndi kara gece
güneş nürı başladı ağdı yüce*

[= Karanlık gece aydınlığa döndüğünde; güneş ışığı yükselmeye başladı.]

²⁴⁷ krş. TTü. *gözü açılmak* 'iyiyi kötüyü ayırt eder duruma gelmek', *yüzü gözü açılmak* 'çevresini, dünyayı tanımaya başlamak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 976a]

²⁴⁸ krş. TTü. *ayak basmak* 'bir yere bağlanmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 195a]

²⁴⁹ krş. TTü. *dama çıkmak* 'cinsel istekleri artmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 588a]

3.2.4.2.7. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ağla-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kan ağla-²⁵⁰ kan ağlamak, çok üzölmek (1505, 2010, 2227, 2687, 2960, 4836, 4847, 4888, 5508, 5663)

1505. *Süheyl anda kalmışdı **kan ağlayu**
gözi yaşı ırmaqlayın çağlayu*

[= Süheyl çok üzölerek (ve) gözünün yaşı ırmak gibi akarak orada kalmıştı.]

3.2.4.2.8. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ağrı-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

başını ağrı-²⁵¹ üzüntüye sebep olmak, huzurunu kaçırmak (5641)

5641. *nêçe yıllar **ağrıtmışam başımı**
gece gündüz akıtmışam yaşımı*

[= Yıllarca huzurumu kaçırmışım; gece gündüz gözyaşı dökmüşüm.]

3.2.4.2.9. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ağ-* ~ *ak-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gönül ağ-²⁵² birine ilgi ve sevgi duymak, yönelmek (4962)

4962. *kızun ‘aşkına **gönül ağduğını**
suya kend’özini birağduğını*

[= Kızın aşkına yöneldiğini ve kendisini suya bıraktığını...]

gözinden yüreği kanı ağ-²⁵³ çok üzölmek, içi kan ağlamak (2027)

2027. *hem ol od Süheyl’ün için yağdı
gözinden yüreği kanı ağdı*

[= O ateş Süheyl’in içini yaktı ve içi kan ağladı.]

ağzından şeker ağ- ağzından bal akmak (1111)

1111. *çü yöriye keklik şanasın seker
çü söyleye **ağzından akar şeker***

[= Yürüdüğünde seker, (onu) keklik sanırsın; konuştduğunda ağzından bal akar.]

3.2.4.2.10. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *al-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

başı eline al-²⁵⁴ ölümü göze almak (4298)

4298. *bular her biri **baş eline alup**
yağı göricek üstüne at şalup*

[= Bunlar, her biri ölümü göze alıp düşman görünce üstüne at (ile) saldırıp...]

²⁵⁰ krş. TTü. *kan ağlamak* ‘büyük bir üzüntü içinde bulunmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1292a]

²⁵¹ krş. TTü. *başını ağrıtmak* ‘bir iş için birini tedirgin etmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

²⁵² krş. TTü. *gönlü akmak* ‘birine karşı güçlü sevgi duymak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

²⁵³ krş. TTü. *yüreği kan ağlamak* ‘derinden acı duymak, çok üzölmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

²⁵⁴ krş. TTü. *kellesini koltuğuna almak* ‘ölümü göze almak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1382b]

du‘ā al- dua almak, birini hoşnut etmek (5576)

5576. *atasından ol genc kim kaldı
anı vèrdi halka **du‘ā aldı***

[= Bu hazine babasından kaldı; onu halka verdi ve (onlardan) dua aldı.]

eline al-²⁵⁵ ortaya koymak, yapmak, etmek (1427, 3776, 4763)

1427. *bugün dahı sen şabrı **elüğe al**
otur ye ü iç oyna kopuzu çal*

[= Sen bugün de sabret; otur, ye iç, oyna, kopuz çal.]

göñül al- sevgisini kazanmak (667, 878, 889, 987, 1179, 1645, 5161)

667. *hakkikat bil ol **göñlüğ alan perî**
cihānda kamu hūblaruğ serveri*

[= O sevgini kazanan perinin, dünyadaki bütün güzellerin başı (olduğu) gerçeğini bil.]

haz al-²⁵⁶ keyif almak (2865, 4075)

2865. *şu dün dulpı kayğudan korhudan
ne **haz aladı** gözleri uyhudan*

[= Bu gece vakti kaygıdan ve korkudan; (onun) gözleri uykudan nasıl keyif alabilirdi?]

icāzet al- müsaade istemek (4993)

4993. *ki tañla hākim katına varup
icāzet alup kendü azıq vèrüp*

[= Sabahleyin hükümdar huzuruna çıkıp müsaade istediğini kendisine azık verildiğini...]

ilenç al-²⁵⁷ beddua almak (268, 5365)

268. *dilersen ki bulasın üküş güvenç
gerek kimseden **almayasın ilenç***

[= İstiyorsan ki çok sevinç bulasın ve kimseden beddua almayasın.]

menzil al- yol almak, ilerlemek (3563)

3563. *gèrü sürdi dün dulpı ol ay bigi
üküş **menzil aldı** vü ol ay bigi*

[= O, ay gibi yine gece vakti yürüdü ve çok yol aldı.]

ögin al-²⁵⁸ aklını almak, şaşırmasına sebep olmak (1567)

1567. *dèrişdüirdi saçlarını tîzcegin
revān oldu **aldı Süheyl’ün ögin***

[= Saçlarını hemencecik topladı; Süheyl’in aklını aldı (ve) yürüdü.]

şatun al- satın almak (3078, 3081, 3845, 3869, 3935, 3991)

²⁵⁵ krş. TTü. *eline almak* ‘bir işi kendi yapmaya başlamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

²⁵⁶ krş. TTü. *haz almak* ‘hoşlanmak, keyif almak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1074b]

²⁵⁷ krş. TTü. *(birinin) bedduasını almak* ‘kendisine ilenilmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 292a]

²⁵⁸ krş. TTü. *aklını başından almak* ‘birini düşünemeyecek duruma getirmek, çok şaşırtmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 62a]

3078. *ne kim d̄er ise v̄er anı **şatun al**
bezirgāndur aldana ç̄ün göre māl*

[= Her ne derse ver, onu satın al. Tüccardır, mal gördüğünde kapılır.]

s̄el al- (mec.) sel almak, heba olmak (5678)

5678. *eger māl ise avcum içinde ȳel
ve ger z̄ühd ise anı **hoğ aldı s̄el***

[= Eğer avucumda mal (var) ise ziyan oldu ve takva (var) ise heba oldu.]

tedb̄ir al- gerekeni yapmak, tedbir almak (1709)

1709. *bu teşvīş̄ elinden beni hem sen al
bana öğredüv̄er v̄ü **tedb̄ir al***

[= Sen beni bu karışıklığın elinden kurtar; (buna) hemen alıştır ve bana gerekeni yap.]

ȳel al- (mec.) yel almak, ziyan olmak (5678)

5678. *eger māl ise avcum içinde **ȳel**
ve ger z̄ühd ise anı **hoğ aldı s̄el***

[= Eğer avucumda mal (var) ise ziyan oldu ve takva (var) ise heba oldu.]

yol al- yol almak, ilerlemek (4189, 4334)

4189. *ol on günde **yol aldıdı** yüz māl
ki her bir gün anayıldı yüz yıl*

[= O, on günde yüz mil yol almıştı ki her bir gün ona yüz yıl (gibiydi).]

3.2.4.2.11. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *aldur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

göñül aldur-²⁵⁹ âşık olmak (777, 1425, 1666)

777. ***göñül aldurana** ne aşşı öğüt
yoğ işler düzene ne aşşı öğüt*

[= Âşık olana (ve) olmayacak işler yapana öğüdün faydası yok.]

3.2.4.2.12. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ara-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ağız ara-²⁶⁰ ağız aramak (3780)

3780. *ki ol zengiye var **ağzın ara**
senün söyledüğüni ol ç̄ün göre*

[= O zenciye git (ve) ağzını ara; senin söylediklerini o değerlendirsin.]

3.2.4.2.13. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *aş-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

seyl başından aş- boyunu aşmak, iş haddini geçmek (1944)

²⁵⁹ krş. TTü. *gönlünü kaptırmak* ‘âşık olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

²⁶⁰ krş. TTü. *ağız aramak* ‘birinin düşüncesini dolaylı yoldan öğrenmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 44a]

1944. *ëşit kim ne dër Nevbahâr'a Süheyl
ki 'aşk ile başından aşdı seyl*

[= Süheyl'in boyunu aşan aşk ile Nevbahâr'a ne söylediğini dinle.]

şu baştan aş- iş haddini geçmek (1493, 2045, 2599, 3041, 5462)

1493. *ecel çün erişe şu başdan aş
bulınmaz amân gölgeden güneşe*

[= Ecel ulaştığında iş haddini geçer; gölgeden güneşe kaçılmaz.]

3.2.4.2.14. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *aşur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

başına aşur-²⁶¹ iş başından aşmak (2452)

2452. *degül at ki depdi depdi devletin
başına aşurdu cihân miñnetin*

[= (O), at değil sanki mutluluğunu tepti; dünya sıkıntısını başına doladı.]

3.2.4.2.15. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *at-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cân at-²⁶² çok istemek, arzu etmek (4800)

4800. *gönül bağladılar u cân atdılar
şāruñ kapusına degin gitdiler*

[= İçten sevdiler ve çok istediler; şehrin kapısına kadar gittiler.]

cânı oda at- tehlikeli bir işe girişmek (90, 567, 1311, 2001, 2040, 4526)

90. *koyup 'akluñı nefsiñe uymağıl
gözün göre cānuñ oda atmağıl*

[= Aklını bırakıp nefesine uyma; göz göre göre tehlikeli bir işe girme!]

kend'özün oda at-²⁶³ kendini ateşe atmak (537, 549)

537. *dëdi ëy ciğerküşem açğıl gözün
dirëğā ki atduñ oda kend'özün*

[= "Ey ciğerparem gözünü aç; eyvah ki kendini ateşe attın." dedi.]

oda at- (mec.) ateşe atmak, tehlikeye girmek (4443)

4443. *bugün yüz kızardur birağur uda
yarın göz karardur atar oda*

[= Bugün yüz kızartır, utandırır; yarın göz karartır, ateşe atar.]

tañ at-²⁶⁴ tan atmak, gün ağarmak (1375, 1525, 1538, 1735, 1845, 1938, 2609, 2868, 2869, 2947, 3173, 3215, 3521, 3745, 3929, 4075, 4093, 4182)

²⁶¹ krş. TTü. *başına dolamak* 'musallat etmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

²⁶² krş. TTü. *can atmak* 'çok istemek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 437a]

²⁶³ krş. TTü. *kendini ateşe atmak* 'bile bile tehlikeli bir işe girmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1386b]

²⁶⁴ krş. EAT *tañ atmak* (*dañ atmak*) 'şafak sökmek' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3718] TTü. *tan atmak* 'gün doğmaya başlamak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2259b]

1375. çü **tañ atdı** gün toğmağa tutdı yüz
Süheyl'e nakāş geldi göñli yavuz

[= Tan attığında güneş doğmaya başladı; nakkaş Süheyl'e sıkıntılı geldi.]

yabāna at- uzaklaştırmak (714, 814, 3145, 3194, 4455, 4937, 4970)

714. ilerükiden hāli oldı bēter
ki ger bulsa cānın **yabāna atar**

[= Öncekinden durumu daha kötü oldu eğer ki (onu) bulsa canını uzaklaştırır.]

3.2.4.2.16. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *atıl-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yabāna atıl- uzaklaştırılmak (4524)

4524. tutulmadı sözüüm tutuldu dir ġ
elimden **yabāna atıldı** dir ġ

[= Eyvah, sözüm tutulmadı; (o) elimden alındı, uzaklaştırıldı.]

3.2.4.2.17. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *atlan-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ata atlan- ata binmek (383, 480, 903, 2179, 2870, 3216, 4610, 4747)

383. ol oħtın ki **atlandı atına**
gelürdi sekiz yüz biñ er katına

[= Atına bindiği zaman, sekiz yüz bin yiğit yanına gelirdi.]

3.2.4.2.18. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *azdur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yol azdur- ~ **yoldan azdur-** yolu şaşırmaq, yolu değiştirmek (4052, 4539)

4052. anuñ kim benüm yüzüme güldi ol
beni **yoldan azdurdu** vü tutdı yol

[= O, bana ilgi gösterdi; beni doğru yoldan ayırdı ve (kendi) yoluna koydu.]

3.2.4.2.19. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bağla-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bél bağla- bel bağlamak, güvenmek (1959)

1959. sen işbu gece bu işe **bağla bél**
getür balta vü hācet olmaya bél

[= Sen bu gece bu işe güven; balta getir ve bel (küreği) gerekmez.]

bélin bağla- hazırlanmak (1270, 4852)

1270. yarındası oқıdı Çĩn elini
konuqlamağa **bağladı bélini**

[= Ertesi gün Çin ülkesini davet etti (ve) ağırlamaya hazırlandı.]

el bağla-²⁶⁵ saygı göstermek (3593)

3593. *yakın geldiler baş yere urdılar
ileyinde **el bağlayup** turdılar*

[= Yaklaştılar yere baş koydular; huzurunda saygı gösterip dikildiler.]

gönül bağla-²⁶⁶ âşık olmak (311, 538, 4800, 5534)

311. *eger sevmeye edesin baş yünül
sen aña ol ayruğa **bağlar gönül***

[= Eğer sevmeye ölçsüzlük edersen; sen ona o başkasına âşık olur.]

gözin bağla-²⁶⁷ (mec.) gözünü bağlamak (2723, 4150)

2723. *ecel kişinin **bağlayıcak gözin**
bilürsin alur örce eyler sözün*

[= Ecel insanın gözünü bağlayınca; bildiğini alır (ve) can sıkın sözünü söyler.]

hâtır bağla- âşık olmak, gönül bağlamak (552)

552. *divâr nakşına **hâtırı bağlama**
'ayıblamasunlar seni ağlama*

[= Duvar resmine gönül bağlama; ağlama, seni ayıplamasınlar.]

heves bağla-²⁶⁸ heves etmek (3413)

3413. *aña boyalı böz yeter ola pes
çü **bağlaya dîbâ vü Çin'e heves***

[= Ona boyalı kumaş yeter sonra ipekli kumaş ve Çin'e heves eder.]

şaf bağla-²⁶⁹ saf tutmak, sıralanmak (3436)

3436. *kiminceleri **bağladılar şaf**
kimi çevre otlarlar idi 'alef*

[= Bazıları sıralandı; bazısı etrafta otlanırdı.]

3.2.4.2.20. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bağ-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

havāya bağ- (mec.) kibirlenmek, kendisini üstün görmek (174)

174. *ne dartup kişi kend'özin gördüğü
havāya bakup gögsini gerdüğü*

[= Kişinin kendisini üstün görmesi, göğsünü girmesi gibidir.]

3.2.4.2.21. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *baş-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayak baş- ~ ayah baş- ayak basmak, gitmek (486, 1787, 2087)

²⁶⁵ krş. TTü. *el bağlamak* 'saygı için ellerini kavuşturup durmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

²⁶⁶ krş. TTü. *gönül bağlamak* 'içten sevmek, âşık olmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

²⁶⁷ krş. TTü. *gözünü bağlamak* 'doğruyu bulamaz, düşünemez duruma getirmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 976a]

²⁶⁸ krş. EAT *heves bağlamak* 'hevese kapılmak, heves etmek' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1915]

²⁶⁹ krş. TTü. *şaf bağlamak* 'sıralanmak, sıraya girmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2001b]

486. *yine vardı karşısına dört tāk
ki başmaz idi anlara hēç ayak*

[= Tekrar (kimsenin) gitmediği yerlere; dört kemer karşısına gitti.]

od baş-²⁷⁰ ateş basmak, vücut ısısı artmak (4509)

4509. *kıyās eyle gör nece kaçā katı
ki yēldendi od başardı atı*

[= Ne kadar çok kaçtığına kıyas et ki atı rüzgârdan ateş basardı.]

3.2.4.2.22. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *başıl-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bilü başıl- düşünemez olmak (4156)

4156. *kazā baş götürse başılur bilü
anı işler uşlu ki eyler delü*

[= Kader meydana geldiğinde (insan) düşünemez olur; bunu yapar ki akıllıyı deli eder.]

3.2.4.2.23. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *başar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

iş başar- iş bitirmek, bir işi tamamlamak (2455, 3364, 3930, 5159, 5215, 5279, 5454)

2455. *belinleyütürdü girdi şara
yigit ger gerek şarda iş başara*

[= Korkuyla irkildi, şehre girdi; şehirde iş bitirmesi için yiğit ve cesur olmalı.]

3.2.4.2.24. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *başla-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

çeri başla- askere komutan olmak (2539)

2539. *öğinde bu kim yanlış iş işledüm
ki kalmadum anda çeri başladum*

[= Zihninde: “Orada kalmadım, askere komutan oldum bunda yanlış yaptım.” (dedi).]

söze başla- söze başlamak, konuşmak (884)

884. *eşer eylemiş ‘aşk odı cānına
söze başladı vü oturdu yanına*

[= Aşk ateşi gönlüne etki etmiş; yanına oturdu ve söze başladı.]

3.2.4.2.25. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bat-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

fikre bat-²⁷¹ düşünceye dalmak (1783)

²⁷⁰ krş. TTü. *hararet basmak* ‘vücut ısısı artmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1046a]

²⁷¹ krş. TTü. *düşünceye dalmak* ‘derin derin düşünmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 742a]

1783. *Süheyl anı görürdi hayrân kalup
gehîfikre batup gehîşâd olup*

[= Süheyl, bazen düşünceye dalıp bazen mutlu olup beğenerek ona bakardı.]

ķayğuya bat- kaygılanmak, endişeye düşmek (877)

877. *melûl oldu ķayğuya batdı yine
döşeginün üstine yatdı yine*

[= Yine üzüldü (ve) kaygılandı; yatağının üzerine uzandı.]

3.2.4.2.26. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bırak-* ~ *bıraķ-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

adı toprağa bıraķ- saygınlığı ayaklar altına almak (1140)

1140. *döker yüz şuyın yele vērür udı
adı toprağa bırağur ‘aşķ odı*

[= (Kişi) saygınlığını yitirir, utanmayı feda eder; aşķ ateşi saygınlığı ayaklar altına alır.]

cânı oda bıraķ- (mec.) canı ateşe atmak (3235, 5669)

3235. *senün yoluna şu gibi ahtum
kilüm şuya cān oda bırahtum*

[= Senin yoluna su gibi aktım; utanmayı bıraktım (ve) canı ateşe attım.]

halel bıraķ- zarar vermek (3054)

3054. *egerçi bu şuretce olur muhāl
halel ma ‘niye hēc bıraķmaz hayāl*

[= Gerçi bu görünüşçe imkânsız olsa da hayal manaya hiç zarar vermez.]

nażar bıraķ- bakmak, meşgul olmak (167, 1649, 4621, 5552)

167. *nażar hēc bıraķmaz ma ‘āşîye ol
şefā ‘atcidür kamu ‘āşîye ol*

[= O günahlara hiç bakmaz; bütün asilere şefaattçidir.]

ögin bıraķ- aklını kaçırmak (1725)

1725. *bu tañ ma ‘niye bırağugör ögün
ki nāgeh yuvası içinden göğün*

[= Bu şaşılacak anlama aklını kaçıırırsın ki ansızın göğün, yuvası içinden...]

şuya gilīm bıraķ- ~ **şuya kilüm bıraķ-** utanmayı bırakmak (1917, 3235)

1917. *bunu dedi vü ağlaşdıları delim
çü şuya bıraķmışlardı gilīm*

[= Bunu dedi ve utanmayı bıraktıklarından çok ağlaşmışlardı.]

uda bıraķ- utandırmak (4443)

4443. *bugün yüz kızardur bırağur uda
yarın göz karardur atar oda*

[= Bugün yüz kızartır, utandırır; yarın göz karartır, ateşe atar.]

vehme biraḥ- yersiz korkuya düşmek (3585)

3585. *nefîr ü naḳāre vü şurnā üni*
*iḡen ḳatı **vehme biraḥdı** anı*

[= Toplanma borusu, davul ve zurna sesi onu çok kötü korkuya düşürdü.]

yabāna biraḥ- heba etmek, ziyan olmak (192, 2461, 3818)

192. *ton olursa zerbaft u kimḥā vü naḥ*
*kişi geymeyicek **yabāna biraḥ***

[= Sırmalı ve ipek kumaştan giysi olursa; kişi (onu) giymeyince ziyan olur.]

3.2.4.2.27. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *biç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bahā biç- paha biçmek (3150)

3150. ***bahā biç** dilekce senüñdür tavar*
degül ‘ayb bāzırgān aşıḥı ḳovar

[= İsteğine göre paha biç, mal senindir; tüccarın yarar gözetmemesi ayıp değil.]

3.2.4.2.28. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bil-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bayıḳ bil- iyice anlamak (83, 1503, 1564, 1677, 1763, 2576, 2716, 2779, 4014, 5232)

83. ***bayıḳ bil** ki ḳuvvet vèren ol durur*
gerekse dirildür gerek öldürür

[= İyice anla ki güç veren O’dur; gerek can verir gerekse can alır.]

bellü bil- iyice anlamak (2696, 3091, 3229, 4285)

2696. *velè **bellü bildüm** bular bunda yoḥ*
becid tutdum baḥş iḡen oldı çoḥ

[= Fakat iyice anladım (ki) bunlar burada yok; pek çok bahsedildi, ciddi buldum.]

bir bil- birlemek, Allah’ın birliğini dile getirmek (44, 87)

44. *anı **bir bilürler** taparlar aḡa*
dutar yönini ḳamu andın yaḡa

[= O’nu birlerler, O’na taparlar; herkes O’ndan yana yönelir.]

ḥaber bil- bilgi edinmek, haber almak (593, 647, 680, 893, 1369, 2456, 4275, 4741, 4750, 4753)

593. *çü **bildük** şehüñ ḳayḡusından **ḥaber***
yöriyelüm ‘ālemi serbeser

[= Padişahın endişesinden haber aldığımızda; dünyayı baştan başa yürüyelim.]

işini bil- ne yapacağını bilmek (3039)

3039. ***işini bilen** gözedür ulu işin*
eli èrmeyesine ḳomaz başın

[= Ne yapacağını bilen büyük işi umar; yapamayacağına baş koymaz.]

kadrini bil²⁷² değerini bilmek (3196, 3981, 4045, 4060, 4603, 5243)

3196. *benüm kadrümi ne kadar bilesin*
seni bilmedüm ne kadar bilesin

[= Benim değerimi ne kadar bilirsin; seni anlamadım, ne kadar bilirsin?]

kend'özini bil- kendini bilmek (207, 1780, 2232, 5070)

207. *bilür kend'özini ki kem nesnedür*
anı eyle bildügi hem nesnedür

[= Kendini bilir ki eksiktir; böyle bilmesi de bir şeydir.]

kıymetin bil- değerini bilmek (3899, 4080)

3899. *anuy kıymetin kimsene bilmeye*
anuy haznesinde biri olmaya

[= Kimse onun değerini bilmez; kimsenin hazinesinde böylesi olmaz.]

oranın bil- haddini bilmek, ölçülü davranmak (3400, 3401, 3402, 4134, 4242)

3400. *oranın bilicek kişi hoş olur*
şamu yerde her bir işi hoş olur

[= Kişi ölçülü davrandığında iyi olur; her yerde her bir işi güzel olur.]

yol yorı bil- yol yordam bilmek, iz sürmek (2629)

2629. *birez anlaram yol bilürem yorı*
ben ardından yetem anıl yörü

[= İz sürerim, (bundan) biraz anlarım; (sen) yavaş yürü ben arkadan yetişeyim.]

3.2.4.2.29. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bildür*- yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

oranını bildür²⁷³ haddini bildirmek (5258)

5258. *eger kimse arada baş kaldura*
ol aña hem oranını bildüre

[= Eğer orada isyan eden olursa; o ona haddini bildirir.]

3.2.4.2.30. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bile*- yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

diş bile²⁷⁴ (mec.) isteği artmak, iştah göstermek, çok arzulamak, gözüne kestirmek (1382, 1566, 1932, 3264, 3846, 4916)

1382. *bugün ol senün olduğın dilemek*
dağı görmedin aña diş bilemek

[= Bugün o, senin dilediğin (şeydir) ve görmeden onu çok istemek...]

²⁷² krş. TTü. *kadrini bilmek* 'değerini bilmek, yararlanmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1260b]

²⁷³ krş. TTü. *haddini bildirmek* 'yola getirmek, cezalandırmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1022b]

²⁷⁴ krş. EAT *diş bilemek* 'iştahalanmak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1182]

3.2.4.2.31. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *birle-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

Tağrı'yı birle- Allah'ın birliğine tanıklık etmek (85)

85. *ādem oğlın Tağrı'yı birlegil
degülsin taş andan yaña bir egil*

[= İnsanoğlusun Allah'ın birliğine tanıklık et! Taş (gibi katı) değilsin Allah'a yakın ol!]

3.2.4.2.32. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bésle-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cān bésle- keyfine bakmak (4250, 4255)

4250. *eger dileye kim ögüt esleye
günün hoş geçüre vü cān bésleye*

[= Eğer dilerse ögüt dinler; gününü güzel geçirir ve keyfine bakar.]

3.2.4.2.33. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bişür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

sözi bişür- ölçülü konuşmak, sözü tartmak (5042, 5336)

5042. *kamu ittifāk ile dil üşürüp
edeb bekleyüp sözi bişürüp*

[= Hepsi birlik ile bir ağızdan söyleyip edepli davranarak ölçülü konuştular.]

3.2.4.2.34. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bitür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

işini bitür-²⁷⁵ (mec.) canına kastetmek (1500)

1500. *niķābın yüzinden götürdi tamām
Süheyl'üñ işini bitürdi tamām*

[= Örtüsünü yüzünden kaldırdı (ve) Süheyl'in canına kastetti.]

3.2.4.2.35. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *boyat-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

edīm boyat- (mec.) ilgisine mazhar etmek (4)

4. *göñül ehline 'aşkın eyler nedīm
Yemen'de boyadur Süheyl'e edīm*

[= (Allah), gönül erine aşkı arkadaş yapar; Süheyl'i Yemen'de ilgisine mazhar eder.]

3.2.4.2.36. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bozart-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

beñiz bozart- güç kaybetmek, benzi solmak (4693)

²⁷⁵ krş. TTü. *işini bitirmek* 'öldürmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1219a]

4693. *tolandum geçdüm bozardup beñiz*
at ile tağ u taş gemi ile deniz

[= Güç kaybederek dolaştım; at ile dağ taş (ve) gemi ile deniz geçtim.]

3.2.4.2.36. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bul-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

amān bul-²⁷⁶ kurtulmak (5370)

5370. *amān bulmaz erişecek ecel*
ne sulṭān-ı a ‘zam ne şadr-ı ecel

[= Ecel eriştiğinde ne büyük sultan ne ulu sadrazam kurtulamaz.]

çāre bul- çözüm elde etmek (35, 570, 589, 635, 735)

35. *anuñ nételigin bilimedi ‘aql*
dürişdi vü çāre bulmadı ‘aql

[= O’nun ne olduğunu akıl anlayamadı; uğraştı ve çözüm elde edemedi.]

destūr bul- izin verilmek, müsaade edilmek (710)

710. *çü destūr bulmadı döndi gèrü*
ümîdin üzüp oda yandı gèrü

[= İzin çıkmayınca geri döndü; ümidini kesip yine çok üzüldü.]

eylük bul- iyilik görmek (231)

231. *pes eylük bulcağ ne âdem ola*
ki yırtıcı hayvāndan alu kıala

[= (Kişi) iyilik görünce sonra nasıl insan olur; (o), yırtıcı hayvandan âciz kalır.]

eyü ad bul- nam kazanmak (811)

811. *ki vèrmek ile bulasın eyü ad*
biliş ola senünle cümle yad

[= Vermekle nam kazanırsın; tüm tanımayanlar seninle aşına olur.]

faḥr bul- iftihar etmek, övünmek (4586: 2)

4586. *ki tapusına varıcağ bula faḥr*
oturursa ṭurursa bula faḥr

[= (Allah’ın) huzuruna geçince iftihar eder; sükûnet bulup kendini verirse iftihar eder.]

felāh bul-²⁷⁷ kurtulmak, selamete ermek (2624)

2624. *bayık ḥîle êdici bulmaz felāḥ*
fesād ehli işinde olmaz şalāḥ

[= Şüphesiz hile yapanlar kurtulmazlar; ara bozucuların işinde iyileşme olmaz.]

ferah bul- sevinmek (1545)

1545. *revān tahtına ağdı aldı kadeh*
eline vü pes cānı buldı ferah

²⁷⁶ krş. TTü. *aman bulmak* ‘kurtulmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 111a]

²⁷⁷ krş. TTü. *felah bulmak* ‘kurtulmak, onmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 857b]

[= Hemen tahtına çıktı, eline kadeh aldı ve sonra gönlü sevindi.]

furşat bul- fırsat bulmak (4862)

4862. *êşitdi nakâş ağlar iken ünin
dedi bulmuşam uşda furşat günin*

[= (O) ağlarken nakkaş, sesini duydu; “İşte, gününü fırsat bulmuşum!” dedi.]

hidāyet bul- (mec.) doğru yola girmek (92)

92. *sa ‘ādet anuğ kim müsülmān ola
hidāyet bulup ehl-i ĩmān ola*

[= Mutluluk, müslüman olan kimsededir ki (o) doğru yola girip iman sahibi olur.]

hürmet bul- saygı görmek (3028)

3028. *atañdan şehet kıadr ü hürmet bulam
çü kullık yerine getürmiş olam*

[= Şayet kulluğu yerine getirdiğimde, babandan değer ve saygı görürüm.]

icāzet bul- izin almak (5222)

5222. *icāzet bulup girdi ol iğerü
biti şundi baş kodı turdı gērü*

[= O, izin alıp iğerü girdi; mektup sundu, saygı gösterdi (ve) geri çekildi.]

‘ināyet bul- lütuf elde etmek, yardım görmek (372)

372. *êşit saña bir hoş hikāyet kılam
eger Tañrı ‘dan uş ‘ināyet bulam*

[= Şayet Allah şimdi yardım ederse dinle, sana bir güzel hikāye anlatayım.]

kıadr bul- değer görmek (3028)

3028. *atañdan şehet kıadr ü hürmet bulam
çü kullık yerine getürmiş olam*

[= Şayet kulluğu yerine getirdiğimde, babandan değer ve saygı görürüm.]

kolay bul-²⁷⁸ fırsat bulmak, kolay elde etmek (185, 2484, 2767, 2970)

185. *karañulıđıla çü barışdı ay
ne hoş nürü dutmağa buldı kolay*

[= Ay karanlıkla uyuştuğunda; ışığı tutmaya nasıl güzel fırsat buldu?]

murād bul- isteğine kavuşmak (406, 5578)

406. *açup yüzünü gördi buldı murād
ol aya muvāfık Süheyl urdı ad*

[= Yüzünü açıp gördü, isteğine kavuştu; o aya münasip Süheyl adını koydu.]

nuşret bul- üstünlük sağlamak, zafer elde etmek (2758)

2758. *Yemen kıavmine buldı nuşret bular
sübaşyı anda şehīd ētdiler*

[= Bunlar Yemen halkına üstünlük sağladı; komutanı orada şehit ettiler.]

²⁷⁸

krş. EAT *kolay bulmak* ‘fırsat bulmak, çalımaına getirmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2613]

rāḥat bul- rahat etmek, huzur bulmak (4838)

4838. *cihān işi geh kaygudur geh güvenç
kişi gāh rāḥat bulur gāh renç*

[= Dünya işi bazen endişedir bazen sevinç; kişi bazen rahat eder bazen sıkıntı çeker.]

renç bul- sıkıntı çekmek (4838)

4838. *cihān işi geh kaygudur geh güvenç
kişi gāh rāḥat bulur gāh renç*

[= Dünya işi bazen endişedir bazen sevinç; kişi bazen rahat eder bazen sıkıntı çeker.]

ri'āyet bul- gözetilmek, korunmak (3645)

3645. *ne zehre kimse zulm êde güç başınç
ra'iyet ri'āyet bulup oldu dinç*

[= Ne görmezden gelme (ne) zulmetme (ne) zorbalık (oldu); (halk) gözetilip korunarak selamete erdi.]

şafā bul- neşe ve sevinç içinde olmak, huzur bulmak (165)

165. *meger kim şefā 'at kıla Muştafā
ki bula kıyāmetde gönlüm şafā*

[= Meğer Mustafa kıyamette şefaet eder de gönlüm huzura erer.]

şavāb bul- sevap kazanmak (1711, 4726)

1711. *getürgil ne kim olur ise cevāb
şavāb ola vü hem bulasın şavāb*

[= Her ne cevap verirse ilet; (böylesi) doğru olur hem de sevap kazanırsın.]

tamām bul- son bulmak, bitmek (334)

334. *okıyup eşidicegez hāş u 'ām
delim dürlü ma 'nī bulaydı tamām*

[= Herkes okuyup işitince birçok anlam (karmaşası) son bulurdu.]

terbiyet bul- eğitim görmek (347)

347. *heves var eger terbiyet buladı
hünerlerde key b'nażır oladı*

[= Hevesi var eğer eğitim görseydi; becerilerde çok eşsiz olurdu.]

yêr bul-²⁷⁹ yer bulmak (210)

210. *ne yêr bula her demde egri dūn²⁸⁰
ki şığamaz ocağda egri odun*

[= Her devirde kötü (ve) alçak nasıl yer bulabilir; eğri odun ocağa yerleşemez.]

yol bul-²⁸¹ (668, 937, 1388, 2238, 3505, 3879, 4595, 5382)

²⁷⁹ krş. TTü. *yer bulmak* 'bir işe bir yere yerleşmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2575b]

²⁸⁰ Yazmada: *dun*.

²⁸¹ krş. EAT *yol bulmak* 'fırsat bulmak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4652] TTü. *yol bulmak* 'çare bulmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603]

1. fırsat bulmak

668. *gözel kızıdır şāh fağfüruñ ol*

*güneş görmege anı **bulmaya yol***

[= O, padişah Çin hükümdarının güzel kızıdır; güneş onu görmeye fırsat bulmaz.]

2. çare bulmak

3505. *şoñ uci kıza katı yalvardı ol*

*ki noldı **bulvèresin** baña yol*

[= O, sonunda kıza: “Ne olur bana çare bulursen?” (diye) çok yalvardı.]

zafer bul- başarı kazanmak, üstünlük sağlamak (1579, 5054)

1579. *kişi şabr ile **bulur işe zafer***

èveceklik édende kılmaya fer

[= İnsan sabırla işte başarı kazanır; acelecilik edince itibar kalmaz.]

zevķ bul- hoşlanmak (134)

134. *bölük bölük şaf şaf cavķ cavķ*

*ferişteler andan **bulurlardı zevķ***

[= Bölük bölük, sıra sıra, küme küme melekler ondan hoşlanırdı.]

3.2.4.2.38. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bula-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

başın bula- onaylar şekilde baş sallamak (2824)

2824. *getürdiler karşı tırdı bular*

*bulara bahar şāh **başın bular***

[= (Onları) getirdiler, (padişah) karşısında durdular; padişah onlara bakıp baş salladı.]

3.2.4.2.39. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *buldur-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

çāre buldur- bir işi sonuca vardiirmek (589)

589. *ya hoğ **bulduravan** size çāre ben*

ya kamuñuzı uravan dāra ben

[= Yahut ben işi sonuca vardiirayım ve hepinizi idam edeyim.]

3.2.4.2.40. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bulın-* ~ *bulun-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

amān bulın- kurtuluşa ermek, kurtulmak (1493)

1493. *ecel çün erişe şu başdan aşı*

***bulınmaz amān** gölgeden güneşe*

[= Ecel ulaştığında iş haddini geçer; gölgeden güneşe kaçılmaz.]

devā buln- çare bulunmak (450)

450. *olur dürlü hācet katıñda revā*

***bulnur** kamu derde senden devā*

[= Çeşitli istekler huzurunda uygun olur; bütün dertlere senden çare bulunur.]

farq bulun- ayırt edilmek (2222)

2222. *gören dēye ol sen yā sen ol*

bulunmaya farq eylemeklige yol

[= Gören “O sensin.” ya da “Sen osun.” der; (buna) ulaşmak ayırt edilmez.]

furşat bulun- fırsat elde edilmek, imkân bulunmak (1456)

1456. *çü furşat bulunmuş iken fevt ola*

anı bilmiş ol girmez ayruḥ ele

[= Fırsat olmuşken kaçır; onun bir daha ele geçmeyeceğini bil.]

hâzır bulun- hazır bulunmak (3492)

3492. *ol arada hâzır bulunur kapar*

şu altına eltür gemiden şapar

[= Orada hazır bulunur, yakalar; gemiden ayrılır, su altına götürür.]

meded bulun- yardım edilmek (3560)

3560. *ḥunük yēlcügez esdidi aḥşamın*

meded ol bulundi cānına hemīn

[= Ne güzel akşamın rüzgârı esmişti; o an vücuduna iyi geldi.]

şalāḥ bulun- iyileşmek, düzelmek (4602)

4602. *fesāda varup aḥşam işi şabāḥ*

dikildügi yerde bulunmaz şalāḥ

[= Akşam kötülüğe gidip sabah durduğu yerde (kişinin) durumu daha iyi olmaz.]

3.2.4.2.41. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kulağını bur-²⁸² (mec.) uyarmak, ihtar etmek (1435, 1807)

1435. *‘aşk öğredür edeb kişiye illā kakıyup*

bencileyin kimsene kulağını burmadı

[= Aşk edep (sahibi) kişiye illa azarlayıp öğretir; benim gibi kimseye kulak burmadı.]

3.2.4.2.42. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *burtar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yüz burtar-²⁸³ hoşnutsuzluk göstermek, yüzünü asmak (2614, 4419)

2614. *yüzün burtarup dedi nakāşa hey*

oḥı atduḥ u gezledüḥ aḥı yay

[= Hoşnutsuzluk gösterip Nakkaş’a: “Hey kardeş, nişan aldın ve oku attın!” dedi.]

²⁸² krş. TTü. *kulağını bükmek* ‘uyarıda bulunmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1518b]

²⁸³ krş. EAT *yüz burtarmak* → *burtarmak* ‘yüzünü buruşturmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4780]

3.2.4.2.43. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *buyur-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘aḫā buyur- lütufta bulunmak, kerem etmek (5318)

5318. *Süheyl ol ulular sözinde ḫaḫā
çü bulmadı buyurdi üküṣ ‘aḫū*

[= Süheyl, bu yüce (kişilerin) sözünde yanlış bulmadığında (onlara) çok lütufta bulundu.]

icāzet buyur- izin vermek (5221)

5221. *eger buyurasız icāzet gire
Yemen şāhının bitisini vēre*

[= Eğer izin verirseniz (o) girecek (ve) Yemen padişahının mektubunu verecek.]

iṣāret buyur- işaret vermek (1208)

1208. *iṣāret buyur kim süci içmeyem
ki kullık edem oturam açmayam*

[= İşaret ver ki şarap içmeyeyim; kulluk edeyim, sükûnet bulayım, yayılmayayım.]

3.2.4.2.44. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bükül-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bēli bükül-²⁸⁴ beli bükülmek, güçsüzleşmek (564, 4129)

564. *şu bedr ay bigi yüzi oldı hilāl
büküldi bēli dili oldı lāl*

[= Şu dolunay gibi yüzü hilal oldu; güçsüz kaldı, konuşamaz oldu.]

3.2.4.2.45. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *büz-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kaş büz-²⁸⁵ kaş çatmak (4973)

4973. *ki Tanrı’dan ümîdüñi üzesin
kaşuñ büzmez iseñ işüñ düzesin*

[= Allah’tan ümidini kesiyorsun; kaş çatmazsan işini düzene sokarsın.]

3.2.4.2.46. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çal-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

çevre çal-²⁸⁶ etrafı incelemek (161, 2376, 3747)

161. *ki çevre çalup nesne bulmaz elüm
yapışmağa ger nece ola ḫālüm*

[= Etrafı inceleyip bir şey elde etmem; tutunmaya şayet ne zaman halim olur?]

dırnaḫ çal- kavgayı körüklemek (4048)

²⁸⁴ krş. TTü. *beli bükülmek* ‘bir iş yapamayacak duruma düşmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 297a]

²⁸⁵ krş. EAT *kaş büzme* ‘kaş çatmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2329]

²⁸⁶ krş. EAT *çevre çalmak* ‘etrafı yoklamak, araştırmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 877-878]

4048. *anı görüp oğrulayın neçeler
kimi güler ü kimi dırnağ çalar*

[= Birçoğu gizlice onu görüp bazısı güler bazısı kavgayı körükler.]

kaşçı çal²⁸⁷ kaşçılama (2469)

2469. *çü Şa^lük kaşçı çalup atına
erişdi gèrü ol dükan katına*

[= Salük atını kaşçıladığında yine bu dükkân yanına ulaştı.]

3.2.4.2.47. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çat-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kaş karağ çat²⁸⁸ kaşlarını çatmak, surat asmak (2852)

2852. *gece gündüz işi idi ağlamak
açılmazdı çatmış idi kaş karağ*

[= İş gece gündüz ağlamaktı; kaşlarını çatmış, gülmezdi.]

kaşını çat²⁸⁹ kızmak, öfkelenmek (4230)

4230. *üküş fikir ile her gece yatmağıl
turup kaşuñı erteden çatmağıl*

[= Her gece çok düşünce ile yatma; kalkıp sabahtan öfkelenme!]

3.2.4.2.48. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çek-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

adın çek- adını anmak, hatırlamak (5682)

5682. *tutulur dilüm kim vèreven cevāb
bularuñ adın çekmemekdür şavāb*

[= Dilim tutulur, nasıl cevap vereyim; iyi (olan) bunların adını anmamaktır.]

āvāz çek- yüksek ses çıkarmak (1510)

1510. *kopuza yine sūz ile düzdi sāz
bu şî^ri eyitdi vü çekdi āvāz*

[= Kopuza yine acı ile ayar verdi; yüksek ses çıkardı ve bu şiiri söyledi.]

belā çek- zorluk yaşamak, sıkıntı çekmek (1904, 2266, 2918, 4163, 5131, 5643, 5651)

1904. *bırağup yère^r ārı vü nāmūsı
dürişüp belā çekdüğüm kamusı*

[= Ar ve hayâyı ayaklar altına alıp çabalayıp zorluk yaşadığım hepsi...]

egriye çek- yanlış yola götürmek (314)

314. *ol egriye çeker sen ko toğruya şap
ol od yandurur üstine sen şu sep*

²⁸⁷ krş. TTü. *kaşçı çalmaq* ‘kaşçılama’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1288b]

²⁸⁸ krş. EAT *kaş karak çatmak* ‘kaş çatmak, surat asmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2329]

²⁸⁹ krş. ET *kaşın tügmek* ‘kaşını çatmak’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 341a] TTü. *kaşlarını çatmaq* ‘kızmak, öfkelenmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1345a]

[= O, yanlış yola götürür sen bırak doğruya gir; o ateş yakar sen üstüne su serp.]

el çek-²⁹⁰ el çekmek, feragat etmek (429, 690, 5660)

429. *ki ben t̄acımı tahtımı m̄alımı
v̄erem oğluma v̄ü çekem elümi*

[= Ben tacımı, tahtımı, malımı oğluma vereyim ve el çekeyim.]

emek çek-²⁹¹ emek çekmek, zahmet çekmek (1699, 2538, 3894, 5025)

1699. *maḳāmuḳa geldüñ ne ḥācet d̄emek
ȳeyem ḡuşşanı ç̄ünki çekd̄üñ emek*

[= Yerine geldin konuşmaya gerek yok; zahmet çektiğinden kaygı duyarım.]

ḡarīblıḳ çek- gurbetlik içinde bulunmak (681)

681. *saḳa v̄ācib olur anı istemek
ḡarīblıḳ çeküben ȳemek çoḳ emek*

[= Gurbetlik içinde bulunup çok zahmet çekmek (ve) onu aramak sana şart olur.]

ḥōn çek- sofrayı kurmak (4634)

4634. *buyurdu ki öñine ḥōn çekdiler
aḡırladılar u diñü diñdiler*

[= Emretti ve önüne sofrayı kurdular; ağırladılar ve söylenenleri dinlediler.]

sōze çek-²⁹² sorguya çekmek (3607)

3607. *ulular ki andaydı bir kez in
sōze çekdilerdi anı bir kez in*

[= Yüce kişiler oradaydı; onu bir kez sorguya çekmişlerdi.]

yaḡdan ḳılı çek-²⁹³ bir işi kolayca yapmak (1572)

1572. *ç̄ıḳardılar aḳulcaḡın bāḡdan
n̄ete kim çekdiler ḳılı yaḡdan*

[= (Onu) yavaşça bahçeden tereyağından kıl çeker gibi çıkardılar.]

yol çek- yol yürümek (2786)

2786. *ḡerü şāḥ şordı eyitgil ki ol
gelince baña dek niçün çekdi yol*

[= Padişah yine sordu: “O, bana gelinceye kadar niçin yol yürüdü? Söyle!”]

zahmet çek-²⁹⁴ zahmet çekmek (1047)

1047. *d̄edi çekdi zahmet bugün şāḥ-ı Ç̄in
ḡeçürür keremden ḳulunıñ şuçın*

[= “Çin padişahı bugün zahmet çekti; kulunun kusurunu bağışlar.” dedi.]

²⁹⁰ krş. TTü. *el çekmek* ‘vazgeçmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

²⁹¹ krş. TTü. *emek çekmek* ‘bir işte çok çalışarak yorulmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 793a]

²⁹² krş. EAT *sōze çekmek* ‘sorguya çekmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3551]

²⁹³ krş. TTü. *tereyağından kıl çeker gibi* ‘bir işi kolayca yaparak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2330a]

²⁹⁴ krş. TTü. *zahmet çekmek* ‘güçlülükle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2640a]

3.2.4.2.49. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çevür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yüz çevür-²⁹⁵ yüz çevirmek (2368, 2540, 4155, 4564, 4632, 4775, 5101, 5652)

2540. *Süheyl oğlan âdem eger aırsuzın
çevürürse tâli^ç andan yüzün*

[= Eğer kader, fâni Süheyl'den ansızın yüz çevirirse...]

3.2.4.2.50. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çih-* ~ *çık-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

adı çık-²⁹⁶ tanınmak, ünlenmek (4283)

4283. *çağ aña degin kim murâduñ senün
elüñe gire çıka aduñ senün*

[= Tamamen isteğin eline geçene (ve) sen tanınana kadar...]

elden çık-²⁹⁷ yok olmak, yitmek, elden çıkmak (3045)

3045. *çü dirlik düzgünü elden çıkar
belâ kişi boynına çılbur dağar*

[= Yaşam düzeni kaybedildiğinde dert kişinin boynuna yular geçirir.]

sözinden çih-²⁹⁸ sözünü yerine getirmemek (2740)

2740. *sübaşı sözinden nakâş çihmadı
yêrin bekledi gêrü bahmadı*

[= Komutan nakkaşın sözünden çıkmadı; yerinde bekledi, geriye bakmadı.]

yola çih-²⁹⁹ yola çıkmak, harekete geçmek (3640)

3640. *ki bir gün kamumuz çihavuz yola
kime uğrar isevüz ol şâh ola*

[= Bir gün hepimiz yola çıkalım; kime rastlarsak o padişah olsun.]

3.2.4.2.51. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çıkar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ad çıkar- ünlenmek, tanınmak (2728, 3646, 4468, 5417)

2728. *benüm şâh-ı Çîn'den³⁰⁰ çü yoğdur udum
yanar oda girem çıkaram adum*

[= Benim Çin padişahından çekincem olmadığından yanan ateşe girerim, ünlenirim.]

cân çıkar- sıkıntı çekmek (3794)

²⁹⁵ krş. TTü. *yüz çevirmek* 'gösterdiği ilgiyi kesmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2630b]

²⁹⁶ krş. TTü. *adı duyulmak* 'tanınmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 23a]

²⁹⁷ krş. TTü. *elden çıkmak* 'ay.' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

²⁹⁸ krş. TTü. *sözünden çıkmamak* 'birinin isteklerine sözüne uyarak davranmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2153a]

²⁹⁹ krş. TTü. *yola çıkmak* 'yolculuğa başlamak, harekete geçmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603]

³⁰⁰ Yazmada: *şâh u Çînden*.

3794. *girüp zahmete néce çıkardı cān*
ēşidüp adın altunuñ kodı kān

[= Zahmete girip çok defa sıkıntı çekti; altının adını işitip kaynağı bıraktı.]

göge çıkar³⁰¹ (mec.) çok övmek (1021)

1021. *ne yère ki erişesiz aña*
eyü aduñuzı çıkara göge

[= Hangi yere ulaşırsanız; iyi şöhretinizi çok över.]

şu görmeyüben tēzcek edügin çıkar³⁰² gereğinden önce hazırlanmaya kalkışmak (2909)

2909. *şu görmeyüben tēzcek edügin çıkaran ben*
od yanmayuban ol ki tenūra kıza benven

[= Su görmeden hemen çizme çıkaran benim; ateş yanmadan ocağı ısıtan benim.]

yola çıkar- harekete geçirmek (4994)

4994. *yola çıkarup néce etdi revān*
Süheyl uyuban néce gitdi revān

[= (Onu) harekete geçirip nasıl gitti; Süheyl uyup nasıl yola koyuldu?]

3.2.4.2.52. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çürü*- yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dili çürü- söyleyecek sözü bitmek (362)

362. *dil anlayanuñ dili çürimeye*
sözi düzenüñ ağzı kurımaya

[= Dil bilenin sözü bitmesin; söz yazanın sözü tükenmesin.]

3.2.4.2.53. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dağın*- yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ad dağın- bir şeyin adıyla anılmak, adını almak (541)

541. *bunu néçe senden şakınurdum*
bağıl adını hem dağınurdum

[= Bunu nasıl senden saklardım ve cimri adını alırdım?]

3.2.4.2.54. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dart*- yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kılıç dart³⁰³ kılıç çekmek (180)

180. *biliş ādemi hoş nişe incide*
niçün darta kılıç dūrte cıda

³⁰¹ krş. TTü. *göklere çıkarmak* ‘aşırı derecede övmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 957a]

³⁰² krş. TTü. *dereyi görmeden paçaları sıvamak* ‘henüz ortada bir şey yokken hazırlanmaya kalkışmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 633b]

³⁰³ krş. TTü. *kılıç çekmek* ‘saldırmak amacıyla kılıcı kınından çıkarmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1408a]

[= Dost, insanı doğrudan nasıl incitir; neden kılıç çeker, süngü dokundurur?]

3.2.4.2.55. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *deg-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

eli deg-³⁰⁴ gücü yetmek (349, 799)

349. *sözümü şımadı eli degmedi*
budur toğrusı kim gönül egmedi

[= Sözümü dinlemedi, gücü yetmedi; doğrusu ilgi duymadı.]

eylügi deg-³⁰⁵ iyiliği dokunmak (1108)

1108. *bir âdem durur yüzi beşzer aya*
degir eylügi yohsula vü baya

[= Yüzü aya benzeyen bir insandır; zengin ve fakir herkese iyiliği dokunur.]

3.2.4.2.56. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dër-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘aklını dër-³⁰⁶ kendine gelmek, aklını başına toplamak (1528, 1537, 1890)

1528. *sen uşşuñı tağıtma ‘akluñı dër*
key eşit ki kuluñ tapuña ne dër

[= Sen aklını dağıtma kendine gel; kulun huzurunda ne söyler iyice dinle!]

kend’özün dër-³⁰⁷ aklı başına gelmek (1248)

1248. *Süheyl-i Yemen çün dërer kend’özün*
eşidür nakāş ile şāhuñ sözün

[= Yemenli Süheyl kendini topladığında nakkaş ile padişahın sözlerini duyar.]

ögin dër-³⁰⁸ aklını toplamak, kendine gelmek (127, 633, 683, 1233, 1507, 1509, 1575, 1653, 1663, 1883, 1900, 2872, 2894, 3144, 3229, 3552, 3592, 3852, 3951, 4016, 4027, 4103, 5374, 5450)

127. *görindi erişecek aña degin*
gör imdi kim ol nece dërdi ögin

[= Ulaşıncaya kadar (ona) göründü; şimdi bak o nasıl kendine geldi?]

özün dër- kendini toplamak (1556)

1556. *Süheyl anı gördi vü yumdı gözün*
tağıtmadı ‘aklını vü dërdi özin

[= Süheyl onu gördü ve gözünü kapattı; aklını dağıtmadı ve kendini topladı.]

³⁰⁴ krş. TTü. *eli değmek* ‘bir şey yapmaya vakit ve fırsat bulmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

³⁰⁵ krş. TTü. *iyiliği dokunmak* ‘yararlı olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1237a]

³⁰⁶ krş. TTü. *aklını devşirmek* ‘aklı başına gelmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 62a]

³⁰⁷ krş. TTü. *kendini toplamak* ‘bir konuda dikkatini yoğunlaştırmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1386b]

³⁰⁸ krş. EAT *ögünji dirmek* ‘aklını başına toplamak’ [Osman Yıldız (2007). *Dâsitan-ı Sultân Mahmûd Mesnevisi*’nde Fiiller. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 135]

3.2.4.2.57. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dêril-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ögi dêril- kendine gelmek, toparlanmak (3902)

3902. *gözüm açıla oñıla göynügüm
bolay kim birezcük dêrile ögüm*

[= Gözüm açılır, sıkıntım düzelir; belki birazcık kendime gelirim.]

ögi başına dêril- hoşluk başına üşüşmek (1450)

1450. *ögi çün başına dêrildi gèrü
şanayduñ ölüdür dirildi gèrü*

[= Hoşluk başına üşüştüğünde ölmüş tekrar dirilmiş sanırdın.]

3.2.4.2.58. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dêrişdür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kend'özin dêrişdür-³⁰⁹ kendini toparlamak, iyileşmek (676)

676. *melikzâde tutdı nakâşuñ sözün
dêrişdürdi günden güne kend'özin*

[= Şehzade nakkaşın sözünü dinledi; günden güne kendini topladı.]

3.2.4.2.59. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dêrşür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ögin dêrşür- aklını toparlamak, kendine gelmek (2335, 3373)

2335. *kalan kavmi hoş hey deyince degin
tağıtdı vü dêrşürdi kendü ögin*

[= Kalan halkımı “Hey!” deyinceye kadar dağıttı ve aklını topladı.]

3.2.4.2.60. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dile-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

destür dile- izin istemek (720)

720. *diledidi destür ben vermedüm
anuñ gitdügini revâ görmedüm*

[= İzin istemişti ben vermedim; onun gitmesini uygun görmedim.]

hâcet dile-³¹⁰ istekte bulunmak (1422)

1422. *ğarîb ola vü kişi mazlûm ola
çü hâcet diler şanma mahrûm ola*

[= Çaresiz olan ve sıkıntı çeken kişi, istekte bulunduğu yoksun kalır sanma.]

'özür dile- özür dilemek (1079, 1741, 1765, 1900, 5077)

1079. *kamusını vèrür ü 'özrin diler
ki az nesneyi çoğ görür ulular*

³⁰⁹ krş. TTü. *kendini toparlamak* ‘sağlığına kavuşmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1386b]

³¹⁰ krş. TTü. *hacet dilemek* ‘istekte bulunmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1021a]

[= Yüce insanlar az şeyi çok görür (diye) özür diler ve hepsini verir.]

3.2.4.2.61. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dire-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayağ dire-³¹¹ ayak diremek (3615, 4501)

3615. *ayağ diredüm önegülik edüp
yola girdüm atam katundan gidüp*

[= Ayak diredim, inatçılık edip babamın huzurundan ayrıлып yola çıktım.]

3.2.4.2.62. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *doğın-* ~ *tokın-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayağ[ı] taş a tokın- sıkıntı yaşamak (4460, 5462)

4460. *gün olup tokınursa taş a ayak
elümden gelür anda baş oynamak*

[= Gün gelir sıkıntı yaşarsa; orada tehlikeye atılmaya gücüm yeter.]

3.2.4.2.63. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dög-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

başın dög- (mec.) çaresizlik duymak (3793, 4026)

3793. *ara yerde biçāre yel kovduğın
başın döğdüğün ü elin ovduğın*

[=Orada çaresiz boşuna uğraştığını; çaresizlik duyduğunu ve ne yapacağını şaşırıldığını...]

sovuğ demür dög- boşuna çabalamak (5081)

5081. *bu kimseyiçün kim geçürdüñ 'ömür
anuy issi var döğme sovuğ demür*

[= Bu kimse için ömürünü verdin; onun sahibi var, boşuna çabalama.]

yol dög-³¹² yol yürümek (821, 1128)

821. *atasından ayrıldı diler ki ol
ki geçe denizleri döge yol*

[= O, babasından ayrıldı; denizleri geçmek, yol yürümek ister.]

3.2.4.2.64. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dök-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ağça dök- çok para harcamak (1340)

1340. *ol arada bir ulu bünyād urur
döker ağça dün ü gün andan turur*

[= Orada büyük bir yapı inşa eder; bundan dolayı gece gündüz çok para harcar.]

³¹¹ krş. TTü. *ayak diremek* 'kendi tutumundan şaşmamak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 195a]

³¹² krş. TTü. *yol tepmek* 'çok uzun bir süre yürümek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603]

göynügi dök³¹³ derdini anlatmak (5651)

5651. *beni kor ki üküş belā çekmege
aḡa azacuk göynügüm dökmege*

[= Çok sıkıntı çekmekten (dolayı) ona azıcık derdimi anlatmaya beni bırakır.]

hōn dök- sofra kurmak, ziyafet vermek (3601, 4215, 5558)

3601. *delim dürlü çalguyıla bükdiler
birez geçicek daḡı hōn döktiler*

[= Çok çeşit çalgıyla dans ettiler; biraz geçince de sofra kurdular.]

kan dök- öldürmek, cana kıymak (151, 1519, 1552, 1566, 2172, 4120)

151. *atı Düldül ü kılıcı Zü'lfikār
ki kanlar döker çün kınından çıkar*

[= Atı Düldül ve kılıcı Zülfikardır ki kınından çıktığında öldürür.]

kanlu yaş dök³¹⁴ çok üzölmek, ağlamak (1608, 4888, 5223)

1608. *Süheyl'ün gözin gördi ol dem nakāş
ki dökmiş idi siller bigi kanlu yaş*

[= Nakkaş o an Süheyl'in gözünü gördü; seller gibi çok üzölüp ağlamıştı.]

yaş dök- ağlamak, göz yaşı dökmek (2915, 4063, 4861, 5085)

2915. *ol uyḡu arasında yaş dökdi çoh
düş içinde şu içmek aşşısı yoḡ*

[= O uyku sırasında çok ağladı; düş içinde su içmenin faydası yoktur.]

yüz şuyın dök- saygınlığını yitirmek (1140, 3005, 3236, 4115, 5648)

1140. *döker yüz şuyın yele vērür udı
adı topraḡa biraḡur aşḡ odı*

[= (Kişi) saygınlığını yitirir, utanmayı feda eder; aşḡ ateşi saygınlığı ayaklar altına alır.]

3.2.4.2.65. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dökül-* ~ *dökil-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

hōn dökül- sofra kurulmak, ziyafet verilmek (841, 5310)

841. *çü şerbet içildi döküldi hōn
çanaḡ geldi bir kişi öḡine on*

[= Şerbet içildiğinde ziyafet verildi; bir kişinin önüne on tabak geldi.]

kan dökül- cana kıyılmak, ölüme yol açmak (4472, 4474)

4472. *çü êrdiler anda açıldı busu
döküldi kan aḡdı nête ki şu*

[= (Onlara) pusu kuruldu, oraya ulaştıklarında su gibi kan aktı, cana kıyıldı.]

³¹³ krş. TTü. *derdini dökme* 'derdini dile getirmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 639a]

³¹⁴ krş. TTü. *kanlı yaş dökme* 'büyük üzüntüyle ağlamak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1299a]

kanlu yaş dökül- kanlı yaş dökülmek, çok ağlamak (5505)

5505. *döküldi yere ol kadar kanlu yaş*

ki yeri götüren öküz oldı yaş

[= Yere o kadar kanlı yaş döküldü ki yeri taşıyan öküz göz yaşı içinde kaldı.]

yaş dökil- ağlamak (3366)

3366. *kan akmağdan ol yæg ki dökile yaş*

yaş olsun göz andan ki kurıya baş

[= Ağlamak kan akmaktan iyidir; yok olmaksansa göz yaş olsun.]

yüzi şuyın dökil- saygınlığımı kaybetmek (5006)

5006. *ütüzmeye hęc oynayuban oyun*

komaya dökilmege yüzi şuyın

[= Oyun oynayıp hiç kaybetmez; saygınlığımı elden bırakmaz.]

3.2.4.2.66. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dön-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

devrān dön- zaman geçmek (1213, 3458, 3976)

1213. *budağ karar u dürlü devrān döner*

gerekli kuş ağaca bir kez konar

[= Dal kurur ve çok zaman geçer; kuşun ağaca bir kez konması gerekir.]

sözinden dön-³¹⁵ sözünden dönmek (4327)

4327. *seni gönderem bizden oşanmağıl*

ben işbu sözümde döne şanmağıl

[= Seni göndereyim, bizden bezme; bu sözümde dönerim sanma!]

3.2.4.2.67. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dur-* ~ *tur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dek dur-³¹⁶ sakin durmak, rahat durmak (2008, 2802, 3592, 3670)

2008. *niçün dek dururken bir āh eyledün*

şanasın ki katı günāh eyledün

[= Niçin sakin dururken çok kusur işlemişsin gibi bir ah ettin.]

karşu tur-³¹⁷ karşı durmak, boyun eğmemek (949)

949. *şaruğ üstine geldi üşte alur*

buña karşu turmağ nècesi olur

[= Şehrin üzerine geldi işte alıyor; boyun eğmemek nasıl olur?]

kaşve tur- sözünde durmak (1094, 1143, 4521, 5011)

³¹⁵ krş. TTü. *sözünden dönmek* ‘verdiği sözü tutmamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2153a]

³¹⁶ krş. EAT *dek durmak* (*dek turmak, tek durmak, tek turmak*) ‘sessiz, sakin durmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1063-1064]

³¹⁷ krş. TTü. *karşı durmak* ‘direnmek, dayanmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1336b]

1094. *çü kavlı étdünüz **kavle turmak** gerek
şaruñ terkini bugün urmak gerek*

[= Anlaştığınızda sözünüzde durmak gerek; şehri bugün terk etmeniz gerek.]

örü tur-³¹⁸ ayağa kalkmak (551, 636, 747, 855, 874, 974, 1249, 1469, 1554, 1570, 1637, 1786, 1839, 1964, 2077, 2174, 2237, 2502, 3200, 3613, 4212, 4432, 4666, 4668, 4803, 4871, 4956, 4975, 4997, 5353)

551. ***tur örü** bu endîşeden geçelim
kılup zevk yeyelim içelim*

[= Ayağa kalk, bu kaygıyı bırakalım; yiyelim içelim, eğlenelim.]

sözine dur- sözünde durmak (4316)

4316. *ve ger düşmenün **durmaya sözine**
anun ile miñ urasın gözine*

[= Eğer düşmanın sözünde durmazsa; onunla gözüne çivi çakarsın.]

yüze tur- yüz yüze gelmek (4306)

4306. *nêçeme ki key alp durur şâh-ı Çîñ
yüzüme turmaz gönülür kıçın*

[= Çin padişahı ne kadar çok yiğittir ki yüz yüze gelemez, arkasına yönelir.]

3.2.4.2.68. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *durış-* ~ *turış-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

karşu durış- karşı durmak (4500)

4500. *anı gördi Câlûs dürüşdi key
depindi vü çoñ **karşu durışdı** key*

[= Câlûs onu gördü, çok mücadele etti; tepindi ve çok karşı durdu.]

yüz turış- yüz yüze gelmek (4308)

4308. *erün yüzi çün bir kezden döne
dürüşürse **yüz turışmaz** yine*

[= Yiğit bir defa yüz çevirdiğinde çabalasa da yüz yüze gelemez.]

3.2.4.2.69. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dut-* ~ *tut-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayağ tut- ~ **ayağ dut-** içki sunmak (833, 1062, 1156, 1160, 1619, 2162, 2316, 2323, 2796, 5558)

833. *gerekdür ki biz kullıg eyleyevüz
ayağ tutavuz şehi toylayavuz*

[= Bizim kulluk etmemiz gerekir; içki sunalım, şahı ağırlayalım.]

âzâd tut- serbest bırakmak (1255, 4252)

³¹⁸ krş. EAT *örü durmak* ‘ayağa kalkmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3122]

1255. *şāh eydür hele göñlüñi şād tut
bu kayğudan özüñi āzād tut*

[= Padişah: “İç rahatlığını koru, bu endişeden kendini serbest bırak.” der.]

‘**aziz tut-** değer vermek, hürmet göstermek (1853, 2015, 3048, 3619, 4592)

1853. *ev issi beni tutdı iñen ‘az.Ē
heç olmaya şanurduķ böyle biz*

[= Ev sahibi bana çok hürmet gösterdi; biz hiç böyle olmaz zannederdik.]

becid tut- önem vermek, üzerine düşmek (348, 1030, 1334, 2696, 4219)

348. *bu kamusıyla çünkü tutdum becid
anı düzmege kaç gün oldu mücid*

[= Bu hepsiyle önem verdiğimden; (o), bunu yazmaya kaç gün çaba gösterdi.]

boyun tut- razı olmak, boyun eğmek (1042, 3046)

1042. *felek hükümñ altında tutsun boyun
ki ‘adliñde barışdı kurd u koyun*

[= Dünya hükümün altında boyun eğsin; adaletin kurt ve koyuna barış getirdi.]

taķ ~ daķ dut-³¹⁹ kusur bulmak (5587, 5629)

5587. *yarar ger ‘ayblayan u taķ dutan
çü bilür ki bustān içinde biten*

[= Ayıplayan ve kusur bulan (olması) mümkün; çünkü (kişi) bahçede yetişeni bilir.]

dilin tut-³²⁰ dilini tutmak (286, 4011)

286. *kişi bulmayıcak tutaram dilüm
şınamışvan işbu kadardur bilüm*

[= (Erdemli) kişi bulmayınca dilimi tutarım; tecrübe etmişim ve bunu bilirim.]

elin tut- yardım etmek (3647, 3651, 5018, 5364, 5463)

3647. *ulunuñ kiçinüñ sorardı hālin
düşen kişilerin tutardı elin*

[= Büyüğün küçüğün durumunu sorardı; muhtaç olanlara yardım ederdi.]

fer tut- güçlenmek (5054)

5054. *yine tutdı yēñi yigit bigi fer
meşakķat çerisine buldı zafer*

[= Yine delikanlı gibi güçlendi; zorluk askerine üstünlük sağladı.]

göñlini şād tut- iç rahatlığını korumak (1255, 4252, 4576, 4873)

1255. *şāh eydür hele göñlüñi şād tut
bu kayğudan özüñi āzād tut*

[=Padişah: “İç rahatlığını koru, bu endişeden kendini serbest bırak.” der.]

³¹⁹ krş. EAT *dak dutmak* (*dak tutmak, tak tutmak, dak kılmak*) ‘kusur bulmak, kınamak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 977-978]

³²⁰ krş. TTü. *dilini tutmak* ‘gelişigüzel konuşmaktan sakınmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 662a]

gönlü aşah tüt- alçak gönüllü olmak (5008, 5438)

5008. *vefâ beklemekde kuşana kuşah*
tuta gönlini her bir işde aşah

[= (O), vefa beklemeye hazırlanır; her bir işte alçak gönüllü olur.]

gönlü yavuz tüt- kederlenmek, canı sıkılmak (2133, 4972)

2133. *biz ardından yel bigi yetevüz*
şımarla ki tutmaya gönlün yavuz

[= Biz arkasından rüzgâr gibi yetişiriz; (onu) tembihle canı sıkılmasın.]

hoş dut-³²¹ ağırlamak, iyi davranmak (912, 1023, 1280, 2316, 3922, 4275, 4845)

912. *bile kim degülsin anuñ düşmeni*
gele katuña hoş duta ol seni

[= Onun düşmanı olmadığını anlasın ki huzuruna gelip seni ağırlasın.]

karâr tüt- (278, 634, 964, 1330, 1374, 1524, 1940, 1982, 2189, 2366, 2471, 2483, 2678, 3187, 3498, 3742, 3850, 4415, 4710, 4735, 5050, 5055, 5179, 5192, 5386)

1. rahat etmek, huzur bulmak

278. *elif bigi ha toğrı ol zînhâr*
ki cān üstinde tutasın karâr

[= Aman, hep elif gibi doğru ol ki üzerindeki can rahat etsin!]

2. durmak, bulunmak, beklemek, kalmak

964. *şağa şola kullar dutarlar karâr*
kimi Türk kimi Rûm kimi Tatar

[= Kimi Türk kimi Rum kimi Tatar köleler (onun) sağında solunda bulunur.]

3. yerleşmek, konaklamak

3850. *hemân ağaç u tahtı kim Nevbahâr*
iki gece tutmuş idi anda karâr

[= Nevbahâr o an ağaç ve tahtta iki gece konaklamıştı.]

ma‘zür dut- bağışlamak, mazur görmek (1761, 5079)

1761. *bilüben ki ma‘zür dutar suçın*
el urdı bêline toladı saçın

[= Suçunu bağışlayacağını anlayıp el uzattı, saçını beline doladı.]

nür tüt- aydınlatmak, ısıtmak (2074, 3215)

2074. *çü toğdı güneş çevreyi tütüdü nür*
cihân geydi kākum çıkardı şamūr

[= Güneş doğduğunda etraf aydınlandı; dünya samur (kürkünü) çıkardı, kakım giydi.]

orın tüt- yer almak, oturmak (1470)

1470. *gëyüp zerkeşî kıymetî tonların*
gërü havz yanında tütüdü orın

³²¹ krş. TTü. *hoş tutmak* ‘birine iyi ve sevecenlikle davranmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1111b]

[= Altın işlemeli, değerli giysilerini giyip yine havuz kenarına oturdu.]

sefer tut- yola çıkmak, yolculuk etmek (1368)

1368. *eli günü zevk ü ayş ü temâşâ kılmağı
kamusın gerü kodum üş ilerü **tutdum sefer***

[= Memleketi, zevki, eğlenceyi, gezmeyi hepsini arkada bıraktım, işte yola çıktım.]

sözün dut- verdiği sözü yerine getirmek (3212)

3212. *iş edindi kend'özine ahsuzın
dilegince vardı **dutdı sözün***

[= Kendisine hemen görev saydı; istediğinin peşinden gitti ve sözünü yerine getirdi.]

turağ tut- yerleşmek, yer edinmek, yer tutmak (4122)

4122. *eger gözden ayruğ gönülünden ırağ
'aceb gör ki ol **tutdı cānda turağ***

[= Eğer gözden uzak gönülden uzak (derlerse) şaşılır; o yüreğe yerleşti.]

ümîd tut- ümitlenmek (5203, 5697)

5203. *ümîd ana **tutdı** ki bir gün ola
Yemen'den yaña gire oğlı yola*

[= Bir gün olur da oğlu Yemen'e yola çıkar (diye) ümitlendi.]

yâd tut-³²² hatırlamak (1856, 2062, 4873)

1856. *çü eşitdi nakâş inen oldı şād
Süheyl'ün kamu sözlerin **tutdı yâd***

[= Nakkaş işittiğinde çok sevindi; Süheyl'in tüm sözlerini hatırladı.]

yasın dut-³²³ üzüntüsünü duymak, yasını tutmak (4145)

4145. *sen ol nesneyi nête isteyestin
ki bulamayınca **dutasın yasın***

[= Sen o şeyi nasıl ararsın; bulamayınca üzüntüsünü duyarsın.]

yol tut- yola çıkmak, yola koyulmak (600, 998, 1723, 1771, 2482, 2519, 2531, 2711, 3659, 3826, 3873, 3928, 4052, 4104, 4210, 4398)

600. *çü nakkâş işitdi anı **tutdı yol**
vezîrine şāhuñ tēz erişdi ol*

[= Nakkaş onu işitince yola çıktı; padişahın vezirine hemen ulaştı.]

yön dut- bir yere yönelmek, ilgi ve dikkatini vermek (44, 51, 525, 3399, 3532, 4594)

44. *anı bir bilürler taparlar ana
dutar yönini kamu andın yaña*

[= O'nu birlerler, O'na taparlar; herkes O'ndan yana yönelir.]

yüzün dut-³²⁴ yönelmek, teveccüh etmek (49, 126, 215, 686, 2254, 2578, 3600, 4625, 4762, 5489, 5583)

³²² krş. TTü. *yâd etmek* 'anmak, hatırlamak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2498a]

³²³ krş. TTü. *yasını tutmak* 'kötü bir olay sonunda üzüntü duymak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2541b]

49. *nête başduğın bilür anlar izin
eşidür bilür kında **dutsa yüzin***

[= Nasıl bastığımı bilir (ve) izini anlar; nereye yönelse işitir (ve) bilir.]

3.2.4.2.70. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dutul-* ~ *tutul-* ~ *tutul-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dili tutul- dili tutulmak (2247, 3484, 5682)

2247. *şoloğ dem kıza düşdi iş müşkili
büküldi béli vü **tutuldi dili***

[= O anda kıza zor geldi; güçsüz oldu ve dili tutuldu.]

3.2.4.2.71. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *düş-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

āvāze düş- ün kazanmak, ünlenmek (857)

857. *ķamu elde āvāze düşdi tamām
eşitdi eyü adını hāş u ‘ām*

[= Bütün ülkede ün kazandı; iyi şöhretini büyük küçük herkes duydu.]

ayağdan düş-³²⁵ gücü kuvveti azalmak, güçten düşmek (637, 4026)

637. *anı gördiler kim ayağdan düşüp
yatur dürlü kayğu başına üşüp*

[= Onu gücü azalmış gördüler; çeşitli endişeler başına toplanmış (bir durumda) yatıyor.]

deriğ fikre düş- çok fazla düşünmek, düşünceye dalmak (634)

634. *birez gönli ola ki tuta karar
deriğ fikre düşerse sevdā karar*

[= Gönlü biraz olur da rahatlar; çok fazla düşünürse sevdaya karışır.]

dile düş- dile düşmek (1573, 5344)

1573. *dilemezler idi ki kimse bile
anuğ hāli olmaya **düşe dile***

[= Kimse bilsin istemezlerdi; bu durumda dile düşmesin.]

ele düş-³²⁶ ele girmek, yakalanmak (4170, 4513)

4170. *çü zengîvü Kaytās bigi cuhud
ele düşdi vü gitdi nāmūsı ud*

[= Yahudi; zenci ve Kaytās gibi yakalandı ve haysiyeti gitti.]

³²⁴ krş. EAT *yüz tutmak* (*yüz dutmak*) ‘yönelmek, teveccüh etmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4789-4792]

³²⁵ krş. EAT *ayaklardan düşmek* ‘yıkılmak, kuvvetten düşmek’ [Kerima Filan (2003). *Rûz-nâme’de Birleşik Fiiller. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 49 (2001), 124] TTü. *kuvvetten düşmek* ‘gücü azalmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1547b]

³²⁶ krş. EAT *ele düşmek* ‘ele girmek, yakalanmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1425] TTü. *ele girmek* ‘yakalanmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

endîşeye düş- kaygılanmak (3849)

3849. *giderdi düşüp fikr ü endîşeye
çü dördüncü gün érdi ol mîşeye*

[= Düşünceye dalıp kaygılanıp yol alırdı; dördüncü günde meşeliğe ulaştı.]

fikre düş- düşünceye dalmak (1850, 3849)

1850. *senün fikrüne düşmiş idüm bayık
bilimezdüm esrük midüm yâ ayık*

[=Şüphesiz senin düşüncene dalmıştım; sarhoş muyum veya ayık mıyım anlayamazdım.]

ğarîblığa düş-³²⁷ uzaklara gitmek (1480, 1627, 3484)

1480. *Yemen elini kodum uş ğarîblığa düşdüm
ne gönül ile gèrü kendü elümüze varam*

[=Yemen ülkesini bıraktım işte uzaklara gittim; ülkeme nasıl aynı duyguyla gideyim?]

gönül düş-³²⁸ âşık olmak, gönlünü kaptırmak (2431)

2431. *gönül saña düşdi vü ben yâbana
ne ata bilür hâlîmi ne ana*

[= Âşık oldum ve uzaklardayım; hâlîmi ne annem ne babam bilir.]

hayâle düş-³²⁹ hayale dalmak (1517)

1517. *hayâline düşüp olduñdı ey Süheyl hayâl
gel indi uş yüzini gördüñ oldu saña hâl*

[= Ey Süheyl, (onun) hayaline dalıp hayal olmuşsun; gel şimdi işte yüzünü gördün, sana iyi geldi.]

ırak düş- ~ **ırak düş-**³³⁰ ayrı kalmak, uzak düşmek (2494, 3699, 4201)

2494. *yărümdan ırak düşdüm yèrümünden âvâre
zahmet yèter âhîri beni cānuma yètürdi*

[=Sevdiğimden ayrı kaldım, yerimden oldum; sıkıntı ulaşır sonunda canımdan bezdirdi.]

işi şol düş-³³¹ işi ters gitmek (4067)

4067. *işi şol düşüp düşmiş tağa
yèlerdi gehî şola vü gehî şağa*

[= İş i ters gidip dağa çıkmış; bazen sola bazen sağa koşardı.]

ittifâk düş- rast gelmek, tesadüf etmek (122, 5266)

122. *zihî gör ne hoş düşdügin ittifâk
ki bir gece Hâk'dan erişdi Burâk*

³²⁷ krş. TTü. *gurbete düşmek* 'aile ocağından uzak bir yere gitmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 992a]

³²⁸ krş. TTü. *gönlü düşmek* 'âşık olmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

³²⁹ krş. TTü. *hayale dalmak* 'hatıraları düşünmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1067a]

³³⁰ krş. TTü. *uzak düşmek* 'uzak olmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2433a]

³³¹ krş. TTü. *işi aksi gitmek* 'istenilen sonucu elde edememek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1219a]

[= Bak, rast gelmen ne güzel; bir gece Allah'tan Burâk (sana) ulaştı.]

korğuya düş-³³² korkmak, korkuya kapılmak (184)

184. *eger kaçsadı düşüben korğuya
erişmeyi reng ü koğuya*

[= Eğer korkup kaçsaydı renk ve kokuya ulaşmazdı.]

muğalif düş- ters gelmek, karşı gelmek (315)

315. *ki her bir 'amel bakıcağ çep ü rāst
çü nefse muğalif düşe ola rāst*

[= Her bir yapılan doğru ve yanlış (biçiminde) bakınca nefse ters gelmesi doğrudur.]

oda düş- (mec.) ateşe düşmek, acı çekmek (3819, 4144)

3819. *yatam toprağ üstine taş yaştanam
düşem oda vü çāremi isteyem*

[= Toprak üstüne uzanayım taşı yastık edineyim; acı çekeyim ve çare arayayım.]

oñat düş- uygun düşmek, doğru olmak (2607, 3024, 3406, 4432, 4450, 5249)

2607. *dēdi eyle ētmek degül maşlahat
ki düşmez olur degme vaktin oñat*

[= Öyle yapmak hayırlı değil, dedi; herhangi bir zaman uygun düşmez.]

öğine düş- hatırlamak, aklına gelmek (625, 1251, 2020, 2036, 2515, 2839, 3447)

625. *ne vahtın öğüme düşe ol nigār
bilüm ile 'aqlum olur tār u mār*

[= O resim (gibi güzel), ne vakit aklıma gelse aklım darmadağın olur.]

söze düş- konuşmaya başlamak (1902)

1902. *huşūşa ki söz kolayın bileler
söze düşecek gör neler kıllalar*

[= Özellikle uygun sözü bilirler; konuşmaya başlayınca bak neler yaparlar.]

tağa düş- ıssız yerlere gitmek (1945, 3550, 4067)

1945. *dēdi anşuzın eyle beñzer ki ben
düşeven tağa tutavan yaban*

[= “Öyle anlaşılıyor ki ben ansızın ıssız yerlere giderim.” dedi.]

taşra düş-³³³ uzak kalmak (5313)

5313. *tapuñda yine yēdük içdük
bugün düşmedük taşra çün içdük*

[= Yine huzurunda yedik içtik; bugün içtiğimizden uzak kalmadık.]

tuzağa düş- yakalanmak, tuzağa düşmek (1523, 3146)

1523. *ki andan gērü oñasıdur işün
gelüp tuzağa düşesidür kuşuñ*

³³² krş. TTü. *korku düşmek* ‘endişelenmek, korkmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1482b]

³³³ krş. TTü. *uzak düşmek* ‘uzak bulunmak, uzak olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2433a]

[= Ondan sonra işin uygun olacaktır; kuşun gelip yakalanacaktır.]

uyhuya düş- uyumak, uykuya yenik düşmek (2364)

2364. *Süheyl anda uyhuya düşmiş iken
gülün yanına gör ne bitdi diken*

[= Süheyl o anda uyumuşken gülün yanında diken bak nasıl bitti.]

yola düş- yola çıkmak, gitmeye başlamak (2718, 2813, 2877, 2926, 3617, 4054, 4099, 4429)

2718. *ben sen turalum yola düşelüm
öñümüze gelmez ise tuş ölüm*

[= Sen ve ben kalkalım, yola çıkalım; ölüm karşımıza çıkmazsa...]

zahmete düş- sıkıntı yaşamak, zahmet çekmek (3115)

3115. *benüm bigi uş uğraduñ ni ‘mete
gêrû terk êdüp düşmegil zahmete*

[= İşte benim gibi nimete rastladın; yine ayrılıp sıkıntı yaşama!]

3.2.4.2.72. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *düşür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

zahmete düşür- sıkıntıya sokmak (5059)

5059. *dêdi zahmete düşüren buyıdı
belâlar bize üşüren buyıdı*

[= “Sıkıntıya sokan (ve) bize bela musallat eden buydu.” dedi.]

3.2.4.2.73. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *düz-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

düzen düz- hazırlık yapmak (2900, 3971, 5262, 5395)

2900. *ol kimse ki dağıtmağičün kendü düzenin
bir dürlü dağı vara vü düzen düze benven*

[= Kendi düzenini dağıtıp birçok yere giden ve hazırlık yapan benim.]

endāze düz- hesap yapmak, ölçmek (1346, 3726)

1346. *ulu taht hem öñine bağlamış
anuñ bigi endāze düzmiş imiş*

[= Onun gibi ölçmüş ve önüne büyük taht yapmış.]

yarag̃ ~ yarah̃ ~ yarak̃ düz-³³⁴ hazırlık yapmak (788, 1032, 1791, 2069, 5266)

788. *vezîre dēdi çün giderler irah̃
yōri tîzrek düz bulara yarah̃*

[= Vezire: “Uzağa gidiyorlar, hemen git onlara hazırlık yap!” dedi.]

³³⁴ krs. EAT *arak düzmek* → *arak etmek* ‘hazırlık yapmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4313-4317]

3.2.4.2.74. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *düzet-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

tuzah düzet- tuzak kurmak (1130)

1130. *düzetmiş durur ol bizümçün tuzah
ki uşlu kişi durur fikri uzah*

[= O, akıllı ve uzak görüşlü kimsedir; bizim için tuzak kurmuştur.]

3.2.4.2.75. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *düzil-* ~ *düzül-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

düzen düzil- hazırlanmak (5581)

5581. *ecel erişicek ümîd üzilür
bir ayruhsı müşkil düzen düzilür*

[= Ecel gelince (insanın) ümidi kırılır; bir başka zorluk hazırlanır.]

yarah düzül- hazırlık yapılmak (793)

793. *çü düzüldi yarah yola girmeye
gelür oğlı atasını görmege*

[= Yola çıkmaya hazırlık yapıldığında oğlu babasını görmeye gelir.]

3.2.4.2.76. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *edin-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘âdet edin-³³⁵ alışkanlık hâline getirmek (316)

316. *ëvecekligi ‘âdet edinmegil
sana şormayınca sözi demegil*

[= Aceleciliği alışkanlık hâline getirme! (Bir kimse) sana sormayınca konuşma!]

döşek edin- yatak yapmak (2855)

2855. *enüp atını bağladı vü yine
döşek edinüp şağı sağdı yine*

[= İnip atını bağladı ve tekrar yatak yapıp ağlayıp inledi.]

harîf edin- dost edinmek (287)

287. *huşuşa eger kimse ola zarîf
dürüşüp anı edinürven harîf*

[= Özellikle eğer kişi zarif olsa; çalışıp onu dost edinirim.]

iş edin-³³⁶ (3212, 4583)

1. bir şeyi görev olarak kabul etmek, görev saymak

3212. *iş edindi kend'özine aınsuzın
dilegince vardı dutdı sözün*

³³⁵ krş. TTü. *âdet edinmek* ‘bir şeyi alışkanlık durumuna getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 28b]

³³⁶ krş. TTü. *iş edinmek* ‘1. görev olarak kabul etmek; 2. bir şeyi kendi sorunu durumuna getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1219a]

[= Kendisine hemen görev saydı; istediğinin peşinden gitti ve verdiği sözü yerine getirdi.]

2. kendi işi saymak

4583. *ne lāzımdur **édinmek iş** guşşayı
uzatmaḥ şikāyet édüp kışşayı*

[= Kaygıyı iş edinmek, yakınıp hikâyeyi uzatmak (gibi) lazım değildir.]

konuḡ édin- birini ağırlamak, konuk etmek (4377)

4377. ***édindi** anı kend'özine **konuḡ**
ḥod olaşıyımış gözine konuḡ*

[= Onu kendisi ağırladı; üstelik (bu durum) gözünü bağlamış.]

ḡulaḡına küpe édin-³³⁷ bir olaydan alınan dersi unutmamak (5406)

5406. *bu öğütleri **ḡulaḡunuza** siz
küpe édinüḡ kim beni aḡasız*

[= Bu öğütleri unutmayın ki beni hatırlarsınız.]

yār édin- dost edinmek (5647)

5647. *kimi kim tena 'umda **yār édinem**
ḡarḡüm bilem ḡamḡüsār édinem*

[= Bollukta kimi dost edineyim? Dostumu bileyim, (onu) dert ortaḡı yapayım.]

3.2.4.2.77. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *eg-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bıyık eg- büyüklük taslamak (3633)

3633. *gelürdi ḡavşan elinden bıyık
ki ḡavşancıla **egmeyeydi bıyık***

[= Tavşan şüphesiz yapabiliirdi; yırtıcı kuşa büyüklük taslamazdı.]

ḡöḡül eg- yönelmek, ilgi duymak (349)

349. *sözümü şımadı eli degmedi
budur ḡoḡrusı kim **ḡöḡül egmedi***

[= Sözümü dinlemedi, gücü yetmedi; doğrusu ilgi duymadı.]

3.2.4.2.78. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *egle-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ḡöḡlini egle-³³⁸ kendini oyalamak, hoşça vakit geçirmek (510, 624, 1779, 3973)

510. *çıkup ḡaḡta aldı kopuzı ele
ki **ḡöḡlini egleye** bir dem çala*

[= Tahta çıkıp kopuzu eline aldı; bir süre çalıp kendini oyalar.]

kend'özün egle- kendini avutmak, oyalamak (981, 2922)

³³⁷ krş. TTü. *kulaḡına küpe etmek* 'bir olaydan alınan dersi unutmamak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1518b]

³³⁸ krş. TTü. *ḡöḡlünü eḡlemek* 'hoşça vakit geçirmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

981. *okurdu dün ü gün ulular sözün
anuşla epler idi kend'özün*

[= Gece gündüz büyüklerin söylediklerini okurdu; bununla kendini avuturdu.]

özün egle- kendini avutmak (2195)

2195. *dédi girdüm gördüm evde yüzün
kitāb okur oturmuş epler özin*

[= “Eve girdim, onu oturmuş kitap okur ve kendini avutur (durumda) gördüm.” dedi.]

3.2.4.2.79. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *êlt-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

başā êlt-³³⁹ sonuçlandırmak (4402, 5007, 5018, 5543)

4402. *deņizi vü kuruyı vü tağı taşı
aratduram başā êltem işi*

[= Denizi, karayı, dağı taşı arattırırım ve işi sonuçlandırırım.]

3.2.4.2.80. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *êr-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

eli êr-³⁴⁰ gücü yetmek, muktedir olmak (579, 3039)

579. *şu kim anı heç âdemî görmeye
degüldür ‘aceb ger elüm êrmeye*

[= Onu, hiç insan görmez ve buna gücü yetmez (desek) şaşılacak (şey) değildir.]

murāda êr- arzusu yerine gelmek (658, 694, 2023, 3918, 5292)

658. *dilerven hoş ola murāda êre
key ad ile ‘âlemde devlet süre*

[= Arzusuna ulaşsın, iyi olsun isterim; iyi ad ile dünyada mutluluk sürsün.]

murādına êribil- muradına kavuşabilmek, arzusuna nail olabilmek (3918)

3918. *murāduña şällāh êribilesin
gêrü êlüñüze varıbilesin*

[= Emeline inşallah kavuşabilirsin; tekrar ülkenize ulaşabilirsin!]

zevāl êr- yok olmak, çökmek (391, 420)

391. *oğul çün ağa atası tahtına
zevāl êrmeye devlet ü bahtına*

[= Oğul, babasının tahtına çıktığında saadet ve ikbal yok olmaz.]

3.2.4.2.81. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *êrgür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

murādına êrgür- birini arzusuna ulaştırmak (582)

³³⁹ krş. EAT *başā iltmek* → *başā iletmek* ‘sona erdirmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 418]

³⁴⁰ krş. EAT *eli ermek* ‘fırsat bulmak, gücü yetmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1433] TTü. *eli ermek* ‘yapabilmek, ulaşabilmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

582. *aladum ne şahıñ kıızısa anı*
murādına êrgüredüm oğlanı

[= Hangi padişahın kıızısa onu alayım; çocuğı arzusuna ulaştırayım.]

3.2.4.2.82. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *eri-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yüregi yağı eri-³⁴¹ korkmak (957)

957. *bizi gördi vü şandı hakikat yağı*
eridi hemân dem yüregi yağı

[= Bizi gördü ve gerçek düşman sandı; o an çok korktu.]

3.2.4.2.83. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *êriş-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

eli êriş- gücü yetmek (4404)

4404. *çerim vardur begligüm ü mālum*
neye kim şunar isem êrişür elüm

[= Askerim, beyliğim ve malım vardır; neye uzansam gücüm yeter.]

murādına êriş- arzusuna ulaşmak (4828, 5315)

4828. *güvendi cāni*³⁴² *vü gönli eyledi şād*
murādına êrişdi vü oldı şād

[= Gönlü sevindi ve şenlendi; arzusuna kavuştu ve mutlu oldu.]

3.2.4.2.84. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *geç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

hadden geç- sınırı aşmak, fazla olmak (2083)

2083. *ki hadden geçüpdür sözün toğrusı*
bizüm zahmetümüzdür baş ağrusı

[= Sözün doğrusu (bu) fazla olmuştur; sıkıntımız zahmet vermemizdir.]

hoş geç- iyi vakit geçirmek, dirliği güzel geçmek, sıkıntı çekmemek (305, 1811, 2005, 4613, 4704, 4842, 5100)

305. *ne var yoğısa mülkümüz mālumuz*
şükür hoş geçer kamudan hālümüz

[= Ne var malımız mülkümüz yoksa? Şükürler olsun, herkesten iyi vakit geçiriyoruz!]

nāzı geç-³⁴³ hatırı sayılmak (3148)

3148. *ya şayru olur yā katumdan kaçar*
yalunuz oğuldur nāzı geçer

[= Ya hastalanır ya da yanımdan kaçır; tek çocuktur, hatırı sayılmak.]

³⁴¹ krş. TTü. *yüreğinin yağı erimek* ‘çok korkmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

³⁴² Yazmada: *canı*.

³⁴³ krş. TTü. *nazı geçmek* ‘dilediğini kabul ettirecek kadar hatırı sayılmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1755a]

sözinden geç- sözünü dinlememek (1289)

1289. *dedi şanmañuz şeh sözinden geçem*
şıyam andı alam süciyi içem

[= “Padişahın sözünü dinlemem, yemini bozar (ve) içki içerim zannetmeyin.” dedi.]

zāyi‘ geç- boşa geçmek, yitmek (3891)

3891. *anı kıovar iseñ ki senden kaçar*
bayık ‘ömrüñi bil ki zāyi‘ geçer

[= Onu takip edersen senden kaç; şüphesiz ömrün boşa geçer anla!]

3.2.4.2.85. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *geçür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

keremden geçür- bağışlamak, kerem etmek (1047)

1047. *dedi çekdi zahmet bugün şāh-ı Çīn*
geçürür keremden kılınuñ şuçın

[= “Çin padişahı bugün zahmet çekti; kulunun kusurunu bağışlar.” dedi.]

3.2.4.2.86. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *gel-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

acı gel-³⁴⁴ üzüntü vermek, yaralayıcı olmak (2362, 3003)

2362. *kişi yolda izde inen şak gerek*
nêçeme aci gelse söz hak gerek

[= Kişi, yolda çok uyanık olmalı; ne kadar üzüntü verse de doğru söz gerek.]

başa buğ gel- sıkıntıya girmek (2569)

2569. *ki ‘ālemde er göreler kim imiş*
başa buğ gelicek kim işler imiş iş

[= Dünyada yiğit kimmiş görsünler; sıkıntıya girince kim iş yaparmış?]

dile gel-³⁴⁵ (511, 3488)

1. söylemeye başlamak, dillenmek

511. *çü düzüp koşup zahme urdı kıla*
kılun geldi her birisi bir dile

[= Akort edip tele mızrap vurdu; telin her biri ayrı dile geldi.]

2. sözü edilmek, konuşulmak

3488. *bir er kardaşum var Kaytās adı*
ki gelmez dile hulki vü hüsni adı

[= Kaytās adında bir yiğit kardeşim var; adı, güzelliği ve ahlakının sözü edilmez.]

diline gel- malum olmak (2136, 2137)

³⁴⁴ krş. TTü. *acı gelmek* ‘kırmak, üzme’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 8b]

³⁴⁵ krş. EAT *dile gelmek* ‘evvelce söylemezken söylemeye başlamak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1148]

2136. *zihî fâl u çün diline geldi bil*³⁴⁶

ne kim şanusı var ise oldı yel

[= Ne hoş fal ve malum olduğunda her ne tahmini varsa kaybolduğunu bil.]

ele gel-³⁴⁷ meydana gelmek, ele geçmek (784, 5585)

784. *eger dilegümüz gelürse ele*

katuğa bu oğluğ yine tüz gele

[= Eğer dileğimiz olursa oğlun yanına tekrar hemen gelir.]

elinden gel-³⁴⁸ yapabilmek, gücü yetmek (623, 737, 928, 1056, 3145, 3633, 3887, 3910, 4282, 4418, 4460, 4544)

623. *velê geldügince elümden hüner*

harîr üzre yazdum dedüm ben eger

[= Fakat incelik yapabildikçe ipek üzerine çizebildim, dedim.]

işe gel-³⁴⁹ işe yaramak (3041)

3041. *ol ayak depindügi gelmez işe*

çü şu vara başdan yukaru aşa

[= İş haddini geçtiğinde o inat etmesi işe yaramaz.]

işi onat gel- işi iyi olmak, işi uygun düşmek (2530)

2530. *görürler eyerlü uyanlu bir at*

dediler geliser işümüz onat

[= Eyerli bir at gördüler; “İşimiz iyi olacak!” dediler.]

işi tuş gel- işi denk gelmek, işi rast gelmek (1640, 1854)

1640. *bu bir neçe beyti düzip yırladı*

işi tuş gelesin sezüp taşladı

[= Bu birçok beyti hazırlayıp söyledi; işinin denk geleceğini fark edip şaşırıldı.]

işi tutaş gel- işi rast gelmek (4821)

4821. *ki biri Süheyl ola biri nakâş*

şükür aña kim geldi işüm tutaş

[= Biri Süheyl biri nakkaş olacak; şükür ki işim rast geldi.]

kend'özine gel-³⁵⁰ kendine gelmek (533)

533. *biri dër ki görindi perî gözine*

gülâb ile yuğ gele kend'özine

[= Biri: “Peri görüldüğünde (o kişi) gülsuyu ile yıkansın, kendine gelir.” der.]

ķuru gel- eli boş gelmek, armağansız gelmek (2425)

³⁴⁶ Yazmada: *yil*.

³⁴⁷ krş. EAT *ele gelmek* ‘elde edilmek, husul bulmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1425]

³⁴⁸ krş. TTü. *elinden gelmek* ‘yapabilmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

³⁴⁹ krş. EAT *işe gelmek* ‘işe yaramak, fayda vermek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 2112]

³⁵⁰ krş. TTü. *kendine gelmek* ‘ayılmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1386b]

2425. *gerek ola d y ben aldum idi m l*
ķuru gelmeği t tmadum saņa f l
[= Lazım olur diye eşya almıştım; sana boş gelmeyi hayırlı görmedim.]

 gi gel- kendine gelmek (535, 3073, 3226)

535. *getürdi aņa v rdi d r -yı n ş*
 gi geldi başladı ķıldı ĥur ř
[= Ona şarap getirdi, verdi; kendine gelmeye başladığında coştu.]

 gine gel- aklına gelmek, aklına düşmek (1220)

1220. *bu mevz n ġazel hem  gine gelür*
şunup ķopuzunu eline alur
[= şu vezinli ġazel aklına geldi ve uzanıp kopuzunu eline aldı.]

söze gel-³⁵¹ konuşmak (4117)

4117. *benüm bigi olur ki yoĥdur bil m*
söze gelmeğe n te vara dilüm
[= Benim gibi bilgisi olmayanın dili nasıl konuşsun?]

tuş gel- rast gelmek, karşılaşmak (819, 2718, 4827)

819. *ki bugün Yemen ř h nuĥ oğlı uş*
gećer idi Ć n'e saņa geldi tuř
[= Bugün Yemen padiřahının ođlu Ćin'e gidiyordu sana rast geldi.]

uca gel- sona gelmek (3524)

3524. *bu kez gördi ol geld ğini uca*
şataşdı bir dürlü daĥı güce
[= O bu defa sona geldiđini anladı; birćok bařka zorluđa rastladı.]

yaķın gel- yaklaşmak (3593, 4208)

3593. *yaķın geldiler baş y re urdılar*
ileyinde el bağlayup t rdılar
[= Yaklaştılar yere baş koydular; huzurunda sayđı gösterip dikildiler.]

yüzine ut gel- utanmak, hicap duymak (1157)

1157. *Süheyl'e naķ ř d r ki sözümi t t*
dilerseĥ ki gelmeye yüzüne ut
[= Nakkaş Süheyl'e: "Utanmak istemiyorsan sözümü dinle!" dedi.]

3.2.4.2.87. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş  yesi *getür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dile getür-³⁵² (652, 1473, 1547, 3947, 4013, 4015, 5591)

1. konuşturmak, konuşmasını sağlamak

³⁵¹ krş. EAT *söze gelmek* 'dile gelmek, söylemeye başlamak' [TDK (1996). *Tarama S zluğ *, c. 5, s. 3552]

³⁵² krş. EAT *dile getirmek* 'söylemek, ağza almak, anmak' [TDK (1996). *Tarama S zluğ *, c. 2, s. 1148]

652. *çü nakāş oğlanı getürdi dile*
atası dèdi ne dilerseñ dile

[= Nakkaş çocuğu konuşturduğunda babası: “Ne dilerseñ dile (benden)!” dedi.]

2. söylemek

1473. *kopuzın düzdi el urdı kıla*
bu çi ‘ri getürdi şoloğ dem dile

[= Kopuzunu hazırladı tele dokundu; şu şiri o an söyledi.]

ele getür- (597, 744, 994, 3227, 3821, 4030, 4869)

1. yakalamak

597. *kamudan farĒa bu işdür hele*
ki nakkaşı biz getürevüz ele

[= Bu iş hepsinden önemlidir; nakkaşı yakalayalım.]

2. hizmetine almak

744. *çü sen řāh olup tahta oturasın*
diledüğüñi tēz ele getüresin

[= Sen padişah olup tahta çıktığında istediğini hemen hizmetine alırsın.]

3. kazanmak, elde etmek

994. *nakaş eydür gitme birezcük otur*
bu řehzādeniñ göñlin ele getür

[= Nakkaş: “Gitme, birazcık otur! Bu şehzadenin gönlünü kazan.” dedi.]

ilerü getür- önce tutmak, önem vermek (91)

91. *müslmānlık işin ilerü getür*
müslmān olıgör ferāgat ötür

[= Müslümanlık’ı önce tut; isteyerek vazgeç (ve) müslüman ol.]

ķaya getür-³⁵³ (mec.) yok etmek, tahrip etmek (2370, 2412, 4301)

2370. *uzatmışdı şöyle fesāda elin*
ki ķaya getürmiş idi Ćin elin

[= Elini böyle kötülüğe yöneltmişti; Ćin’i sıkıntıya sokmuştu.]

řavāda getür- yazmak (5614)

5614. *kitābı çü ķařd eyledüm kim düzem*
řavāda getürem beyāza yazam

[= Kitabı düzenleyeyim, yazayım (ve) temize çekeyim istedim.]

řehādet getür- şehadet getirmek (5489)

5489. *řehādet getürdi vü yumdı gözin*
ulu Tañrı ‘ya toğru dutdı yüzin

[= Şehadet getirdi ve gözünü kapattı; yüce Allah’a doğru yöneldi.]

yèrine getür-³⁵⁴ yerine getirmek (119, 3028, 5056, 5379, 5564)

³⁵³

krş. Osm. *ķaya getür-* ‘bozguna uğratmak, yok etmek, yıkmak; dize getirmek’ [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār’da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 65-68]

119. *ne kim oldı buyruḡ bitürdi tamām
ḡamusın yèrine getürdi tamām*

[= Her ne emir verdi; (o) hepsini yerine getirdi.]

3.2.4.2.88. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *gir-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ele gir-³⁵⁵ (577, 594, 762, 1075, 1409, 1456, 1479, 1801, 2358, 2462, 3092, 3168, 3917, 4283, 4401, 4408, 5080, 5471, 5566, 5646)

1. kazanmak, elde etmek

577. *kişi göñli yoḡ nesneye çün vère
bulınmaz nètesi eline gire*

[= Kişi olmayacak şeye yöneldiğinde (onu) nasıl elde edeceği bulunmaz.]

2. ele geçmek, yakalanmak

594. *gezelüm Çalap şallah kolay vère
anuḡ çāresi elümüze gire*

[= Allah inşallah uygun olanı verir, biz gezelim; bunun çaresi (onun) yakalanması.]

ḡanına gir-³⁵⁶ canına kastetmek (3076, 3688, 3911, 5183)

3076. *baḡup gördüm ḡanuma girdüm uş
zihī zaḡm kim cānuma urdum uş*

[= İşte bekleyip gördüm (ve) canıma kastettim. Ne iyi, darbeyi kendime vurdum!]

ḡulaḡa gir- etki etmek (322)

322. *ögütten uyuyan göñül uyanur
ḡulaḡa giren söz cāna boyanur*

[= Uyuyan gönül öğütlerle uyanır; etki eden söz gönüle ulaşır.]

yère gir- (mec.) vefat etmek (3634)

3634. *ecel érdi girdi yère şāhumuz
göge çıḡdıydı feryād u āhumuz*

[= Ecel ulaştı, padişahımız vefat etti; imdat ev ahımız göge yükselmişti.]

yola gir-³⁵⁷ yola çıkmak, yolculuk etmek (693, 726, 771, 793, 816, 855, 2025, 2631, 2792, 2850, 3615, 4266, 4332, 4336, 4338, 4351, 4364, 4790, 4795, 4831, 5203, 5265)

693. *dilerven icāzet ola ben ḡula
ki varmaḡiçün Çīn'e girem yola*

[= Bendeniz, Çin'e gitmek için yola çıkmama izin verilsin istiyorum.]

zaḡmete gir- zahmet etmek, çaba göstermek (968, 3794)

³⁵⁴ krş. TTü. *yeline getirmek* 'istenileni yapmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2575b]

³⁵⁵ krş. EAT *ele girmek* 'ele geçmek, elde edilmek, yakalanmak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1428-1429]

³⁵⁶ krş. TTü. *kanına girmek* 'birini öldürmek veya öldürtmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1292a]

³⁵⁷ krş. EAT *yola girmek* 'yola koyulmak, yola çıkmak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4648-4649]

968. *görişür dër zahmete girdünüz
ki bugün gelüben bizi gördünüz*

[= (Onlarla) görüştü: “Bugün gelip bizi gördünüz, zahmet ettiniz.” dedi.]

3.2.4.2.89. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *git-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

karār git- huzuru kaçmak, tedirgin olmak (1438, 1948)

1438. *Süheyl'ün ünin eşidüp Nevbahār
yayındı ögi gıtdi andan karār*

[= Nevbahār, Süheyl'in sesini işitince aklı dağıldı, huzuru kaçtı.]

ögi git- aklı başından gitmek, kendini kaybetmek, bayılmak (1235, 1297, 1662, 3071, 3123, 3224, 3961, 4108, 4669, 4809, 4819)

1235. *gidüp ögi düşdi tıldı gözi
şarardı şol gül bigi taze yüzi*

[= Kendini kaybedip düştü, gözü doldu, şu gül gibi körpe yüzü sarardı.]

uşşı git- kendini kaybetmek, aklı başından gitmek (519, 1298)

519. *gidüp uşşı āh ētdi düşdi yere
kimesneye yol yoḥ kim anda gire*

[= Kendini kaybedip acı ile içini çekti ve yere düştü; kimseye izin yok ki oraya girsın.]

yële git-³⁵⁸ heba olmak, boşa gitmek (237, 1310, 3072)

237. *acı söz bilişleri key yad ēder
ne kim eylük ētdünse yële gider*

[= Kötü söz dostları çok uzak tutar; her ne iyilik yaptınsa boşa gider.]

yola git-³⁵⁹ yola çıkmak (2843, 3824, 4088)

2843. *kim üşenür ise ki yola gide
ne kim gönli dilerse anı ēde*

[= Yola çıkmaya kim korkuyorsa gönlü nasıl isterse onu yapsın.]

3.2.4.2.90. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *gönül-* ~ *gönül-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yola gönül- yola çıkmak (772, 2154, 4692, 4713, 4728, 5068)

772. *anañı ko bunda gönül sen yola
fiğān ētsün arduca saçın yola*

[= Anneni burada bırak, sen yola çık; (o) arkandan feryat etsin, saçını yolsun.]

3.2.4.2.91. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *gör-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

azı üküş gör-³⁶⁰ azı çok saymak (997)

³⁵⁸ krş. EAT *yële gitmek* ‘heder olmak, boşa gitmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4491]

³⁵⁹ krş. TTü. *yola gitmek* ‘yolculuğa çıkmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603].

997. *vérüp dër ‘ayıplamayasız bizi
ulularsız **üküş görünüz azı***

[= (Hediyeleri) verip “Bizi ayıplamayınız yücesiniz azı çok sayın.” dedi.]

düş gör- rüya görmek (1694, 3391)

1694. *ya ādem eşitdi vü yā **gördi düş**
ya *hod* Tanrı bile nête oldu tuş*

[= Ya insan duydu ya da rüya gördü; (buraya) nasıl rastladığını Allah bilir.]

güce gör-³⁶¹ (1198, 2658, 2663, 2724, 3107, 3143, 3231, 3369, 4101, 4466, 5459)

1. güçlük çıkarmak

1198. *gevezce şeşer düğümü uşlu kişi
güce görse çıkar cāhilün dişi*

[= Akıllı kişi kolayca düğümü çözer; (düğüm) güçlük çıkarsa cahilin dişi çıkar.]

2. zoruna gitmek, ağır gelmek

2724. *bahādurlığına **güce görüben**
dédi hāşe kim eşidem bunu ben*

[= Yiğitliğine ağır gelip “Ben bunu dinleyeyim, haşa!” dedi.]

hor gör-³⁶² küçümsemek (5460)

5460. *za ‘f̄’ olsa düşmen anı **görme hor**
kavī olıcağ ol seni nête kor*

[= Düşman zayıf olsa onu küçümseme; güçlenince seni nasıl bırakır?]

iş gör-³⁶³ iş yapmak (766, 5003)

766. *kimün ile oturasın turasın
yad elde nêce dürlü **iş göresin***

[= Kiminle arkadaşlık edersin? Gurbette birçok çeşit iş yapacaksın!]

kend’özin gör- kendini beğenmek (174)

174. *ne dartup kişi **kend’özin gördügi**
havāya bakup gögsini gerdügi*

[= Kişinin kendisini üstün görmesi, göğsünü girmesi gibidir.]

lāyık gör- uygun görmek (540, 875)

540. *eger seni **görmeseydüm lāyık**
şakınayıdum tāc u tahtı bayık*

[= Eğer seni uygun görmeseydim şüphesiz taç ve tahtı esirgerdim.]

revā gör- uygun görmek, münasip bulmak (98, 687, 720, 778, 1404, 1744, 1973, 3136, 3221, 3412, 3844, 4563, 4728)

³⁶⁰ krş. TTü. *azı çoğa saymak* ‘küçük bir armağanı çok beğenmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 212b]

³⁶¹ krş. EAT *güce görmek* ‘güçlük çıkarmak, zoruna gitmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1837-1838]

³⁶² krş. TTü. *hor görmek* ‘birine değersiz gözle bakmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1109b]

³⁶³ krş. TTü. *iş görmek* ‘iş yapmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1219a]

98. *şafā istegil tutma gönülde çirk*
Çalap birliğine revā görme şirk
[= Huzur ara, gönülde kir tutma; Allah'ın birliğine şirki uygun görme.]

şatu bāzār gör- alışveriş yapmak (4009)

4009. *eyitdi ki var indi odana otur*
şatu bāzāruş gör ü işüñ bitür
[= “Şimdi odana git otur, alışverişini yap ve işini bitir.” dedi.]

şavāb gör- uygun görmek, doğru bulmak (1018, 2031, 2093, 3639, 4387, 5150)

1018. *eyit sen nētesi görürsin şavāb*
hele ger varurşavuz ola şevāb
[= Sen hangisini uygun görürsün, söyle? Eğer gidebilirsek hayırlı olur.]

3.2.4.2.92. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *göster-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

diş göster- (mec.) gülmek, sırtmak (4039)

4039. *bugün başuma geldi bir müşkil iş*
bu hālīme sen gülme gösterme diş
[= Bugün başıma zor bir durum geldi; bu hâlīme sen gülme.]

hüner göster- marifet göstermek, beceri sergilemek (149, 361, 4992)

149. *‘Aliyy ibn Ebūṭālib ol şîr ü ner*
ki gösterdi ‘ālemde dürlü hüner
[= Ebūṭālib’in oğlu Ali, cesurdu ve dünyada çeşitli marifet gösterdi.]

yol göster- kılavuzluk etmek, tarif etmek (1046, 3199)

1046. *yügürü çıkar taşra görüşür ol*
ilerü yürür şāha gösterür yol
[= Yürüyüp dışarı çıkar, görüşür; öne yürür, padişaha kılavuzluk eder.]

3.2.4.2.93. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *götür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayağ götür-³⁶⁴ çekilip gitmek, uzaklaşmak (4363)

4363. *ķara eşidicek hemān dem yayah*
baş urdı yere vü götürdi ayağ
[= Zenci işitince o an yürüyüp yere baş koydu ve çekilip gitti.]

baş götür-³⁶⁵ (2488, 2497, 2497, 4156)

1. şiddetlenmek, baş kaldırmak, artmak

³⁶⁴ krş. EAT *ayağ götürmek* (*ayağ götürüp gitmek*) ‘çabucak çekilip gitmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 304-305]

³⁶⁵ krş. EAT *baş götürmek* ‘1. başını kaldırmak; 2. meydana gelmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 430]

2488. *içimde yanan ‘aşk odı çün baş götürdi*

başuma kazā gör ne serencām getürdi

[= İçimde yanan aşk ateşi şiddetlenince kader başıma ne olaylar getirdi, bak.]

2. yükselerek görünmek, başını kaldırmak

2497. *güneş baş götürdi velē şāh-ı Çîn*

başın götürimez ü tokır için

[= Güneş göründü ama Çin padişahı başını kaldıramaz ve içi solur.]

güç götür-³⁶⁶ katlanmak, sabretmek (1200, 3013, 4531, 5385)

1200. *baña ne yaraşurdi içmek süci*

velē şımadum söz getürdüm güci

[= Bana şarap içmek nasıl yakışırdı ama sözü bozmadım, sabrettim.]

kan gövdeyi götür- kan gövdeyi götürmek (2587)

2587. *bu resm ile kırışdılar bir zamān*

götürdi atı gövde gövdeyi kan

[= Bu durumda bir süre birbirini öldürdüler; kan gövdeyi götürdü.]

3.2.4.2.94. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *göyün-* ~ *göyne-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

özi göyne- ~ **özi göyün-**³⁶⁷ içi yanmak, çok üzölmek (639, 1407, 2028, 2029, 2030, 2406, 2444, 2712, 4020, 4049, 4274, 4399, 4569, 4652, 4851, 5169, 5514)

639. *çü nakāş anı gördi göynüp özi*

açup ağzını dökdi tatlu sözünü

[= Nakkaş onu görünce içi yanarak ağzını açıp tatlı söz söyledi.]

özi bağı göyün- yüreğı yanmak, üzölmek (4046)

4046. *meger bir özi bağı göyner ola*

ki anuñ için tarta biraz belā

[= Oysa yüreğı yanan bir (kimse) olsun ki onun için biraz sıkıntı çeksin.]

3.2.4.2.95. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *gözle-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

furşatın gözle- fırsat gözlemek (471)

471. *bunu fikr edüp furşatın gözledi*

atası izin dāyimā izledi

[= Bunu düşünüp fırsat gözledi; babasının izini sürekli takip etti.]

kolayın gözle- fırsat beklemek (2882)

2882. *heç endikmeyin kolayın gözledi*

çü birahtı şaşt oñın gezledi

³⁶⁶ krş. EAT *güç götürmek* ‘güçlüğe katlanmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1848-1849]

³⁶⁷ krş. EAT *özü göyünmek* (*özü göynemek, özü göyünmek, özü gövünmek*) ‘çok acı duymak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3170]

[= Okçu yüzüğünü bırakıp okunu kirişe yerleştirdiğinde; hiç şaşırmadan fırsat bekledi.]

3.2.4.2.96. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *iç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

and iç-³⁶⁸ yemin etmek (1031, 1285, 1307, 1310, 1870, 2051, 2674, 2737, 2815, 3125, 3764, 4537, 4565)

1031. *dēgil içmişem and u korhar canum
gerek ola evvel konuḥlık benüm*

[= “Yemin ettim ve korkuyorum; önce misafirlik olmalı.” de.]

3.2.4.2.97. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *in-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

topuḡına şu in- çok yorulmak (3384)

3384. *çağırmaḡdan oldu dimāḡı kuru
topuḡına şu indi turu turu*

[= Bağırımdan sersem oldu; dikile dikile çok yoruldu.]

3.2.4.2.98. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kaç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kanı kaç-³⁶⁹ (mec.) şaşırmaq (2613)

2613. *naḡāş gördi vü karşıladı anı
vezîrün ḡakıyup kaçupdı kanı*

[= Nakkaş onu gördü ve karşıladı; vezirini azarlayıp şaşırmişti.]

yabāna kaç- uzaklaşmak (1122, 4641)

1122. *çü bir lahza oturur atdan uçar
bu yigit elinden yabāna kaçar*

[= Bir an konar (ve) attan uçar; bu yiğidin elinden uzaklaşır.]

3.2.4.2.99. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kaçur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cānını kaçur- canını kurtarmak, tehlikeden uzaklaşmak (26, 4475)

26. *şu ‘akreb ki hem zaḡm birkaç urur
bayık korḡuban cānını kaçurur*

[= Şu akrep birkaç yara açar hem de şüphesiz korkup canını kurtarır.]

3.2.4.2.100. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ḡal-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘acāyibe ḡal- hayrete düşmek, şaşırmaq (1029)

³⁶⁸ krş. EAT *and içmek (ant içmek)* ‘yemin etmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 145-147]

³⁶⁹ krş. TTü. *kanı çekilmek* ‘çok şaşırmaq, donakalmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1292a]

1029. *senüñ işüñi şāh-ı Çîn anlaya*
‘acāyibe kaluban tañlaya

[= Çin padişahı senin durumunu öğrenir; hayrete düşer, tuhaf bulur.]

alu kal-³⁷⁰ âciz kalmak, geri kalmak (231, 2608, 3812, 4454, 4459, 5388)

231. *pes eylük bulıcağ ne âdem ola*
ki yırtıcı hayvāndan alu kala

[= (Kişi) iyilik görünce sonra nasıl insan olur; (o), yırtıcı hayvandan âciz kalır.]

hayrān kal- hayran kalmak (36, 505, 590, 1783, 3728, 3958)

36. *hemîn çāre oldur ki fermān olup*
işine vü şun ına hayrān kalup

[= Her zaman buyrulan çare; (Allah’ın) işine ve sanatına hayran kalmaktır.]

taña kal-³⁷¹ hayret etmek, hayretle hayranlık duymak, şaşırmaq (135, 331, 357, 1014, 1150, 1703, 1887, 2464, 2467, 2467, 2508, 2604, 2791, 2918, 3052, 3327, 3457, 3609, 3798, 3856, 3898, 4056, 4294, 5017, 5299)

135. *kalurlardı dürlü du ‘ālar aña*
kalurlardı yüzünü görüben taña

[= Ona çeşitli dualar ettiler; yüzünü görüp hayret ederlerdi.]

yādigār kal- hatıra olarak kalmak (226)

226. *çü kalmayısar kimseneye rüzigār*
hemîn ol yæg eylük kala yādigār

[= Dünya kimseye kalmayacak ancak üstün iyilik hafızada yer eder.]

3.2.4.2.101. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kaldu-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

baş kaldu-³⁷² (1142, 1237, 1607, 2276, 4061, 4892, 5258)

1. ortaya çıkmak, doğmak

1142. *güneş çünki maşrıkdan baş kalduur*
cihān içini nūr ile taldurur

[= Güneş doğudan doğduğunda dünyayı ışık ile kaplar.]

2. uyanmak, ayılmak

1237. *meger kim birez baş kalduurdu*
şāhı görüp utanuban tırdı

[= Meğer biraz ayıldı (ve) padişahı görünce utanıp ayağa kalktı.]

3. şiddetlenmek

2276. *gêrü uş belā odı kalduurdu baş*
bile yanısar kıru katında yaş

³⁷⁰ krş. EAT *alu kalmak* ‘geri kalmak, aşağı kalmak’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 116-117]

³⁷¹ krş. EAT *daña kalmak* (II) → *taña kalmak* (II) ‘şaşa kalmak, dona kalmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 991-993]

³⁷² krş. EAT *baş kaldırmak* ‘belirgin durum göstermek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 443]

[= Tekrar şimdi bela ateşi şiddetlendi; kuru yanında yaş birlikte yanacak.]

4. isyan etmek

5258. *eger kimse arada **baş kaldura**
ol ana hem oranını bildüre*

[= Eğer orada isyan eden olursa; o ona haddini bildirir.]

3.2.4.2.102. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kap-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

göñül kap- gönül almak, hoşnut etmek (1770)

1770. *kolın açdı vü çoçdı katı katı
göñül kapmağa key bilürdi yatı*

[= Kollarını açtı ve sıkı sıkı sarıldı; gönül almada işini iyi bilirdi.]

3.2.4.2.103. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kapıl-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

göñül kapıl- (mec.) aşırı sevgi duymak (670, 1529)

670. *şu bir görmek ile **kapıldı göñül**
anuş 'aşkına hem yapıldı göñül*

[= Bu bir görmeyle aşırı sevgi duydu ve onun aşkına gönül verdi.]

3.2.4.2.104. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

karış kar- beddua etmek (5231)

5231. *diler kim benüm göñlümi araya
n'edem ger başa ol **karış kara** ya*

[= Benim hatırımı yoklamayı istiyor eğer bana beddua ederse ne yaparım?]

3.2.4.2.105. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *karar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gözi karar- korkmamak (4119)

4119. *ne yere varasıysam **ko varam**
gözüm kararup göñlümi kovaram*

[= Hangi yere gideceksem bırak gideyim; korkmayıp yüreğimi dinlerim.]

kaş karar- karanlık çökmek (1027, 1966, 2588)

1027. *vezîri çü gönderdi şaha nakāş
yakın oldu aḥşama **karardı kaş***

[= Nakaş, veziri padişaha gönderdiğinde akşam oldu (ve) karanlık çöktü.]

3.2.4.2.106. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *karart-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

göz karart- gözünü karartmak, korkmamak (4443)

4443. *bugün yüz kızardur birağur uda
yarın göz **karardur** atar oda*

[= Bugün yüz kızartır, utandırır; yarın göz karartır, ateşe atar.]

yüz karart- yüz karartmak, sinirlenip surat asmak (5445)

5445. *huşuşa ki gammāz olursa sözün
eşitme vü **karardugörgil yüzün***

[= Özellikle sözü ara bozucu olursa; dinleme ve yüzünü karart.]

3.2.4.2.107. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *katlan-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

zahmete katlan- zahmete katlanmak (1012, 2179, 2352)

1012. *kağemrence kılubanın atlana
bizümçün birez **zahmete katlana***

[= Lütfedip atlansın; bizim için biraz zahmete katlansın.]

3.2.4.2.108. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kayna-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kanı kayna- içi ısınmak, sevmek (1296)

1296. *kim anı görür ise **kaynar kanı**
hüner komamışdur ki bilmez anı*

[= Onu gören kısa zamanda sever; bilmediği hüner kalmamıştır.]

3.2.4.2.109. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kes-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ümidini kes- ümidini kesmek (4173)

4173. *ol üçünün ahevāli bu resmedi
ümiğini heç birisi **kesmedi***

[= O üçünün durumu bu şekildeydi; hiç biri ümidini kesmedi.]

yol kes-³⁷³ soygunculuk yapmak (4554)

4554. *ben uş bundavan hāzır sağ esen
keserven başın bulıcağ **yol kesen***

[= İşte ben hazır (ve) sağ salim buradayım; soyguncu gelince başını keserim.]

3.2.4.2.110. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kıy-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cânına kıy- öldürmek (704, 3811, 4938)

704. *dēdi oğlı yalvaru ēy şehriyār
benüm **cānuma kıymağıl** zīnhār*

[= Oğlu yalvararak: “Ey padişah beni sakın öldürme!” dedi.]

³⁷³ krş. TTü. *yol kesmek* ‘ıssız yerlerde soygunculuk yapmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603]

3.2.4.2.111. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ko-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ad ko- ad vermek, ad koymak (54, 299, 384)

54. *yeli vü şuyı toprağı vü odı
karişdurdı **adın Âdem kodı***

[= Rüzgârı, suyu, toprağı ve ateşi kariştırdı; (ona) Âdem adını verdi.]

baş ko- baş koyarak saygı göstermek (1010, 2986, 3039, 3686, 3923, 5222)

1010. *şımarladı dahı baña ol yigit
ki fağfūra **baş koyubanın** eyit*

[= O yiğit bana “Çin hükümdarına başkoyarak saygı göster, söyle.” (diye) tembih etti.]

bir yaña ko- bir tarafa bırakmak (3109)

3109. *çü kız görđi kim kızdı inen cuhud
söz örcedür³⁷⁴ **bir yaña kodı** ud*

[= Kız, Yahudi'nin çok kızdığını gördüğünde; can sıkıcı sözden utanmayı bir tarafa bıraktı.]

elden ko-³⁷⁵ bırakmak, vazgeçmek (4938)

4938. *kişi kendü cānına ol dem kıya
ki neye kuvanakdı **elden koya***

[= Kişi kendi canına o an kıyar; güvendiği her ne varsa vazgeçer.]

kulağ ko-³⁷⁶ kulak vermek, dinlemek (5452)

5452. ***kulağ ko** vü şālih kişiniñ sözün
eşitgil ü uğurlağıl kend'özün*

[= Kulak ver ve uygun kişinin sözünü dinle; kendisini uğurla.]

yolına baş ko-³⁷⁷ yoluna baş koymak (4772, 5425)

4772. *eyitdi ki **yoluña kodum başum**
ne kim sen buyurasın oldur işüm*

[= “Yoluna baş koydum her ne emredersen işim odur.” dedi.]

3.2.4.2.112. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kop-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

içi kop-³⁷⁸ heyecanlanmak (2012, 2547)

2012. *sen āh edicek **kopdı** katı **içüm**
ne oldı eyit bir bileyim şuçum*

[= Sen ah edince çok heyecanlandım; söyle kabahatim ne bir bileyim?]

³⁷⁴ Yazmada: *sözi uzadur*.

³⁷⁵ krş. EAT *elden komak* (*elden koymak*) ‘elden bırakmak, terketmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1423-1424]

³⁷⁶ krş. TTü. *kulak vermek* ‘işitmeye çalışmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1518b]

³⁷⁷ krş. TTü. *yoluna baş koymak* ‘bir amaca yönelmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603]

³⁷⁸ krş. EAT *içi kopmak* ‘çok heyecanlanmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 2001]

kıyāmet kop- (mec.) kıyamet kopmak (3682)

3682. *peşīmānlığa birağupdur cānın*
kıyāmet kopınca geyür yas tonın

[= (O) pişman olmuştur; kıyamet kopunca yasa bürünür.]

3.2.4.2.113. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *koş-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

baş koş-³⁷⁹ üstüne düşmek, ilgilenmek (1465, 5642)

1465. *göñül kapuci eyle oynar oyun*
ki baş koşduğuş bilse tartar boyun

[= Gönül alıcı öyle aldatır ki üstüne düştüğünü bilse nazlanır.]

3.2.4.2.114. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kov-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

aşşı kov-³⁸⁰ yarar gözetmemek (3150)

3150. *bahā biç dilekce senüñdür tavar*
degül ‘ayb bāzircān aşşı kovar

[= İsteğine göre paha biç, mal senindir; tüccarın yarar gözetmemesi ayıp değil.]

yél kov-³⁸¹ boş işler peşinde koşmak (2632, 3747, 3793)

2632. *Süheyl inen oğlan durur nevcüvān*
olup yigit oğlan olur yél kovan

[= Süheyl, boş işler peşinde koşan çok genç bir çocuktur.]

3.2.4.2.115. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kul-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yavu kul-³⁸² kaybetmek, yitirmek (3876, 3896, 4202, 4981, 5426)

3876. *ķara yüzlü Şa ‘lūk anı bulduğın*
hemān gece yine yavu kulduğın

[= Kara yüzlü Salūk’un onu bulduğunu; o anda gece yine kaybettiğini...]

3.2.4.2.116. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ķur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ķuzah ķur- ~ ķuzah ķur-³⁸³ tuzak kurmak (3968, 4169, 4278)

³⁷⁹ krş. EAT *baş koşmak* ‘canla başla bir işin üzerine düşmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 445-446]

³⁸⁰ krş. EAT *assı kovmak* ‘menfaat peşinde koşmak’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 253]

³⁸¹ krş. EAT *yel kovmak (yel koğmak)* ‘faydasız dolaşmak, abesle uğraşmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4504]

³⁸² krş. EAT *yavu kulmak (yava kulmak, yavı kulmak, yavı kulmak, yavu kulmak)* ‘kaybetmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4410-4415]

³⁸³ krş. TTü. *tuzak kurmak* ‘bir şeyi yakalamak için düzenek hazırlamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2395a]

3968. *anuy fikri var imiş inen uzakı
delim kuş düşe deyü **kurdu tuzak***

[= Onun ileri görüşü varmış; çok kuş düşer diye tuzak kurdu.]

3.2.4.2.117. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kurı-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

baş kurı- yok olmak (3366)

3366. *kan akmağdan ol yeg ki dökile yaş
yaş olsun göz andan ki **kurıya baş***

[= Ağlamak kan akmaktan iyidir; yok olmaktansa göz yaş olsun.]

dil damağ kurı-³⁸⁴ dili damağı kurumak (4801)

4801. *tudak yarılıp **dil damağ kurıyup**
baş ağrıyup bu hem ayah sürüyüp*

[= Dudak yarıldı, dili damağı kurudu; bu hem ayak sürüdü hem sıkıntı çekti.]

3.2.4.2.118. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kuşan-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bélin kuşan- hazırlanmak (2302, 2561, 4318, 4458)

2302. *eger kakıya ve eger üşene*

bélin** kullıguña gerek **kuşana

[= Eğer öfkelenir ve üzülürse hizmetine hazırlanmalıdır.]

kuşak ~ kuşah kuşan- hazırlanmak (81, 5008)

81. *anuy emriyle **kuşanur kuşak**
karınca ne var olduğıçün uşak*

[= Onun emriyle hazırlanır; karıncanın küçük olmasında ne var?]

3.2.4.2.119. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *okı- ~ oğu-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

āferīn okı- ~ āferīn oğu- takdir etmek, beğenmek (1022, 1260, 1357, 4416, 4571, 4773)

1022. *ēşiden size **okıya āferīn**
deyeler ki ahsent fağfūr-ı Çīn³⁸⁵*

[= Duyan sizi takdir eder; “Aferin, Çin hükümdarı!” derler.]

tesbīh oğu- Allah’ı zikretmek (7, 43)

7. ***okur** dün gün aña **tesbīh** mevc
deniz üzre oynayıcak fevc fevc*

[= Dalgalar, deniz üstünde bölük bölük hareket edince gece gündüz O’nu zikreder.]

³⁸⁴ krş. TTü. *dili damağı kurumak* ‘çok susamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 662a]

³⁸⁵ Yazmada: *fağfūr u Çīn*.

3.2.4.2.120. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *olibil-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

şād olibil- mutlu ve huzurlu olabilmek (1587)

1587. *aña dēdi nakāş ēy šāhzād*
dūrişgil ki göñlünj olibile şād

[= Nakkaş, şehzadeye: “Kendini toparla ki gönlün huzurlu olabilsin.” dedi.]

3.2.4.2.121. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *otur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dek otur-³⁸⁶ rahat durmak, sakin olmak (2173, 2383, 5024)

2173. *bilüben hele dek oturmavuz*
gücümüz yeter güç getürmeyevüz

[= Bilip özellikle rahat durmayız; gücümüz yeter, sıkıntıya katlanmayız.]

3.2.4.2.122. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *oyna-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

baş oyna-³⁸⁷ tehlikeye atılmak, canını hiçe saymak (1762, 1915, 2729, 4397, 4460, 4492, 4631, 5648)

1762. *‘aceb bu ki kılı toladı kıla*
kıl üstine baş oynayup ne kıla

[= Acaba bu saçı saça doladı; saç üzerinde tehlikeye atılıp ne yapar?]

oyun ~ oym oyna- aldatmak, (mec.) hile yapmak (1465, 1593, 2157, 2668, 2880, 3046, 4560, 5006, 5207, 5648)

1465. *göñül kapucı eyle oynar oyun*
ki baş koşduğun bilse tartar boyun

[= Gönül alıcı öyle aldatır ki üstüne düştüğünü bilse nazlanır.]

3.2.4.2.123. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şaç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

şaçu şaç-³⁸⁸ saçı bağışlamak (437, 838, 3600, 5051, 5274)

437. *güher incü altun şaçu şaçdılar*
yēdi dün ü gün yēdiler içdiler

[= Mücevher, inci, altın ve saçı bağışladılar; yedi gece yedi gündüz yiyip içtiler.]

yabāna şaç- (273, 455, 2969)

³⁸⁶ krş. EAT *dek oturmak* (*tek oturmak*) ‘rahat durmak, dek durmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1065-1066]

³⁸⁷ krş. EAT *baş oynamak* ‘canını feda etmekten çekinmemek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 451-452]

³⁸⁸ krş. EAT *saçı saçmak* → *şaçu saçmak* ‘bazı düğün ve şenliklerde ortaya saçılması âdet olan para, inci, şeker, hububat gibi şeyleri saçmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3215] TTü. *saçı atmak* ‘ay.’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1999a]

1. (mec.) önemsiz görmek

273. *yiylüp yêründen yêle uçmağıl*
tuz etmek haqqın yabāna şaçmağıl

[= Bozulup konumun boşa gitmesin; tuz ekmek hakkını önemsiz görme!]

2. savmak, uzaklaştırmak

455. *yigirmi otuz kapuyı açdıdı*
kamu ğuşşayı yabāna şaçdıdı

[= Yirmi otuz kapı açmıştı; bütün kaygıyı savmıştı.]

3.2.4.2.124. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *sağ-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

sağu sağ-³⁸⁹ ağıt yakmak (2487, 2495, 2855)

2487. *eniş enüben yokuş ağar idi*
bunu dër idi sağu sağar idi

[= İniş inip yokuş çıkardı; bunu söyler, ağıt yakardı.]

3.2.4.2.125. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şalla-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

sebük şalla- ciddiysiz davranmak (1454)

1454. *sen olmaya tama nazâr kılasın*
sebük şallama sen gerek bilesin

[= Sen dama bakarsın (bunu) yapma; ciddiysiz davranmamayı bilmelisin.]

3.2.4.2.126. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şay-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bahā şay- ödemek, para vermek (2306, 3167, 3194, 4142)

2306. *baş urdı Süheyl eyitdi şehā*
ki bu kula şaymışdur atam bahā

[= Süheyl padişaha saygı gösterdi: “Bu köleye babam para vemiştir.” dedi.]

cānın yoğa şay- canını tehlikeye atmak, canını hiçe saymak (3222)

3222. *bunu dëdi vü şaydı cānın yoğa*
bırağdı şuya kend’özin kim boğa

[= Bunu dedi ve canını tehlikeye attı; kendini boğmaya suya bıraktı.]

3.2.4.2.127. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şı-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

sözi şı- söz dinlemek (349, 834, 991, 1013, 1200, 1280, 1311, 1746, 1800, 2316, 4287, 5152, 5423)

349. *sözümü şımadı eli degmedi*
budur toğrusı kim gönül egmedi

³⁸⁹ krş. TTü. *sagu sağmak* ‘ağıt yakmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2003b]

[= Sözümlü dinlemedi, gücü yetmedi; doğrusu ilgi duymadı.]

3.2.4.2.128. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şid-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ödi şid- ödü kopmak, çok korkmak (2493, 2973, 4074)

2493. *aşlanlar ile tağda nête diriliserven*

ödüm şıdar idi eşidürsem ki it ürđi

[= Aslanlarla dağda nasıl yaşayacağım; köpek hırlaması duysam çok korkardım.]

3.2.4.2.129. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şığa-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kol şığa-³⁹⁰ bir işe hazırlanmak (2521)

2521. *buyurđi ki at tartuñ bindi ol*

Yaratğan 'a şıgındı vü şığadı kol

[= O, at çekin diye emretti (ve) bindi; Yaradan'a sığındı ve hazırlandı.]

3.2.4.2.130. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *söyle-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

eyü söyle- (mec.) güzel davranmak (229, 1107, 3518, 5554)

229. *eger şorar iseñ ki eylük nedür*

eyü söyleyügör ü etmek yedür

[= Eğer iyilik nedir diye sorarsan; iyi konuş ve ekmek yedir.]

3.2.4.2.131. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şusa-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cânına şusa- (mec.) canına susamak (3365)

3365. *anı bilmez ol kim kıanına şusar*

şanasın ki kendü cānına şusar

[= O bunu bilmez ki belasını arar; sanırsın ölmek ister.]

қанına şusa-³⁹¹ (661, 1821, 1878, 2623, 3365)

1. öldürmek istemek

661. *ol ümîği vèrmesedi cānuma*

ecel bellü şuşadıdı kıanuma

[= O bana ümit vermeseydi; malum ecel (beni) öldürmek istemişti.]

2. belasını aramak

2623. *seni şandug ādem ola dēvdüñ*

қануға şusaduñ key ēvdüñ

[= Seni insan sandık şeytan çıktın; belanı aradın, çok acele ettin.]

³⁹⁰ krş. TTü. *kolları sıvamak* 'bir iş yapmaya istekle hazırlanmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1459b]

³⁹¹ krş. TTü. *қанına susamak* 'belasını aramak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1292a]

3.2.4.2.132. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *sür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yere yüz sür- baş koyup saygı göstermek (1041, 1249, 2185, 5148)

1041. *çü eşitdi nakāş karşı varup*
du ‘ā kıldı dedi yere yüz sürüp

[= Nakkaş (onları) duyduğunda karşılayıp saygı gösterip dua etti, konuştu.]

3.2.4.2.133. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *tağıt-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ögi tağıt- dikkatini dağıtmak (683)

683. *zamān ile Çīn eline giresin*
ögüñi tağıtmayasın gerek dēresin

[= Zamanla Çin ülkesine girersin; dikkatini dağıtma, dikkatini toplaman gerekir.]

3.2.4.2.134. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *tağla-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yüregın tağla-³⁹² içi yanmak, üzülme (538, 2010, 2798, 4847, 4998)

538. *dīvār nakşına göñlüñi bağladuñ*
yüregüñi ‘aşk odu ile tağladuñ

[= Duvar resmine gönlünü verdin; aşk ateşi ile için yandı.]

3.2.4.2.135. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *tart-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

belā tart- zahmet çekmek (3565, 4046, 4231, 4653, 5024, 5662)

3565. *atına dedi ey belā tartıcı*
saña nişe yoñ yerde étdüm güci

[= Atına: “Ey, zahmet çekici! Sana nasıl yok yere eziyet ettim?” dedi.]

boyun tart- (mec.) nazlanmak (1465)

1465. *göñül kapucı eyle oynar oyun*
ki baş koşduğun bilse tartar boyun

[= Gönül alıcı öyle aldatır ki üstüne düştüğünü bilse nazlanır.]

çeri tart-³⁹³ asker toplamak (4380)

4380. *şāh ardınca vardı çeri tartuban*
dürişdi vü istedi tağ u yaban

[= Padişah peşinden gitti, asker toplayıp uğraştı ve her yeri aradı.]

emek tart- çaba göstermek (3890, 4358)

³⁹² krş. TTü. *yüregini dağlamak* ‘acıyla kıvrınmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

³⁹³ krş. EAT *çeri tartmak* (*çeri dartmak*) ‘asker toplayıp götürmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 869]

3890. **emek tartuban** varduğun hêç olur
üşendüğün arduğun hêç olur

[= Çaba gösterip ulaştığın, sıkıldığın yorulduğun ziyan olur.]

kend'özini tart- (mec.) nazlanmak (1880)

1880. *bu kim gösteresin bana yüzünü
gêrü tartasın şöyle kend'özünü*

[= Sen, bana yüzünü gösterirsin; tekrar şöyle nazlanırsın.]

kılıç tart- (mec.) kılıç çekip saldırmak (118)

118. *inanmayuban kimse çevürse yüz
kılıç tartup anuñ derisini yüz*

[= Kimse inanmayıp geri dönerse; saldırıp onun canını al.]

yol tart-³⁹⁴ yol yürümek (3894)

3894. *ne yol tartasın ne çekesin emek
ne içmek gerek saña vü ne yemek*

[= Ne yol yürürsün ne çaba gösterirsin; sana ne içmek ne de yemek lazım.]

3.2.4.2.136. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *toğ-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

güneş toğ- güneş doğmak (111, 616, 1261, 1782, 2074, 4892)

111. *güneş toğduğı yerden aña degin
ki gêrü batar üşte tutdı yolın*

[= Güneş doğduğu yerden tekrar batana kadar işte yol alır.]

3.2.4.2.137. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *toğra-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bağrını toğra- yüreğini parçalamak, yüreğini dağlamak (3867)

3867. *nête oldı nécesi uğraduñ
ki gördüm seni bağrumı toğraduñ*

[= Nasıl oldu, nasıl rastladın; seni gördüm yüreğimi parçaladın.]

yüregini toğra- yüreğini dağlamak (574)

574. *dédi bu iş kimseye uğramasun
yüregin benim bigi toğramasun*

[= Bu iş kimsenin başına gelmesin; bendeki gibi acı ve üzüntü vermesin.]

3.2.4.2.138. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *toz-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yabāna toz-³⁹⁵ (mec.) uzağa gitmek (2911, 3114)

³⁹⁴ krş. EAT *yol çekmek* 'yol almak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4653]

³⁹⁵ dey. *yabāna toz-* 'kızlara koşmak, kızlara kaçmak' [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 87]

2911. *ol kimse ki başmağına yapışmaz iken toz
tağlara tazığan u yabāna toza benven*

[= O kişi ki ayakkabısına toz konmazken; benim gibi dağlara düşer ve uzağa gider.]

3.2.4.2.139. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *turut-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kulah turut- kulaklarını dikmek

2582. *ne kozı ki aç kurt nece kulah
turudup ede koyını alah bulah*

[= Ne çok kuzu ki aç kurt nasıl kulaklarını dikmiş; koyunu altüst etsin.]

3.2.4.2.140. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *uç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yële uç- (mec.) boşa gitmek (273)

273. *yiylüp yëriñden yële uçmağıl
tuz etmek haqqın yabāna saçmağıl*

[= Bozulup konumun boşa gitmesin; tuz ekmek hakkını önemsiz görme!]

3.2.4.2.141. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *uğra-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

güce uğra-³⁹⁶ sıkıntıya düşmek, darda kalmak (1744, 1862, 2934)

1744. *şamun dahı boyun bigi imiş yüce
revā görme kim uğrayam ben güce*

[= Damın da boynun gibi yüksekmiş; sıkıntı yaşamamı uygun görme.]

3.2.4.2.142. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *unut-* ~ *unut-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kend'özünü unut- kendini kaybetmek (209, 283, 2419, 4185, 4798)

209. *cihān dönse döndürmeye yüzünü
unutmaya her demde kend'özünü*

[= Dünya çevirse (o) yüz çevirmez; her zaman kendini kaybetmez.]

3.2.4.2.143. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ad ur-³⁹⁷ ad koymak, ad vermek (406, 5205, 5321)

406. *açup yüzünü gördi buldı murād
ol aya muvāfık Süheyl urdı ad*

[= Yüzünü açıp gördü, isteğine kavuştu; o aya münasip Süheyl adını koydu.]

bahā ur- değer biçmek (3165)

³⁹⁶ krş. EAT *güce uğramak* 'güçlülükle karşılaşmak, sıkıntıya düşmek' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1839]

³⁹⁷ krş. EAT *ad urmak* (*ad vurmak*) 'ad vermek, ad koymak' [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 22-23]

3165. *aña bu dedügi degüldür oran*

bahā urımadı bu evi ören

[= Bu söylediği ona hesaplı değildir; bu gönlü yaralı, değer biçemedi.]

baş ur-³⁹⁸ saygıyla baş koymak (422, 655, 975, 1683, 2306, 2789, 3593, 4363, 4669)

422. *baş urdı yere vü du ‘ā eyledi*

şāhuñ tapusına bunu söyledi

[= Yere saygıyla baş koydu ve dua etti; padişahın huzurunda şunu söyledi.]

başın taş a ur-³⁹⁹ çok pişman olmak (4946, 5185, 5503)

4946. *bıñardan şoñ uç nece kaçurduğın*

başın taş a ol demde kaç urduğın

[= (Kızı) pınardan sonunda nasıl kaçırıldığını; o anda ne kadar pişman olduğunu...]

bend ur- bağlamak (2761, 2777)

2761. *ulu oğlı fağfūrun atdı kemend*

Naķāşı tutuban boynına urdı bend

[= Çin hükümdarının büyük oğlu ip fırlattı; Nakkaş’ı tutup boynunu bağladı.]

bezm ur- eğlence düzenlemek (1252, 1789)

1252. *kaçan kim atam bağda bezm uradı*

yeyüp içmege meclisin kuradı

[= Ne zaman ki babam bahçede eğlence düzenler; yiyip içmeye meclis kurardı.]

boynını ur-⁴⁰⁰ öldürmek (3790, 5058, 5168)

3790. *ne kılınç ile göñlini sorduğın*

ne kılıç ile boynını urduğın

[= Nasıl bir tavırla hatrını sorduğunu; kılıç ile nasıl öldürdüğünü...]

bünyād ur- saray inşa etmek (1315, 1321, 1332, 1340)

1315. *ol arada kim bir eyü yer görem*

şehe tanam u anda bünyād uram

[= Orada iyi bir yer göreyim; padişaha danışır ve o zaman saray inşa ederim.]

dāra ur- idam etmek (589)

589. *ya hoğ bulduravan size çāre ben*

ya kamuñuzı uravan dāra ben

[= Yahut ben işi sonuca vardırırım ve hepinizi idam edeyim.]

dögün ur-⁴⁰¹ yara açmak, yaralamak (1498, 2430)

³⁹⁸ krş. EAT *baş urmak* ‘saygı ile eğilmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 455]

³⁹⁹ krş. TTü. *başını taştan taş a vurmak* ‘çaresiz kalarak çok pişman olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

⁴⁰⁰ krş. TTü. *boynunu vurmak* ‘başını keserek öldürmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 390a]

⁴⁰¹ krş. EAT *dögün urmak* (*dögün vurmak*) ‘yara açmak, dağ basmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1227-1228]

1498. *bakup gördi ki ol yüzi kim ay u gün
görürse yüregine ura döğün*

[= Baktığında onun yüzü ay ve güneş gibiydi; (yüzünü) görürse yüreğine yara açar.]

el ayağ ur-⁴⁰² ısrarla yapmaya devam etmek (4714)

4714. *el ayağ uram baş taşta yaştanam
dürişem varam yārımı isteyem*

[=İsrarla devam edeyim taşta başımı dayayayım; uğraşayım gidip sevdiğimi arayayım.]

el ur-⁴⁰³ eline almak, dokunmak, el atmak (1176, 1275, 1292, 1473, 1761, 1766, 1819, 2705, 3110, 3138, 3172, 5661)

1176. *getürür urur elini kopuza
diler kim çala vü ol kopuzı düze*

[= Getirir kopuza dokunur; akort etmeyi ve çalmayı ister.]

êşitmeze ur- duymamış gibi yapmak (3386)

3386. *şehetbâzılık êdüp eydür ağı
êşitmeze urmağıl iñen dahı*

[= Dost: “Güzelle eğlenip çok da duymamış gibi yap.” der.]

görmeze ur- görmemiş gibi yapmak (1532)

1532. *bu kez çün geliser yüzüñi çevür
görürseñ ne var anı görmeze ur*

[= Bu defa geldiğinde yüzünü çevir; onu görürsen ne olur, görmemiş gibi yap.]

ķulaķ ur-⁴⁰⁴ dinlemek, dikkatini vermek (1961, 5375)

1961. *ben işbu yañadın dürişem üküş
ķulağ uravan diñleyem aña tuş*

[= Ben bu taraftan uğraşayım çok dikkatimi vereyim karşıdan dinleyeyim.]

resim ur- resim yapmak (620, 629, 1499)

620. *şabāhı turup aldum ele ķalem
ki resm urmağičün ķalemi çalam*

[= Sabah kalkıp elime kalem aldım; resim yapmak için çizeyim.]

şuçı yüze ur-⁴⁰⁵ birinin kusurunu yüzüne söylemek (2639)

2639. *ķiçiler yolu toğru varmaz olur
ulular şuçı yüze urmaz olur*

[= Küçüklerin yolu doğruya gitmez olur; büyükler kusuru yüze söylemez olur.]

⁴⁰² krş. EAT *el ayak urmak* ‘el ve ayakla ısrar hareketleri yapmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1420]

⁴⁰³ krş. EAT *el urmak (elini urmak)* ‘el uzatmak, dokunmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1447]

⁴⁰⁴ krş. EAT *ķulak urmak (ķulağ urmak, ķulağ urmak)* ‘dinlemek, kulak vermek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2719]

⁴⁰⁵ krş. TTü. *ayıbını yüzüne vurmak* ‘birinin kusurunu yüzüne vurmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 204b]

terkini ur-⁴⁰⁶ terketmek, vazgeçmek (758, 1094, 1481, 1581, 3242, 3820, 4121, 4204, 5519, 5521)

758. *şu vaktin kim ol şūreti görmişem*
*ķamu ‘ālemūñ **terkini urmuşam***

[= Resmi gördüğüm zaman bütün dünyadan vazgeçtim.]

yüz ur-⁴⁰⁷ yönelmek, yön tutmak (2414, 3242, 3617, 3750, 3842)

2414. *gerek şindi bir çevüklük pes edem*
*ki ķurtulur isem **yüz uram** gidem*

[= Şimdi bir kurnazlık yapmam gerek; sonra kurtulursam yön tutar, giderim.]

yüzün yere ur-⁴⁰⁸ saygıyla yere başını koymak (1051, 1092, 4942, 5422)

1051. *ileyinde **yüzünü yere urur***
elin bağlayup ķarşusına tırur

[= Huzurunda saygıyla yere başını koyar; el pençe divan durur.]

zahm ur- yara açmak, yaralamak (26, 1491)

26. *şu ‘akreb ki hem **zahm** birkaç **urur***
bayıķ ķorķuban cānını kaçurur

[= Şu akrep birkaç yara açar hem de şüphesiz korkup canını kurtarır.]

3.2.4.2.144. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *urdur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dāra urdur- idam ettirmek (4756)

4756. *bugün sizi **urduravan dāra** ben*
melāmet edem ile vü şāra ben

[= Ben bugün sizi şehre rezil edeyim (ve) idam ettireyim.]

3.2.4.2.145. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *urun-* ~ *urun-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

adın urun- ad olarak almak (4293)

4293. *yigit yegli uydı baņa çevredin*
urındum** ķarāmīvü oğrı **adın

[= Yiğit ve yağmacı olan herkes çevreden bana bağlandılar; eşkıya adını aldım.]

baş urun- çaresizce dövünmek, pişman olmak (2481)

2481. *şoñ ucu eline alup iki taş*
*dögüñdi vü **urundu** taşlara **baş***

[= Sonunda eline iki taş alıp; dövündü ve başını taşlara vurdu.]

⁴⁰⁶ krş. EAT *terkini urmak* ‘terketmek, vazgeçmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3794]

⁴⁰⁷ krş. EAT *yüz urmak* (yere yüz urmak, yüzün yere urmak, yüz toprağa urmak, yüz yere komak, yüz yere koymak) ‘yüz tutmak, teveccüh etmek, gitmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4792-4796]

⁴⁰⁸ krş. EAT *yere yüz urmak* → *yüz urmak* ‘yüz sürmek, yere kapanmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4537]

3.2.4.2.146. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *oşan-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cānından oşan-⁴⁰⁹ canından bezmek (715)

715. *anası ğuşşadan oda yandıdı*
atası ho cānından oşandıdı

[= Annesi kaygıdan kederlenmişti; babası canından bezmişti.]

3.2.4.2.147. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *uzat-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayağın kilimi kadar uzat- ayağını yorganına göre uzatmak (3042)

3042. *şu kimse kim āsāyişin gözedür*
ayağın kilimi kadar uzadur

[= Rahatını gözetken kişi ayağını yorganına göre uzatır.]

dil uzat-⁴¹⁰ dil uzatmak, kötü söylemek (175, 3134, 3681)

175. *er ol ola kim ‘aybını gözedür*
yoğ ol kim dil ayruhlara uzadur

[= Er odur ki kusuruna bakar; olmayan başkalarına dil uzatır.]

el uzat-⁴¹¹ el uzatmak, ele geçirmeyi istemek (5404)

5404. *kişi mālına hēç el uzatmağuz*
tavar ayruğuş olsa gözetmeğüz

[= Kişinin malına hiç el uzatmayın; davar başkasınınsa ummayın.]

3.2.4.2.148. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *üşür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dil üşür-⁴¹² hep bir ağızdan söylemek (4028, 5042)

4028. *anuğ kavmi kayğuşını yēdiler*
dil üşürüp aña çoğ dēdiler

[= Onun halkı kaygılandı; hep bir ağızdan çok söylediler.]

3.2.4.2.149. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *üz-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gücin üz- (mec.) gücünü kırmak, gölgede bırakmak (1341, 1988, 3278, 5128, 5517)

1341. *yüce köşğ ‘ālī sarāy düzer*
nēçe kişiniğ anda gücin üzer

[= Yüksek köşğ büyük saray yapar; birçok kişiyi gölgede bırakır.]

⁴⁰⁹ krş. TTü. *canından usanmak* ‘ölümü göze alacak kadar sıkıntıda olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 437a]

⁴¹⁰ krş. TTü. *dil uzatmak* ‘bir kimse için kötü söylemek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 662a]

⁴¹¹ krş. TTü. *el uzatmak* ‘birinden bir hakkı almaya kalkışmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

⁴¹² krş. EAT *dil üşürmek* ‘birçok kimse bir sözü aynı şekilde bir ağızdan söylemek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1158-1159]

ümîd üz- ümidini kırmak (427, 710, 1514, 1588, 2901, 2961, 3516, 3588, 3816, 4973, 5026)

427. *dédi eylese tañlacak tahtı düz
kamu müdde ‘înüñ ümîdini üz*

[= Öyleyse sabah olunca tahtı hazırla; bütün ısrarcıların ümidini kır.]

3.2.4.2.150. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *üzil-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ümîd üzil- ümidi kırılmak (5581)

5581. *ecel erişicek ümîd üzilür
bir ayruhsı müşkil düzen düzilür*

[= Ecel gelince (insanın) ümidi kırılır; bir başka zorluk hazırlanır.]

3.2.4.2.151. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *var-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

karşu var- karşılamak (967, 1041, 1302, 1352)

967. *turuban gelenlere karşu varur
çü ol şāh-ı Çm’ün vezîrin görür*

[= Çin padişahının vezirini gördüğünde kalkıp gelenleri karşılar.]

yakın var-⁴¹³ yaklaşmak, yakın durmak (129, 266)

129. *tevaqquf ben uş bunda qalurvanun
yakın varur isem yakılurvanın*

[= Ben işte burada durup kalırım; yakın durursam yanarım.]

yavu var-⁴¹⁴ kaybolmak, zayi olmak (881, 1717, 2998, 3117, 3802, 4322, 4769, 5018, 5483)

881. *bunu dedi vü zār zār inledi
yavu vardı vü kıızı belinledi*

[= Bunu söyledi ve zır zır ağladı; kayboldu ve kıızı irkildi.]

yële var-⁴¹⁵ boşa gitmek (1215)

1215. *ne kim ‘ömür geçdise vardı yële
meger bu iki gün ki iki gün sênün ile*

[= Ömür nasıl geçdiyse boşa gitti; meğer bu seninle iki gün (yaşamakmış).]

3.2.4.2.152. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *varma-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

eli varma-⁴¹⁶ eli varmamak (2385)

⁴¹³ krş. EAT *yakın varmak* ‘yaklaşmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4218-4219]

⁴¹⁴ krş. EAT *yavu varmak* (*yavu varmak*) ‘kaybolmak, zayi olmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4417-4418]

⁴¹⁵ krş. EAT *yële varmak* (I) ‘heba olmak, boşa gitmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4496-4497]

⁴¹⁶ krş. TTü. *eli varmamak* ‘bir işi yapmaya gönlü razı olmamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

2385. *göriccek yüzün gönli hêç vèrmedi*
ki başın kese hem eli varmadı

[= Yüzünü görünce gönlü razı olmadı; başını kesmeye eli varmadı.]

3.2.4.2.153. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *vèr-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

amān vèr- fırsat vermek (2005, 5471)

2005. *bu hāletde hoş geçdiler bir zamān*
kazā vèrmiş idi bulara amān

[= Bu durumda bir süre güzel vakit geçirdiler; kader bunlara fırsat vermişti.]

başın vèr-⁴¹⁷ başını vermek, ölüme razı olmak (3587, 3664)

3587. *hemīn çāre oldur erişem tıram*
nēte vèrem el belki başum vèrem

[= Tek çare kalkmak ve gitmektir; nasıl teslim olayım belki başımı veririm.]

boyın vèr- ~ **boyun vèr-**⁴¹⁸ boyun eğmek, teslim olmak (1593, 1998, 3632, 4203)

1593. *şu kim aşka vèrmemiş ola boyun*
bunuñ bigi oynamaz olur oyun

[= Aşka boyun eğmemiş kişi bunun gibi oyun oynamaz olur.]

cān vèr-⁴¹⁹ (20, 398, 1133, 5496)

1. can vermek, canlanmasına yol açmak

20. *yöridür yazı vü kış şovuğun sürüp*
yöridür kuru gövdeye cān vèrüp

[= Yaz ve kış soğuşunu tanzim eder; bedene can verip (onu) yürütür.]

2. ölmek

5496. *bunu dēyüturur iken vèrdi cān*
gèrū geldüğü yèrine vardı cān

[= Bunu söylerken öldü; can geldiği yere tekrar gitti.]

düşün vèr-⁴²⁰ mola vermek, mola vermek için konaklamak (4303)

4303. *çeriler yaşadukda koşun koşun*
kolay yèr bulcağ vèrürdük düşün

[= Askerleri yan yana topladıkça; uygun yer bulup mola vermek için konaklardık.]

el vèr-⁴²¹ teslim olmak (3587)

3587. *hemīn çāre oldur erişem tıram*
nēte vèrem el belki başum vèrem

⁴¹⁷ krş. TTü. *başını vermek* ‘kendini feda [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

⁴¹⁸ krş. EAT *boyun vermek* (*boy vermek*) ‘itaat etmek, boyun eğmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 656-657]

⁴¹⁹ krş. TTü. *can vermek* ‘1. ölmek; 2. canlanmasına sebep olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 437a]

⁴²⁰ krş. DKK *düşün vèr-* ~ *düş vèr-* ‘konaklamak, mola vermek’ [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār’da Eskiçil Öğeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 47-48]

⁴²¹ krş. EAT *el vermek* ‘teslim olmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1450-1452]

[= Tek çare kalkmak ve gitmektir; nasıl teslim olayım belki başımı veririm.]

göñül vèr-⁴²² (545, 548, 577, 1126, 1425, 1462, 1560, 2792, 3124, 5481)

1. meyletmek, bir işi yapmaya yönelmek

545. *nêçe kaçşd êdersem göñül vèrmedi*
elüm anı hêç yıhmağa varmadı

[= Ne kadar niyet edersem yönelmedi; onu yıkmaya hiç elim varmadı.]

2. istemek, âşık olmak

548. *şakınuğum ol idi görmeyesin*
görüp aña göñlüñi vèrmeyesin

[= Görmeyesin görüp ona âşık olmasın (diye) sakladığım buydu.]

haber vèr- haber vermek, bildirmek (632, 988, 1001, 1240, 2447, 4428, 4754, 5269)

632. *şeh eydür vezîre eyâ pürhüner*
varuñ oğluma têt vèrüñ haber

[= Padişah: “Ey, hüner sahibi vezir; gidin oğluma hemen haber verin.” dedi.]

icâzet vèr-⁴²³ izin vermek (684, 727, 735, 945, 1333)

684. *dürişgil kim atañ icâzet vère*
çeri altun aqçayile at vère

[= Sebat et ki baban izin verir; asker, altın para ile at verir.]

nişân vèr- işaret vermek (580, 665, 5000)

580. *ne ola bir kişi vèrse idi nişân*
ki bir kızdur atası adı fülân

[= Ne olur bir kişi bir kız (vardır) babasının adı filan (diye) işaret verseydi.]

öğüt vèr- öğüt vermek, nasihat etmek (303, 323, 324, 330, 1522, 1586, 1599, 2044, 2098, 3518, 4422, 4576, 5070, 5374, 5390)

303. *katumda otur u beni tâze tut*
êşitgil ne kim vèrür isem öğüt

[= Yanımda otur ve beni canlı tut; her ne öğüt verirsem dinle.]

ruşşat vèr- müsaade etmek, yol açmak (373, 5444)

373. *ki sağık bağışlaya fırsat vère*
tamâm eylemeklige ruşşat vère

[= (Allah) sağık bağışlasın, fırsat versin; (iş) tamamlamaya yol açsın.]

selâm vèr- selamlamak, esenlemek (171, 1527, 3999, 4208, 4536)

171. *oşurvan tahıyyât vèrürven selâm*
diri olduğumca vü temme'ikelâm

[= Uzun ömür dilerim; selamlarım; ben yaşadıkça söz tamamlanır.]

tanuqlıq vèr- ~ **tanuqlıq vèr**- şahitlik etmek (74, 1245)

⁴²² krş. TTü. *gönül vermek* ‘1. âşık olmak; 2. meyletmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

⁴²³ krş. TTü. *icâzet vermek* ‘izin, onay vermek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1139b]

74. *ne kim anı ‘aql anlar göz görür
anuy birliğine **tanuqlık vèrür***

[= Nasıl akıl anlar ve göz görür; onun birliğine şahitlik eder.]

yaqayı vèr-⁴²⁴ yakalanmak, bir şeyin etkisinde kalmak (1977, 5661)

1977. *kişi ‘aşka **vèricegez yaqayı**
yaqasın yırtar tuțar yaqayı*

[= Kişi aşka yakalandığında yakasını yırtar, (kendini) dışarı atar.]

yan vèr-⁴²⁵ uzak durmak, sırtını dönmek (2939)

2939. *gèrù döndi vü mîşeye **vèrdi yan**
görür bir işen yüksek ağaç revân*

[= Geri döndü ve meşeye uzak durdu; o an birçok yüksek ağaç gördü.]

yèle vèr-⁴²⁶ ziyan etmek, boşa gitmek, heba etmek (742, 753, 1140, 1186, 1998, 2762, 3672, 3886, 4026, 5368)

742. *bu devlet vaqârını **vèrme yèle**
ki tãc eylemeye başuğdan gile*

[= Bu makam şerefini, tacı başından ziyan etme ki (sonra) yanıp yakılma.]

yol vèr-⁴²⁷ izin vermek (2349)

2349. ***vère yol** vara uyhuıyı gözine
gerekmez meger cãnı kend’özine*

[= Gözüne uyku girmesine izin verir; meğer canı kendisine gerekmez.]

3.2.4.2.154. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *vèril-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ħaber vèril- bildirilmek (176)

176. *bunu böyle bilmek gerek ‘aqlıdan
ħaber vèrilen böyledür naqlıden*

[= Bunu mantıken böyle bilmeli; rivayetten bildirilen böyledir.]

3.2.4.2.155. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yaħ-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cãn yaħ-⁴²⁸ üzme, acı vermek (5225)

5225. *koçalıgum oħtında fūrkat odı
cãnum yaħtı yüzümde şu komadı*

[= İhtiyarlığımda ayrılık ateşi acı verdi, saygınlık bırakmadı.]

⁴²⁴ krş. TTü. *yakayı ele vermek* ‘kaçamayarak ele geçmek, yakalanmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2504a]

⁴²⁵ krş. EAT *yan vermek* ‘uzak durmak, arka çevirmek, kaçınmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4294]

⁴²⁶ krş. EAT *yele vermek* ‘heba etmek, mahvetmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4497]

⁴²⁷ krş. EAT *yol vermek* ‘müsaade etmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4663-4664]

⁴²⁸ krş. TTü. *can yakmak* ‘üzme, acı vermek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 437a]

cânını oda yah- yüreğini yaralamak, çok üzme (1239)

1239. *hele yahdı cânımı oda benim
kurutdı tamarda ne kim var kanum*

[= İşte yüreğimi yaraladı; damarda ne kadar kanım (varsa) kuruttu.]

3.2.4.2.156. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yan-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

oda yan-⁴²⁹ (710, 715, 922, 1124, 1229, 1406, 3072, 3359, 3493, 3747, 3810, 4199, 5679)

1. (mec.) ateşe düşmek, çok üzülmek

710. *çü destür bulmadı döndi gerü
ümîdin üzüp oda yandı gerü*

[= İzin çıkmayınca geri döndü; ümidini kesip yine çok üzüldü.]

2. ateşe yanmak, ateşe verilmek

922. *görür kim çeri çevre konmuş durur
şaruş yöresi oda yanmış durur*

[= Baktı ki asker etrafı kuşatmış ve şehrin çevresi ateşe verilmiştir.]

yanu yan-⁴³⁰ şikâyetinde bulunmak, dert yanmak (2299, 3361, 5363)

2299. *kimesne aña yanmadın heç yanu
yörirdi gümürdenü ü söylenü*

[= Kimse ona hiç şikâyetinde bulunmadan; homurdanarak ve söylenerek çıktı.]

yüregi yan-⁴³¹ acımak (883)

883. *çü dāye yavuz hâlde gördi kıızı
ki yüregi yanup şarardı yüzi*

[= Dadı kıızı kötü durumda gördüğünde acıyıp benzi attı.]

3.2.4.2.157. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yandur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

oda yandur- (mec.) ateşe düşürmek, üzüntü vermek (3236)

3236. *yüzüm şuyını dökme ayruş yere
beni oda yandurmağıl ey sere*

[= Ey sersem! Şerefimi yok yere heba etme; beni ateşe düşürme.]

3.2.4.2.158. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yap-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gönül yap- iyi davranmak, gönlü hoş etmek (274)

⁴²⁹ krş. EAT *oda yanmak* → *oda göyünmek* ‘ateşe yanmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 2920]

⁴³⁰ krş. EAT *yanu yanmak* ‘dert yanmak, şikâyetinde bulunmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4294]

⁴³¹ krş. TTü. *yüreği yanmak* ‘çok acımak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

274. *gücün çün yéter yıkma yapğıl gönül*
sözün çün geçer évme söyle anıl

[= Gücün yetdiğinde gönül kırma, iyi davran; sözün geçtiğinde acele etme, yavaş söyle.]

yuva yap- yuva yapmak, yuva kurmak (4545)

4545. *ki degşürmek için çayırdan havā*
yapayıldı şunkur başında yuva

[= Çayırdan hava değıştirmek için akdoğan başında yuva yapardı.]

3.2.4.2.159. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yapıl-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gönül yapıl- gönül vermek, âşık olmak (670)

670. *şu bir görmek ile kapıldı gönül*
anuy 'aşkına hem yapıldı gönül

[= Bu bir görmeyle aşırı sevgi duydu ve onun aşkına gönül verdi.]

3.2.4.2.160. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yüregini yar- yüregini yaralamak, üzmek (587, 1479, 1975)

587. *ki yatmış durur hasta vü bîkarār*
ol āh êtdükce yüregümi yarar

[= O, hasta ve huzursuz yatmıştır; ah dedikçe yüregimi yaralar.]

3.2.4.2.161. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yavşur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

tenür kızmış iken çörek yavşur- bir fırsatı değerlendirmek (3089)

3089. *bize çok bahā dēmege utanur*
çörek yavşuruğ kızmış iken tenür

[= Bize pahalı demeye çekiniyor; (bu) fırsatı değerlendirin.]

3.2.4.2.162. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yayın-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ögi yayın- aklı dağılmak (1438, 2948)

1438. *Süheyl'ün ünün eşidüp Nevbahār*
yayındı ögi gitdi andan karār

[= Nevbahār, Süheyl'in sesini işitince aklı dağıldı, huzuru kaçtı.]

3.2.4.2.163. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yè-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

emek yè- emekle çalışmak, çabalamak, zahmet çekmek (340, 681, 3195, 4178, 5144, 5624, 5644)

340. *ola kim okıyup du‘ā kılalar*
emek yèdügümüzi çün bileler

[= Emekle çalıştığımızı anladıklarında belki okuyup dua ederler.]

ğam yè- üzölmek (4012)

4012. *degül düşmene dosta hem demegil*
peşîmân olup sonra ğam yémegil

[= Değil düşmana dosta da söyleme; sonra pişman olup üzölme.]

ğuşsa yè- üzölmek, tasalanmak, kaygılanmak (289, 477, 509, 885, 924, 956, 999, 1246, 1628, 1699, 1861, 1890: 2, 1952, 2406: 2, 2572, 2999, 3279, 3285, 3417, 3511, 3707, 4161: 2, 4221, 4224: 2, 4225, 4226: 2, 4417, 4556, 4675, 4777, 4986, 5378, 5453)

289. *cihānda dağı ‘ömr dedükleri*
dün ü gün delim ğuşsa yèdükleri

[= Dünyada da ömür dedikleri; gece ve gündüz kaygı çekmektir.]

ķayğı ~ ķayu yè- meraklanmak, kaygılanmak (474, 591, 598, 808, 1205, 1949, 2002, 2413, 2433, 2634, 3239, 3734, 3785, 4028, 4103, 4768, 5436)

474. *bu ol kilid anıhtarıdur dedi*
ki cānum anuğ ķayğusını yèdi

[= Bu o kilidin anahtarıdır; canım buna meraklandı.]

renc yè- zahmet çekmek (393, 654, 3454, 3733, 4314, 5034)

393. *dirēğā bu taht u bu māl u bu genc*
ki dèrdi dedelerümüz yèdi renc

[= Yazık bu taht, mal ve hazineye ki dedelerimiz topladı, zahmet çekti.]

zahm yè- yaralanmak (3265, 4499)

3265. *bu sözleri dinledi kıız key*
yüregi yèdi zahm inledi key

[= Kız bu sözleri çok dinledi; çok ağladı yüreğı yaralandı.]

3.2.4.2.164. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yèt-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

güci yèt- üstesinden gelmek, gücü yetmek (274, 310, 783, 2561, 2727, 2925, 3107, 4361, 5199, 5455)

274. *gücün çün yèter yıķma yapğıl gönül*
sözün çün geçer évme söyle anıl

[= Gücün yetdiğinde gönül kırma, iyi davran; sözün geçtiğinde acele etme, yavaş söyle.]

3.2.4.2.165. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yètüribil-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bahā yètüribil- değer biçmek, paha biçmek (3988)

3988. *n'ola ger varup gösteresin şaha
ki yétüribile buña bahā*

[= Eğer (bunu) padişaha gidip göstersen ne olur; buna paha biçebilir.]

3.2.4.2.166. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yık-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gönül yık- gönül kırmak (274)

274. *gücün çün yeter yıkma yapğıl gönül
sözün çün geçer évme söyle ağıl*

[= Gücün yettiğinde gönül kırma, iyi davran; sözün geçtiğinde acele etme, yavaş söyle.]

3.2.4.2.167. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yitür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

baş yétür- başını yedirmek, ölümüne sebep olmak (1413, 3677, 4441)

1413. *bu 'aşk işi ey neçe baş yétürür
çekimez kişinün yükün yitürür*

[= Bu aşk işi ey ne çok başını yedirir; kişi yükünü taşıyamaz, yok olur.]

3.2.4.2.168. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yol-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

şacın yol- çok üzölmek (2926, 4058, 4887, 5503)

2926. *gerü bindi ata vü düşdi yola
geh ağlayu gehī şacın yola*

[= Kâh ağlayarak kâh üzölerek; tekrar ata bindi ve yola düştü.]

3.2.4.2.169. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yum-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gözin yum-⁴³² (267, 4140, 5489)

1. (mec.) görmezlikten gelmek

267. *kişi 'aybına bahma gözüni yum
Çalap Tanrı'nun rahmetin andan um*

[=Kişinin kusuruna bakma görmezlikten gel; Allah Taala'nın rahmetini O'ndan bekle.]

2. ölmek

4140. *sen ayruğ kişi tavarın umduñ
ki kavzayasın hem gözüñ yumduñ*

[= Sen başkasının malını beklede; yakalanırsın ve ölürsün.]

⁴³² krş. TTü. *gözünü yummak* '1. ölmek; 2. görmezlikten gelmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 976a]

3.2.4.3. Asıl fiil + tasvir fiilinden oluşan birleşik fiiller:

3.2.4.3.1. Ünlülü Zarf Fiil + *bil-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesi için yeterli gücün bulunduğunu ya da bunun ihtimal dâhilinde olduğunu bildirir.

alibil- alabilmek, almaya gücü yetmek (3618, 4285, 4313)

3618. *ne māl alibildüm ne tavar*

yanumda bulundu bu birkaç güher

[= Ne eşya alabildim ne binek; yanımda şu birkaç mücevher var.]

başarıbil- başarabilmek, muvaffak olmak (5159, 5247, 5416)

5159. *bağışladı geydüirdi gönül hoş*

zihî er ki başarıbile iş

[= Gönül hoşluğuyla bağışladı, (onu) giydirdi; iş başarabilen yiğide aferin!]

bekleyübil- bekleyebilmek, sabırla beklemeye çalışmak (3264)

3264. *dişüm biledüm saña sözi koğul*

nêçe bekleyübile aç kurt ağıl

[= Seni arzuladım, konuşmayı bırak; aç kurt ağılda ne kadar bekleyebilir?]

benzeyübil- benzeyebilmek (2680)

2680. *döner bu felek dembedem günegün*

nête benzeyübile bir güne gün

[= Bu felek sürekli türlü türlü döner; bir gün bir güne nasıl benzeyebilir?]

bulubil- bulabilmek (2847, 3284, 4145)

2847. *bola kim bulubilevüz ahsuzın*

begümüzi vü pâdişahuñ kızın

[= Belki ansızın beyimizi ve padişahın kızını bulabiliriz.]

çıkıbil- çıkabilmek (4494)

4494. *n'ola kim çıkıbile bir yañarah*

yavuz göz bu yigitden olsun ırağ

[= Ne olur öbür tarafa ulaşabilse; kem göz bu yigitten uzak dursun.]

dölenibil- huzura kavuşabilmek, huzur bulabilmek (4452)

4452. *çü ben olmayavan senünle bile*

‘aceb nête gönlüm dölenibile

[= Seninle beraber olmadığımında acaba gönlüm nasıl huzur bulabilsin?]

düzibil- nazmedebilmek, nazmı başarmak (5335)

5335. *ki ma ‘nî fehm êde sözi bile*

terâzûlayup lafz düzibile

[= Sözü mana ile birlikte anlar; ölçerek söz nazmedebilir.]

édibil- yapabilmek, yapmaya gücü yetmek (280, 3497, 3893)

280. *ne bahtuludur ol kim **édibile**
diriken ölümünden öñdin öle*

[= O öyle bahtlıdır ki canlıyken ölümünden önce ölmeyi becerebilir.]

éribil- erebilmek, ulaşmaya gücü yetmek (3286, 3918)

3286. *üçüncü gün aña varıbilevüz
yél oñat olur ise **éribilevüz***

[= Üçüncü gün oraya gidebiliriz; rüzgâr elverirse ulaşabiliriz.]

gidebil- gidebilmek (4284)

4284. *şu kıızı dèmezven ki **gidebile**
degül yol eri yine dönmiş ola*

[= Bu kıza gidebilir demem; (o), yolcu değil tekrar dönmüş olmalı.]

gizleyübil- saklayabilmek, saklamayı başarmak (1193)

1193. *tutam sırruñı **gizleyübilesin**
gözün yaşını nècesi silesin*

[= Sırrımı tutayım, saklayabilirsin; gözyaşını önceki gibi sil!]

göribil- görebilmek, karşılaşmaya imkân ve ihtimal olmak (4655, 5435)

4655. *Süheyl'ün yüzün nète **göribilem**
ya isteyü anuñ yolında ölem*

[= Süheyl'in yüzünü nasıl görebilirim ya da onu arayarak yolunda (nasıl) ölebilirim.]

inanibil- inanabilmek, güvenmek (4312)

4312. *nète **inanibile** kurda çobān
ne eylük şana ilana bāgbān*

[= Çoban kurda nasıl inanabilir; bahçıvan yılanı nasıl iyilik düşünebilir?]

olubil- olabilmek, gerçekleşmek (1587, 1930, 4139, 4517)

1587. *aña dèdi naķāş ey şāhzād
dürişgil ki göñlün **olubile** şād*

[= Nakkaş, şehzadeye: “Kendini toparla ki gönlün huzurlu olabilsin.” dedi.]

şahlayubil- saklayabilmek, muhafaza edebilmek, koruyabilmek (3261)

3261. *aç ādem ki halvetde bula öyin
nète **şahlayubile** oruc ayın*

[= Ücrada yemek bulan aç insan, (onu) oruç ayına nasıl saklayabilsin?]

şayıbil- sayabilmek, hesaplayabilmek (446)

446. *yine elli biñ yunt tayı bile
kalanın nète kişi **şayıbile***

[= Yine taylı elli bin at (vereyim); kişi kalanını nasıl sayabilsin.]

söyleyübil- söyleyebilmek (5655)

5655. *kime açsam sırrımı kend'özüm
kime karşı **söyleyübilem** sözüm*

[= Kendi sırrımı kime söylesem; sözlerimi kime karşı söyleyebilirim.]

uçabil- uçabilmek (3069)

3069. *ki Çîm'e degin uçabilür uzağ
neçe çîme yedi vü üzdi tuzah*

[= (O), Çin'e kadar uzağa uçmaya gücü yeter; çok defa kuş yemi yedi ve tuzak bozdu.]

varibil- gidebilmek, ulaşabilmek (3286, 3918, 4388)

3286. *üçüncü gün aña varibilevüz
yêl oñat olur ise êribilevüz*

[= Üçüncü gün oraya gidebiliriz; rüzgâr elverirse ulaşabiliriz.]

yêtüribil- yetirebilmek (3988)

3988. *n'ola ger varup gösteresin şaha
ki yêtüribile buña bahā*

[= Eğer (bunu) padişaha gidip göstersen ne olur; buna paha biçebilir.]

3.2.4.3.2. Ünlülü Zarf Fiil + *dur-* ~ *tur-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinin bir süre devam ettiğini bildirir.

añaatur- sürekli anmak, hatırlamak (5197)

5197. *bilürem atam añlar ola beni
nête kim añaatururam ben anı*

[= Nasıl ki ben onu sürekli anarım; babam da beni anar, bilirim.]

bağadur- ~ **bahadur-**⁴³³ devamlı bakmak, seyretmek (1342, 3068, 3111)

1342. *dağı bir eyü bāğ taht urmağa
ki bağadura oturan urmağa*

[= Ayrıca bir güzel bahçe, taht yapma (arzusuyla) durgun nehre devamlı bakar.]

beliñleyütur- korkuyla irkilmek (2455, 2916)

2455. *beliñleyüturdu girdi şara
yigit ger gerek şarda iş başara*

[= Korkuyla irkildi, şehre girdi; şehirde iş bitirmesi için yiğit ve cesur olmalı.]

dâyütur- devamlı söylemek (5496)

5496. *bunu dâyüturur iken vêrdi cān
gêrü geldügi yêrine vardı cān*

[= Bunu söylerken öldü; can geldiği yere tekrar gitti.]

gelidur- geledurmak (3297)

3297. *gelidurğul beni eglegil
ben eglervenin sen dağı eglegil*

[= Geledur (ve) beni oyal; ben oyalanırim sen de oyalan.]

göreatur- sürekli bakmak (1928, 2309)

⁴³³

krş. TTü. *bakadurmak* 'bakma işini sürdürmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 236a]

1928. **göretura** idüm yöriyicegez

bu gönlüm meger döleneydi birez

[= Yürüyünce sürekli bakarım meğer gönlümü bu biraz yatıştırır.]

gözedüdur- beklemeye devam etmek, umadurmak (5385)

5385. *bilüñ kim gözedüduran iş ucın*

gerek kim götüre neçenüñ gücin

[= Gözü işin sonunda olan birçok zorluğu halletmeli.]

oñşayudur- sürekli okşamak (1779)

1779. *ki oñşayudur göñlini eglegil*

bu bendin yaña azın azın egil

[= Sürekli okşa (ve) gönlünü oyala; benden tarafa biraz biraz yaklaş.]

umadur- bekleyedurmak (797, 1588, 1843)

797. *dédi oğlan éy atam anam añıl*

umaduruñ beni beş altı yıl

[= Çocuk: “Ey anam babam hatırlayın ve beni beş altı yıl bekleyedurun!” dedi.]

3.2.4.3.3. Ünlülü Zarf Fiil + **gel-** tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinde bir süreklilik olduğunu bildirir.

olugel-⁴³⁴ olagelmek, sürekli olmak (5369)

5369. *nedür çāre her bir toğan öliser*

bu böyle olugeldi vü olısar

[= Her doğan ölecek, (bunun) çaresi nedir? Bu böyle olugeldi ve olacak.]

tolagel- yayılmak, devamlı dolmak (1559, 4177)

1559. *tolageldi bāğ içi müşk ü ‘abīr*

bu ‘aşkı neler öğredür gör ya bir

[= Bahçe içine misk ve güzel koku yayıldı; bu aşk nelere alıştırır bir gör.]

3.2.4.3.4. Ünlülü Zarf Fiil + **gör-** tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinde süreklilik, teşebbüs, istek, kesinlik bildirir.

açagör- açmayı denemek (4407)

4407. *yēgil içgil hātırıñ açagör*

melül olma vü kayğudan kaçagör

[= Ye iç (ve) gönlünü ferahlat; üzülme ve endişeden uzak dur.]

aldayugör- hile yapmayı istemek (5383)

5383. *terāzū vü hem kīle toğru dutıñ*

demezven ki aldayugörüñ utıñ

[= Terazî ve de ölçeği doğru tutun; hile ile kazanın demiyorum.]

añlayugör- anlamak, kavramak (1708, 2692)

⁴³⁴

krş. TTü. *olagelmek* ‘öteden beri sürüp gelmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1795a]

1708. *elimden dahı ne gele bilmezem*

sen anlayugör ben hele bilmezem

[= Elimden de ne gelir bilmem; sen anla işte ben bilmiyorum.]

başdurugör- gidermek, yok etmek (4254)

4254. *sen ol şuyıla tozu başdurugör*

ki cān gözi ol tozdan olmaya kör

[= Sen o suyla tozu gidermeye çalış ki o tozdan gönül gözü kapanmasın.]

ırağugör- (aklını) yitirmek, kaçırmak (1725)

1725. *bu tañ ma ‘niye ırağugör ögün*

ki nāgeh yuvası içinden gögün

[= Bu şaşılacak anlama aklını kaçıırırsın ki ansızın göğün, yuvası içinden...]

dirilmeyigör- (kesinlikle) yaşamak (224)

224. *bañıl olma vü tar dirilmeyigör*

kim ölicegez saña gēñ ola gūr

[= Cimri olma ve darlık içinde yaşa da ölünce mezar sana rahat gelsin!]

dürişigör- gayretle çalışmak, uğraşmak (337, 4339, 5097)

337. *bir arada işün yoğiken otur*

dürişigör ü Türki 'ye hoş getir

[= Bir ara işin yokken otur uğraş ve Türkçeye güzelce çevir.]

édegör- etmek, sürekli yapmak (1594, 4400, 5171, 5381, 5387)

1594. *bir iki gün işünde şabr édegör*

ki düşmenlerün gözleri ola kör

[= Bir iki gün işinde sabret ki düşmanların gözleri kör olsun.]

erişigör- gitmek, ulaşmak (2448, 4339)

2448. *gel erlik demidür sözümi eşit*

erişigör uyur iken ol yigit

[= Yiğitlik zamanıdır, gel sözümü dinle; o yiğit uyurken git.]

gidegör- sürekli gitmek (2296)

2296. *pes eydür bu olmaya turmağ yeri*

gidegör uşşuñ var ise yöri

[= Sonra “Bu durma yeri olmasın; aklın varsa yürü, sürekli git.” dedi.]

gözetmeyügör- aramamak, gözlememek, fırsat beklememek (2361)

2361. *gözün aç uyhu gözetmeyügör*

çü görmez ola çi uyıyan çi kör

[= Gözünü aç, uyku bekleme; ne uyuyan ne kör göremez.]

güyegör- beklemeye devam etmek (2526)

2526. *güyegördiler üzegü gerdiler*

at üstinde kaplan bigi turdılar

[= Üzengiye gerdiler (ve) beklemeye devam ettiler; at üzerinde kaplan gibi durdular.]

kaçagör- kaçmak, istekle uzaklaşmak (310, 4407)

310. *gücün yêtdügince eşitgil buni
sen andan kaçagör kova ol seni*

[= Yapabildiğince şuna kulak ver; sen ondan kaç, o seni kovalar.]

karardugör- devamlı karartmak (5445)

5445. *huşûşa ki gammâz olursa sözün
eşitme vü karardugörgil yüzün*

[= Özellikle sözü ara bozucu olursa; dinleme ve yüzünü karart.]

kovagör- kovalamak, devamlı peşinden gitmek (4510)

4510. *kovagördiler aña yêtmediler
uzadı vü ardınca gitmediler*

[= Kovaladılar, ona yetişemediler; uzaklaştı ve (onun) ardından gitmediler.]

olgör- (kesinlikle) olmak (91)

91. *müslmânlık işin ilerü getir
müslmân olgör ferâgat ötür*

[= Müslümanlık'ı önce tut; isteyerek vazgeç (ve) müslüman ol.]

öğredügör- sürekli alıştırmak (5449)

5449. *dahı oğluña öğredügör hüner
hünerlü yêg 'avret⁴³⁵ ki hünersüz er*

[= Ayrıca çocuğunu beceriye sürekli alıştır; becerikli kadın beceriksiz erkekten iyidir.]

şatagör- satmayı denemek (3989)

3989. *çıkardı vèrdi dèdi kim ü tur
şatagör ki müflisligüm vaktidür*

[= Çıkardı ona verdi: "Kalk da bunu satmayı dene, iflastayım." dedi.]

söyleyügör- devamlı konuşmak (229)

229. *eger şorar iseñ ki eylük nedür
eyü söyleyügör ü etmek yêdür*

[= Eğer iyilik nedir diye sorarsan; iyi konuş ve ekmek yedir.]

tutagör- sürekli tutmak (2316)

2316. *dègil gèrü gelsün şımasun sözi
ayağ tuta hoş tutagörsün bizi*

[= Söyle geri gelsin sözü bozmasın; kadeh sunup bizi hoş tutsun.]

umagör- ummak, sürekli beklemek (4525)

4525. *becid oluban çoğ umagördi ol
sözümnden çıhup katına girdi ol*

[= O çabalayarak çok bekledi; sözümnden çıkıp yanına gitti.]

vermeyügör- (kesinlikle) vermemek (1998)

1998. *tekebbürlige vermeyügör boyun
anuş odı vèür yèle yüz şuyın*

[= Kibirilenmeye teslim olma! Onun ateşi şerefini heba eder.]

3.2.4.3.5. Ünlülü Zarf Fiil + *kal-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinde süreklilik olduğunu bildirir.

yatuğal- yatıp kalmak (3370)

3370. *cuhud anda kim yatuğalmış idi
uyıdı şanasın ki ölmüş idi*

[= Yahudi orada yatıp kalmıştı; (öyle) uyudu ki öldü sanırsın.]

3.2.4.3.6. Ünlülü Zarf Fiil + *tut-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinde süreklilik olduğunu bildirir.

uzaduğut- uzun süre dikkat etmek, uzun uzun bakmak (3578)

3578. *uzaduğutup bakıcağ Nevbahār
ne görür görür bir ‘aceb ulu şār*

[= Nevbahār uzun uzun bakınca ne görsün; (orada) bir acayip büyük şehir görür.]

3.2.4.3.7. Ünlülü Zarf Fiil + *vèr-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinde tezlik bildirir.

alivèr-⁴³⁶ alıvermek, hemen almak (3149, 3301, 4286, 4521, 5556)

3149. *karavaşuğ gel şatalum aña
ne dilersen alivèreyim şaşa*

[= Gel köleni ona satalım; ne istersen sana alıvereyim.]

bilivèr- bilivermek, çabucak bilmek (3199, 3509)

3199. *ne bilivèürsin anı edeyim
ne yol gösterürsin aña gideyim*

[= Ne (yapacağımı) çabucak bilirsin, onu yaparım; nasıl yol gösterirsin oraya giderim.]

bulivèr- buluvermek, çabucak elde etmek (2961, 3301, 3505, 3658, 3879)

2961. *başa yol bulivère azmış iken
kavişdura ümîdüm üzmiş iken*

[= Yolu kaybetmişken bana yol bulur; ümidimi kesmişken bir araya getirir.]

dèyüvèr-⁴³⁷ deyivermek, hızlıca tarif etmek (3511, 3952, 4589)

3511. *eger sen aña yol dèyüvèresin
anuş guşşasını yèyüvèresin*

[= Eğer sen ona hızlıca yol tarif edersen; onun kaygısını çekiverirsin.]

düzivèr- hemen hazırlamak (4794)

⁴³⁶ krş. TTü. *alıvermek* ‘çabucak almak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 96b]

⁴³⁷ krş. TTü. *deyivermek* ‘çabucak demek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 651b]

4794. *azıh düzivêrdi hem ol hoş kişi
ki bularuñ için başardı işi*

[= O iyi kişi onların işi başarması için hemen azık hazırladı.]

gösterivêr-⁴³⁸ hemen göstermek (3892)

3892. *sözümü eşidür isey gèrü dön
sana gösterivêrem uşda yön*

[= Sözümü duyarsan geri dön; sana işte hemen yön göstereyim.]

koşuvêr-⁴³⁹ bırakmak, hızlıca salmak (3748)

3748. *yañıldum dèyü kend'özine çatı
kağıdı kapup koşuvêrdi atı*

[= Şaşırdım diye kendisine çok kızdı, atı yakalayıp hızlıca saldı.]

öğredüvêr-⁴⁴⁰ hemen alıştırmak (1709)

1709. *bu teşvîş elinden beni hem sen al
bana öğredüvêr vü tedbîr al*

[= Sen beni bu karışıklığın elinden kurtar; (buna) hemen alıştır ve bana gerekeni yap.]

şalıvêr- salıvermek, serbest bırakmak (5093)

5093. *Süheyl'i revân eltdiler gerdege
şalıvêrdiler şāhini ördege*

[= Süheyl'i hızla gerdeğe götürdüler; şahini ördeğe salıverdiler.]

şunivêr- sunuvermek, çevik bir şekilde uzatmak (1778)

1778. *hemîñ saçlarının bölügin aña
şunivêrdi vü meyli andan yaña*

[= Ona hemen saçlarının örgüsünü ve ilgisini sunuverdi.]

ütuvêr- tutuvermek, çabucak ele geçirmek (4279)

4279. *elikdürem ü ütuvêrem anı
nête kurtara ol elimden cânı*

[= Onu ele geçireyim ve tutuvereyim; o elimden canını nasıl kurtarabilir?]

urivêr- hızlıca yapmak, etmek (1321)

1321. *ol arada bünyād urivêreyim
Süheyl'i ben öz katuma dèreyin*

[= Orada saray inşa edivereyim; Süheyl'i kendi yanıma getireyim.]

yèyüvêr- yiyivermek (3511)

3511. *eger sen aña yol dèyüvêresin
anuy guşşasını yèyüvêresin*

[= Eğer sen ona hızlıca yol tarif edersen; onun kaygısını çekiverirsin.]

⁴³⁸ krş. TTü. *gösterivermek* 'çabucak göstermek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 974b]

⁴³⁹ krş. TTü. *koyuvermek* 'salmak, serbest bırakmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1493b]

⁴⁴⁰ krş. *öğretmek* 'birine bir şeyi alıştırmak' [Sir Gerard Clauson (1972). *EDPT*, s. 114a]

3.2.4.4. Asıl fiil + yarı tasvir fiilinden oluşan birleşik fiiller:

3.2.4.4.1. Ünlülü Zarf Fiil + Yarı Tasvir Fiili

başa düş- bastırmak, çökmek, kaplamak (3474)

3474. *çü zulmet başa düşdi nûri şara
ol iki gök arası oldu kara*

[= Karanlık bastırıldığında şehir aydınlığı, iki mavi arası siyaha döndü.]

boylayu gel- yarışmak, boy ölçüşmek (825)

825. *gerek luṭf u hem ululuk eyleyü
gelesiz bu şehzâdeyi⁴⁴¹ boylayu*

[= İyilik ve de büyüklük göstererek bu şehzade (ile) yarışabilirsiniz.]

duru ~ turu gel-⁴⁴² ayağa kalkmak (475, 748, 1085, 1544, 2171, 3930)

475. *turu geldi yerinden oldu revân
yanındağı yancuğa şaldı revân*

[= (Anahtarı) yanındaki çantaya koydu; yerinden ayağa kalktı, hızlıca gitti.]

egirdü bak-⁴⁴³ baştan ayağa bakmak, yan bakışla süzmek (2168)

2168. *iki oğlına bahdı kıya kıya
egirdü bakar kimse kim kaçkıya*

[= Baştan ayağa bakan kimsenin öfkelenildiği gibi iki evladına sert sert baktı.]

gözedü getür- beklemeye başlamak (1859)

1859. *gözedü getür çünki güneş bata
gece ola halk kâmusı yata*

[= Beklemeye başla çünkü güneş batar, gece olur, halkın hepsi uyur.]

isteyü var- arayıp bulmak (2813)

2813. *vereyim saña uşda māl u çeri
yola düş isteyü var buları*

[= İşte sana mal ve asker vereyim; yola çık ve bunları arayıp bul.]

korhudi git- korkutup gitmek (901)

901. *nakâş dedi şehzâdeye n'êdevüz
ki fağfûrı biz korhudi gidevüz*

[= Nakkaş şehzadeye: “Ne yapalım da Çin hükümdarını korkutup gidelim?” dedi.]

koşa ko- birlikte zikretmek (110)

110. *Çalap Tanrı aña habîbüm dedi
adın kendü adıyla koşa kodı*

⁴⁴¹ Yazmada: *şehzâdei*.

⁴⁴² krş. EAT *duru gelmek* (*tura gelmek, turu gelmek*) ‘ayağa kalkmak, kıyam etmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1270]

⁴⁴³ bk. TAŞ, çalışmasında *egri bah-* (M 2286) birleşimini *kıya bah-* (D 2286) ile olan anlam ilgisi üzerinden inceler ve *kıya bak-* ‘göz ucuyla, yan bakmak’ anlamını teklif eder [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahâr’da Eskiçil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 71-72]

[= Allah Taala ona sevdiğim dedi; (onun) adını kendi adıyla birlikte zikretti.]

sataşı gel- karşılaşmak, rastlamak (2344)

2344. *ki olmaya kişi sataşı gele
gerek şaklıgum ile olam hele*

[= Şimdi uyanık olmalıyım ki kimseyle karşılaşmayayım.]

ṭayanu ḳal- dayanmak, yaslanmak, dayanıp kalmak (3186)

3186. *çü kend'özine yanu yanu ḳala
hemîn bir 'aşāya ṭayanu ḳala*

[= Kendisiyle dertli dertli kaldığında o an bir değneğe dayandı.]

3.2.4.4.2. -(U)p Ekli Zarf Fiil + Yarı Tasvir Fiili

alup git- birlikte götürmek (4528, 4759)

4528. *Süheyl'i ol arada çün ṭutdılar
şeh-i Hâverân'a alup gıtdiler*

[= Süheyl'i orada yakaladıklarında Hâverân şahına götürdüler.]

baḳup gör- bakıp görmek (617, 3076)

617. *baḳup gördüm ol fitne-i şār u el
yürür ṭamda ḳapmış niḳābını yel*

[= O, ülkenin güzeline bakıp gördüm; damda peçesini rüzgâr sıyırmış yürüyor.]

çalup yırla- çalıp söylemek (1293)

1293. *ḳopuzı düzüp zaḥme urdı ḳıla
çalup yırladı ḳopuzı ile bile*

[= Kopuzu akort edip tele vurdu; kopuzuyla birlikte çalıp söyledi.]

düzüp ḳoş- hazırlamak, düzen vermek (511, 792, 5551)

511. *çü düzüp ḳoşup zaḥme urdı ḳıla
ḳıluḡ geldi her birisi bir dile*

[= Hazırlayıp tele mızrap vurdu; telin her biri ayrı dile geldi.]

gelüp geç- gelip geçmek (937)

937. *çerimiz niçün böyle gāfil ola
ki yağı gelüp geçmege yol bula*

[= Askerimiz neden böyle düşüncesiz davranır; düşman gelip geçmeye fırsat bulur.]

gelüp git- gelip gitmek, bir yere uğramak (923, 3152)

923. *çıraḳdan görünürdi nêtdükleri
gelüp birbirine gıtdükleri*

[= Işıktan ne yaptıkları, birbirine gelip gittikleri görünürdü.]

gülüp oyna- gülüp oynamak, eğlenmek (5099)

5099. *geçen nesneden kişi geçmek gerek
gülüp oynayup yeyüp içmek gerek*

[= Kişinin olanları geride bırakması; gülüp oynayıp yiyip içmesi gerekir.]

koyp git- bırakıp gitmek, terk etmek (2081, 2143)

2081. *ki bizi koyp gidesiz ey sere
degül maşlahat varmağ ayruğ yère*

[= Ey ahmak, bizi bırakıp gidersiniz; başka yere gitmek iş değil!]

tolanup gez- gezip dolaşmak (860)

860. *diler kim cihānı tolanup geze
göre her ne kim görünürse göze*

[= Dünyayı gezip dolaşmayı, her ne görünürse görmeyi ister.]

varup git- gitmek, devam etmek (806)

806. *bu resme iki menzile yètdiler
kavum döndi bular varup gitdiler*

[= Bu şekilde iki menzile ulaştılar; insanlar döndü, bunlar devam ettiler.]

yèdürüp içür-⁴⁴⁴ yedirip içirmek, misafir ağırlamak (845)

845. *bu zevk ile üç günü geçürdiler
kamusına yèdürüp içürdiler*

[= Bu üç günü ziyafet ile geçirdiler; hepsini yedirip içirdiler.]

yèyüp iç- yiyip içmek, keyifli zaman geçirmek (432, 513, 1252, 1326, 1920, 5099)

432. *ulu kiçi begler kamu geldiler
yèyüp içüp oynayuban güldiler*

[= Beyler, büyük ve küçük herkes geldiler; yiyip içip oynayarak eğlendiler.]

3.2.4.4.3. Kip Ekli Asıl Fiil + Yarı Tasvir Fiili

aldı gitdi aldı gitti, yakalayıp götürdü (4816, 4860)

4816. *kişiler ki bekci idi tutdılar
ol ikisini aldılar gitdiler*

[= Onlar bekçiydi, yakaladılar; bu ikisini aldılar gittiler.]

durdı gitdi kalktı gitti (5569)

5569. *sözi dükedüp durdılar gitdiler
sevinü güvenü şükür ètdiler*

[= Konuşmayı bitirip kalktılar gittiler; sevine kıvana şükrettiler.]

koyp gide bırakır gider (5075)

5075. *baña dağı şindi anı èdeler
ya hoğ öldürüp koyalar gideler*

[= Bunu şimdi bana da yaparlar; yahut öldürüp bırakır giderler.]

vara gide durmaya gide (3786)

⁴⁴⁴ krş. ET (KB) *yètür- içür-* ‘yedirmek, içirmek’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkişemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 807]

3786. *görü iŐiŐe varasın gidesin*

bu zindan bucağında sen n'edesin

[= Tekrar işine durmayasın gidesin; bu zindan bucağında sen ne yaparsın?]

KAYNAKÇA

- Ağakay, M. A.** (1943). *Türkçe Felsefe Terimlerinin Dil Bakımından Açıklanması Dolayısıyla Bazı Kelime Yapı Yolları*. Cumhuriyet Basımevi.
- Aktan, Bilal** (2010). Dîvânu Lügâti't-Türk'ün Söz Varlığında Yer Alan İkilemeler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 1-12.
- Alibekiroğlu, S.** (2019). *Türkçede Sözcük Yapımı*. Grafiker Yayınları.
- Atalay, B.** (1946). *Türkçe'de Kelime Yapma Yolları*. İbrahim Horoz Basımevi.
- Atmaca, E.** (2011). *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Aydın, E. & Taş, İ.** (2021). Süheyl ü Nev-bahâr'da kocın- yacan- Birleşigi Üzerine. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(2), 1350-1363.
- Banguoğlu, T.** (1990). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baydar, T.** (2013). İsim + Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 49, 55-66.
- Bilgen, İ.** (1989). *Dîvânu Luğâti't-Türk'te Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Biray, H.** (1999). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, E.** (2016). Türkiye Türkçesinde Olası Sözlüksel Boşluklar İçin Bir Telafi Yöntemi: Geri Oluşum. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1694-1702.
- Can, M.** (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Cin, A.** (2012). *Mesud bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l-Bedâyi') İnceleme-Metin-Dizin*. Eğitim Yayınevi.
- Clauson, S. G.** (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press.
- Çiçekli, G.** (2019). *Orhon Türkçesinde Söz Yapımı: Birleştirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

- Çürük, Y.** (2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dilçin, C.** (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilçin, C.** (1991). *Mes‘ud Bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Dizdaroğlu, H.** (1962). *Türkçede Sözcük Yapma Yolları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eker, S.** (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları.
- Erdal, M.** (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon, (1)*. Wiesbaden Harrassowitz.
- Eren, H.** (1995). Türkçede Douplet Örnekleri. *Türk Dili*, 523, 731-736.
- Ergin, M.** (1977). *Türk Dil Bilgisi*. Minnetoğlu Yayınları.
- Filan, K.** (2003). Rûz-nâme’de Birleşik Fiiller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 49 (2001), 114-128.
- Gencan, T. N.** (1966). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Genç, N. E.** (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar’da İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Gençer, Z.** (2011). Tarihî Türk Lehçelerinde “ber-/bir-” Yardımcı Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller ve Anlamları Üzerine. *Dil Araştırmaları*, 8, 77-91.
- Hazar, M.** (2015). Türkçede Fono-Semantik ve Morfo-Fonolojik Yolla sözcük Türetme, *1. Uluslar arası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu*, 28-30 Mayıs, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- İlhan, N.** (2001). Birleşik Fiil Kuruluşunda A-I-U Ünlüleri. *Türk Dili*, 596, 177-182.
- Kaçalin, M. S.** (2023). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karacaoğlu, M. Ö.** (2010). *Birleşik Kelimelerin Yazımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karaman, A.** (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

- Kartlaşmış, E.** (2019). *Hakas Türkçesinde Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, C.** (2021). *Uygurca Altun Yaruk Giriş-Metin-Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z.** (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kök, A.** (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi TIEM (73 1v-235v/2) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Naskali, E. G.** (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nazarov, Z.** (2005). Türkiye Türkçesinde Yardımcı Fiillerin Leksik-Gramer özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12(28), 83-89.
- Ölmez, M.** (2017). Eski Uygurca İkilemeler Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(2), 243-311.
- Ölmez M. & Aris, G.** (2019). Eski Uygurca Ölüler Kitabı'ndaki İkilemeler Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETON*, 67, 39-64.
- Ölmez, M. & Can, Z. P.** (2020). Eski Uygurca Abhidharma Metinlerindeki İkilemeler. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 2(2), 211-238.
- Ölmez M. & Sevim S.** (2019). Kşanti Kılğuluk Nom Bitig'e Özgü İkilemeler. *Türkiyat Mecmuası*, 29(2), 499-524.
- Ölmez, Z.** (1998). Kutadgu Bilig'de İkilemeler (2), M. Ölmez & J. P. Laut (Ed.), *Bahşı Ögdisi: 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*, Simurg Yayınları, İstanbul, s. 235-260.
- Ölmez, Z.** (1997). Kutadgu Bilig'de İkilemeler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, 19-40.
- Ölmez, Z.** (2003). Çağataycada Yardımcı Eylemler ve Deyimler Üzerine, Aysu Ata & Mehmet Ölmez (Ed.), *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu: Mustafa Canpolat Armağanı*, Ankara, s. 119-133.
- Özel, S.** (1977). *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özer, H. & Demirtaş, Y.** (2018). Yunus Emre Divanında Geçen İkilemeler Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 163-171.

- Palmer, F. R.** (2020). *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*. (çev.) Ramazan Ertürk, Ayrıntı Basımevi, Ankara.
- Salan, E.** (2016). Eski Anadolu Türkçesinde Aruz Vezni ve Uyağın Ek Kullanımına Etkisi. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig)*, 77, 295-318.
- Sarı, İ.** (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözcükselleşme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sönmez, A.** (2018). *Türkçe Sözlük'teki Birleşik Kelimeler Üzerine İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Şahin, H.** (1997). Ferah-nâme'de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 125-135.
- Şen, S.** (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Şirin, H.** (2020). Türkçede İkili (Doublet) Alıntılar. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(40), 15-22.
- Tabcu, H.** (2014). *Garipname ile Dede Korkut Hikayeleri'nin İkilemeler Açısından Mukayesesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Taş, İ.** (2014). qaya gel-/getür- in Old Ottoman Turkish and Its Reflections on Ottoman Poetry. *Dil Araştırmaları*, 14, 63-74.
- Taş, İ.** (2015). *Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, İ.** (2016). Kutadgu Bilig'de İkilemeler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 60(2), 43-96.
- Taş, İ.** (2016). Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı: "Birleştirme" ve Bir Tasnif Denemesi, Gülden Sağol Yüksekaya (Ed.), *Yûsuf Has Hâcib ve Ölümsüz Eseri Kutadgu Bilig*, Türk Uygarlığı Araştırma Merkezi Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, 183-193.
- Taş, İ.** (2019). *Şeyyâd Hamza Yûsuf ve Zelîhâ: Gramer-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük-Dizin-Tıpkıbası*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T.** (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Tezcan, S.** (1994). *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*. Simurg Yayınları.

- Tezcan, S.** (1995). Mes'ūd ve 14. yy. Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 65-84.
- Tezcan, S.** (2010). Etimoloji Önerileri, Ülkü Çelik Şavk (Ed.), *III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, 26-29 Mayıs, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, s. 819-829.
- Tezcan, S.** (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tietze, A.** (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. Simurg Yayınları.
- Timurtaş, F.K.** (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. Kapı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu** (1935). *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*. Devlet Basımevi.
- Türk Dil Kurumu** (1993). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, c. 1, s. 1-444.
- Türk Dil Kurumu** (1993). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, c. 7, s. 2246-2576.
- Türk Dil Kurumu** (2019). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu** (1995). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 1-746.
- Türk Dil Kurumu** (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 747-1381.
- Türk Dil Kurumu** (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1383-2142.
- Türk Dil Kurumu** (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2143-2902.
- Türk Dil Kurumu** (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 2903-3877.
- Türk Dil Kurumu** (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 3879-4814.
- Turan, Z.** (1996). Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevherî Fiili. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 44, 265-289.
- Yıldız, M.** (2010). Seyf-i Sarayinin Gülistan Tercümesinde Aynı İsim Unsurlarının Kıl- ve Et- Yardımcı Fiilleriyle Kullanımından Oluşan Eş Değer Birleşik Fiiller ve Oğuzca Etkisi. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(1), 687-706.

Yıldız, O. (2007). Dâsitân-ı Sultân Mahmûd Mesnevisi'nde Fiiller. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 129-150.

Yıldız, S. B. (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit'te İkilemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Wilkins, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

DİZİN

A

- ‘acāyibe kal-, 212
‘aceb ol-, 120
‘adāvet ol-, 120
‘ādet edin-, 198
‘ādet eyle-, 91
‘ādet ol-, 120
‘adl  t-, 72
‘adl eyle-, 91
‘adl   dād, 35
‘adl   dād eyle-, 91
‘afv  t-, 72
‘afv eyle-, 91
‘ahd  t-, 72
‘ahd eyle-, 92
‘ahd kıl-, 111
‘aql u h ş, 36
‘aql u r y, 36
‘aqlını d r-, 184
‘alef eyle-, 92
‘ m eyle-, 92
‘ m ol-, 121
‘amel  t-, 73
‘ r u n m s, 36
‘arz  t-, 73
‘arz eyle-, 92
‘ ş  ol-, 122
‘ ş k ol-, 122
‘at  buyur-, 178
‘ayb ol-, 123
‘ayş   zevk, 36
‘az z ol-, 123
‘az z tut-, 190
‘az z   zel l, 36
‘azm  t-, 74
‘azm eyle-, 92
‘azm   meyl, 37
 b-ı hay t, 60
 b-ı hayv n, 60
acı  t-, 72
acı gel-, 202
acı söz, 49
acı Şu, 50
açagör-, 240
ad çıkar-, 182
ad dağın-, 183
ad ko-, 215
ad ur-, 224
 dem oğlanı, 55
 dem oğlı, 55
adı ık-, 182
adı toprağa bırak-, 169
adım adıl-, 161
adın ek-, 180
adın urın-, 227
 ferin kıl-, 111
 fer n okı- ~  fer n oku-, 217
 g h ol-, 120
 g z  t-, 72
ağır başlu, 65
ağır ol-, 121
ağırla- toyla-, 45
ağız ara-, 165
ağız yarı, 55
ağu ol-, 121
ağzından Şeker ak-, 162
 h  t-, 72
 h eyle-, 92
 h ile v y, 35
 h kıl-, 111
ağ u kara, 35
 h u z r , 35
ağmak ol-, 121
ağşam ol-, 121
ağar ol-, 121
ağa d k-, 186
al  t-, 73

alaḥ bulaḥ, 27
alaḥ bulaḥ èt-, 73
aldayugör-, 240
aldı gitdi, 247
alibil-, 237
alivèr-, 243
alu ḳal-, 212
alu ol-, 121
alup git-, 246
amān bul-, 173
amān bulın-, 177
amān ol-, 121
amān vèr-, 229
ancaḳ ~ ancaḫ, 71
and iç-, 211
aḇaṭur-, 239
aḇılmaz ol-, 121
aḇlar ol-, 122
aḇlayugör-, 241
arı ol-, 122
arḳa ol-, 122
ārzū èt-, 73
ārzū eyle-, 92
ārzū ḳıl-, 111
aṣḫāb-ı kehf, 60
aṣl u faṣl, 36
aṣşı ḳov-, 216
aṣaḡ u yūce, 36
aṣaḫ ol-, 122
āṣikār eyle-, 92
āṣikār ḳıl-, 111
āṣikār ol-, 122
āṣüfte ol-, 122
ata atlan-, 166
ata sözi, 55
āvāre ḳıl-, 111
āvāre ol-, 122
āvāz çek-, 180
āvāze düṣ-, 193
ayaḡ[ı] taṣa toḳın-, 186

ayaḡın kilīmi ḳadar uzat-, 227
ayaḫ baḡı, 55
ayaḫ baḡı ol-, 123
ayaḫ dire-, 186
ayaḫ götür-, 209
ayaḫdan düṣ-, 193
ayaḳ ad-, 161
ayaḳ baṣ- ~ ayaḫ baṣ-, 168
ayaḳ tut- ~ ayaḫ dut-, 189
ayın bayın, 27
ayın bayın ol-, 123
ayruḫsı ol-, 123
ayrılıḳ èt-, 73
ayṣ èt-, 73
ayṣ eyle-, 92
ayṣ ü zevḳ èt-, 73
az u çoḫ, 36
az üküṣ, 27
āzād èt-, 74
āzād ḳıl-, 111
āzād ol-, 123
āzād tut-, 190
azı üküṣ gör-, 207

B

bāḡ baḫçe, 27
bāḡ u baḫçe, 37
baḡrı baṣ, 62
baḡrı baṣ ḳıl-, 112
baḡrı baṣ ol-, 123
baḡrı taṣ, 62
baḡrını toḡra-, 222
bahā biç-, 170
bahā ol-, 124
bahā ṣay-, 219
bahā ur-, 224
bahā yètüribil-, 235
bahāda ‘azīz, 66
bahāne èdinici ol-, 124
bahīl ol-, 124
baḫṣ èt-, 74

baḥş eyle-, 92
 baḥş ol-, 124
 baḥadur- ~ baḥadur-, 239
 baḥup gör-, 246
 bal u yağ, 37
 başa düş-, 245
 başdurıgör-, 241
 başḥun ét-, 74
 başḥun eyle-, 93
 baş aç-, 159
 baş ağrısı, 55
 baş ağrısı ol-, 124
 baş eren, 50
 baş götür-, 209
 baş göz ol-, 124
 baş kaldur-, 212
 baş ko-, 215
 baş korḥusı, 56
 baş koş-, 216
 baş kırı-, 217
 baş ol-, 124
 baş oyna-, 218
 baş ur-, 224
 baş urun-, 227
 baş yétür-, 236
 baş yünül ét-, 74
 başa buḥ gel-, 202
 başa élt-, 200
 başarıbil-, 237
 başı eline al-, 163
 başı ḥoş ol-, 124
 başı kayu ol-, 125
 başı yèynicek eyle-, 93
 başım bula-, 177
 başım döğ-, 186
 başım taşa ur-, 224
 başım vèr-, 229
 başına aşur-, 165
 başımı ağrıt-, 162
 bay u yoḥsul, 37
 bayık bil-, 171
 bāzırgānlık eyle-, 93
 becid ol-, 125
 becid tüt-, 190
 bedr ay, 50
 beg eyle-, 93
 bêgāne ét-, 74
 bekā eyle-, 93
 bekleyübil-, 237
 bêl bağla-, 167
 belā çek-, 180
 belā ét-, 74
 belā ol-, 125
 belā tırt-, 221
 bêli bükül-, 179
 bêlin bağla-, 167
 bêlin kuşan-, 217
 belinleyütur-, 239
 bellü bil-, 171
 bend ur-, 224
 bengü şu, 50
 beñiz bozart-, 173
 beñzeyübil-, 237
 berāberlık ét-, 74
 bêter ol-, 125
 beyni boş, 62
 bezm ur-, 224
 bırağugör-, 241
 bıyık eg-, 199
 bîçāre ol-, 125
 bîḥaber kıl-, 112
 bîhüş ol-, 125
 bîḥarār ol-, 125
 biliş ol-, 125
 biliş ü yad, 37
 bilivèr-, 243
 bilü başıl-, 168
 bilü ile ‘aql, 37
 bilüsüz ét-, 74
 bîmest ol-, 126

bir aracıda, 69
bir arada, 69
bir bil-, 171
bir dem, 68
bir demde, 70
bir eyle-, 93
bir kezin, 70
bir lahza, 68
bir nefes, 69
bir ol-, 126
bir sözi iki eyleme-, 93
bir yaña ko-, 215
birez, 67
biri iki eyle-, 93
birince, 66
birkaç, 66
birlik ét-, 75
bızārlıh ol-, 126
boş eyle-, 94
boyar ol-, 126
boyın vèr- ~ boyun vèr-, 229
boylayı gel-, 245
boynını ur-, 225
boyun tart-, 222
boyun tüt-, 190
bögün eyle-, 94
böyle, 67, 71
bu ara, 50
bu aracıda, 70
bu arada, 70
bu aradan, 70
buçuk dem, 69
buğur, 69
bugün, 50, 69
bulıbil-, 237
bulıvèr-, 243
buñalsılık ol-, 126
busağsılık ét-, 75
busu aç-, 159
busu açıl-, 160

buyruk ol- ~ buyruğ ol-, 126
bünyād ur-, 225

C

cān alıcı, 54
cān at-, 165
cān bèsle-, 172
cān çıkar-, 182
cān gözi, 56
cān u gönül, 37
cān vèr-, 230
cān yağ-, 232
cāmı oda at-, 165
cāmı oda birağ-, 169
cānın yoğa şay-, 219
cānına kaşd eyle-, 94
cānına kıy-, 215
cānına şusa-, 220
cānından oşan-, 227
cānını kaçur-, 211
cānını oda yağ-, 232
cāzūluk kıl-, 112
cehd ét-, 75
cehd eyle-, 94
cehdlik kıl-, 112
cem⁶ eyle-, 94
cevāb ol-, 126
cevāhir hem altun, 38
cezm eyle-, 94
cid ol-, 126
cihān gözine tar ol-, 127
coş ét-, 75
coş eyle-, 94
coş kıl-, 112
cömerd ol-, 127

Ç

çağ ol-, 127
çalup yırla-, 246
çāre bul-, 173
çāre buldur-, 177
çāre ét-, 75

çāre eyle-, 94
çāre kı1-, 112
çāre ol-, 127
çāresüz ol-, 127
çarḥ-ı felek, 61
çep ü rāst, 38
çeri başı, 56
çeri başı ol-, 127
çeri başla-, 169
çeri tart-, 222
çert āleti, 56
çevre çal-, 179
çevük ol-, 127
çevüklik èt-, 75
çıkıbil-, 237

D

da' vī èt-, 75
daḡ ol-, 127
dāra ur-, 225
dāra urdur-, 227
dāsītān èt-, 75
dek dur-, 188
dek otur-, 218
delü ol-, 127
delük eyle-, 94
demür ton, 51
dér- ü irk-, 48
derc eyle-, 95
derc ol-, 128
deriḡ fikre düş-, 194
dermān ol-, 128
dest res ol-, 128
destür bul-, 174
destür dile-, 185
destür ol-, 128
devā bulm-, 177
devlet ü baḥt, 38
devrān dön-, 188
devr-i felek, 61
dèyütür-, 239

dèyüvèr-, 244
dırnaḡ çal-, 179
didim didim èt-, 75
dil damaḡ kırı-, 217
dil uzat-, 227
dil üşür-, 228
dile düş-, 194
dile gel-, 202
dile getir-, 204
diler ol-, 128
dili çürü-, 183
dili lāl ol-, 128
dili tutul-, 193
dili yavuz, 62
dilın tut-, 190
diline gel-, 202
dimāḡı kuru, 62
dimāḡı ter èt-, 76
dīn ü ĩmān, 38
dinç ol-, 128
dinçlik ol-, 128
dirēḡ èt-, 76
dirēḡ eyle-, 95
dirēḡā vü āh, 38
diri kı1-, 112
diri ol-, 128
dirilmeyigör-, 241
dirlik èt-, 76
dirlik yatı, 56
diş bile-, 172
diş göster-, 209
dost ol-, 129
dögün ur-, 225
dök- saç-, 45
dök- ü saç-, 49
dölenibil-, 237
döşek edin-, 198
du' ā al-, 163
du' ā èt-, 76
du' ā eyle-, 95

du‘ā kıl-, 112
durdı gitdi, 248
duru ~ turu gel-, 245
dügün eyle-, 95
dümük ol-, 129
dün buçuğı, 56
dün buçuq, 54
dün dulpı, 56
dün gün, 27
dün içi, 56
dün ü gün, 38
düni günü, 28
dünin günin, 28
dürişigör-, 241
dürüst ol-, 129
düş gör-, 208
düşer ol-, 129
düşmān ol-, 129
düşün vēr-, 230
düşürmiş ol-, 129
düz- koş-, 46
düz- ü koş-, 49
düzen düz-, 197
düzen düzil-, 197
düzen eyle-, 95
düzibil-, 237
düzivēr-, 244
düzüp koş-, 246

E

ebleh ol-, 129
eblehlik èt-, 76
èdegör-, 241
èdibil-, 237
edīm boyat-, 173
egirdü baq-, 245
egren eyle-, 95
egriye çek-, 180
ehil ol-, 130
ehl-i beyit, 61
ehl-i imān ol-, 129

ehl-i mestür ol-, 130
el ayaq ur-, 225
el bağla-, 167
el çek-, 180
èl gün, 28
èl şar, 28
el ur-, 225
el uzadıcı, 54
el uzat-, 227
èl ü boy, 38
èl ü gün, 38
èl ü şār, 39
èl ü şehri, 39
èl ü uya, 39
el vēr-, 230
elde ol-, 130
elden çık-, 182
elden ko-, 215
ele düş-, 194
ele gel-, 202
ele getir-, 205
ele gir-, 206
eli açuq, 62
eli baqlu, 62
eli deg-, 184
eli èr-, 200
eli èriş-, 201
eli şulu, 63
eli varma-, 229
elin tut-, 190
elinden gel-, 203
eline al-, 163
emek çek-, 181
emek tart-, 222
emek yè-, 234
èmin ol-, 139
emr eyle-, 95
encüme ol-, 130
endāze düz-, 197
endēşe èt-, 76

endēşe eyle-, 95
endēşe kıl-, 112
endīşeye düş-, 194
eniş yoķuş, 28
eñü yañu, 29
eñü yañu ol-, 130
er   avrat, 29
er ol-, 130
er ü avrat, 39
eribil-, 238
erişigör-, 241
erte gece, 29
erte ol-, 130
esen ol-, 130
esen uğur eyle-, 96
eşer ét-, 76
eşer eyle-, 96
esir eyle-, 96
esir ol-, 131
esruk ol-, 131
eşitmeze ur-, 225
eveceklik ét-, 81
evi ĥarab, 63
evi ören, 63
evvel kadem, 51
eylügeni deg-, 184
eylük bul-, 174
eylük ét-, 76
eylük kıl-, 113
eyü ad, 51
eyü ad bul-, 174
eyü dil, 51
eyü ol-, 131
eyü söyle-, 220
eyü yavuz, 29

F

faħr bul-, 174
faħr eyle-, 96
faħrî ol-, 131
fariğ ét-, 77

fariğ ol-, 131
farķ bulın-, 177
farķ edil-, 72
farķ ét-, 77
farķ eyle-, 96
fāş ét-, 77
fāş eyle-, 96
fażl ét-, 77
fażl eyle-, 96
fehmi ét-, 77
felāh bul-, 174
fer tüt-, 190
ferāgat ol-, 131
ferah bul-, 174
ferāmüş ét-, 77
fermān ol-, 131
ferş ét-, 77
feryād eyle-, 96
fesād ehli, 56
fevt ol-, 131
fidā eyle-, 96
fidā kıl- ~ fidî kıl-, 113
fidî ol-, 132
fiğān ét-, 77
fiğān eyle-, 97
fikr ~ fikir eyle-, 97
fikr ét-, 78
fikr ü şağınç, 39
fikre bat-, 169
fikre düş-, 194
fikri endāze kıl-, 113
fikri uzaħ, 63
firāset ét-, 78
fitl eyle-, 97
fuŗşat bul-, 174
fuŗşat bulun-, 177
fuŗşat ol-, 132
fuŗşatın gözle-, 210
fuŗullıķ eyle-, 97
fuŗullıķ kıl-, 113

G

- ğadr eyle-, 97
ğāfil ol-, 132
ğālib ol-, 132
ğam yè-, 235
ğamgüsār ol-, 132
ğammāz ol-, 132
ğanī kı-, 113
ğanī ol-, 132
ğarīb ol-, 132
ğarībliğa düş-, 194
ğarīblik çek-, 181
ğark èt-, 78
ğark ol-, 132
ğavgā èt-, 78
gèce gündüz, 29
gèce vü gündüz, 39
gedāy ol-, 133
gedük eyle-, 97
gel- git-, 46
gelidur-, 239
gelüp geç-, 246
gelüp git-, 247
genc ü māl, 39
genç ay, 51
gèñ ol-, 133
geñez kı-, 113
geñez ol-, 133
gèrçek ol-, 133
gerek ol-, 133
gereklü ol-, 133
ğırīv eyle-, 97
gidebil-, 238
gidegör-, 241
gider ol-, 133
gile èt-, 78
gile eyle-, 97
girde pīç èt-, 78
gizleyübil-, 238
göge ağ-, 161
göge çıkar-, 183
gök yüzi, 57
gök yüzine ağ-, 161
göñ[ü]li arı, 63
göñli aşah tut-, 191
göñli aşak, 63
göñli aşak ol-, 133
göñli hoş ol-, 133
göñli yavuz, 63
göñli yavuz ol-, 134
göñli yavuz tut-, 191
göñlimi egle-, 199
göñlimi şād tut-, 191
göñül aç-, 159
göñül açıl-, 160
göñül aḡ-, 162
göñül al-, 163
göñül aldur-, 164
göñül bağla-, 167
göñül düş-, 194
göñül eg-, 199
göñül ehli, 57
göñül gözi, 57
göñül kap-, 213
göñül kapıl-, 213
göñül kapucı, 55
göñül vèr-, 230
göñül yap-, 233
göñül yapı-, 234
göñül yıķ-, 236
göretur-, 240
göribil-, 238
görmez ol-, 134
görmeze ur-, 225
gösterivèr-, 244
göynügi dök-, 187
göz karart-, 214
göz karası, 57
göz yaşı, 57
gözedü getür-, 245

gözedüdur-, 240
gözetmeyügör-, 241
gözi açıl-, 160
gözi karar-, 213
gözi toh, 63
gözin bağla-, 167
gözin yum-, 236
gözinden yüregikanı aḡ-, 162
gözine konuk ol-, 134
ḡuluv èt-, 78
ḡuluv eyle-, 97
ḡuşsa yè-, 235
ḡuşsasız ol-, 134
güce gör-, 208
güce uğra-, 223
güci yèt-, 235
gücün üz-, 228
güç èt-, 78
güç eyle-, 98
güç götür-, 210
güç ol-, 134
güç ü başınç, 39
gül- oyna-, 46
gül suyu, 57
gülinç ol-, 134
gülüp oyna-, 247
gümānı yavuz ol-, 134
gümürden- ü söylen-, 49
günāh èt-, 79
günāh eyle-, 98
güneş toḡ-, 222
güstāhlih èt-, 79
güvenç ol-, 134
güyegör-, 242
güyegü ol-, 134
güzāf ol-, 135

H

ḡaber bil-, 171
ḡaber eyle-, 98
ḡaber kıl-, 113

ḡaber vèr-, 230
ḡaber vèril-, 232
ḡaberdār ol-, 135
ḡācèt dile-, 185
ḡācèt ol-, 135
ḡācıl kıl-, 113
ḡācīl ol-, 135
ḡādden geç-, 201
ḡāḡ ol-, 135
Ḥāḡ yolu, 57
ḡāḡīr ol-, 135
ḡāl eyle-, 98
ḡālel bıraḡ-, 170
ḡāmlè èt-, 79
ḡāmlè kıl-, 113
ḡārāb èt-, 79
ḡārāb eyle-, 98
ḡārāb kıl-, 114
ḡārāb ol-, 135
ḡārām etmek, 51
ḡārām kıl-, 114
ḡārāmī oḡru, 30
ḡārāmī ol-, 135
ḡārāmī vü oḡrı, 40
ḡārāmīlık èt-, 79
ḡārc èt-, 79
ḡārc eyle-, 98
ḡāref eyle-, 98
ḡārf ol-, 135
ḡārīf èdin-, 198
ḡārīf ol-, 136
ḡārīf ü konuk, 40
ḡāş ‘ām, 30
ḡāş u ‘ām, 40
ḡāşıl ol-, 136
ḡāḡır aç-, 159
ḡāḡır bağla-, 167
ḡāḡırı hoş ol-, 136
ḡāḡimū’l-enbiyā, 61
ḡātm eyle-, 98

- havāya baq-, 168
 hayāl ol-, 136
 hayāle düş-, 194
 hayf ol-, 136
 hayr ol-, 136
 hayr şer, 30
 hayrān kal-, 212
 hayrān ol-, 136
 haz al-, 163
 hazef ol-, 136
 hāzır bulın-, 178
 hāzır eyle-, 98
 hāzır kıl-, 114
 hāzır ol-, 136
 hêç bir, 66
 hêç ol-, 137
 helāk êt-, 79
 helāk eyle-, 98
 helāk ol-, 137
 helāl êt-, 79
 helāl eyle-, 99
 helāl ol-, 137
 hemîşe eyle-, 99
 hemnişin ol-, 137
 her bir, 66
 her dem, 69
 heves bağla-, 168
 heves êt-, 80
 heves şevk, 30
 hezl ü cid, 40
 hırş u āz, 40
 hışm eyle-, 99
 hicāb ol-, 137
 hidāyet bul-, 174
 hikāyet kıl-, 114
 hikāyet ol-, 137
 hikāyet yolu, 57
 hitāb kıl-, 114
 ho êt-, 80
 hōn çek-, 181
 hōn dök-, 187
 hōn dökül-, 187
 hōn eyle-, 99
 hor gör-, 208
 horyad ol-, 137
 hoş dut-, 191
 hoş eyle-, 99
 hoş geç-, 201
 hoş ol-, 137
 hūb ol-, 137
 hulk êt-, 80
 hulk eyle-, 99
 humār aç-, 159
 huroş êt-, 80
 huroş kıl-, 114
 hurrem ol-, 138
 huşk ol-, 138
 hüküm eyle-, 99
 hüner göster-, 209
 hürmet bul-, 174
 hürmet êt-, 80
- I**
- ılı söz, 51
 ılı su ~ ılı su, 51
 ıraç ~ ıraç ol-, 138
 ıraç düş- ~ ıraç düş-, 195
 ıraç eyle-, 99
 ıssı şovuḥ, 30
- İ**
- ‘ināyet bul-, 175
 ‘ināyet kıl-, 114
 ‘ināyet ol-, 138
 ‘işret êt-, 81
 ‘işret eyle-, 100
 ‘işret ü zevk, 40
 ‘işret ü zevk eyle-, 100
 ‘itāb eyle-, 101
 ‘ivaż eyle-, 101
 ‘izzet kıl-, 114
 icāzet al-, 163

icāzet bul-, 175
icāzet buyur-, 178
icāzet ol-, 138
icāzet vēr-, 230
iç taş, 31
iç- yè-, 46
içi acı-, 159
içi boş, 64
içi kóp-, 216
iḥtilāṭ èt-, 80
iḥtiyār eyle-, 100
iḥtiyāt èt-, 80
iḥtiyāt eyle-, 100
iḳbāl u baḥt, 40
iki yaḥası bir olma-, 138
iki yüzlü, 65
ilenç al-, 163
ilerü getür-, 205
iltifāt eyle-, 100
inanıbil-, 238
incine ol-, 138
intizār èt-, 80
intizār eyle-, 100
iñ ciñ, 31
iñ ciñ ol-, 138
iri vü uşaq, 40
isteyü var-, 245
iş başar-, 169
iş edin-, 198
iş èt-, 81
iş eyle-, 100
iş gör-, 208
iş ol-, 139
iş pēşe, 31
iş pēşe eyle-, 100
işāret buyur-, 179
işāret èt-, 81
işbu, 65
işe gel-, 203
işı açıl-, 160

işı oñat gel-, 203
işı şol düş-, 195
işı tañ ol-, 139
işı tuş gel-, 203
işı tutaş gel-, 203
işı yèl, 64
işini bil-, 171
işini bitür-, 173
i‘tibār eyle-, 101
i‘tibār ol-, 139
i‘timād èt-, 81
itlik eyle-, 101
ittifāḳ düş-, 195
ittifāḳ èt-, 81
ittifāḳ eyle-, 101
ittifāḳ ol-, 139

K

ḳabül èt-, 81
ḳabül eyle-, 101
ḳabül ḳıl-, 114
ḳabül ol-, 139
ḳaçagör-, 242
ḳādir ol-, 139
ḳadr bul-, 175
ḳadri ‘azīz ol-, 139
ḳadrini bil-, 171
ḳāhillik èt-, 82
ḳahr eyle-, 101
ḳāl u ḳīl, 40
ḳāl u ḳīl ol-, 139
ḳamçı çal-, 179
ḳan ağla-, 162
ḳan dök-, 187
ḳan dökül-, 188
ḳan gövdeyi götür-, 210
ḳanā‘at ḳıl-, 115
ḳanı ıssı, 64
ḳanı kaç-, 211
ḳanı kayna-, 214
ḳanına gir-, 206

kanına şusa-, 221
kâni' ol-, 140
kanlu yaş dök-, 187
kanlu yaş dökül-, 188
kâr ét-, 82
kâr eyle-, 102
kara baht, 51
kara baş, 52
kara qarğa, 52
kara kaygu, 52
kara yer, 52
karañulık ol-, 140
karañurañ ol-, 140
karâr ét-, 82
karâr eyle-, 102
karâr git-, 207
karâr kıl-, 115
karâr ol-, 140
karâr tut-, 191
karardugör-, 242
karavaş ol-, 140
karavaş u kul, 41
karı ol-, 140
karış kar-, 213
karşu durış-, 189
karşu tur-, 188
karşu var-, 228
kaşd ét-, 82
kaşd eyle-, 102
kaş büz-, 179
kaş karañ çat-, 180
kaş karañ, 31
kaş karar-, 214
kaşı karağı açıl-, 161
kaşımı çat-, 180
katı söz, 52
kavī ol-, 140
kavl ét-, 83
kavl eyle-, 102
kavle tur-, 189
kavm kable, 31
kavül ol-, 140
kavzan- duriş-, 46
kaya getir-, 205
kayd ol-, 140
kaygu ~ kayu ye-, 235
kayguya bat-, 169
kayim ol-, 141
kayu ol-, 141
kazā vü kader, 41
kâzī ol-, 141
kelām ol-, 141
keleci ét-, 83
kelīmu'llāh, 61
kemend eyle-, 102
kend'özin dër-, 184
kend'özin dërişdür-, 185
kend'özin egle-, 199
kend'özin gör-, 208
kend'özin oda at-, 166
kend'özin ucuz eyle-, 102
kend'özine gel-, 203
kend'özini bil-, 171
kend'özini tart-, 222
kend'özünü unut-, 224
kerem ét-, 83
kerem eyle-, 102
kerem ol-, 141
keremden geçür-, 202
kesād eyle-, 102
key ét-, 83
kılıç dart-, 183
kılıç tart-, 222
kılınç ét-, 83
kılınç eyle-, 102
kısmet ét-, 83
kısmet kıl-, 115
kısmet ol-, 141
kisu ol-, 141
kıyām eyle-, 102

kıyām kıl-, 115
kıyāmet günü, 57
kıyāmet kop-, 216
kıyās ét-, 83
kıyās eyle-, 103
kıyās kıl-, 115
kıymet ol-, 141
kıymetin bil-, 171
kız kardaş, 52
kız kuşu, 58
kızıl dil, 52
kızıl yañağı toz ol-, 141
kiçi vü ulu, 41
kīn eyle-, 103
kitāb eyle-, 103
koca ol-, 142
kocın- yacan-, 47
kol şığa-, 220
kolay bul-, 175
kolay ol-, 142
kolayın gözle-, 210
konuğ edin-, 198
koñşu ol-, 142
korh- üşen-, 47
korquya düş-, 195
koş- u düz-, 49
koşa ko-, 246
kovagör-, 242
koya gide, 248
koyun u kurt, 41
koyup git-, 247
koyuvér-, 244
kör ol-, 142
kul ét-, 83
kul eyle-, 103
kul qaravaş, 32
kul ol-, 142
kul u qaravaş, 41
kulağa gir-, 206
kulağına küpe edin-, 198

kulağını bur-, 178
kulağ ko-, 215
kulağ turut-, 223
kulağ ur-, 225
kulavuz ol-, 142
kullıq ét-, 84
kullıq eyle-, 103
kullıq kıl-, 115
kurd u kuş, 41
kuru gel-, 203
kuru gövde, 52
kuru yük ol-, 142
kuş südi, 58
kuşaq ~ kuşah kuşan-, 217

L

lāf ol-, 142
lāğ ét-, 84
lāğ eyle-, 103
lāyık gör-, 208
lāyık ol-, 142
lecāc eyle-, 103
luţf ét-, 84
luţf eyle-, 103

M

ma' lūm ol-, 143
ma' nī ol-, 143
ma' zūr dut-, 192
mağbūn ol-, 143
mağbūb ol-, 143
mağrem ol-, 143
mağrūm ol-, 143
māl u genc, 41
māl u tavar, 41
māl-ı Kārūn, 61
māni' ol-, 143
māt eyle-, 103
māt kıl-, 115
māt ol-, 143
mazlūm ol-, 144
meded bulun-, 178

meded  t-, 84
meded ol-, 144
mehel ol-, 144
mekr   al, 42
mekr   al eyle-, 104
mekr   telb s, 42
mel met  t-, 84
mel met ol-, 144
mel l ol-, 144
menzil al-, 163
merh met kıl-, 115
merhem ol-, 144
mes ud ol-, 144
meŒg l ol-, 144
meŒh r ol-, 145
meyl  t-, 84
meyl eyle-, 104
meyli ol-, 145
meys m ol-, 145
milk   tavar, 42
minnet ol-, 145
misk n  t-, 84
misk n ol-, 145
muh al ol-, 145
muh alif d Œ-, 195
muhibb eyle-, 104
muht ac ol-, 145
muhtaŒar ol-, 145
muntazır ol-, 146
mur d bul-, 175
mur da  r-, 200
mur dına  rg r-, 200
mur dına  ribil-, 200
mur dına  riŒ-, 201
mu t c  t-, 85
mu t c ol-, 146
muv fık ol-, 146
m b rek ol-, 146
m btel  kıl-, 115
m cid ol-, 146

m lk   m l, 42
m nevver kıl-, 115
m sellim kıl-, 116
m s lm n ol-, 146
m Œerref ol-, 146
m Œkil eyle-, 104
m Œt k ol-, 146
müyesser ol-, 146

N

n h k eyle-, 104
n m u neng, 42
nam z kıl-, 116
n m s  ar, 32
n m s ile  ar, 42
n z kıl-, 116
nazar bırah-, 170
nazar  t-, 85
nazar eyle-, 104
nazar kıl-, 116
n zı geç-, 201
nazm ol-, 147
ned m eyle-, 104
neng eri, 58
nesene, 60
nesne, 60
n' t-, 85
n te, 67
n'eyle-, 105
ni un, 68
niŒ r  t-, 85
niŒ ol-, 147
niŒ n eyle-, 105
niŒ n v r-, 231
nohtın, 71
nol-, 147
noŒ  t-, 85
noŒ eyle-, 105
noŒ kıl-, 116
noŒ ol-, 147
n r t t-, 192

nüşret bul-, 175

O

od baş-, 168

oda at-, 166

oda düş-, 195

oda yan-, 233

oda yandır-, 233

oğruluk ét-, 85

oğşayudur-, 240

okı- çağır-, 47

ol aracuk, 53

ol arada, 70

ol aradan, 70

ol araya, 70

olubil-, 238

olıgör-, 242

olugel-, 240

omaç ét-, 85

oñat düş-, 195

oñat ol-, 147

oranın bil-, 172

oranımı bildür-, 172

orın tut-, 192

oşal ol-, 147

oşağ ol-, 147

otur- tur-, 47

oyun ~ oyun oyna-, 218

Ö

özür dile-, 186

ödi şıd-, 220

ögi başına dèril-, 185

ögi dèril-, 185

ögi gel-, 203

ögi git-, 207

ögi tağıt-, 221

ögi yayın-, 234

ögin al-, 164

ögin bıraç-, 170

ögin dèr-, 184

ögin dèrşür-, 185

öğine düş-, 196

öğine gel-, 204

öğredügör-, 242

öğredüvèr-, 244

öğür ol-, 148

öğüt vèr-, 231

ölüm eri, 58

ölüm eri eyle-, 105

ölüm eri ol-, 148

önegulik ét-, 85

ören eyle-, 105

ören kıl-, 116

ören ol-, 148

ören yèr, 53

örü tur-, 189

öz bağır, 32

öz göyntügi, 58

özi bağır göyün-, 210

özi göyne- ~ özi göyün-, 210

özün dèr-, 184

özün egle-, 199

P

pādişāh ol-, 148

pādişāh-ı cihān, 61

pāre kıl-, 116

pāyumāl ol-, 148

peşimān ol-, 148

pīç ol-, 148

pīr ol-, 148

R

rāhat bul-, 175

rahmet ét-, 86

rāst ol-, 148

rāzım aç-, 160

rāzī ol-, 149

red ét-, 86

red eyle-, 105

rehā kıl-, 116

renc eyle-, 105

renc yè-, 235

renç bul-, 175
resim ur-, 226
revā eyle-, 105
revā gör-, 208
revā ol-, 149
revān ét-, 86
revān eyle-, 105
revān ol-, 149
ri' āyet bul-, 175
ruḥṣat vēr-, 231
rūzī kıl-, 116
rūzī ol-, 149
rūsvāy kıl-, 117
rūsvāy ol-, 149

S

sa' d ol-, 149
sa' y ét-, 86
şabr ét-, 86
şabr eyle-, 105
şaç şaḳal, 32
şaç u şaḳal, 42
şaçın yol-, 236
şaçu şaç-, 218
şaf bağla-, 168
şafā bul-, 176
sağ esen, 32
sağ ol-, 150
şağır eyle-, 106
şağır ol-, 150
şaḡu saḡ-, 219
şaḡlayubil-, 238
şaḡt ét-, 86
sak ol-, 150
şaḳal şaç, 33
şaḳalı düz ol-, 150
sākin ol-, 150
şalā eyle-, 106
şalāḡ bulın-, 178
şalāḡ ol-, 150
şalivér-, 244

şarp ol-, 150
şarpraḡ ol-, 150
şatagör-, 242
sataşı gel-, 246
şatu bāzār, 33
şatu bāzār ét-, 86
şatu bāzār gör-, 209
şatun al-, 164
şavāb bul-, 176
şavāb gör-, 209
şavāb ol-, 150
şavāda getür-, 205
savaş ét-, 86
savaş eyle-, 106
şavt ol-, 150
şayd ét-, 86
şayıbil-, 238
şayru ol-, 151
sebeb kılın-, 120
sebeb ol-, 151
sebük şalla-, 219
sed ol-, 151
sefer ét-, 87
sefer tüt-, 192
seḡer vaḳti, 58
seḡer yēli, 58
sehl ol-, 151
sēl al-, 164
selām vēr-, 231
şenā kıl-, 117
serāsīme ol-, 151
serḡoş kıl-, 117
serḡoş ol-, 151
sevdāyī ol-, 151
sevin- güven-, 47
seyl başından aş-, 165
sēz- aḡla-, 48
şınıḡlı ol-, 151
sır ol-, 151
sırrı aç-, 160

silsile ol-, 152
sivrisinek, 53
siyāset ét-, 87
şoḥbet ét-, 87
şoḥbet eyle-, 106
şoḥ ucı, 33
sovuḥ demür döğ-, 186
soymaç eyle-, 106
söyleyübil-, 238
söyleyügör-, 242
söz aç-, 160
söz ol-, 152
söze başla-, 169
söze çek-, 181
söze düş-, 196
söze gel-, 204
sözi bişür-, 173
sözi mevzün, 64
sözi şı-, 220
sözi tatlu, 64
sözi uşül, 64
sözün dut-, 192
sözün eyle-, 106
sözünden çıḥ-, 182
sözünden dön-, 188
sözünden geç-, 201
sözine dur-, 189
şu baştan aş-, 165
şu görmeyüben tēzcek edügin çıkar-, 183
şuç ét-, 87
şuçı yüze ur-, 226
şunivér-, 244
şuya gilim biraḥ- ~ şuya kilüm biraḥ-, 170
şübaşı ~ şubaşu, 58
şüfāl ol-, 152
süst ol-, 152
süvār ol-, 152

Ş

şād eyle-, 106
şād kıl-, 117

şād ol-, 152
şād olibil-, 218
şādılık kıl-, 117
şādīlık ét-, 87
şāh ét-, 87
şāh eyle-, 107
şāh ol-, 152
şākīr ol-, 152
şāzumān ol- ~ şādumān ol-, 153
şefā' at kıl-, 117
şeh māt, 33
şeh māt ol-, 153
şehādet getir-, 205
şehetbāzılık ét-, 87
şehīd ét-, 87
şehriyār ol-, 153
şerḥ eyle-, 107
şerīk eyle-, 107
şikār ét-, 87
şikār eyle-, 107
şikār kıl-, 117
şikāyet ét-, 88
şindi, 67
şoloḥ ~ şoloḥ, 65
şom ol-, 153
şöyle, 67, 71
şūrīde kıl-, 117
şükr ét- ~ şükür ét-, 88
şükür eyle-, 107
şükür kıl- ~ şükürin kıl-, 117

T

ta' zīm eyle-, 108
taḡ başı, 58
taḡ taş, 33
taḡ u bel, 42
taḡ u taş, 43
taḡ u yaban, 43
taḡa düş-, 196
taḡyār ol-, 153
taḥammül kıl-, 118

taḥsīn ét-, 88
 taḫ ~ daḫ dut-, 190
 taḫdīr eyle-, 107
 ṭama ağ-, 161
 ṭama^ç ét-, 88
 ṭama^ç eyle-, 107
 ṭama^ç kıl-, 118
 tamām bul-, 176
 tamām ét-, 88
 tamām eyle-, 107
 tamām ol-, 153
 tanuḫ ol-, 153
 tanuḫlık vèr- ~ tanuḫlık vèr-, 231
 tanz eyle-, 108
 taṇ at-, 166
 taṇ ol-, 153
 taṇ yèri, 59
 taṇa ḫal-, 212
 Taṇrı'yı birle-, 172
 tap ol-, 153
 tapu ét-, 88
 tapu kıl-, 118
 tar ol-, 154
 tār u mār, 43
 tār u mār eyle-, 108
 tār u mār ol-, 154
 tarab ol-, 154
 taṣavvur ét-, 88
 taṣ u taḡ, 43
 taṣra düş-, 196
 taṭlu dil, 53
 taṭlu söz, 53
 taṭvīl ol-, 154
 tavar ol-, 154
 tavar u māl, 43
 tayanu ḫal-, 246
 tāze kıl-, 118
 tebāh ét-, 88
 tebāh ol-, 154
 tebdīl ol-, 154
 tebdīr al-, 164
 tebdīr eyle-, 108
 tebdīr kıl-, 118
 teemmül kıl-, 118
 teferrüc ét-, 88
 teferrüc kıl-, 118
 tefevvüz kıl-, 118
 tekye kıl-, 118
 telef eyle-, 108
 telef ol-, 154
 temāṣā ét-, 88
 temāṣā kıl-, 119
 tena^ç um ét-, 89
 tenūr kızmış iken çörek yavşur-, 234
 teraḫḫum kıl-, 119
 terbiyet bul-, 176
 tercüme eyle-, 108
 terk ét-, 89
 terk eyle-, 108
 terkini ur-, 226
 tesbīḫ oḫu-, 218
 teṣvīṣ ol-, 155
 tevaḫḫu^ç ét-, 89
 tevāzu^ç kıl-, 119
 tevazzu^ç ét-, 89
 tevbe ét-, 89
 tīmār étdür-, 91
 toḡrı yol ~ toḡru yol, 53
 toḡrulıḫ ét-, 89
 tolagel-, 240
 tolanup gez-, 247
 tolu ay, 53
 tolu ol-, 155
 ton eyle-, 108
 toḫtoḫ ol-, 155
 toḫuḡına ū in-, 211
 toḫılda- toḫılda-, 48
 toy eyle-, 108
 tur- düş-, 48
 turaḫ eyle-, 109

turaḥ tut-, 192
turfe yel, 53
tuş eyle-, 109
tuş gel-, 204
tuş ol-, 155
tutağör-, 242
tutaş ol-, 155
tutivêr-, 244
tutsağ ol-, 155
tuyûr u vuḥûş, 43
tuz etmek ~ duz etmek, 34
tuz etmek ḥaqqı, 59
tuzağa düş-, 196
tuzah düzet-, 197
tuzah kur- ~ tuzağ kur-, 217

U

uca gel-, 204
ucuz êt-, 89
uçabil-, 239
uda birağ-, 170
ulu eyle-, 109
ulu kiçi, 34
ulu söz, 53
ulu vü kiçi, 43
ulu ya kiçi, 43
ululuk êt-, 89
ululuk eyle-, 109
umadur-, 240
umagör-, 243
urivêr-, 245
uş ol-, 155
uş u ‘aql, 43
uşlu ol-, 155
uşlu vü ‘âkil, 44
uşşı git-, 207
uş indi, 67
uşağ ü iri, 44
uşbu, 65
uyḥuya düş-, 196
uz ol-, 155

uzadutut-, 243

Ü

ümîd tut-, 192
ümîd üz-, 228
ümîd üzil-, 228
ümîdini kes-, 214
ün dın, 34

V

vâcib ol-, 156
var eyle-, 109
vara gide, 248
varıbil-, 239
varup git-, 247
vaşf êt-, 90
vebâl ol-, 156
vehme birağ-, 170
veli‘ahd kıl-, 119
vêrmeyügör-, 243
vişâl ol-, 156

Y

yāban otı, 59
yabāna at-, 166
yabāna atıl-, 166
yabāna birağ-, 170
yabāna kaç-, 211
yabāna şaç-, 219
yabāna toz-, 223
yad biliş, 34
yad êt-, 90
yād êt-, 90
yad eyle-, 109
yād eyle-, 109
yād kıl-, 119
yad ol-, 156
yād tut-, 192
yad u biliş, 44
yādigār kal-, 212
yağdan kılı çek-, 181
yağlu ol-, 156
yakayı vêr-, 231

yakın gel-, 204
 yakın ol- ~ yaħın ol-, 156
 yakın var-, 228
 yaķın ol-, 156
 yāl ü bāl, 44
 yalın eyle-, 109
 yan vèr-, 231
 yanu yan-, 233
 yār èdin-, 199
 yār ol-, 156
 yaraĝ ~ yaraħ ~ yaraķ düz-, 197
 yaraĝ u yat, 44
 yaraħ düzül-, 197
 yaraķ eyle-, 109
 yaraķ kıl-, 119
 yarım eyle-, 110
 yārī kıl-, 119
 yaru buçuħ, 34
 yas eyle-, 110
 yasın dut-, 192
 yaş dök-, 187
 yaş dökil-, 188
 yaş ol-, 157
 yat eyle-, 110
 yat ol-, 157
 yatlu ol-, 157
 yatukał-, 243
 yavu kıl-, 119
 yavu kul-, 216
 yavu var-, 229
 yavuz dil, 54
 yavuz èt-, 90
 yavuz göz, 54
 yavuz ol-, 157
 yavuz yol, 54
 yaz u güz, 44
 yaz u kış, 44
 yaz ya kış, 45
 yazı vü dere, 44
 yazın u kışın, 45
 yè- iç-, 48
 yè- ü iç-, 49
 yèdürüp içür-, 247
 yèg ol-, 157
 yègrek ol-, 157
 yèl al-, 164
 yèl kov-, 216
 yèl kovana, 66
 yèl kovana ol-, 157
 yèl ol-, 157
 yèle aĝzın aç-, 160
 yèle git-, 207
 yèle uç-, 223
 yèle var-, 229
 yèle vèr-, 232
 yèmek vü içmek, 45
 yèn- ü için-, 49
 yèñi ay, 54
 yèñül ol- ~ yünjül ol-, 158
 yèr altı, 59
 yèr bul-, 176
 yèr eyle-, 110
 yèr gök, 35
 yèr yüzi, 59
 yère yüz sür-, 221
 yèrine getür-, 205
 yèyüp iç-, 247
 yèyüvèr-, 245
 yigit yègli, 35
 yim èt-, 90
 yitüribil-, 239
 yoħ yère, 71
 yoħsul u bay, 45
 yol al-, 164
 yol azdur- ~ yoldan azdur-, 167
 yol bul-, 176
 yol çek-, 181
 yol dög-, 186
 yol eri, 59
 yol èt-, 90

yol eyle-, 110
yol göster-, 209
yol iz, 35
yol kes-, 214
yol tart-, 222
yol tut-, 193
yol vèr-, 232
yol yori, 35
yol yori bil-, 172
yola çıh-, 182
yola çıkar-, 183
yola düş-, 196
yola gir-, 206
yola git-, 207
yola gönül-, 207
yoldaş kıl-, 119
yoldaş ol-, 158
yolına baş ko-, 215
yorul- u ar-, 49
yoş ol-, 158
yön dut-, 193
yöri- yügür-, 48
yuva yap-, 233
yüce ağ-, 161
yüregi acı-, 159
yüregi dağ-, 64
yüregi yağı eri-, 200
yüregi yan-, 233
yüregin tağla-, 221
yüregin toğra-, 223
yüregini figār eyle-, 110
yüregini yar-, 234
yüz burtar-, 178
yüz çevür-, 181
yüz qarart-, 214
yüz qarası, 59
yüz şuyı, 59
yüz şuyın dök-, 187
yüz tırış-, 189
yüz ur-, 226

yüze tır-, 189
yüzi gökcek, 64
yüzi şulu, 65
yüzi şuyın dökil-, 188
yüzün dut-, 193
yüzün yere ur-, 226
yüzüne ut gel-, 204

Z

zâ'îf ol-, 158
zafer bul-, 176
zahm ur-, 226
zahm ye-, 235
zahmet çek-, 181
zahmete düş-, 196
zahmete düşür-, 197
zahmete gir-, 206
zahmete katlan-, 214
zâr u zâr èt-, 90
zarılıh kıl-, 120
zârî vü nâle, 45
zarîf ol-, 158
zârîlık èt- ~ zârîlih et-, 90
zârîlık eyle-, 110
zâyi' geç-, 201
zâyi' ol-, 158
zebün ol-, 158
zehr eyle-, 110
zevâl èr-, 200
zevk bul-, 177
zevk èt-, 90
zevk eyle-, 110
zevk kıl-, 120
zıkr èt-, 91
zîr ü bem, 45
zîr ü zeber, 45
zîr ü zeber eyle-, 111
zîrek ol-, 158
ziyân eyle-, 111
zulm èt-, 91